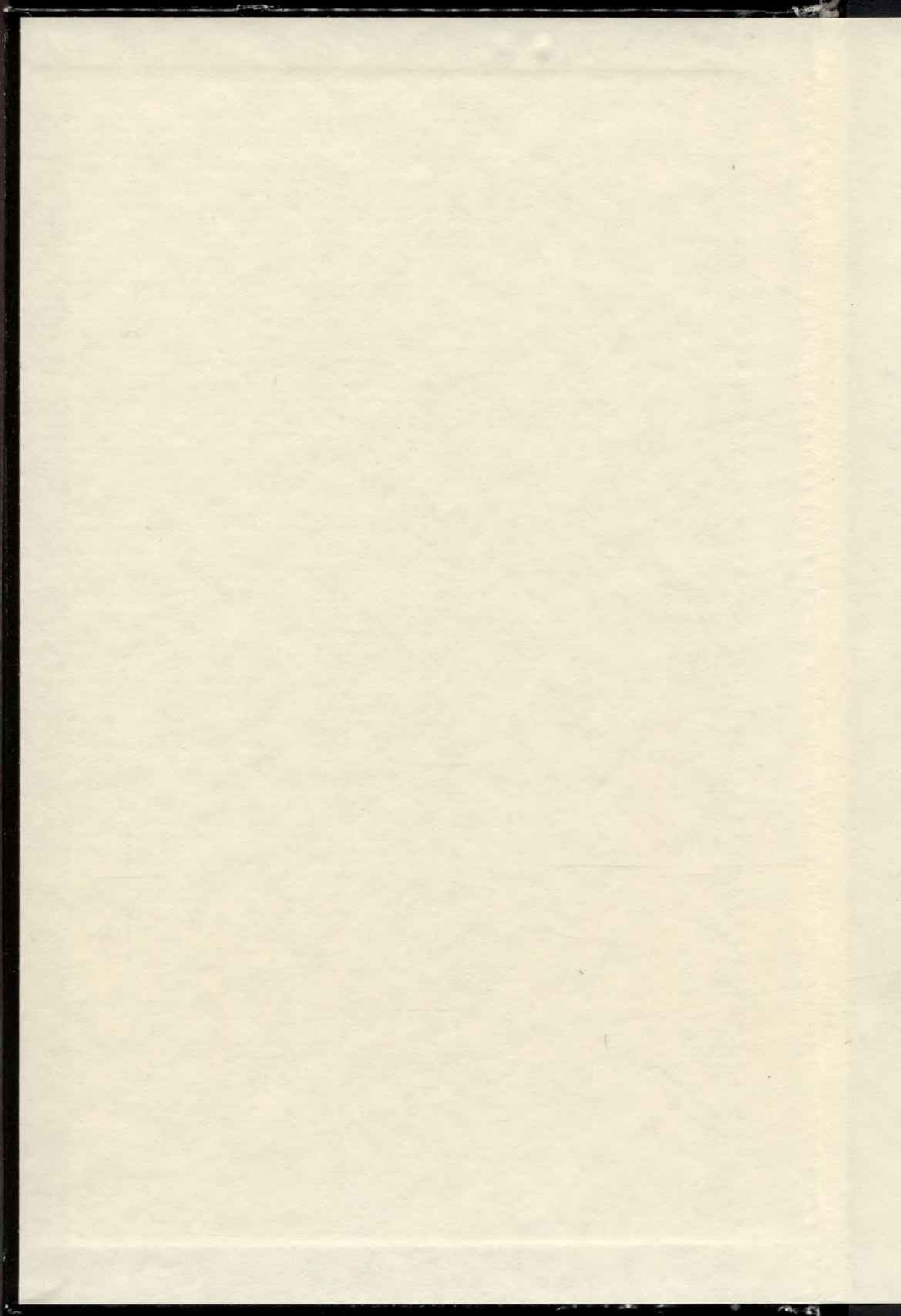
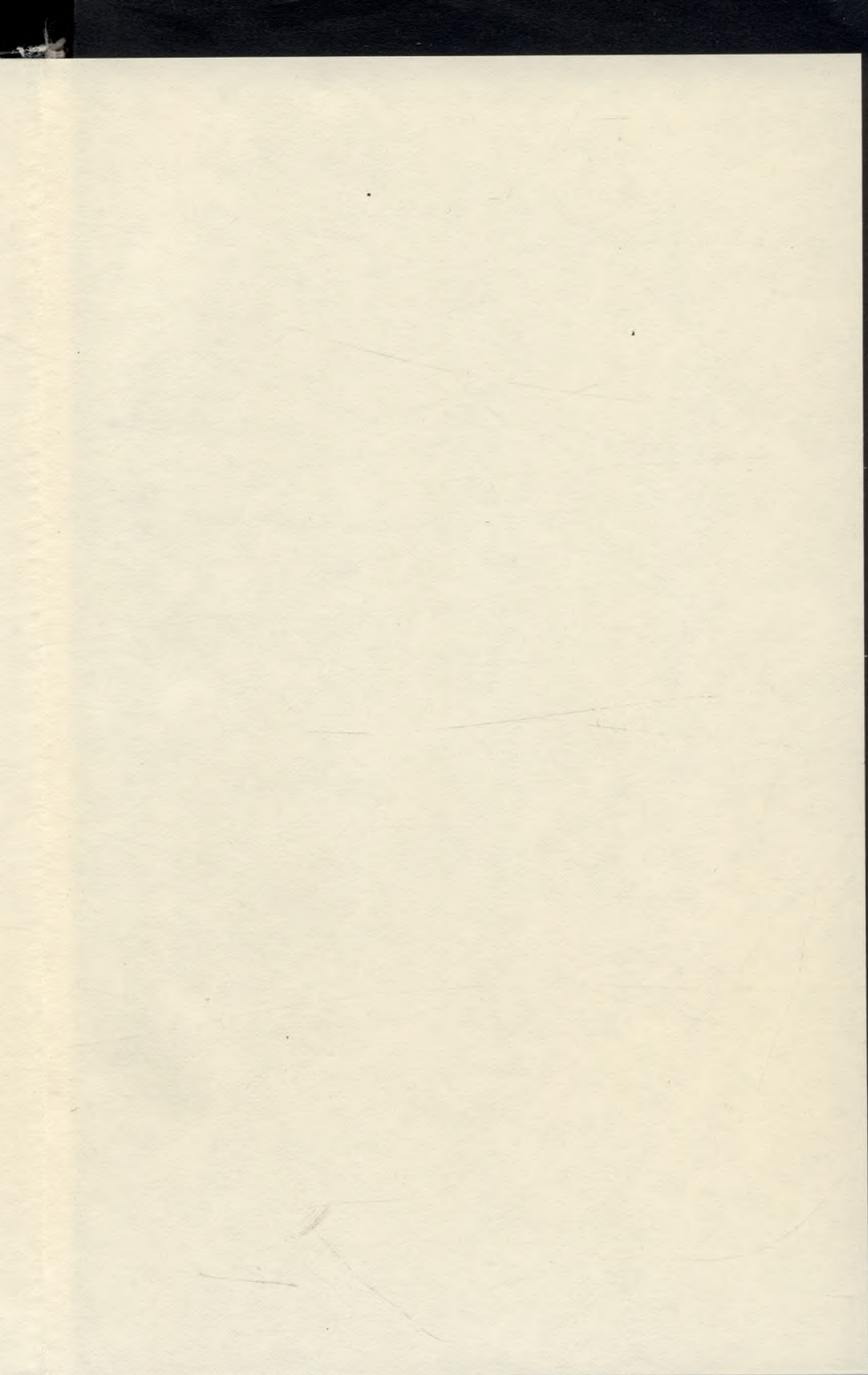

MC
122.679

Szántó Piroška
Bálám számara
és a többiek

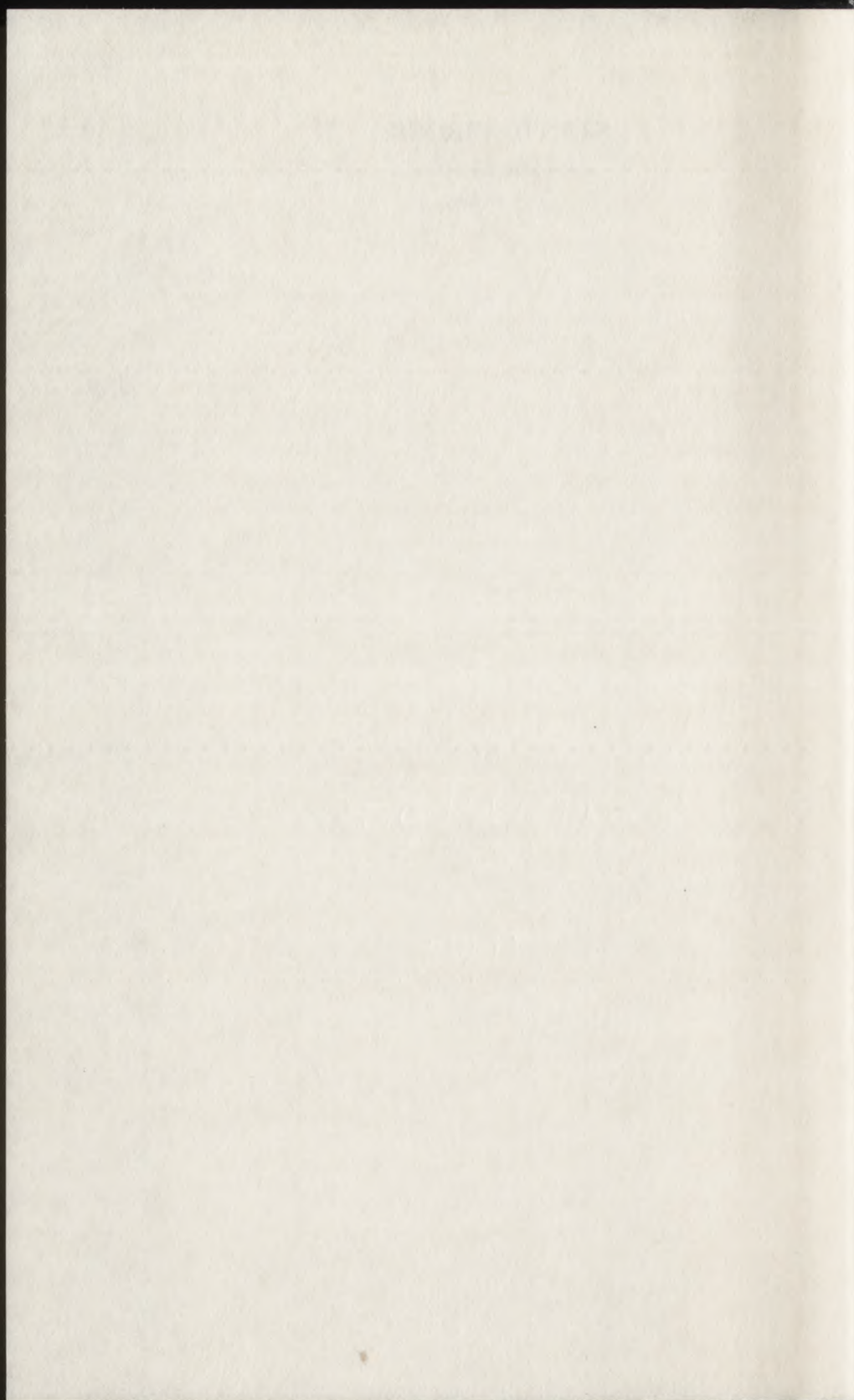

SZÁNTÓ PIROSKA

Bálám számara

és a többiek

Szántó Pirosta

*Bálám számára
és a többiek*

EURÓPA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 1997

2 37643

SZÁNTÓ PIROSKA: BÁLÁM SZAMARA ÉS A TÖBBIEK
COPYRIGHT © SZÁNTÓ PIROSKA, 1982, 1994, 1997

MC 122679

7997

A SZERZŐTŐL AZ EURÓPA KÖNYVKIADÓNÁL
EDDIG MEGJELENT:

Akt

Bálám számara

És megnyitá az Úr a számárnak száját...

(Mózes, IV. 22. 28.)

Hogy a világ és benne minden azért van, hogy én lefessek, ez soha, még egy pillanatig sem volt kétséges. Nem is emlékszem, hogy mikor kezdtem festeni, a testvérem szerint még beszélni se tudtam rendesen, már rajzoltam. Vasalószénhez, ceruzához könnyebb volt hozzájutni, mint festékhez, nem olyan volt a gyerekkori környezetem, hogy ilyen felesleges luxusra biztatott volna. Pontosan emlékszem viszont első, nagyobb lélegzetű művemre, hat- vagy hétéves lehettem, mindenesetre már iskolába jártam. Freskó volt, az istálló frissen meszelt falára festettem, erősen realista igénnyel – az udvar összes élőlényeit ábrázolta, középen nagyanyámmal, amint kisdolgukat végzik. Nagyon tetszett nekem, hogy mindegyik másképpen csinálja: a ló felszegett, a kutya lehajtott fejjel és felemelt lábbal, a macskám komolyan ülve, a tyúkok már tovább is léptek, a tehén hátranézett közben, nagyanyám guggolt, a szoknyája földig ért. (Meglepetéssel olvastam a *Puszták népe*-ben, hogy Illyés is lefestette ugyanezt a témát, nagy szellemek találkoznak.) Sajnos, művemet tökéletes meg nem értés fogadta, főleg a téma s a feldolgozás realitása sértette a közönséget – ezzel a szemlélettel még sokszor találkoztam később is a pályámon. Rendben van, az ilyen, térben és időben gyorsan tűnő jelenséget még érthető, ha rögzíteni szeretném, de miért kell lefestenem az udvarunk kerítése fölött magasodó Városháza tornyát, a zöld-sárga csempéből rakott tulipánokkal (Lechner építette) vagy az Ótemplom óráját? Hiszen azok mindig ott vannak, miért nem elég, ha csak nézem? Talán azért, mert ha soká nézem, kiderül, hogy a templom órájának a mutatója az a bajusza, a Városháza tornya pedig nyúlni kezd, egyre karcsúbb lesz a toronysisak, magas kalap lesz belőle, amivel leborította valaki a tulipánokat. A város címere is gyönyörű, a kék mentés kun vitéz a

görbe karddal, és ugyanolyan gyönyörű a kút húzója vagy a háztetőn a padlásra vivő tetőre tapadt létre világosszürkére fakult nyolc foka. Gyönyörű, hát mit csináljak, meg nem ehetem, nem vehetem a kezembe játszani vele, nincs mit tenni, le kell festeni, hogy az enyém legyen. Elbűvölt minden, amit láttam, és csak az volt a baj, hogy az „igazi” szebb volt. Persze, nem tudtam semmit. Azt sem, hogy a zöld festék nem elég ahhoz, hogy zöld levelet fessek vele. Nagy anyagi áldozatok árán vásároltam egy piros és egy zöld gombfestéket Roykó bácsi boltjában, a rengeteg füzet, ceruza, puha radír és teljes vízfestékkészlet mennyországaiban, s otthon nekiestem egy piros almának, még rajta volt a zöld levele is. Rettenetes volt a tapasztalat, hogy nem az a zöld és nem az a piros, amit kívánok. A zöld szürke lett, iszapos, puha, a fénylő alma lapos, narancssárga gömb, sírva hígítottam vízzel, kentem az ujjammal, aztán vastagon próbáltam felrakni, hiába. Több eredményt értem el, amikor virágszirmokkal próbáltam festeni. Akár a fehér papírra, akár a meszelt falra dörzsöltem, mindenütt gyönyörű, bár halvány színt sikerült kapnom – csak sajnos megfakult hamar. Még a legidőállóbb a petúnia szirma volt – négy-öt napig is látszott. Korlátlan színskálát szereztem zöldből, minden falevél más zöldet adott, némelyik, mint a ricinuscserje levele (isten tudja, miért ültettek a félegyházi kiskertekbe abban az időben ricinuscserjét), csudálatos mérgezőzöld lett – nem tudtam, hogy króm-oxidzöld a neve –, és lassan megfeketedett. De ceruzám mindig volt, még a tintaceruzát is imádtam, egyszer meg egy ács-ceruzát szereztem. A tetőt javította egy nagy bajuszú kis ember, lovagolt a gerendán, mint egy manó, a felhúzott tetőcserepeken át besütött rá a nap. Egy darabig bámultam a munkáját, a lapos, vastag belű ceruzája a padlás agyagpadlóján hevert, felkaptam, és egy frissen lebárdolt jó szagú farönkre gyorsan lerajzoltam, ahogy szekercével a kezében lovagol a gerendán. Mélységesen elcsudálkoztam, mikor a csodálatos ceruzát nekem ajándékozta, de még jobban elbámultam azon az ügyességén, ahogy azzal az éles és hatalmas szekercével lehántotta a rajzot a farönkről – papírvékonyan, egyenletesen, pont akkora darabot, amekkora a rajz volt. Elfogott a mohóság, és kértem, hogy adja ide egy kicsit a szekercét, én is szeretnék ilyen vékony falapokat hasítani. De

csak nevetett, és nem adta. „A ceruzát neked adom – de kislány kezébe nem való szekerce!”

Félegyházán tökéletes festői elhagyatottságban éltem, kivéve egy rövid *rajzolni járok* periódust tizenkét éves koromban. Fiatal, lelkes rajztanár került a városunkba, frissen végzett Csók-növendék, Bíró Béla. Már nem tudom, milyen csoda történt – talán a nagynénémnek tetszett a fiatal festő, de tény, hogy három hónapig tanulhattam rajzolni. Én voltam a legfiatalabb, a többiek csinos, vidám, elegáns, tizenöt-tizenhat éves fiatal hölgyek voltak, rendszerint a szabadban dolgoztunk, s végre megtudtam, hogy a zöldbe sárgát, kékét, feketét, még vöröset is lehet keverni, attól lesz zöld, olyan mélyzöld, mint a hosszú dárdájú jegenyék mély árnyéka. Van is ebből az időből egy fényképem, fekete kötényben, zokniban, idétlen, félszeg vigyorral állok, kicsit elhúzódva az összebújt, fényes hajú, csinos lányoktól és a mosolygó tanártól. Pedig Bíró Béla nem csinált belőle titkot, hogy egyedül én vagyok tehetséges „az egész fecskerajban” – sajnos, ezt közölte is a nagynéném, aki nagyon megijedhetett ettől, mert egyszerre vége lett a rajztanulásnak. Azért persze folyt az iskolai rajzoktatás egy héten egyszer két órában. A zárdában a legnagyobb igényű mű gipszminta, gipszorr, gipszfül, rettenetesen untam, néha „természet után” egy-egy nárcisz vagy rózsabimbó, vízfestékekkel. A gimnáziumi rajzórák boldogítóak voltak, legalábbis míg Bíró Béla tanított, változatlanul lelkesen. Rendszerint mulatságos, kellemes feladatokat kaptunk, a kötelező „szabadkézi látszattan” (magyarul kockológia) alatt a tanár legalább úgy szenvedett, mint mi, de hát benne volt a tantervben. Sokáig megvolt egy tusrajzom, Bíró óráján készült, üvegek és poharak meg egy üvegtányér. Mindenki elé külön csendéletet rakott, nekem ezt szánta, és mikor az óra vége felé megállt mögöttem, valósággal döbbsen monda: „Teljesen tisztában van a technikájával!” Igen, akkor még plasztikusan fogtam fel a témát, s a vékony tusvonalak pontosan követték az üveg finom hajlásait és az árnyékokat összefutva és kereszteződve ott, ahol kellett. „Jól van, Izéke”, monda Bíró – mert sajnos, képtelen volt megjegyezni a nevemet.

Képkiallítás nem volt soha Félegyházán, az Arany-Zichy-album illusztrációit nézegettem, nem igazán tetszettek – s

még egy *Pesti Napló* ajándéka kötetet is, nem emlékszem, miféle válogatás lehetett, de Markótól, Benczúrtól, Paál Lászlótól láttam benne reprodukciókat, meg persze Munkácsytól. Mérföldetlenül csodáltam inkább a kompozícióját, mint a színeit ezeknek a képeknek, hamar rájöttem, hogy a gyászpadon fekvő Hunyadi László képén a két szál gyertyának a vonala milyen fontos, s hogy a *Siralomház* előterében álló kislány világos foltja nélkül félig sem lenne annyira szomorú a búsuló betyár figurája. Úristen, mennyit kellene tanulnom! Aztán egyszerre láttam egy „modern” festőt, és fordult velem egyet a világ. A strandon pasztellezett egy idegen úr – mert volt ám strand is Félégyházán, az irdatlan homoktenger közepén feltört, s isten tudja, hogyan, de megmaradt eleven víz, a város előkelősegeitől kezdve a diákokig s a beszökött, combig gyúrt gatyájú kisgyerekekig, mindenki ott hemzsegett a zöld vízben és a sárga, finom homokon. Kabinsor is volt, nedvesfa-, napolaj- és gyantaillatú, és süttött a nap, az az erős, aransárga, eget fakító alföldi nap, ami aztán Pesten úgy hiányzott nekem, hogy eleinte még nyáron is fáztam nélküle. A festő mellett a homokon egy százas doboz pasztell hevert, ketté-kettétört egy rudat, s a lapjával dolgozott, nagy bámulatomra. Gyors, lapos, éles foltokat dobott fel, a figurákat csak egy-egy folt jelezte, barna, vörös, fekete, kék, a sárga-zöld alapon, de az volt a *strand*, pontosabban, nekem hirtelen megvilágosodott a strand lelke és lényege, hogy ez az, így érhető el, nem úgy, ahogy én próbáltam: gondosan megrajzolni a trambulint perspektivikusan, s aztán alatta a vízből kibukkanó fejeket, hozzá meg a félkörben hajló (hogy a kompozíció jó legyen!), a homorítva ugró alakot.

Tízennyolc éves koromig, míg Pestre nem kerültem, ez volt az első modern kép, amit „élőben” láttam. Anna nővérem volt az egyetlen, aki éppolyan biztosan tudta, mint én magam, hogy festő leszek, el akarta végezni az egyetemem, hogy tanár legyen, s együtt mehessünk Pestre, ahol majd tanulhatok. A mi körülményeink között ez képtelen, eszeveszett ábránd volt – szüleink nem voltak, s a rokonaink még az én középiskolámat is fennhéjázó luxusnak tekintették, Panni egyetemre járását nemkülönben, eszükbe sem volt elősegíteni ezt az örültséget –, intézzük el, ha tudjuk. Rettentően

nehezen teltek el a középiskolás éveim, tanítottam és kézimunkáztam iskola után, s gyűjtöttem a pénzt a következő iskolaév kiadásaira, időnként díjat nyertem a rajzaimmal, és mohón hallgattam Panni beszámolóit a képekről s a kiállítasokról, amiket Párizsban és Bécsben látott. Panni nyelvszakos volt, néhány félévet a megfelelő nyelvterületen hallgatott – tökéletesen mindegy volt, hol koplal, Pesten ugyanúgy idegen lett volna, hát akkor legyen inkább Párizs. És mindig küldött nekem reprodukciókat, ha már művészeti könyvekre nem futotta. Két levelezőlapját csodáltam legjobban: Chagall: *Vityebszk felett* és Matisse: *Tánc*. Az, hogy egy ember zsákkal a hátán repül a havas házak felett, s hogy a *Tánc* összefogódzott aktjai, nem törődve a test részletes megrajzolásával, *csak* mozognak – majdnem olyan felszabadító, boldogító érzés volt, mint annak az első modern festőnek a pasztellkezelése – hát így is lehet?

Most már tudom, hogy ami ennél a festőnél (persze nem mertem szóba állni vele, csak másoktól tudtam meg, hogy Bálint Sándornak hívják) és később az Iparművészeti Főiskolán az idősebb kollégáimnál elbűvölt, az a rutin volt, ami könnyen elsajátítható, s amire én képtelen voltam. Bámultam az elegáns, könnyed megoldásokat, és az alatt a nyár alatt, amit Szőnyi István magániskolájában töltöttem, két növendéktársam, Berda Ernő és Törzs Evi súlyos, komoly, majdnem komor rajzkezelését éppúgy... Szőnyi a „Mester” volt, számomra égi magasságban, eszembe sem jutott kritikával nézni, amit csinál, évek teltek belé, míg magamnak is be mertem vállalni, hogy nem érzem jól magamat a képei előtt, a puha ragyogás mellé mindig kívántam volna még valamit, valamit, ami erős, és amibe meg tudok fogódzkodni, mielőtt elandalodva elmerülnék. Vaszary, aki a képzőművészeti főiskolai felvételimén ráírta a rajzomra: „Vállalom, Vaszary”, majdnem az ellentéte volt Szőnyinek. Nem dolgozhattam ugyan végül sem az osztályán – őt még előbb dobta ki Hóman Bálint valamelyik rendelete, mint engem a rendőrség (állami és társadalmi rend erőszakos felforgatására irányuló törekvés miatt) a főiskoláról, de szerencsére korrigált Rázsó Klára magániskolájában, s amíg ott volt, odaadással tanultam tőle. Kitűnő tanár volt, én legalább annak éreztem, rengeteget beszélt, de a rajzomhoz nem nyúlt, őtőle hallottam először,

hogy fékezzem azt a magasfeszültséget, ami mindig elfog az üres vászon vagy papír előtt. Azt is tőle tanultam, hogy ne akarjak „képet” festeni, de vigyázzak a rendjére, mert nekem főleg erre kell vigyázni: „Férjen el azon a papíron! Ne akarjon még hat lovat is fogni a mozdony elé, elég dinamikus így is.” Vásznat is adott, vevőt is szerzett egy képemre, mikor látta, hogy nem tudok olajfestékhez jutni. Szerettem, tiszteltem, annyira, hogy még kritikával is tudtam nézni.

A Vaszary-iskolával párhuzamosan, de teljes erővel részt vettem a Szocialista Képzőművész Csoport munkájában is. Talán azért szerettem volna mindig valahová tartozni, mert annyira egyedül voltam, sokáig. Úristen, micsoda veszekedések zajlottak a csoportban, igaz, élvezetes veszekedések. Modern? Haladó? Käthe Kollwitz, Georg Gross, Masereel? Moholy-Nagy, Picasso (még nem volt békegalamb), Braque? Tisztességes ember proletkultot művel? Miért muszáj lubickolni a tusban, umbrában, caput mortuumban, esetleg egy sokat jelentő vörös foltot belecsempészni? Jó, a rettentő sokféle Budapest arcából lehet csak a gyárkéményekre és a proletárányákra figyelni, de ha engem most pont a városi szegény fák sovány rajza érdekel, az baj? „Anarchisták vagytok!”, dörögte a csoport „jobb”-oldalára a „bal”-oldal – mondanom sem kell, valamennyien baloldaliak voltunk politikailag. A csoport fele hol börtönben ült, hol rendőri felügyelet alatt volt, de üvöltő viták folytak arról, hogy mit fejezhet ki az akt, és mit a felöltöztetett ember ábrázolása. „Rendes ember” felbonthat-e egy felületet, vagy tömör kontúrral és folttal oldja meg – én többnyire hallgattam és csudálkoztam, hogy mindenki milyen pontosan tudja, hogy mit akar, érdekes. Én nem tudom. Valami derengett bennem titokban, az, hogyha én szocialista vagyok, és ki is tudom majd fejezni magamat a saját festői nyelvemen, az nem lehet más, mint „haladó” – így hívtuk akkor. Mindenesetre abba hagytam a terhes proletárányák festését – őszintén csináltam pedig, amíg csináltam –, és nem csavartam el magamban a rettentő erősen feltörő vágyat a táj után.

Nem is lehetett volna, mert kitevedtem Szentendrére, megláttam Vajda rajzait, nagyon nagy hatással voltak rám, de legalább annyira maga Szentendre is. Tulajdonképpen ez a két hatás értelmezte egymást. A táj édes volt lágyan szabdalt

dombjaival és a dombról a Dunáig összebújt tarka házaival, az alföldi fehérre meszelt házak s Budapest szürke-barnafekete sziklaképű épületei után ragyogó, tarka díszlet. Művésztelep is volt, de ott az „öregek” laktak, Barcsay, Kántorék, Deli Antal, Kmetty, s a telephez tartozóan, de külön Czóbel, Modok Mária, Ilosvai Varga – csak messziről néztük őket, tisztelettel vagy az „öreg”-eket illető jóindulatú elnézéssel, hiszen mit akarnak már ezek, a legfiatalabb is közel jár a negyvenhez. Mi egy csapatban kóboroltunk, mint egy csoport jókedvű kölyökkutya, néha, igaz, ugatva és harapósan. Mi – mondom, mert Szentendrén egy pillanat alatt összeállt a fiatalok bandája Vajda Lajos és Korniss Dezső körül. Bálint Endre, Vajda Júlia, Szin György, Fehér József, Bán Béla, Cserepes István, Juhász Pál, Berda Ernő és Krikovszki Gizi, Törzs Éva, időnként Ámos Imre és Anna Margit is feltűnt. Együtt festettünk, együtt énekeltünk, és főleg együtt fedeztük fel Szentendrét, minden részletét élveztük, minden furcsa kis utcát, lépcsős átjárót, régi kapuformát. Én meg beleveszttem a tájba. Hiába tudtam, hogy Vajda a mester és Korniss színérzéke utolérhetetlen, a szentendrei tájban nem tudtam kivonni magamat Barcsay hatása alól, s hoztam magammal a Szocialista Képzőművész Csoport feketeségét s azt a dinamizmust, amit Vaszary bölcsessége némileg kordába szorított ugyan, de most, a szentendrei dombokon úgy kitört, hogy a nagy ív csomagolópapírok, amikre festettem, majdnem szétszakadtak, és csak úgy lucsogtak a tustól vagy az „elfenbeinsvarc”-tól.

Aztán a háború után megalakult az Európai Iskola – a Vajda köré csoportosult fiatalok egy szálig ott voltak, meg a még baloldaliabb fiatalok is s néhány kitűnő idősebb kollégánk, Martyn Ferenc, Gadányi Jenő, Forgács Hahn Erzsébet. Bennem élesen élt Vajda, az ő hatására kezdtem a háború utolsó évében montázsszerűen rajzolni, azaz összerakni nekem tetű és összeillő motívumait a természetnek, az élő természetnek. Növényi elemek, gyökerek, gubancok és kukoricák, napraforgók és kukoricák, fák görcsös ágai, fájdalmasan lecsüngő, terhes almafák. Nem, nem voltam elég „elvont”. Ha nem volnék protestáns, feltétlenül meg kellene gyónnom, hogy én is megpróbáltam erőszakot tenni a lelkemen egyetlenegyszer, akkor, az Európai Iskola idejében. Absztrakt akartam

lenni. Haladó. Avantgarde. Olyan, mint a többi. És nem sikerült, vagyis, egy rövid, önmagamat is megtévesztő manőver lett belőle. Kiállítottam a bajóti rajzaimat 1946-ban az Európai Iskolában, sikerre vagy legalábbis dicsérő szóra éhesen, boldog lubickolással a közös hullámban. A dicsérő szó így hangzott: „A részletek érdekesek lennének, ha nem ragaszkodnál a magyarázathoz.” – Ja úgy? Hát, rajtam ne múlják. Részletek? Bontsam fel? De mit? És van egyáltalán absztrakt forma a világban? Geometria persze, de azt most nem kérek. Rendben van, nézzünk körül. Itt ez a tormalevél. Milyen göbös, eres, hullámos, a felülete olyan, mint egy zöld hegyvonulat. Csönd! Nincs „olyan, mint”! Nincs hegyvonulat, csak egy felület dinamikája van. Hát ez a kóró? Recés, csomós, hűvös és tiszta színű tükrök váltakoznak rajta. Csak ezt kell figyelembe venni, nem az egészet, elhagyni minél többet, s belebújni a mikrokozmoszba, kész, én is absztrakt lettem, heuréka! Bólogattak is. De aztán, sajnos, beütött a mennykő, tágult a szemem. A Duna-parton heverő uszadékfán ültem, és – bizony isten – elém dobott a víz egy fatörzset, aminek sárkányarca volt. Nagy nehezen visszahajítottam a vízbe, és hazaballagtam – akkor Budakalászon Törzs Évi osztotta meg velem a műtermét –, de útközben besötétedett, késő őszt volt, 1947 ősze. A hold fenn volt már, s olyan kövér ezüst árnyékot vetett egy fekete dombon álló három szál kukoricára, hogy minden mesterséges jó szándékomat elsöpörte. Még néhány napig viaskodtam egyedül – azon az őszen annyi bajom volt, a piktúrán kívül is, szerelem, lakás, féltékenység –, aztán bejöttem Pestre, ami azt jelentette volna rendes körülmények között, hogy egy időre abbahagyom a munkát. De nem így történt, mert, felmentve az ostobán magamra erőltetett elgondolások alól, festettem néhány olyan képet, amit ma is szeretek és vállalok, és a művészettörténet is számon tartotta később mint figyelemre méltó határkövet munkáimnak (*Hold árnyéka, Rózsaszínű hold, Barna kukoricás, Fekete domb*). Az Európai Iskola teoretikusai kicsit fejcsóválva mondták, hogy milyen romantikus dolgok ezek. Igazuk is volt, romantikus szürrealizmusnak nevezném, ha olyan névadófajta festő volnék. Mert rohantak és integettek a kukoricák, gurult a hold, és talán sikerült éreztetnem, hogy félek a száraz kukorica zörgő hangjától, és úgy sajnálom a föld felé lógatott fejű, rongyos levelű őszi nap-

raforgót, hogy a szívem szakad belé. Mindegy, én őszintén az Európai Iskolához tartoztam, hacsak szélről is, mint Gadányi – ő is a vegetációt festette. Az Európai Iskola megszűnése – megszüntetése? – után (sohasem tudtuk meg, hogy teoretikusaink kaptak-e figyelmeztetést, vagy maguktól látták be, hogy ilyen „nyugati” szellemű társaság létezése lehetetlen), tehát amikor megszűnt az Európai Iskola, sajnos meglazult az érintkezés köztem és a többiek között, egyrészt azért, mert Panni és Korniss elvált, és ilyenkor nehéz mind a két féllel barátkozni, azonkívül az én házasságommal sem voltak megelégedve, amikor hosszú kínlódás után végre összekerültünk Vas István-nal. Meg tudtam élni az illusztrációkból, éppúgy, mint Pista a fordításból, festhettem magamnak, a nyilvánosság leghalványabb reménye nélkül. Eszembe sem jutott, hogy szocreált fessek, Pista sem írt panegirikusokat, sem munkadalokat. Párttag voltam, ártani nem akartam, használni nem tudtam. Rettentően félttem, taknyos kezdőktől tekintélyes művészettörténészekig mindenki megszegényíthetett nyilvánosan, vagy kérdőre vonhatott, hogy miért szabotálom a szocreált. Nem szabotáltam, de vérem ellen való volt, ha akartam volna, sem tudtam volna megcsinálni. Az illusztráció nehéz és technikailag kötött munka volt, de nem kellett szégyellni magamat önmagam előtt sem. Panni és Pista látták, amit csinálok, s ha már két ember látja, ki lehet bírni a hallgatást. Amikor kezdtek a szabadabb szelek fújni, nagyon szerettem volna végre „látni” is, hogy mit csináltam eddig, s ezt csak kiállításon láthatja meg igazán egy festő. Kassák volt az első, aki kiállított ebben a korszakban, és ezen felbátorodva én is kértem és meg is kaptam 1957 áprilisában a Csók Galériát – kiállíthattam.

Sikerem volt. Ahogyan azóta is minden öt-hat évben kérek és kapok kiállítást, kevés kivétellel szép és okos kritikákat is. Időnként vett tőlem egy-egy múzeum vagy minisztérium, magánemberek is, azok persze rendszerint a kiállításaimon. Kétszer kaptam Munkácsy-díjat, 1958-ban és 1970-ben. Egyetlenegyszer állami megrendelést is kaptam, egy gobelinre: a szombathelyi Bartók Béla Zeneiskola számára készült, címe: *Csak tiszta forrásból!* Csak az a baj velem, hogy majdnem mindig piktúrán, képeken, képi megoldásokon gondolkodom ugyan, de sajnos, könnyebben tudnék mások előtt Istenről vagy a szerelemről beszélni, mint a festészetről.

Lehet, hogy még mindig nem „találtam meg magamat”? A művészettörténeti köznyelven ezen, mint tapasztaltam, azt értjük, hogy egy festő megtalál egy stílust, egy témát, azután kis változtatásokkal ennél is marad. Messziről rá lehet ismerni a képére, a közönség örömmel nyugtázza: ez Kmetty, ez a kék az ő kékje, ez Derkovits, csak ő festi ezüstre és rózsaszín-barna-szürke-sziénára a figuráit, ez a fényben oldódó erő csak Egry lehet, ez az összetett, rajzosan finom kétségbeesés Vajda – hogy csak néhányat említsek a magyarok közül. Vagy talán azért egységes és felismerhető és besorolható, mert az életmű központi, legfontosabb vagy legelfogadottabb része az, ami leggyakrabban szerepel és közismertté válik? Persze, igazi életműnél számon tartják, hogy „korai”, vagy ez a „kubista korszaka” volt, vagy „eleinte a Bauhaushoz csatlakozott”. De nekem eddig nagyjából minden évben vagy két évben nemcsak a témáim változtak, hanem a technikám is, főleg amióta Szentendrén dolgozom rendszeresen, s ennek idestova harminc éve. „Csomókban” festek, ahogy Juhász Ferenc írta rólam. Voltaképpen már ki is nyomoztam magamból, hogyan sűrűsödik össze a „csomó”.

Évek óta festem a kertemet, azaz festek a kertemben, és szállnak a lepkék a virágok fölött – persze. Aztán egy képen hirtelen leszakad előttem és külön életet kezd élni egy összecsukódó mákszirom ködszerű lilásfehér foltjában egy sötét szem, és rezegni kezd a gyöngéd, recés széle. Nini. Előfordul máskor is? Nem tudom, de bennem lakik, s néha eszembe jut, télen is. Aztán következő tavasszal egyszerűen eltűnik a kert. Felőlem ugyan viríthat a mák, tündökölhet a rózsa, tornyosulhat a delfinium, nincs, megszűnt, csak a lepkék vannak a világon. Egy csöppet sem érdekel már az olajfa, csak a rászálló Atalanta vörös csíkja, a fekete-fehér, hirtelen hatalmassá nőtt szárnyfelületen. Különválik a vörös csík, különválik a pávaszem csakugyan szemszerű foltja, benne a kék-lila írisz s a fehér csillag. Már régen nem lepkéről van szó a képen, de mégis lepke az, ami indít, s csodálatos módon csak a szálló lepke. Összecsukott szárnyal inog egy lila bogáncson, gyorsan memorizálom a csukott szárny ívét, a *noktuák* háromszöge alól kilátszó színes szoknyát, s ha ez megvan a fejemben, már meríthetek körítő motívumot halott lepkéből is, enélkül soha.

Ezek szerint mégis a mozgás volna nekem nélkülözhetetlen? Az biztos, hogy az első, ceruzával vagy tintával rajzolt figuráimnak nem volt arcuk, csak mozogtak. Mégis, mind-egyikre rá lehetett ismerni, a fejformát jeleztem, az arcot nem, de az első, Pannit ábrázoló ilyen rajzomat egy egész füzetnyi követte, valamennyi osztálytársamat lerajzoltam a harmadik polgáriban – arc nélkül, de persze jellemző volt a hajviselet, a tartás, az egyéni ülés mód –, járt a füzetem körben a padok alatt, és pukkadoztak a lányok a nevetéstől. Érdekesebb volt, hogy az apácákra is rá lehetett ismerni, pedig nekik még a hajuk sem látszott, de a vélum ráncai itt is egyéniek és jellemzők voltak, Invioláta nyílegyenes hátán szépen hulló véluma éppúgy, mint Calasancia mindig ferde kordája. Igen, nekem mozog minden, és ezért él. A mozgás hiánya is mozgás. Mikor először hallottam azt az elméletet – nem tudom, érvényes-e még –, hogy elektronok pillanatnyi összeállása a világ s benne minden jelenség, olyan szemérmes boldogsággal vettem tudomásul, mint egy szerelmi valomást. Szóval hát így van? Sejthettem volna, de nem merem remélni.

Itt az ablakom alatt egy fenyő áll, pontos fajtáját nem tudom. De a fő ágra tapadó apró ágacskák tola kodva kapaszkodnak, mintha ezer vékony kölyökállat próbálna egymást lökdösve az anyára tapadni. Lehetetlen, hogy egyértelműen növény volna, s hirtelen azt hiszem, hogy már értem a tassili rajzokat, az elnyújtott emberkéket, a hangyafejűeket. Erre a fenyőre csak szétvetett lábú, lökdösődő karú lények akaszkodnak, fejük nemigen van, az elmerül az anyatestben – anyatest? Ha az egészet nézem, hát sok-sok kitárt kar és rajta bojtos ujjú lógó ruharánc – vagy a karra is tapadnak ezek a kis szívómanók, szopják, vagy csak ráakaszkodnak a fogukkal, mint az artisták a trapézra? Persze most már repülnek is, fúj a szél – le ne essenek.

Talán – vagy csakugyan – az, amit én a természetben érzek, csak egy hasonlat?, hogy: olyan, mint... Persze hogy benne van ez is, de ez olyan egyszerű, hogy egyik festő állandóan figyelmezteti rá a vele együtt ballagó, nézelődő másik festőt. De ha például a napraforgó rám néz és cicaarcot vág, akkor miért nem cicát festek vagy cicaarcot és napraforgóarcot egymás mellé, magyarázóan? Mert ezerszer több, mint csak

egy hasonlat. Titokzatos utalás van elrejtve a látványokban, félig kell kimondani, vagy csak belerejteni, és sokkal meggyőzőbbé válik. Hosszú évekig csak növényekbe mertem áttenni a mozgás keltette indulatokat, azt a feszültséget, ami ezekben az állítólag nem mozgó lényekben számomra oly nyilvánvaló volt. Lassan, lassan vált külön témától a kifejezés, és lassan mertem csak bevallani magamnak, hogy hiába érdekelnek egyik évben csak a táj zöld alapján ugráló rózsák tarka fejei, legközelebb meg a kék liliomok és társaik, ahogy átkukkannak kék szemükkel a tamariszkusz hajló rácsai között, vagy akár az öreg fák durva arcbőrébe rejtett dühös merevség – valahogy mégis az embert kerülgetem. Kerülgetem, és nem állok elébe, nem fogok hozzá. Nem azért, mert nem divat manapság, inkább azért, mert nagyon is divat volt az ötvenes években, és keserű ízzel itatódott át az emberábrázolás fogalma. Az ötvenes években úgy mereszkedett az „ember”, a „munkás” főképpen, mint egy durván tömörített agyagbaba óriás, a nagyobb realitás kedvéért piros-kék kontúrral, doboz nagyságú lábujjai mellett ott súlyosodott a kalapács, az „értelmiségi”-nek szemüvege volt, a nőknek zsákszerű ülepe. Egy világért nem húzódott más kifejezésre, mint vidáman határozott fejfölvetésre az arc, legföljebb az „anya” mosolygott a kebléhez szorított, mindig kerek fejű kisdédre. Mint a szentek, úgy viselték az attribútumaikat, kalapácsot, könyvet, sarlót vagy körzött és micisapkát. Ember, ember mindenütt, micsoda emberközpontú művek születtek! Ömlött a vas a kokillákat billentő martinászok elé, lobogtak a piros nyakkendők a pontosan megfestett vidám, harcra kész gyerekarok alatt, ült a KIRÁLY ELVTÁRS a nép körében, s mindenki dalolt a boldogságtól. Még a kutyák is vigyorogtak, piros nyelvüket lógatva, kivéve, ha az időnként nélkülözhetetlen negatív hős utasítására a felkelt nép gatyája után kaptak. Engem igazán érdekelt az ember, a testében, mozgásában, arcában kifejeződő sokféle érzélem különösképpen, de ezt a torkomra rakódott undort évekig képtelen voltam lekaparni. Gyűlöltem a fedőcímkét is: „Hiszen a reneszánszban is ezt csinálták” – nem igaz.

Pedig hálátlan vagyok, mert én ezekben az években, a hallgatás reménytelen éveiben, magamra maradva, végre kimondtam, hogy nem lehet, nem tudok mást festeni, de nem

is érdemes, mint azt, amit nekem a mindig erős belső parancsra kell festeni, ha divat, ha nem, ha kell abban a pillanatban, ha nem kell. Ez többek között azt is jelenti, hogy magyar festő vagyok, az is akarok lenni. Hiszen itt születtem, a Tisza mellett, s a Duna partján élek.

Akik annak idején formalistának neveztek minket, és kiszorítottak a pályáról, egy kalap alá vették a szürrealistákat, tassistákat, konstruktivistákat, és isten tudja, mi mindent még – az „absztrakt” kalap alá. Az ötvenes évek végén aztán kitódultunk a kalap alól – bár ugyan a koporsófödél jobban kifejezte volna helyünket a nap alatt –, kitört a modernség. Hű, de modern lett most mindenki! A hatvanas évek elején a szocreáltól megcsömörlött új generáció rohant Nyugat felé, s híven követte, amit ott látott, eleinte még átélés nélkül, s megszületett az „epidermis modernség”, ahogy én magamban elneveztem. S vele az új szókincs: „babonás élmény”, „misztikus attitűd”, „jel”, „jelzés”, „animáció”, „az érzelmek kalligráfiája”. „Neked ez se jó, neked az se jó, kutyalélek?” – gondoltam magamról –, talán jobb volt a szocreál vagy a Gresham?

Én meg borzasztó, hogy milyen szerencsétlen *csak azért is* alkat vagyok. Mert ekkor jutottam el Olaszországba, ott pedig megtámadott a klasszikum, és majdnem egyidejűleg Angliában Bacon. Olaszország teljesen zavarba hozott, egyszerre érdekelték a pálmák, a pineák, az üvegek formája a kiskocsmákban, de főleg a Fórum oszlopai s a darabjaikban is nyugodt arcátlansággal rám mosolygó márványhölgyek és -urak. Elkezdtem ábrázolni az ábrázolást, vagy száz rajzom készült ott, csak úgy menet közben golyóstollal karmolva. Gyakran már súrolva az illusztrációt (apáca ült motorbiciklin a capitoliumi farkas ketrece előtt). De hát ez csak anyaggyűjtés volt, és teleszedtem magamat az olasz korpuszokkal és Bacon vértől csurgó természetlátásával. Aztán itthon, Szigligeten, rábámultam egy útszéli feszületre. Pléh Krisztus volt, rozsdás már, de az oldalt hajló feje, a széles pofacsontja tisztán látszott még, kajla bajusza elfödte a szája bal sarkát, szakasztott olyan volt, mint a helybeli kovácsmester, össze lehetett volna vele téveszteni. Csak éppen csillagkoszorú vette körül, s a feszület vaskeretéről a nap, a hold és a csillagok csüngtek le. Íme, az ember, itt az ember! De hát nem ember!

A mester a saját képére írta át az Istent, nem kell megijedni, nem embert fogok festeni, hanem többet is annál, meg kevesebbet is. És gyűjteni kezdtem az útszéli, magyar testű, kurta lábú, zömök, gyakran pödrött bajuszú korpuszokat. Nesze neked! Megint mást festek, nem a virágportrékat, nem a „vegetáció metamorfózisát” – ahogy Körner Éva írta rólam a Képzőművészeti Lexikonban *Szentendrei festészet* címszó alatt –, hanem pléh Krisztusokat? És volt is merszem kiállítani őket – tizenhetet – a Műcsarnokban. Meglepő visszhangja volt. Részben istenkáromlással, részben vallási propagandával vádoltak, s erősen piházták – hála istennek, volt egy réteg, aki meg is értette.

Az ember kerülgetésének ez a periódusa egy meglepő akkorddal zárult bennem. Egy délelőtt a szentendrei műtermemben – furcsa, borús volt az ég, az a szürke ég, ami olyan jól áll Szentendrének – a rossz világításon bosszankodva hintáztam a széken, a két karom a fejem alatt. Akkor hirtelen megéreztem a testem geometrikus szerkezetét, azt a háromszöget, amit a koponyám alatt összekulcsolt kezemmel alkotott a karom, a gömb alakú koponyámat. Elfelejtethetlen izgalom fogott el, az anatómiát mindig nagyon szerettem, de magamról eddig a percig nem vettem tudomásul, hogy gondosan összeállított, egyensúlyba hozott alkotás vagyok. Az ujjakat feszítő inak gyönyörű rendjét észleltem a kezemen, aztán a lábfejem is, emelgettem a karomat, járt, mint az egykarú emelő vagy a régi kofamérleg – el voltam ragadtatva. Női csontváz a XX. század végéről – gondoltam –, és kavargott a fejemben Jékely gyönyörű verse: „Mi kétezerben nem élünk, szegénykém.” Nem, de a csontunk megmarad aránylag sokáig, ahogy annyiszor láttam az Alföldön, ahol egy-két ásónyomra már avár temetők bukkannak fel, és – ez is boldogító élmény volt – egyszer láttam egy mezei virágot, aminek a gyökere, mint kiderült, egy lábszárcsont üres belsejében futott végig. Soká megmarad a csontunk, a testünk szépséges váza és szerkezete, s remélhetőleg egymás mellett marad. Ezzel a témával kezdődött a *Szerelmese*k sorozata, ami csak azért érdekes, mert a növényeken kívül ez is állandóan vissza-visszatér, a csont és a virág időnként felbukkan bennem, kielégíthetetlen igénnyel.

A világ jelenségei és tárgyai közül egyedül a gépeket nem

szeretem, se a fegyvereket, nem is festettem soha. De sajnos, szabad velünk az Úristen, két évvel ezelőtt a markolókat és a földgyalukat vágta az arcomba, nem bírtam kikerülni, ott döcögtek el, fújva, mormogva, a szentendrei kertünk előtt, otromba pirosra mázolva, kultúrrétegeket beharapó óriási állkapcsukkal. Bizony, *Markoló*-sorozat lett belőlük.

Nem tudom, más festő hogy van vele, engem sohasem zavart, ha nem szakmabeli, tehát a néző azt mondja nekem becsületesen: „Én ezt nem értem, ne haragudj.” Mert ha én valamit mondani akarok, amit csak képpel lehet kifejezni, és nem értik meg, mindig két eset lehetséges. Vagy én nem tudom jól, érzelmileg felfoghatóan – mert így szeretném! – kifejezni magamat, vagy annak, aki nézi, most éppen bohóckodáshoz vagy kellemes ábrándozáshoz van kedve, nem pedig – mondjuk – tragédiához, vagy ahhoz sem, hogy nini, milyen érdekes! De még az sem biztos, hogy rosszul fejezem ki magamat, s az sem biztos, hogy a néző nem tud reagálni. Nagyon sokszor előfordul, hogy nem nézik meg jól a képemet. Csak ez, ami nagyon sért és nagyon fáj. Dolgozom a képen, néha igazán sokáig, minden erőmmel, s akkor elhaladnak a kép mellett, jóformán rá sem pillantanak – nem fáradnak azzal, hogy egy percig is gondolkozzanak rajta, hogy mit is akart az a szerencsétlen tulajdonképpen. Merthogy nem csak tetszeni akart, az a legtöbb képen napnál világosabban látható, ha megnézik. De talán még rosszabb, ha a kép az első pillanatra kellemes hatású. Szépek a színei – mondják, és már odébb is léptek. De én nem ezt akarom. Azt szeretném, ha ugyanúgy torkon ragadná és megrázná őket a látvány – vagy az élmény – mindegy –, mint engem, mikor elkezdődött bennem a kép. Azt akarom mondani, hogy fáj, hogy nem lehet kibírni. Hogy isteni dolog az, hogy kibírjuk. Hogy gyönyörű, hogy elviselhetetlen. Hogy valahol rend van. Hogy rendszer van az örületben – legalábbis remélem, hogy van. Hogy nézzetek a ló szemébe, mi minden van ott. De mi minden van egy levél erezetében, egy ember mozgásában, a fényben, hogyan törik darabokra a víz egy felhő árnyéka alatt. Azt szeretném, ha mindenkinek minden fontos és jelentős lenne, részvétet akarok átadni és örömet, izgalmat és nyugalmat – hogy gyönyörű a geometria és gyönyörű a kibo-

gozthatatlan növényfonadék. És megnyugtató és egyensúlyt sugalló is lehet egy kép, akár egy mértani idom vagy egy matematikai képlet. Csak egy ideig kéne nézni, megállni előtt, s ha nem tetszik, hát nem tetszik. Hiszen vannak csodálatos írók, akiket egyszerűen nem lehet elviselni, vagy óriási zeneművek, amiket egy csomó ember mindössze lármának hall, mások meg teljes odaadással élvezik, s vannak, akik a szerkezetét is követni tudják, az élvezettel párhuzamosan, vagy éppen azért.

Láttam egy képet Londonban, 1967-ben, a Nemzeti Galériában. Nagyon hamar elfáradok, ha múzeumban járok. Teljesen betelek egy óra alatt. Már kifelé tartottunk, már alig láttam, de ez a kép még megállított. Fekvő formátumú, körülbelül százhuszszor nyolcvanas olaj, vászon, pasztózosan felrakott pompás vörösökkel, a kadmiumból a kárminon át az angolvörösig s a szíénáig. Egy félig fekvő nő hosszú vörös haja vágta át majdnem pontos átlóban, a hajtövek végébe akasztott fésű egy másik nő kezében volt. Az alig osztott meleg vörösöket egyetlen folt szakította meg a kép alsó harmadában, az asztalon fekvő hajkefe fehérén csillogó gyöngyházás háta. Csodálatos egyensúly és nyugalom volt, amit az éles átló – isten tudja, miért – csak felfokozott, s aztán a fehér folt végleg a helyére tett. Lautrec, persze, mondtam fölényesen Pistának, holnap megnézzük jobban, isteni kép. Aztán másnap már nem jutottunk el a Nemzeti Galériába. Legközelebbi londoni utazásunkkor kerestük, nem volt ott, jól emlékeztem pedig a helyére. Most két Degas volt azon a falon, egy balettsapat és a *Cirkusz*, amit ismertem ugyan, de reprodukcióban, és azon nem tűnt fel, ami most az eleven képen, hogy milyen szokatlan az a levegőben feszülő artista a nagyon építészeti háttér előtt. Sokat gondoltunk arra a vörös képre, beszéltünk is róla, hogy biztosan kölcsönadták kiállításra. Aztán most, 1980-ban újra megláttuk. Ott volt a régi falán, a *Balett-táncosnők* és a *Cirkusz* között. Degas volt, nem Lautrec. Akkor meg sem néztem a múzeum jelzését, annyira biztos voltam, én örült, tudhattam volna, de hát az olajkezelése sem volt jellemző, csak a téma – rettenetes. Ugyanolyan felületes voltam én is, mint az a bizonyos rossz néző. Máig szégyenlem.

Mi dönti el, hogy jó festő-e egy festő? Nem a vitathatatlan, az idő próbáját kiállt művekről van szó s nem is csak az élő piktúráról. Mert furcsa dolog az idő, s még furcsább a divat és a megszokás, hát még az „új”. És az a szörnyű, hogy minden festő találhat mentséget és bizonyítékot mindenre. Nem ismerik el, nem keres, nem ad el képet, nem kap megbízást? Ó, van rá példa, de mennyi, Rembrandttól Van Goghig, Modiglianitól Vajdáig. Majd az utókor! És mindig akad bátorító, a feleség, a mama, a jó barát. Ha az is festő és ugyanabban a cipőben jár, hát együttérzésből biztat és lelkesít, ha civil, hát udvariasságból, s hogy ne kelljen segítenie, véletlenül sem. És ha valakinek sikere van, attól még jó is lehet. Van úgy, hogy a közönség, és szakma egyetért. Ritka eset. Furcsa, hogy jó festőt, rossz festőt ugyanaz a fajtájú és hőfokú boldogság éltet, addig a rövid ideig legalábbis, míg készül a kép. Mert festeni nagyon jó.

Néhány évvel ezelőtt a Rákóczi úti Fényes Adolf Galériában megnéztem egy festőnő kiállítását. Negyvenöt éves, szürke, vékony kis asszony, vidéki rajztanárnő, három gyereke van, férje. Saját költségén rendezte a kiállítást. Olyan rettenetesen kezdetleges technikájú s legközhelyesebb témájú akvarellekből, hogy elképzelni sem tudtam, hogyan mehetett át ez az anyag a legjobb indulatú zsűrin is. De az a szent lelkesedés, az a láng, ami minden pórusából áradt; teljesen megszépült tőle, tündöklött, sugárzott.

– Megkoplaltuk, elhiheted – mondta boldogan –, egy pesti kiállítás! A férjem is tanár, nagyon nehezen élünk, de most megmutatom. És mennyibe került a keretezés, a szállítás meg a szálloda, itt Pesten, hisz nincs itt senkink, ahol lakhatnánk, de hát itt kell lennem ez alatt a két hét alatt, bejöhet egy kritikus, bejöhet a TV, bizonyos, hogy vesznek a múzeumok is! Én csak a művészetnek élek! Az uram mindenben segít, a két drága kislányom meg a nagyfiam az idei iskolaévben még kirándulásra sem kapott pénzt, otthon minden az anyuka művészetét szolgálja, minden fillér. Látod ezt a búzavirágcsokrot? Enikő hozta, hogy fesselem le, ugye, jól sikerült?

Kobaltkék pacni volt, részletesen, tűpontossággal megrajzolt sötét porzókkal. Ettől még jó is lehetett volna, de nem volt jó. Kétségbeejtően, bután, ügyetlenül volt rossz, rossz, rossz.

– Ó, és a vidék, rettenetes. Van egypár hivatásos festő, jóba vannak a tanácssal, érted?, vagy párttagok, és őtőlük persze vesznek, de én tudom, hogy én valódi művész vagyok, abból nem engedek, az elveimből, a művészi becsületemből, és most, majd itt, Pesten észrevesznek, meglátod!

– Pesten sem könnyű, Angelika – próbáltam mondani, de aztán abbahagytam –, nézd, én is illusztrációkból élek leginkább.

Angelika elnézően mosolygott rám:

– A világ minden kincséért sem vállalnék illusztrációt, tönkretenné a piktúrámat. Az akvarell a legnemesebb műfaj, tudhatod – hogy bírnám én ki redukált színekkel?

Hát nem voltak redukáltak a színei, az már igaz. Rettenetesekek voltak, össze nem illőek, harsányak. Nem tudták meg Pesten, hogy kicsoda Kováchi Angelika, figyeltem a lapokat, mert igazán szántam volna neki egy kis felfedezést. De hát nem fedezték fel életében Vajdát sem. Hátha én tévedtem, és valaha zengeni fog a világ Kováchi Angelika nevétől, s száz-ezrekért vásárolják majd ezeket az akvarelleket, amik előtt engem kétségbeejtett a reménytelen száanalom.

Amikor a pop-art kezdte nálunk is felütni a fejét, s a szélsőséges példáin röhögtek eleinte a nézők, én nagyon boldog voltam, mert nekem tetszett, örültem neki, úgy láttam, hogy az én „minden fontos és értékes” elméletemet igazolják. Egy törött majolika WC-csésze darabja volt kidobva a kapunk alatt egy csomó egyéb lommal együtt – egy pop-art-művelő barátom barátja majdnem megcsókolta: „Fontos obzse!” – ölelte magához, s nem sajnált taxit hívni, hogy elvihesse.

– Csak nem szégyelled közben vinni? – mordultam rá. – Vállalod vagy nem?

– Csak a megfelelő környezetben hat! – világosított fel jólelkűen. – Majd Gábor bekomponálja.

Nem tehetek róla, őszintén helyeseltem a dolgot. Mert láttam már néhány tucat popművet, ami azért volt hamis, mert az anyag – ha úgy tetszik, az „obzsé” – nem volt valódi. A legvalószínűbbnek egy egészen fiatal festő – festő?, művész a helyes szó – kiállítását éreztem, aki szalmát, vizet, maltert, homokot és követ rakott ki kellemes csoportosításban, medencében vagy vödörben a vizet és elszórva a csillogó szalmát. Ez a mi

anyagunk, dűnnyögött bennem elégedetten a nacionalista, ha a saját anyagunkból állítjuk össze, jobban hat, mintha utánózni próbáljuk a nem honi példát. Mert a popnál – a felhasznált anyag anyagának is fontos szerep jut, az is beszél önmagáért, s bármilyen szellemesen van összeállítva egy popmű, a mi hitványabb anyagunk eltereli a nézőt, vagy másfelé tereli a megértés útjáról. Micsoda remek kiállítását láttam B. Irénnek, a textilesnek spárga, kötél és madzag anyag-szerű és esztétikus felhasználásával.

Következett az, hogy minden művészet, amit a művész csinál, azután a happening, bár ez a kettő gyakran összemósódott.

Nagyszerű multság volt, a közönség egy szentendrei pin-cetárlaton eleinte zavartan felkapott fejjel, majd lassan oldal-szakasztó nevetésbe fordulva élvezte a szándékosan elakadt mikrofónon hangzó megnyitó beszédet: „Nézzék meg a ké-peket, peket, peket, eket, ket, ket, ket.” Csak az volt a baj, hogy nagyjából ugyanolyan arányban szerepelt jó kép és rossz kép ezen a tárlaton is, mint egy komoly és lenézendő hivatalos kiállításon, s legalább annyi néző mondta: „Mi-csoda marhaság! Ilyent az én hároméves kisfiam is tud csi-nálni.”

Ez a hároméves gyerek egyébként kedvenc figurája a kép-nézők egy részének. Hányszor hallottam! Be is írták a ven-dégekönyvembe, nem is egyszer. Kedvem volna mellékelni egy oldalt belőle.

Akármennyire tetszett a pop lényege és elgondolása, nem csináltam. Azért nem, mert egyszerűen nem kívántam csinál-ni, és mert nem tudtam mohón és rágatlanul lenyelni ezt az izmust sem, többek között az a felismerés is gátolt, hogy ha egy festő sietve alkalmazkodik az aznapi divathoz, az csak egy réteg divatja, és gyorsan kimerül. A tegnapi divatnál pedig semmi sem régibb és idejétmúltabb, ugyanis a tegnapelőtti már megint új, azt elő lehet venni, mint a nagymama csipkés hálóingét estélyi blúznak. Elképzelhető, nagyon könnyen, hogy a gyorsan alkalmazkodó festő úgy jár, mint a mesebeli szamaras ember, aki minden szembejövő tanácsára hallgatva végül is a háttára vette a szamarat.

Életemben a legértelmesebb mondatot Kondor Bélától hallottam a moderniségről: „Remélem, hogy nem vagyok modern. Túl sokat használjuk ezt a szót, de hát a levegőben van.”

A másik ilyen levegőben lévő szó a „hagyományos”. „Te még hagyományos anyaggal dolgozol?” Bizony, azzal. Mert, sajnos, nem érzem, hogy kimerítettem a hagyományos anyag – olaj, pasztell, tus stb. – valamennyi lehetőségét. De ez nem jelenti azt, hogy elutasítom az új anyagokat, világért sem. Csak gyűlölöm, ha valamilyen módszert, izmust, technikát egyedül üdvöztítőnek kiáltanak ki. És az is zavar, ha művészettörténészek specializálódását kell látnom. Valahogy az jut eszembe, ahogy például az orvosok specializálódnak. Bizonyosan rengeteget tudnak az egyes testrészek betegségeiről, de a műszaki eszközök nélkül szűkölködő, tudatlanabb, régi orvosok többet tudtak az egészről, az egyes jelenségek összefüggéseiről az egész testtel, az egész emberrel. Tudom, hogy ha egy izmus – majdnem azt mondtam, organizmus – eléri a csúcst, utána lefelé halad, előrepszik, s új jön a helyére. Közhely a javából. De hogy mennyire nincs új a nap alatt! Azt hiszem, az amerikaiak kezdték a szeriografikát, s mikor először láttam, be kellett vallanom, hogy húsz konzervdoboz többet mond, mint egy konzervdoboz, és igenis újat közvetít a nézőnek. Aztán elterjedt, mint a prérítűz, s az itthoni jelenségek nagy része dögunalmassá vált. Bizonyos, hogy tökéletesen időszerű, talán azt mondja, hogy sokan vagyunk, sok-sok művi dolog vesz körül bennünket, lassan elműviesedik a világ, tessék tudomásul venni, és abban keresni az izgalmas szépet, ami ily módon látható körülöttünk. Nekem csak az az érthetetlen, hogy miért szeretjük azt csinálni, ami már egyszer bevált, aminek sikere volt. Nosza, csináljuk mi is? Kényelmességből, sikervágyból, vagy mert jó a többiekkel egy falkában legelni? És az az úttörő, aki legelőször csinálta, vajon örül annak, hogy iskolát csinált – magyarul: utánózzák –, vagy nem örül, esetleg mérgelődik? Nem volna okosabb az ösforrásból lopni? Azt tenni át a mai nyelvre, nemcsak a formáját, hanem a lényegét is?

Néhány évvel ezelőtt Délosz szigetén jártam, s végigmentem a tengerre néző „oroszlánallé”-n a hét megmaradt oroszlán sora előtt. És ez a hét oroszlán többek között abban is különbözött az egymás mellé rakott konzervdobozoktól,

hogy nem hétszer több volt, mint egy oroszlán. Igaz, ők is egyformák voltak. De az arcuk hétszer egy egyéni oroszlán-arc volt, hiába. Végül is persze hogy a görögök azok, akiknek a művészetében a felbukkanó egyéniség tökéletességre fejlődött, hiába akadt már egy-egy *Eknaton* és *Nofretete* vagy *Írnok*. Nem hieratikus ábrázolás a görögöké, nem istenien egyforma asszír király, konzervdoboz vagy Marilyn Monroe harmínckét fotóarcának sablonváza. Az egyéni kifejezés ismétlődése persze hogy nyomatékosabbá teszi az egyéniséget. De fennáll a veszély, hogy el is mossza, és egyhangú hatást kelt a mégoly érdekes arcokból álló kompozíciós elgondolás is. Hiába hupikék az arcok fele és jajvörös a másik fele.

Nem tudom, de talán nem is akarom kinyomozni, hogy ki az a művész, aki annyira megdöbbenett, mikor 1980 őszén a Tárna mellett rácsodálkoztam a munkájára. Nepomuki Szent János szobra állt a hídon, ahogy az egykori püspök állhatott, mielőtt a vízbe dobták – és nem tudtam eldönteni, hogy mi történhetett itt. Hogy egy kész, igazi művész akart-e primitív lenni, vagy egy ártatlan, naiv helybeli kőfaragó nem tudta megoldani a csipkés karing, a fekete palást és a régi püspök egyezményesen kialakult, reális ábrázolását másképpen, csak ennyire tömörítve? A szobor, ha nem veszem figyelembe a karjában tartott feszületet, odaillett volna a Húsvét-szigetekre is, a fej megoldása különösen. Egyetlen, szépen hajló ív határozta meg a test és az áll viszonyát, a szakálla négy kis fekete kocka, az arcnak csak szeme volt, szája nem. A sapkája szinte leemelhető, mint a Húsvét-szigetiek koronája, durván csillogó feketére mázolva, ugyanúgy a palást is, egybekanyarítva a szoknyaszerűen kiképzett altesttel. Az arc és a test különben egységesen, hófehéren, frissen meszelve villogott. Merész volt, letisztult, megdöbbenően egyéni, és mégis a Nepomuki volt, összetéveszthetetlenül. És ami a legfurcsább, tökéletesen odaillett a meleg őszi tájba, a homályosan fénylő Tárna lassú folyására laposan ráfekvő, inkább útnak látható hídra, ahol a kő mellvéden állt – nem volt nagy, éppen csak akkora, mint amekkorának lennie kellett.

A híd végén bozótos kezdődött, háromszög alakban nyúlt ki a folyó és a híd közé. A szemem még tele volt a Nepomuki meglepő jelenségével, s alig akarta elhinni, amit a bozótos-

ban meglátott, mert ilyen feszülettel még nem találkoztam egyetlen Krisztus-ábrázolásban sem, pedig évek óta gyűjtöm és rajzolom ezeket. Elsősorban a színe volt szokatlan. Nálunk a népi művészetben nemigen szokás sárgát és feketét tenni egymás mellé – talán még a Habsburgok óta rossz emlékű –, de itt a keresztfa üvöltő sárgára volt mázolva, rajta a korpusz fekete, az arca fehér. Fehér, szabályos kör, mint egy klasszikus ébresztőóra számlapja, a hajnak, szakállnak nyoma sincs a kerek órafejen, a szem-száj „pont, pont, vesszőcske” s egy hősie macskabajusz. A test pedig szabályos szkafanderbe öltöztetve szénfeketén. A két tenyér s a két lábfej csak egy-egy fehér, töretlen folt, a klasszikus szögek eltűntek, az úrhajósruhán fehér pántok. Válltól a hónaljig, keresztben a derekán, befutva a két ágyékon. Ugyanannak az embernek a munkája ez is, mint akié a Nepomuki, kétségtelen. De miért csinálta így, mire gondolt, amikor így csinálta?

Mert az napnál világosabban kitűnt, hogy a forma, a test körvonala adott volt, a bábuformára vágott pléhlap még az eredeti, valószínűleg a múlt század végén készült „pléh Krisztus”, annak idején bizonyosan reálsan kifestve – ebbe a formába sok minden belefért. Talán az egybeforrott kéz-láb, a legömbölyített fej juttatta eszébe ennek a művésznak az úrhajóst? Vagy homályos emlékdarabok jártak a fejében, mennybemenetel, ürrepülés, mennybe repülés, Farkas Bertalan bajusza? Bámultam a művész bátorságát, de nem örültem a műnek. Modern akart lenni, „új” Krisztust festeni. Hát újnak új volt. De nem volt a helyén. A Nepomuki fekete-fehérben megoldott alakján ez a két szín szerves volt, magától értetődő, nyilván nagyon meg is tetszett a művésznak – azt gondolta, illeni fog a Krisztusra is, hát beleszuszakolta a fekete-fehér pántos szkafanderbe. Mindent szabad persze – ha sikerül. Ha azt akarta a művész, hogy megbámulják, azt elérte. Száz ember százféleképpen néz fel az útszéli feszületre, de bizonyos, hogy itt kivétel nélkül mindenkinek az lehetett az első reakciója: „Hát ez meg mi?” És azután? Megröhögték? Kiátkozták? Vagy csak csettintettek: Ez igen!

Hát én, aki véletlenül láttam meg, én mit tudok mondani rá? Talán mégiscsak azt, hogy Krisztus az Krisztus és úrhajós az úrhajós, és nem olvasztható össze egy kereszten. És ha valaha abba a helyzetbe kerülnék, hogy nekem kellene

meghatározni a régi formára rátelepedő, borotvaélen lebegő, csak az épp időszerűbe kapaszkodó, kétes modernséget – én ezt a példát hoznám fel rá.

Nem hiszem, hogy törekednünk kellene a polgár-pukkasztásra. Megbotránkozik az úgy is, ha nekem nem is az a szándékom – kiszámíthatatlan, hogy mitől. És talán, talán megadatik nekem, hogy nem engedek az át nem élt, formális időszerűségnek, hogy meg tudom őrizni a festői becsülete-met, akkor is, ha bolondnak vagy ásatag kövületnek tartanak is miatta.

Műfaja: giccs

ARANY MAGDA TÖRTÉNETE

–Nasáka, nasáka!

Magda kezében egy óriási, rozsdáette konyhakés – tegnap találtuk a szőlőben, egy sövénybe verve, most azzal döföli ütemesen a téglák közül kibúvó fűcsomókat – ebbe a tevékenységbe csatornázza belé vérszomjas bosszúvágyát, ezúttal énértem, akit csak az imént vágott pofon, csak úgy menet közben Gizi nagynéném. Hosszú, piros gólyalábát a téglákra csapkodja, csattog a mezítlába, közben tele torokból zengi a hadüzenetet, ki gondolná, hogy a „nasáka” nagyságát jelent. Én tudom. Most már Panni is tudja, pedig mikor múlt vasárnap hazakerült az egyetemről, egy hónapi szünidőre (a további két hónapot átdolgozza), s az én elképzelhetetlen boldogságomra – iszonyúan megdöbbsent: Magda meg én külön nyelven beszéltünk, egy kukkot sem értett belőle. Aztán figyelt és kicsit megnyugodott. „Minden mássalhangzót meglágyítottok, elvetitek a hasonulást, és lenyelitek vagy megfordítjátok a szó felét. Panni persze nyelvszakos, de ez mégsem ilyen egyszerű. „Lalú” például törzsszó, de általános üdvözlés is, és „Kucsi” nem jelent se kicsit, se kutyát, ez az én nevem, és voltaképpen azért mégis kiskutyát jelent. Az „inni” ige egyszerűen igepótló, mindenre jó. Csak a felszólító módja erősen agresszív az első betű halmazával: „iiigyon”. Sosem tegezve, mindig magázva. Egyébként ő magáz engem, én tegezem őt, mert ugye én kisasszony vagyok, ő pedig kiscseléd nálunk, csak én tudom róla, hogy álruhás, elvarázsolt királyleány, nem pedig lelencgyerek, akit kiadtak egy koldushoz, az a nevelőapja. Jön is éppen, hiszen péntek van. Vörös darócköpenyegben, óriási sipkája fülébe húzva, pedig csak úgy fekszik a kora nyári nap az udvaron. Hozom neki a kiscsékét, a konyha elé, Magda is jön már, a bablevessel csurig mert mélytányérral, melléfogja a nagy, körbe karaj kenyeret

– egy kevés kilöttyen rá a levesből. – Igyetlen, buszma állat!
– mordul rá Péter bácsi, nagy nyelvészeti örömet szerezve ezzel mind a kettőnknek – alkalomadtán fel fogjuk használni, ahogy mindent felhasználni igyekszünk, mulatságra, örökre vadászunk, mélységes szövetségben összekapaszkodva. Hiszen én is olyan lelencforma vagyok a nagyanyám házában, ahol ötéves korom óta élek, megtúrten. „Mi tartjuk.” Most már tizenhárom éves vagyok, feleslegességem teljes tudatában. Magda a vigaszom, sorstársam, barátnőm, még Pannit is pótolja egy kicsit, hisz ő már nagylány, mert Magda tizenhét éves lesz decemberben. Kútra, piacra, szőlőbe, mosónőhöz üzenettel, postára, mindenüvé együtt megyünk, és a konyha sarkában felállított, összehajtott cselédágy mögé bújva elégítjük ki soha ki nem elégíthető kultúrszomjunkt. Magda is festő akar lenni, de máris költő – verseket ír – szerintem gyönyörű verseket, és olvas, olvas, velem együtt, válogatás nélkül. Élvezzük Göre Gábor bíró úr elmésségeit, az Aller Képes Családi Lapját, Victor Hugót, *A Karamazov testvérek*-et, Tolsztojt, Dickenst, a Magyar Könyvtár kis rózsaszínű füzetait, egyáltalán mindent, ami véletlenül a kezünkbe kerül. Ubrik Borbála szomorú történetétől Babitsig és Szabó Lőrincig. Ahelyett, hogy én harisnyát stoppolnék, s Magda harmadszor is felmosná a tornác vörös tégláit – megint behordták a sarat! Örökké összebújik a „LÁNNYAL”, mit tudnak annyit tarafandálni? Másik közös szenvedélyünk a macska és a padlás. A padlás menedékhelyünk és tanulószobánk, bármilyen ürügy jó, hogy felszaladjunk a tetőhöz simuló kis létrafokokon, s ott aztán eltűnjék a lenti világ, és színeződhetik a jövő csodája. Pestre szökünk, én festő leszek, Magda mégis inkább színésznő, férjhez megyünk, gyerekeink lesznek, mindennap INCS-et eszünk, és hazajövünk dicskoszorúzva, majd bámul Félegyháza. Síríg hívek leszünk egymáshoz, vérszerződést is kötünk egy bicskahegy segítségével. Három legjobb barátnőmnek se beszélek ilyen bizalmas dolgokról, csak Magdának, nekik annyit, hogy majd megmutatom én nagyanyáméknak, ha fene fenét eszik is, hogy nem hiába burjánzottam én fel az ő házukban. Magdának ezt meg el se kell mondanom, ő ugyanezt akarja, hogy mit, mindegy, megmutatni az egész világnak. Másik közös szenvedélyünk hivatalos neve Maxi, ő a cica. Mi Marci Magdinak hívjuk, én

Magdát Pegnek, természetesen Copperfield Dávid Pegottyja után. Közös nyelvünk egyik legszebb, megmaradt töredéke Magda ditirambusza a cicához: „Juj te pék mask, kasnáció masaliki polompirke kirhes kepe maci. Jujujuj, te pék.” Fejtse meg, aki bírja. Azt elárulom, hogy a pék békát jelent. De nemcsak igével él az ember, hát Magda eldugja nekem az ebéd nemesebb részét, amiből különben nemigen maradna, mert Félegyházán tisztességes család, s egyáltalán mindenki, déli harangszóra ebédel, és én sokszor csak egy óra felé kerülök haza az iskolából, és nem mindig az iskola hibájából. De ha cukrot vagy csokoládét kap vagy szerez valamelyikünk (minden édesség neve INCS: „nincs”), azt igazságosan megosztjuk egymással. — Ekkora lány már elláthatná a háztartást – morog a nagynéném; de az a hat hónap, amíg Magda nálunk van, maga a boldogság, és mint minden boldogság, rövid életű, nem tarthat örökké, és nekem tragikusan ér véget. A házunk utcai frontján büszkélkedik a „Nemzeti Falatozó” nevű kifőzde, félkocsmá, félkávézó – Szőri néniék bérlik. Szőri Laci nagydarab, borzas, barna fiú. Magda pedig – szép lány? – nem szép, kerek arca piros pattanásos, de csillogó fekete a keskeny szeme, hosszú keze-lába, nyurga teste mozog, villog, eleven tűz.

Nagy kerek hold úszik az udvar fölött, éjszaka van, nagymama már eloltotta azt az undok kis rózsaszín ernyős lámpát, amit egyedül nem tekint könnyelmű árapazarlásnak, ilyenkor szoktam én hangtalanul kilépni az ablakon, éjszakai kalandokra indulni. Tiszta ezüst az udvar, a veranda vadszőlővel befutott oszlopainak az árnyéka szénfekete csipke, már régen tudom, hogy a hold árnyéka sokkal szebb mint a napé, meg akarom mutatni Magdának, talán le is rajzoljuk, van eldugott papír és tus is a kultúrsarkunkban. Senki másnak nem mondhatom el, hogy milyen gyönyörű a hold árnyéka. Azonkívül még azt is el akarom mondani Magdának, azt a verset, amivel Luca, a régi cselédünk ijesztgetett engem kis-koromban.

*Jaj de szépen süt a hold, elevenet visz a holt,
félsz-e angyalom?*

Én persze féltem, angyalom, de most már nem félek, nem vagyok hatéves. Az udvar kövein is csillogva süt a hold, a barackfa alatti húzós kút árnyéka fekszik rajtuk, csőrös gólya formája van, gyönyörű, az istálló falához lapulva bámulom. S most az árnyékban elmozdul valami, belesek a konyhaablakon, Magdára, alszik-e – de nincs az ágyán, és most meghal-lom a hangját, az árnyékból szól, és nagyon-nagyon halkan:

– Lalú, Lasz!

A másik árnyék Szőri Laci.

Egészen-egészen másképp mondja, mint nekem szokta. Laci válaszát nem hallom már, a falhoz simulva osonok vissza a hálósobába, ott sírok, nem a párnámba, hanem a párna alá bújva.

– Mi baja, Kucsika? – kérdi Magda másnap, és *magyarul*. Közben elém tolja az emlékkönyvemet, amibe egy gyönyörű ibolyakoszorút festett – vagy már tudja?

Csak rázom a fejemet, Magda magához húz és megcsókol, pedig eddig soha nem érintettük meg egymást azonkívül, hogy kézen fogva közlekedtünk mindenfelé.

– Elsején elmegyek, az öreg nagysága már tudja. Szőriéknél fogok dolgozni, ott sokkal többet fizetnek, és pincérlány leszek. A nevelőapám is ott fog ebédelni, minden pénteken.

Mekkora ez a Pest és milyen messze van a menza a Főiskolától és milyen forró ez az októberi nap. Fáj a fejem, ahogy csak bír, minden oka megvan rá, a hűvös oldalon megyek, de így is csak úgy tüzel a házak fala, ahogy odalapulva, araszolva megyek, szédülök a fejfájástól és az éhségtől, de hátha ehető leves lesz ma a menzán, mindegy, úgysem tudok venni egy „kevert port” a patikában, egy fillérem sincs, jó volna valahol lefeküdni, mindjárt rosszul leszek. Fenét, dehogyis leszek én rosszul, hiszen – ez csoda – nem lehet igaz, ki ez? Hát csakugyan itt áll előttem Magda? Öt éve nem láttam, és milyen szép! Magas és elegáns, fehér ujjatlan ruhában, már nem olyan rettentő sovány, s a hajdani piros kásával borított arcán egy szem pattanás sincs.

– Kucsika!

– Magda! Lalú!

Zavaros, ujjongó kérdések. Te is Pesten vagy? Maga festeni

tanul? Hol laksz? Hát maga? Éhes vagyok, fáj a fejem, hát ha itt laksz, bemehetek kicsit hozzád? Pannika hol van?

Tapogatjuk, ölelgetjük egymást. Aztán fekszem Magda ágyán, tejet iszom, és aszpirint kapok tőle, már jobban is vagyok, most, most nincs itt senki, Pesten vagyunk, beszélgethetünk, senki sem zavar széjjel, ülj ide az ágyra, ketten is elférünk, de Magda nem ül le, állva marad, a hátát a furcsa, kisablakos ajtónak veti. Nincs is más ablak a szobájában, kicsi szoba, de van ágy, szekrényke, mosdó, még hozzá otthoni mosdó: három lába van, s a mosdótálban kancsó, olyan, amiről Magda találós kérdést csinált: „Háromlábú, üres hasú, közepibe kancsó.” Ez persze a cselédmosdó volt a konyhában, odabent nálunk szép régi mosdószekrény állt, az alsó fele tele volt mindenféle tisztítószerrel, rongyokkal, kefékkel.

– Most már el tud menni, Kucsika. Menjen el, drágám. Nem maradhat itt egy percig sem.

Eláll a szavam, belehasít a fejembe újra a fájdalom. Peg kidob engem? A csoda nem számít? Mi ez, rettenetes.

– Értse meg, nem maradhat. Jöjjön, kikisérem. – Megfogja a kezemet és nyitja az ajtót – talán még ki is lök? Most már minden lehetséges.

Ahogy kilépünk, nyílik a szomszéd ajtó – olyan, mint Magdáié –, s egy kövér, postás egyenruhás férfi vág át sietve az udvaron, mögötte egy szőke lány rózsaszínű ruhában, egy lavór vizet önt ki az udvarra, és nagyon kedvesen odaszól nekünk:

– Hát mit szólsz hozzá, cica? Ez a disznó fényes délben jött megint – ki a barátnőd? Gyertek be, jó hideg söröm van.

– Siet a barátnőm, hallgass már, Julia!

– Jaj, szegény! Istenem! Szegényke! – Panni majd' elsírja magát, mikor este beszámolok a feltűnő és eltűnő csodáról. – Ne búsulj, nem dobott ki, csak most is téged védett, hát nem érted? Rossz házban lakik, és ő maga is – szegényke, szegényke! Ne keresd, hisz látod, szégyelli.

Aztán rémségesen sok idő telik el. Képzőművészeti Főiskola, barátok, szerelem, börtön, háború. Háború és béke? Férjhez megyek, a férjem költő, festő leszek, illusztrálok, nem lehetek

festő, aztán mégis az leszek, nem nyomorgunk többé, ha akarok, taxiba ülök, külföldre utazunk, bármikor vehetek egy szelet csokoládét (soha életemben nem tudok ugyan luxus-kaját enni anélkül, hogy magamban ki ne mondanám: „INCS”), nagybeteg leszek, megúszom, boldog házasságban élek, együtt lakunk Panniékkal, majd Pannival, műtermem van, kiállításaim, s a nevem és a férjemé a régen vágyott és elképzelt összetartozásban gyakran megjelenik újságban, rádióban. Bizonyosan ezért kapom a levelet.

„Kedves Művésznő! Az édesanyám beteg, olvastunk a művésznőről, és nagyon szeretné látni. Ha emlékszik még az Arany Magdára, és eljönne hozzánk Csepelre, tessék felhívni a munkahelyemen, találkozunk az állomáson, és én majd elvezetem.” Telefonszám és ismeretlen vezetéknev, de a keresztneve Magdolna.

Hogy én emlékszem-e Arany Magdára? Istenem!

A telefon eléggé kurta-furcsa. Hívom az elvtársnőt – mondja egy férfi és átadja a kagylót. De az én ujjongó kérdészáporomra hűvös, nyugodt hang két időpontot jelöl meg, válasszak. Választok, aránylag fejbe vágva – de hát a munkahelyéről beszél, térjek észre, a munkahely nem habos torta, hogy akkori szójárással éljek.

Egy lány.

Nem hasonlít Magdára, rendőregyenruha, zömök, alacsony, és majd szétcsattan az öntudattól, igen, rendőr, de nem akadály a pályáján – szerencsére –, hogy az anyja bolond.

– Bolond? – kérdezem rémülten. – Azt mondtad, beteg.

– Igen, beteg is a gyomrával, és meg is bolondult. De talán tudja is a művész elvtársnő, hogy az anyám a múlt rendszerben, a harmincas évek végén prostituált volt. Nem vádolhatjuk érte, a kapitalizmusban sok nő kényszerült áruba bocsátani a testét, a munkanélküliség és az osztályelnyomás idején. Elmulasztotta a lehetőséget a fejlődésére, nem tanulni akart a fényes szellőkkel, hanem férjhez ment az ostrom után. De belebolondult, vallási mániába esett, templomba jár, ha bír, s ha ki tudja játszani az éberségünket. Gyónik. S éjszaka, ha azt hiszi, hogy alszunk, órákig eltérdel a Mária-kép előtt, az édesapám meg iszik. – ...Iiiigyon! Hallom vissza valami iszonyatos messzeségből.

Én csak az angyalföldi munkáslakásokat ismertem belülről,

röpirat-osztogató koromból, s három rajziskolai tanítványom lakott ilyenben. Óriási bérkaszárnnyákat láttam, egy szobakonyha, gyakran ágyrajárókkal zsúfolva, hideg, ételszagú, alig bútorozott lakásokat, körfolyosókon állongó gyerekekkel, pincszerű udvarok közepén poroló, a folyosó végén a vécé elromlott csővel, sütőből előhúzott tésztaleves-vacsorával a hazatérő családfőnek, szóval olyant, amilyet sokszor leírtak már a baloldali írók. Csepel valahogy nem került az utamba, és az a Vörös Csepel, ami a kötelező május elsejei kivonulásokon ménkű nagy dekorációval harsogott el az emelvény előtt, sehogy se utalt arra a régi mozgalmi dalra, engem nem lelkesített. Ez nem ilyen munkáslakás. Ház. Veranda, szép cseréptető, elől-hátul kert, macska (hát persze!) suhan át a kis új fák között, piros fémkerítés, nahát!

– A fater kőműves – mondja a lány, és nyitja az ajtót –, tesszük látni, elvtársnő!

Látom. A sarokban Mária-kép (olajnyomat, de szép), előtte mécses, virágkoszorú, búzavirág. Fehér liliomcsokor. Térdeltéből ijedten pattan fel az én régi Magdám. Igen, sokkal jobban hasonlít a régi Magdámra, mint a harmincnégy évvel ezelőtti szép fehér ruhás, elegáns nő abból a bizonyos utcából. Megint a sovány, hosszú lábú kislány volna, ha nem lenne tiszta ősz a kontyba kötött haja. Hangosan sírva ölel át, majd' elesünk mind a ketten.

– Magától is bocsánatot kérek, Kucsika, ezért hívtam ide. Nem akarok bűnben meghalni, mert most meghalok nem-sokára. Nem mertem én menni magához, az ura biztos kizavarna, ugye?

– Az én uram? Kezet csókolna neked, amiért olyan jó voltál hozzám mindig. Miért nem jöttél? Gyere velem most rögtön, megmutatom a képeimet, Panni is látni szeretne, dehogyis halsz meg, és dehogyis bűnben, látod – próbálom megnyugtatni –, látod, Mária megbocsátott neked, férjhez mentél, gyereked született, ne kínlódj a régi dolgok miatt, hol van az már? Meggyóntad, hiszen jó felesége vagy a férjednek, gyere, elmondasz nekem mindent, én is neked, drágám, te vagy a Peg, én meg Kucsika, gyere, menjünk fel a padlásra!

– Hiába beszél nekem, Kucsika! Az uram párttag, a lányom is, az ő bűneiknek is én vagyok az oka! Mert bűnös életet éltem én öt esztendeig, ó Mária, egyszülött fiad síró anyja,

bocsáss meg énnekem, és bűnbe vittem ezt az ártatlan kislányt is. Eltitkoltam előle, hogy mi vagyok, beengedtem az én fertőztetett ágyamba, örökre elveszti a jó híret, ha nálam meglátja valaki, könnyítsd meg, Jézusom, az én lelkem terhét, ments meg az örök tűztől, Uram!

Atyaúrsten. Hát akkor térjünk át a Bibliára, szerencsére ismerem jól. S a prédikációk stílusát is. „Magda, te enni adtál az éhezőnek, megittatad a szomjúhozót (sic!), ágyadba fektetted, mint az irgalmas szamaritánus, és nem bujálkodtál, csak élni akartál, no és ha bujálkodtál volna? Isten megbocsát, megbántad, hát nem tudod, hogy az utolsó pillanatig a kegyelem –”

És most felpattan az ajtó, magas, szép szál, középkorú férfi lép be, overallban, kalapáccsal a mellzsebében, mint egy munkásplakát. (Korabeli.)

– Kicsoda maga? Mit prédikál maga egy öntudatos munkás lakásán? Hogy kerül ide?

– A felesége hívatott, régi barátnőm, azt hittem, tud rólam.

– A feleségem bolond. Bolondulsz megint? És mi lesz a vacsorával? Eriggy.

Kilődítja Magdát. Állunk, szemben egymással, és én nagy lélegzetet veszek az új felálláshoz, de nincs rá időm. Ocsmány piszkolódásban tör ki, mindennek elmond engem, Magdát, az egyházakat, a papzsákokat, akikhez ő oda nem engedi ezt a bolondot, de mikor én fordulok és indulnék Magda után, elállja az ajtót, és váratlanul lecsendesedik.

– Igyon meg velem egy pohár bort, nézzel! – Leülünk az asztalhoz, ő szemben a Mária-képpel, még egy mosdatlan kifejezéssel kétségbe vonja a szeplőtelen fogantatást, aztán rám néz, hogy mit szólok hozzá.

Semmit.

– A lányom nem az övé. A lány nem tudja, meghalt az anyja, másfél éves korában, akkor vettem el ezt a mostani feleségemet. Kurva volt, tudja, és prima egy nő (ő másként mondja, sajnós). Hát elvettem. No, az a baja, hogy nem lett gyereke. Hogy az a rohadék Mária nem bocsát meg neki. Én nem hánytorgatom a múltját, hisz megmondta, de a pártnak nem tetszik, mert én kitüntetett kőműves vagyok, élenjáró, mért nem nevelem meg. A lányomnak a munkahelyén is baja volt miatta. Mert hozzánk jönnek még a népnevelők, és látják, meg ő nem is tagadja.

– Ha elengedi, én hazaviszem mihozzánk. Elvállaljuk.
– És itthon ki főz, ki látja el a házat? Kéne, ugye, ingyen-cseléd? De abból nem esznek. Azt mondta magáról, hogy kommunista. Nagysága maga, ha százszor művésznő is.. Hagyjon minket békibe, és szedje a sátorfáját, ott az ajtó, látja?

A sarkon utolér Magda, rohan.

– Kucsika, maga küldjön nekem egy papot! Délelőtt nincsenek idehaza.

– Küldök – mondom én, és megcsókoljuk egymást.

– Zárva találtam az ajtajukat – telefonál András atya –, a szomszédok azt mondták, hogy kórházba vitték a kőművesnét a mentők, de nem tudni, melyikbe. Hogy rosszul lett hajnalban, gyomorvérzéssel.

Harmadnapra hal meg, a lánya értesít róla, egy meglepően hibátlan és szép írású levelezőlapon. A temetésnek sem a helyét, sem az idejét nem közli.

Nem tudom, lehetett-e papot kérni akkor, ott, abban a kórházban, ahol Magda meghalt. De abban bizonyos vagyok, hogy a mennyei seregek megjelentek a halálos ágyánál, és magukkal vitték Kovács Istvánné Arany Magda lelkét. Hát, ha Faust Margitjáért megtehették...

Lovak

A lovak a Korona utcában álltak, a vendéglő oldalbejáratánál, a fiákerek előtt. Az egész utca tele volt csípős szaggal és a lépcsőn üldögélő kocsisok dörögésével. Mert szünet nélkül beszéltek egymással is, de inkább csak a lovaikkal. Időnként felkeltek, elballagtak a sarki artézi kúthoz, hoztak egy vödör vizet. A ló nem ivott azonnal. Előbb ránézett a kocsisra hálásan, gyönyörű barna szeme megforgott a kékes fehérjében, a pillái verdestek, csak aztán merítette meg az orrát a vödörben. De ivás közben többször kiemelte, a fekete bársony orrán csorgott az ezüst víz, felnézett, aztán ivott újra. Akadt olyan kedves kocsis, aki megengedte, hogy én itassam meg a lovát, akkor szemben állhattam a hosszú, finom rajzú koponyájával, énám nézett hálásan a szemellenző mögül, amit legszívesebben lerántottam volna róla hámostul, s ivás után engedte, hogy az arcomat odategyem a széles, kemény pofacsontjához, meg is lehetett csókolni, jó szagú volt, egyszerűen kemény és puhán sima az arca, a szemébe lógó sörényét elsimíthattam, kemény volt, mint az én hajam, ami ugyancsak a szemembe lógott mindig. Aránylag jól ápolt lovak voltak, a hám rézverete is csillogott, de mégiscsak dolgozniuk kellett; ha valaki az állomásra igyekezett, hát betelepedett az ernyős fekete kocsiba pakkostul, többnyire családostul is, a fiáker zörögve megindult, a ló patája csattogott a Fő utcán, lehangosabban az „allé” keramitkockáin. De amikor az állomás előtti téren lekászálódtak az utasok, hát csak szaladtak ki a vonathoz, vissza se néztek, a kocsis bement a restibe, a ló meg az üres kocsi előtt körülnézett, aztán lehajtotta a fejét.

A búzapiacra bekocogó lovak már jóval méltóbb állásban voltak. Igaz, nehéz lehetett a kerékfogó, homokos, tanyai bekötőutakon húzni a búzászsákokkal teli vagy csöves kuko-

ricával tetejeseen megpakolt kocsit, hiába volt könnyű az akkori parasztszekér. De amint beértek a Szent János térre, a gazdájuk mindjárt kivette a zablát, vetett is eléjük szálas takarmányt, és mindig szólt hozzájuk egy-két elismerő vagy megnyugtató szót, ha mást nem, hát: no beértünk, hál' istennek. Sokszor a kisgyereket is odaültették eléjük, s az bicskával darabolt nekik nyers tököt, ő meg a tökmagot rágta közben. De különben is két ló húzta a kocsit, ketten voltak, hát szóltak egymáshoz, a többi lóhoz is, és egymás nyakára tették a fejüket, úgy nézelődtek, öntudatosan. Szerettem volna azokat is itatni, de a gazdájuk azt mondta, hogy majd este isznak otthon, a városi víz nem való nekik, nem ahhoz szoktak, hanem a „nyers vízhez”.

Csak az egyik hátsó patájukat támasztották az élével kecsesen a földhöz, meghajlított lábbal, éppúgy, mint a városi tisztviselő fiákerlovak. Télen, igaz, gőzölögve, zúzmarás orral, nagy felhőket fújva álltak meg a piacon, de akkor is tüstént betakarták őket, legtöbbször subával, látszott, hogy örülnek neki. Komolyan fújtak egyet, horkantottak, s vállukon, hátukon a subával álltak illedelmesen, kicsit idegenkedve, mint a betlehemező gyerekek az ajtóban.

A képem még friss volt, alig hogy befejeztem, mikor váratlanul vendégek érkeztek Szentendrére, Pista meg fülig benne volt egy versben, reggel óta forgatta a tollát lehajtott fejjel, s takarta gondosan a papírt – nem néztem oda. De most sürgősen átmenekítettem a műterembe, hadd írjon nyugodtan, én meg futottam kinyitni a kaput, s fedeztem Pista visszavonulását.

– Mi a fenének jöttél vissza? – támadtam Pistára, mikor már elmentek – este! – a vendégek, mert visszajött, fél óráig sem maradt a műteremben, és láttam, hogy nem fejezte be a versét, csüggedt volt, ideges.

– Mert nem tudok egyedül maradni azzal a lóval, zavar.

– Az *Abrakos tarisznya*? Az új?

– Az a címe? Azt hittem, önarckép, mert a szeme a tiéd, igen, nem tudok tőle dolgozni. Az is lehetne a címe, hogy *A megmaradt lehetőség*. Nem bírok ott maradni vele.

A fehér lovat a szentendrei piacon ismertem meg, Vilmának hívták. Nem volt már fiatal. A gazdája szeretetlen mozdulattal húzta a fejébe az abrakos tarisznyát, Vilma tüstén bókolni kezdett. Nem szeretem a szimmetriát a képeimen, de itt nem volt más megoldás, nem hagyhattam ki a hosszú orrcsont áttűnését az abrakos tarisznya laza, fakó Van Dyck-barna szövétén – nem volt sok a tarisznyában. Az őszi halványkék ég háttérében, a hófehér arcban kéken világított a szeme, álarc is volt rajta a barna tarisznya, fátyol is egy titokzatosan pillantó asszony arcán, a tarisznya bőrszíján mint egy olcsó ékszer ragyogott a rézcsat. A szemeket előrehoztam, nemcsak az egyetlen élénk szín parancsoló jelenléte miatt, hanem mert rájuk akartam húzni, nem pedig oldalra söpörni a fehér pillákat, de aztán mégis felkerültek a szemek fölé, hiszen a homlokába hulló sörénynak kellett egy ellenpont. A sörényt sem akartam megmozgatni, simán, legyezőszerűen kellett elteríteni a homlokán, hogy merevebb, fagyottabb legyen az arc, hogy még jobban éljen a szem. És nem kívántam egyensúlyt a barna tarisznyának, a háttér ezüst lett, tiszta, merev ezüst. De aztán megrémültem ettől a foncsorlap háttértől, elviselhetetlen volt a keménysége. Fölhasználtam az ezüst fénytörését, és egy körbe fogtam össze a felálló fülek táján kezdve a fej felső felét – glória keretezte Vilma arcát, olyan primitív glória, mint a régi falusi petróleumlámpák fényvető bádoglepja. Még a tarisznyával gyúlt meg a bajom, nehezen tudtam lemondani arról, hogy a tarisznya durva szövése hogyan felel a fehér lószőr anyagának, de beláttam, ez már csak babrálgatás volna, elcsicsáznám a felületet. Maradt hát az ezüst, a fehér, a barna s a sokszínűen kék szem. Életnagyságú lett a fej, hosszas latolgatás után ezt a vásznat találtam megfelelőnek, s kiderült, hogy nem is lehetett volna más méretű, ebbe illett bele, mintha kezitükör volna, amiben épp látható egy arc.

A Háaspárt is Szentendrén láttam a piacon. Kismalacokat hoztak be Monostorról kocsival, későn értem a piacra, még nem keltek el a malacok, de a ládát azért levették a kocsiról, s a lovakat kifogták, a rúd mellett álldogáltak, megviselten. Nem voltak összeillő pár. A nagyobbik sárga, nagy testű, sovány ló volt, de a lába vastag, nehéz, a patájára ráhullott az ápolatlan szőr, mintha rongyos bocskor volna rajta. Az elgon-

dolkodó szemébe hulló sörénye egészen világos volt, szépen díszítette a hosszú, meggörbült nyakát, s a farkát kukoricahánccsal talán az a gyerek fonta be, aki a kocsin vakaródzott – nyilván a kismalacoktól szerezte a bolhákat. A másik ló fehér, finomabb alkatú volt, kíváncsibban is nézelődött, mint a társa, s ha valami zaj meghököltette, a rúd fölött odafarolt a sárgához. Az egyik szeme mintha hályogos lett volna, a csüdjén sebhely látszott. Hosszú, keskeny kép lett belőlük, százszor negyven centiméteres. Az álló téglalap forma terében részekre bontottam a két testet, hogy aztán újra összerakhassam, keverve az egyes elemeket, mert annyira házaspárnak éreztem ezt a két lovat, hiába tudtam, hogy nem lehetnek azok. A színüket is össze kellett olvasztanom, megfakítottam a sárgát, s kicsit megtörtem a fehéret, a szőrfedte patákon mintha ketten álltak volna, de a két nagyon különböző kifejezésű arc a törzsektől függetlenül ugyan, de természetes helyzetében tagolta a kép felső részét. A háttér fokozatosan mélyült, le a kép aljáig, a földig, a talajig, ahová szinte besüppedtek a nehéz lábak, mint egy szobor talapzata.

Ha a fiákerlovak rosszul fizetett tisztviselők, a parasztlovak megbecsült, nehéz sorsú munkatársak, a szentendrei lovak kopott munkaeszközök voltak, a déli, de különösen a görögországi lovak tönkrement, kifényesített bazárárúk.

– Jaj de édes! – nyivákolta el magát egy útitársam –, nézd, rózsza van a kalapján, meg mi minden még!

Az eladó – mert nem becsülöm annyira, hogy kocsisnak nevezzem – hát elérte, amit akart. A tarka kocsi után kacagva felpattanó utas csak az agyondíszített kalapot nézte, arról készített diát, amit majd odahaza levetít a baráti körnek: nézd, mit tesznek a lovak fejére Korfuban vagy Nápolyban. A haragos napon hosszan álldogáló, utasra váró vézna lovacska fejét védeni kell, különben napszúrást kap. A testére nem jut védelem, a cifra hámb alatt nedves foltokban üt ki az izzadság. Mit kaphat enni? Ezen a világszép tájon gyér és kemény az illatos fű, számárnak való. No de a szamarak is! Fanyereg és kétoldalt puttony. Meg még a gazdája is rátelepszik, a földön sűrűlő lába is nehezíti a szamár kocogását, s a gazdának botja is van.

„Lónevelő Argosz” jut eszembe, az is régen lehetett.

– Értsd meg, hozzá tartozik – mondja Pista. – Dél és Kelet, amit úgy szeretsz és hazádnak érzel, így bánik az állatokkal. Bezzeg a németek, azok jók hozzájuk.

Hát most mit csináljak ennyi tarkasággal? Sárga szalmakalap a fekete lovon, piros rózsa, kis Mária-kép, a kalap hegyén zöld-kék toll, aranyozott csüngők. Sodrott pamutvirágok, bojtok, egy fehér lovon vérpiros kalap, kétoldalt, mint a függönyrojtok, rózsaszín szalmavirágok lógnak, közepükön kis csengők csilingelnek, arany-ezüst pikkelyek, van olyan is, ahol a kilógó lófül mellé még külön bokréta van szúrva, inog és zörög minden moccanására a sok vacak.

De milyen színes tud lenni a fekete-fehér. Százszor százas képen próbáltam megcsinálni a *Korfui lovak*-at. Majdnem árnykép lett belőlük, mert tudja isten, éppen eléggé kifejezte nekem a tarkaságot a felcifított kalap kontúrja, annyiféle formát adott a sok dísz, ami kilógott jobbra-balra, alul-felül a kalapokból, ahogy nyugtalanul belerajzolódtak a fekete hátérbe. Hogy a negatív kivágása értelmesebb legyen, egy képzelt gömb középpontja körül forgattam a négy lófejet, amúgy is érződnie kellett a kegyetlenül tűző görög napnak, ami indokolta a szomorú arcok fölé rakott kalapot. A bohóc-tarka díszeket ezüstre szelídítettem, a kép gyászolt, más szín nem kellett hozzá. De egy lókoponyát is belé kellett komponálnom, valami tiszta, egyensúlyt teremtő formát, csak a koponya felső részét, harapó foggal futott neki ferdén a rezgő formáknak, valamiképpen indokolta is, értelmezte is a sokféleségüket.

A lókoponyát már harminc éve nézegetem a pesti műtermemben. A homlokcsontján golyó ütötte lyuk. Ezerkilencszáznegyvenkilencben öt festőlány lakott öt pici szobában egy mátraszentimrei kis házban, közvetlenül az erdő szélén – akkor csak ilyen üdülőre telt a Képzőművészek Szakszervezetének. Se víz, se villany nem volt benne, csak egy parányi téglakemence, amin főzni is lehetett, ha volt mit. Mindenki egy kicsit beteg volt – ezért is kaptunk ott helyet –, de az erdő és a levegő tüneményes gyorsasággal gyógyított, már a második héten vígan hurcoltam fel a nehéz felszerelést a hegy legtetéjére, s festettem a mátrai tájképeimet. Élni pedig az

erdőből éltünk. Szőnyegekben piroslott a szamóca, nagy foltokban a vadszedér, áfonya, és rengeteg volt a mogoróbokor is, ami valahogy kivadult oda a faluból, azonkívül egyik társunk, Csáky-Maronyák felesége, Golyó, ismerte a gombákat. Csodálatos csirkegombapörköltet, szarvasgomba-rántottát, nyárson sült kövér vargányapecsenyék készültek mindennap. Jártuk az erdőt – hatalmas, érintetlen, egyik falutól a másikig húzódó, hegyet-völgyet beborító erdőket –, onnan hoztuk a tüzelőt s a patakból a vizet. A mérhetetlenül pazar, dús tenyészetben a legszebb hegyi virágok tündököltek, félméteresre nőtt a rózsaszínű, vad turbánliliom, a réteken szakajtó nagyságúra a bábakalács. Mikor egy gombázásnál Golyó elsikoltotta magát és hasra esett, rémülten szaladtunk hozzá. Éppen eleget ijesztgettek bennünket a falubeliek a mátrai viperákkal, vaddisznókkal: mit keresünk az erdőben, nem való az a pestieknek.

– Egy szegény lovacska halt meg itt – tápáskodott fel Golyó, aki minden állatot szeretett, ismeretlen, vad kutyákat vett az ölébe, s szedte ki a kullancsot az orrukából vagy a bogáncsot a szőrükből –, temessük el.

– Eltemette már az erdő – rázta a fejét Lorberer Anny –, azért botlottál meg benne, benőtte egészen a gaz.

Csakugyan eltemette, de nem egészen. Nem győzte. Ebben a völgyben, ahogy kicsit körülnéztünk, annyi lócsontváz feküdt, hogy meg se tudtuk olvasni. A mátrai csata hősi halottjai. Ide húzódtak sebesülten, vagy itt hagyták őket, hiszen a lovasaikat kellett elszállítani? Nem tudtuk, de emberi csontváz nem volt közöttük. A falusiak is csak annyit tudtak, hogy nagy harcok folytak a felső erdőben, ők azóta sem szeretnek arra járni. Az biztos, hogy csatában estek el ezek a lovak, golyó ütötte lyukak voltak a koponyákon, hatalmas bordák szilánkjai fúródtak a földbe, roncsolt csípőcsontok, lábszárcsontok heverték körös-körül döglött gránátok és repeszdarabok társaságában, s mindent belepett már az erdő holttestektől feldúsult gyönyörű aljnövényzete, hatalmas páfrányok, csokros zsurlók díszítették a négy évvel azelőtti csatateret, gyorsan pótolta önmagát az élet. De még milyen gyorsan. Hazafelé az erdőből már mindnyájan egy-egy lókoponyát vittünk a hónunk alatt. Az „üdülőben” minden szobában csak egy szék volt. Esténként a földön guggolva

sütöttük a pásztortűzön a gombát, de most már ősmagyar festőszokás szerint lókoponyákon ültük körül a tüzet. Szegény Turóczy elvtárs, mikor feljött vizitálni az üdülőt, és ellenőrizni, hogy valamelyik lánynál nem alszik-e ott a kommunista erkölcs megcsúfolásaként az udvarlója, vőlegénye, fiúja, szeretője – majdnem rosszul lett, mikor meglátta az öt kis szoba előtt a lókoponyákat. Némelyik előtt kettőt is, mert én Pannival laktam egy szobában, Varga Magda meg Rákos Sándorral, a férjével, ami ellen még Turóczy elvtárs sem protestálhatott.

– Hozzak az elvtársnak is? – kérdezte ártatlanul Golyó. – Van még, az egész szakszervezetnek is jutna.

Turóczy elvtárs morgott valami kevésbé megtisztelőt, aztán bevonult a hivatalos személyeknek fenntartott vendégszobába, ami csak annyival volt különb a mienknél, hogy két hokedli volt benne, és magára zárta az ajtaját. Helyesen tette, mert így nem látta meg, hogy Pista bejön hozzám – még nem voltunk hivatalosan házasok.

Aztán, már idehaza Pesten, egy esőtől csurgó októberi napon hatalmas csomagot kaptam, ismeretlen feladó küldte. Az én lókoponyám volt, mátrai fűvel kibélelt dobozban. Az, amelyik most is ott van a ládámon. Nagyon megörültem neki, persze Golyóra gyanakodtam. Csakugyan ő küldte – szolgálati idő emlékére, mondta, mikor összehúzózkodtam érte.

De hiába néztem éveken át, jártattam az ujjaimat a gyönyörűen megformált szemgödörkőn, néztem és tapogattam a fogak csodálatos drágakő őrlőszerkezetét, simogattam a golyó ütötte lyukat a homlokcsonton, nem tudtam képen felhasználni. A korfui lovak fejdíszéhez végre odaillt ez a minden díszétől megfosztott fej, még a golyó cikcakkos nyomát is kisimította a homlokán a kép törvénye.

De a ma élő, a napon izzadó, fáradt, bohócsüveges görög lovak hazájában ott ágaskodnak a Parthenon frizének lovai, és ott vágatnak Hélios szekeré előtt, inkább ők az istenek, ők viszik a Napot, tőlük függ az élet – hát a mai görög kocsis élete nem tőlük függ? Milyen fontos volt nekik a ló mindig! Poszeidón, a földrengető, a Ló Atya! Megrázta fekete sörényét a föld mélyében, és mindenestül leomlott Kréta. És a fehér sörényesek, Poszeidón fehér sörényes lovai, a partot tépő hullámok. Nem csuda, ha elnyelték Hippolitoszt, még

Máltában is, ezen a szelíd, bibliai kopárságú és keletien fűszerszagú szigeten úgy rohannak a sziklás partnak, mint a megvadult mének. Ezekből kék lovak lettek, egy, ugyancsak százszor százas képmen, jóformán áttétel nélkül. Csak kavarognak a fehér sörények, a tátott szájú, kobalt-türkiz-ultramarin fejek körül. De én kívánom a rendet, magam körül is, a képeimen is. Ravasz rend ez, a képen még inkább csak ritmus. A lófejek tengelye átlósan fut neki a kép határának, mert látni akarom, hogy kiforranak a keretből, és sohasem térnek vissza. Nem törnek meg a parton, mint a hullámok, fejfel rohannak neki, de a szétfreccsenő tajték mögött már ott a következő, nincs vége a fehér sörényesek ostromának, a part nem bírja visszaverni, inkább meghátrál, ha nem is gyorsan. Ritmus ide, rend oda, nem lett megnyugtató kép ez sem, ha sokáig nézem, félni kezdek tőle, hogy engem is elnyel a veszedelem. Pedig sohasem féltem a lovaktól, még a csődörtől sem, pedig, mint egyszer már kiderült, lett volna rá okom.

Jászkarajenő mellett festettem a pusztán. És hágatni hozták egy messzi tanyáról a Lámpás nevű lovunkhoz a csődört. Nem tudom, miért nem a kancát vitték hozzá, pedig rendesen úgy szokták. De a csődör elszabadult. Óriási kört vágott le, ott rohant el mellettem. A kukoricás szélén festettem, csak a háziasszonyom, Jucika sikoltására néztem fel, aki berántott a kukorica közé:

– Vigyázz, az istenért, jön a csődör!

Jött, mint a fergeteg, fekete volt. Százfelé ugrott égnek a sörénye, a szeme fehérje kéken villogott, a felhúzott ínye alatt ragyogtak a fogai, mint a vizes kavicsok, a keskeny, inas mellső lába vágta, a két hátsó repítve szórta a göröngyöt. Olyan közel repült el mellettünk, hogy még a szagát is éreztem, nyers, meleg gőz csapott ki belőle, fájdalmasan és dühösen nyert, magasra vetett száraz, csontos fejét felvágva.

– Ha az útjába kerülsz, leüt az első lábával ilyenkor – lihegte Jucika, ahogy egymásba fogódzva bámultunk utána. Nem láttam, mikor elérte a kancát, azt sem, hogy hogyan vagy mitől csillapodott le annyira, hogy amikor pár perc múlva a sárga kancával együtt rohantak el, majdnem ugyanezen az úton, abban a rohanásban már nem volt sem düh, sem kétségbeesés, csak valami iszonyú erőből hajtott táncos játék,

rituális cselekmény, valami szabályozott, de tőlük független szertartás végrehajtása. Rohantak, jóformán fej fej mellett, körben, a kör tágult, szűkült, változott, de úgy látszik, csak egy bizonyos hatósugáron belül. A két fej az égnek vágódott, a csődör néha a kanca nyaka felé kapott, a két fej ilyenkor összeolvadt, a lábak az eget rúgták, messziről láttam csak, az ég lapjára rajzolódott a két sziluett, ahogy fáradhatatlanul rohantak, keringtek, indulatosan beérték, s egy-egy félmétert nyerve elhagyták egymást, de lassan a ritmus csöndesedett, a kör szűkült, vonallá bomlott, már közeledtek a tanyához, látszott az izmaik vibrálása, a tajték, a lihegés is. Aztán egy darabokra szakadó óriási nyerítés, megtörtén, szaggatottan, és felágaskodott a csődör.

Hiába voltak közönséges, pusztai dolgozó lovak – persze a csődör kivételes helyzetet élvezett, nem is hámba való volt –, mégis, szabadok voltak, övék volt az ég, a fű, a szerelem vágatása, aztán a kiscsikó döfő löpő puha orra, a Nap, a szél, de persze a téli istálló unalma is és az éhes tavasz, mikor szegényebb helyeken már a kórót rágták takarmány híján. Vajon cseréltek volna a legelőkelőbb renddel, a jól ellátott versenylovakkal? Sokszor gondoltam erre, aztán úgy döntöttem: nem. Még a dicsőségért sem, pedig azt igazán minden ló szereti. Én is sóvárogva néztem Katalin barátnőm elegáns környezetét és védettségét, a gyönyörű kislányruháit, s hogy nyelveket és zenét tanulhat iskola után, s hogy külföldi nyaralóintézet is jut neki minden szünidőben, de nem cseréltem volna vele mégsem, mert énnekem nem volt minden percem beosztva. Ha elvégeztem az iskolai és az otthoni munkámat, kószálhattam a határban, akár egész nap is, ha meg hajlandó voltam lemondani az ebédről, akár haza sem kellett mennem iskola után. Tény, hogy egy zsoké sokkal könnyebb, mint egy szekér kukorica, s kamászniban járni is jobb lehet, mint feltört, pókos lábbal, nem is szólva a legyekről, amiket állandóan hajtani kell, hát még a bögölyök! És tiszta, mosott zabot is kaphatnak, amennyi beléjük fér, míg a kondíciójuk megengedi, s amikor aztán rohanni kezdenek a pályán, azt a rövid időre összehúzó, intenzív erőmegfeszítést szemmel láthatóan élvezik és ambicionálják. Gyönyörűség nézni a csillogó tomporukat, az

ápoltságukat, de hát a maszk, ami olyan absztrakttá, művivé, idegenné teszi őket, az meg mire jó?

– Érzékeny az arcuk és a szemük a szélre – magyarázta meg nemrég Emil, az orvosunk –, szükségük van rá.

Ezt eddig, sokáig, senkitől sem mertem megkérdezni, valahogy nem akartam tudni. De maszkos arcú lovat festeni már megpróbáltam – nem sikerült igazán. Szép pedig a fehér maszk, különösen a fekete vagy sötét pej arcán, követi is – mértanivá alakítva persze – a fej formáját, de eltakarja azt a gondolkodó kifejezést a ló arcának, amit a két szem felől tágra induló ív határoz meg, ahogy lekeskenyedve simul el az orrcsont dombján, a szemet pedig kockába foglalja a maszk nyílása, mintha fényképnézőke lenne. Ezt az élő, de mégis mértani kifejezést nem tudtam megcsinálni. Csak test és futószerszám lett a maszkos lovamból, ügyetlenség, semmi. Gép lett, rakéta, íj, csak ló nem. Pedig meg kellett volna találnom az ápoltságot saját kifejezését; a galoppozó lábak, az elnyúló gerincek mért nem mondták meg nekem azt, amit eltakart, de egyúttal hangsúlyozottan közölt is a maszk? A szentendrei Czwebber Pali két muraközijéhez is több közöm van, pedig azoknak is igazán jó dolguk van, olyan kövérek és fényesek, mint két óriási cserebogár, reng a tomporuk és reng alattuk a föld, ahogy szemre teljes könnyedséggel húzzák a dugig megrakott stráfkocsit, hiába nehezíti autógumi is a kerekeket. Azt hiszem, mégiscsak a maszk az akadály, ami elrontatja velem a képet, távol tartja és hideggé teszi. Úgy látszik, ez nem egyezik a bennem élő ösképpel, a Korona utcai lehajtott fejű fiákerlóval, a sovány parasztlovakkal, a megalázott nemes Nyihahákkal Görögországban és Nápolyban.

És ha egy közhelykedvelő riporter megkérdezné tőlem, hogy ha egyetlen lovat vihetnék magammal egy pusztaszigetre, hát melyik volna az, gondolkodás nélkül válaszolnék neki:

– Nem élő ló volna, hanem egy kép, Nagy István csodálatos, vak, fehér, lehajtott fejű lova, *A bányaló*.

Hogy még egy szigeten se felejtsem el, mire nem képes az emberiség, s mitől szabadultam meg én, remélhetőleg örökre, azon a szigeten.

Akkor, Szentendrén

– Boris néni, kérem, nem jöhetne ide még két festő? Nagyon kedvesek, egy fiú meg egy lány, Vajda Lajos és Júlia, házasok is. Nagyon rossz helyük van, már második éve, sötét kis szoba a patak mellett, a háziasszonyuk meg veszekedős. Jó barátaim, ugye ide tetszik engedni őket?

– Hát, ha a veranda jó lesz nekik, énfeüllem jöhetnek. Elférnek.

– Igen, és még egy házaspárnak is kellene hely. Ott csak a fiú a festő. A hátsó verandára? A lány főzne, nem baj? Bán Bélának.

– Hát hiszen maguk is főznek. Majd megegyeznek a tűzön. A Cserepes meg úgyis csak egyszer főz, arra jár rá egész héten, amilyen spórolós szegény feje. A Bálint Bandi az jó helyen van a gyümölcszárító színben, vasárnap még azt a Gabit meg Klárit is felhozta, meg azt a másik, jó vicces embert, tudja maga, az a ragyás! Aztán mondja, ennek a Juhász Palinak nincsen senkije? Jó gyerek pedig. Mert a Törzs Évinek nem kell, azt látom, az után a Cserepes járna, ha merne. Hát a maga udvarlója mikor jön?

No, most aztán dugig van a Haluskai-tanya. Együtt vagyunk mindnyájan. Eddig is együtt voltunk, sülvé-főve, de a legsötétebb és legolcsóbb szentendrei albérleti szobákból bújtunk ki, hogy találkozzunk a hajóállomásnál, a piacon, a templomban, a szerb misén, és este együtt kóboroljunk az akkor még alig világított szentendrei utcákon, és bámuljuk a nappal olyan tarka város tűzpirosan világító alacsony ablakszemeit. Igyekeztünk nevetlenül benézni a zsúfolt parányi szobákba – ahány, annyiféle volt, kettő sem akadt hasonló, szó sem volt még variabútorról, csak az ablaküveget szerették egyformán piros kendővel elfüggönyözni Szentendrén, ettől aztán égi fényben ragyogott a foltos mosdótál fölött bolhát

rázó inges néni, a szerb sarokoltár mécsese előtt üveget meghúzó öregember vagy az asztalon álló ecetes légyfogóba merengő cica, a petróleumlámpa fényvető bádogtányérja előtt.

És mi magunk is micsoda szobákban éltünk s próbáltunk festeni! Törzs Évi meg én egy mosókonyháért fizettünk többet, mint amennyit bírtunk, ahol hajnalonként a háziasszony kürtéles hangja vert föl: „Kakálni kell? Mondd, kakálni kell?” – érdeklődött a hároméves fiacskájától minden áldott reggel üvöltve, a feleletet már nem hallottuk, a kérdés örökre nyitva maradt. Bálint Bandi egy városszéli manzárd tulajdonosával kötött forró barátságot, oda is költözött, a társulás azonban mély kudarcba fűlt, Bandi ugyanis átfestette a főbérleti képeit, érdemük szerint ugyan, de a tulajdonos ezt nehezményezte. Vajda padlásszobájában a háziak az asztal lábához kötöttek egy hízlalóba fogott kacsát – alomról viszont nem gondoskodtak, takarításról sem.

Valamennyiünk szobája sötét volt – Szentendre déli stílusú építkezése szigorúan kerülte a napfényt, s a nagyon festőien összehányt enteriőrben alig tudtunk helyet szorítani az állványunknak, de persze ezt is iszonyúan helytelenítette a „házinéni”; azt meg, hogy a „többiek” is eljöjjenek esténként, egyszerűen nem tűrték, és énekelni sem volt szabad – pedig örökké énekeltünk –, rádiója egyikünknek sem volt, és pénzünk sem, hogy a „nyaralóknak” való szobákra vethessük a szemünket, ahol civilizáltabb állapotok uralkodtak, néhol még angol vécé is akadt, a vizet sem a kútból kellett húzni, és este szabad volt „lámpafénynél énekelni” a vendégeknek, mint Csehov nagyravágyó parasztjainak.

– Csak a bárányos falvédőt sajnálom – sóhajtotta Vajda, mikor már berendezkedtek a Haluskai-tanyán, vagyis lera-gasztotta pauszpapírral a déli ablakot, és katonás rendben kirakott egy hokedlire három rúd szenet és egy pittkrétát.

– Igen, a bárányos falvédő – Júlia is sóhajtott félrehajtott fejjel, de Bandi elrikkantotta magát:

– Hohó, barátaim, az nem vész el! Én, én fogom megvásárolni majdan az elaggott Fiala házaspártól, az múzeumba kerül, a nagy Vajda motívumkincsének fontos darabja az, ország-világ bámulni fogja!

A bárányos falvédőért nekem is fáj a szívem. Nemigen volt

más berendezési tárgy Vajdáék régi szobájában, a kecskelábú asztalon és az öreg, recsegő zöld díványon kívül. Száröltéssel warrott suta, kedves bárány kontúrja volt, rózsaszínre fakulva, sárgára fakult vásznon. Műremek volt. De azon túl végig az egész falon szalagszerűen egymás mellé téve sorakoztak Vajda képei, hajszálvékonyan, kemény ceruzával rajzolva, csak megálltam döbbenten, mikor Bandival először mentünk be hozzájuk.

Mert hiszen ismertem én Vajdát, még évekkel azelőtt az Üllői úti menzáról. A medikusok szemben ültek a festőkkel, a terem legvégén, közvetlenül a kenyeret osztogató hölgyek mellett. Ezeket a hölgyeket is a pokolba kívántuk, mert vil-lára tűzve nyújtottak át a tányér étel mellé egy-egy darab kenyeret, holott mi belemarkoltunk a kosárba, ha ők éppen nem üzték ezt a kegyes szerepjátszást, de a medikusokat szív-ből utáltuk. Lehet, hogy régi hagyomány volt, de – tudva, hogy a festők többnyire látják, amit elmesélnék nekik – valahányszor – elég ritkán – ehető ételből csaptak egy merő-kanállal a tányérunkra a szakácsok, tüstént gyomorboncolási élményeiket kezdték fennhangon mesélni. Anna Margit, Ámos, Szin Györgyék, Panni és én egy darabig remegő gyomorral próbáltunk nem figyelni rájuk, aztán egymás után toltuk el a tányért, amit azon nyomban maguk elé húztak a medikusok. Csak a sápadt, kicsit hajlott nyakú Vajda evett nagy nyugalommal, nagyon elegánsan és lassan, tovább. Az-tán egy kenyérhéjjal kitörölte a tányérját, majd mentegetőzve dűnnyögte:

– Párizsban ez nem illetlenség. Ez a szokás.

Nagyon tiszteltem ezért, de a képeit nem ismertem. Tud-tam, hogy Párizsban volt, mondta, hogy főleg montázsokat csinál, az akkor engem nemigen vonzott. De ezek a képek itt, Fiala bácsiék falán!

Szentendrei házak voltak és szentendrei motívumok. De nekem abban a pillanatban nyilvánvaló volt, hogy ez Szent-endre lényege és fájdalmas, sűrített kivonata. A talpukkal egymáshoz ragadó házak vonalrajza mellé helyenként oldalra csapódott egy jellegzetesen hosszú orrú oromfal, alátámasz-totta egy-egy ablakot keretező díszítő motívum, ahol még a megkötött függöny alsó csomóját is szerették kialakítani a falon a hajdani kőművesek. A házak néztek a hegyes tető alá

került gömbölyű ablakszemükkel, azt is körülvette egy kelta kereszt formájú faldísz, még jobban kihangsúlyozva a házba bújt élőlényt, a ház szellemét. Szín alig volt ezeken a rajzokon, csak rend, iszonyú, szorító rend, a föld forgott Szentendre alatt, és működött a centripetális erő, kidobva a fontos részeit ennek a világnak, elnyelve a többit. Egy-egy Krisztus-kontúr megpróbálta néha feloldani, de csak lebegett a szerkezet fölött, még jobban kiemelve a szorítását. És a bárány, a bárány is beilleszkedett ide, a buta kis lábai hirtelen értelmet kaptak, még egy hajfonat is értelmezett egy szerkezetet, mielőtt a kibomlott vége a reménytelenségbe szúrt volna. Egyetlen rajzot színezett ezek közül Vajda, de ez a szín a legkézenfekvőbb parasztházsárga s jellegzetes tót-kék takarékos felhasználása volt, néha pontozott egy-egy felületet – talán hogy megmozgassa vagy kiemelje –, talán a szín helyett? Ha nem tette volna, sem kelt hiányérzetet. Mert ezeken a képeken nem hiányzott semmi, viszont minden a helyén volt, természetesen feladatát teljesítette a szerb sírokon található komplikált tulipánmotívum, mert oldotta a kemény szögletek erős vázát, s egy-egy régi, sírkövekről másolt szép szerb betű hátrább tolta a nagyon modern szerkezetet pár évszázaddal. Az almás-késes csendéletben szinte a szemem előtt gördült le az alma héja, kellemes viszonyt kötve a temp-lomtorony barokk forgásával.

Bámultam a képeket s az előttünk álló fehér nadrágos, kék vasutasblúzba öltözött vékony fiút, és legszívesebben leültem volna a lába elé: „Taníts engem, Mester”, de ilyesmire akkor sem vetemedtem volna, ha Bandi nem lármázik egész idő alatt, méltatva a képeket és szövicceket eregetve – ő így imádkozta Vajdát –, ha nem irigyeltem volna Júliát, Vajda fiatal feleségét, aki állandóan ilyen magas szintű festői légkörben élhet, s főleg és mindenekelőtt, ha nem élek olyan korban – 1938 –, ami sok mindennek kedvez, de az érzelmes megnyilvánulásoknak a legkevésbé.

De fölösleges is lett volna erre kérnem Vajdát, tanított ő bennünket állandóan a maga módján. Akkoriban még senki sem figyelt a struktúrák szépségére, a falak görcsösen összeragasztott köveire, az ócska kerítések naptól-szélről felmárt felületére s a „furcsa” részletekre, amikre Vajda a kőszálásaink alatt rá-rámutatott – a „furcsa” egyébként kedvenc

szava volt, azt jelentette, hogy érdekesnek, festőileg felhasználhatónak tartja, s fel is használja pontosan, felismerhetően és szervesen beágyazva a képekbe. Például egy rácsot, egy kapubálványt vagy egy fa oromfalon lévő kis ablakot, amit úgy takart egy függönyféle rongy, mint egy bekötött kalózszermet. Sokáig azt hittem, hogy csak memorizálja ezeket, aztán egyszer összetalálkoztunk az izbégi templom fölötti dombon, s kiderült, hogy az ő hóna alatt is mappa van; gyűjti az anyagát, annak klasszikus rendje-módja szerint, ha együtt vagyunk, akkor inkább csak ismétli.

Allunk a piacon – akkor még a Duna-parton volt, hosszan nyúlt a mai révtől a Görög Kancsóig, s lessük a NÉNI-t. Vajda meséli, hogy mióta ő Szentendrére jár, azóta árul a piacon, mindig fehér virágot, mindig fekete ruhában jár, s ha valaki rajzolni, fényképezni akarja, sikít, eltakarja az arcát, s szerbül átkozódik. Korniss bizonykodik, hogy ő már régen látta, le is festette, csak nincs már meg, odaadta egy nőnek ajándékba – jó. Bandi tüstént rávágja, hogy ő viszont pólyáskora óta ismeri, s már a bölcsőjében fekvő is lefestette, kitűnően, egyszer Czóbel, egyszer Korniss stílusában, el is adta, abból nevelteti kilenc gyermekét. A piac tündöklök, kora nyár van, a szigeti falvakból átjöttek gyümölcscsel, zöldséggel a gömbölyűre öltözött asszonyok; nézzétek, egy törpe kislány is van velük – int a fejével Vajda egy kosár mögé –, csakugyan. Kövér kislány, fülbevalója, gyűrűje, színes új ruhája van, rettetes. Gyönyörű köcsögöket is hoztak, valahonnan Esztergom alól, zöld fenyőmintás fehér köcsögök, vennénk, ha az árából nem telne ki egy teljes napi kosztja például Bandinak. Hetven fillérbe kerül darabja. Panni meg Korniss a szótteseknél sóhajtozik, hasonló okokból. A platánok széles zöld árnyéka alatt villog a korai alma, tüzel a cseresznye, a Duna világító háttere előtt óriási csomag levendulát halmoz egy „hátyi” tetejére egy szentlászlói férfiú, a felesége fehér ingvállában kék szalag, az ő fehér ingjén kék porcelángombok. És most meglátjuk a NÉNI-t. Sovány, mint a deszka, nagyon magas, vékony, fehér az arca, jó keményen keretezi egy fekete kendő, a száraz, nagyon fehér kezében egy csokor hosszú szárú fehér lilium. Nem kínálja, nem szól egy szót sem, áll mereven, a hasán összefogott kezében virág, éppen az arcáig ér. Keskeny, mint egy templomablak.

– Szerb néni – mondja Lajos –, vasárnap mindig ott van a misén, majd megnézzük ott is.

A szerb misén csakugyan ott áll a csodaszép régi keskeny apadokban még öt-hat vénséges vén néni, ráncos, barna-fekete az arcuk, hajlonganak: Goszpodi pomiluj. Már tudjuk, hogy a lányok hátul állnak a templomban, a férfiak elől, az ikonosztáz aranyfala előtt jön-megy Huzsvik pópa, szép fehér szakálla beleolvad az arany-fehér miseruhába, régi, ezüst, gyönyörűen kiképzett tömjéntartót lóbál hol ő, hol az apró ministráns-gyerek, időnként eltűnik az ikonosztáz mögött – nem ismerjük a szerb mise rendjét, de elbűvölten hallgatjuk a zenéjét, Vajda és Korniss el is tudja énekelni a dallamát, nagyszerű tömjén-szag van és hűvös templomszag, kívül a nyitott templomajtó mögött ott a nyár. Aztán kiürül a templom, csak mi maradunk bent, és Vajda mutogatja a fogadalmi táblákat: ezüstkéz, láb, ajak, még két mell is van, apró gyerekkéz, kétujjú széttárt tenyér. És az ikonok, amiket Vajda ikónáknak nevez, a pulpitusokra támasztva, hófehér Szent György egy eperpiros lovon, Cirill és Metód, két fekete Mária és egy nagy ezüstveretes lapból kifeketélő Madonna-arc-kéz meg a Kisjézus arca-keze festett, a többit elnyeli a dús ezüstcsipke. Az ikonosztáz mögé csak Vajda, Korniss, Bálint és Juhász Pali vonul be diadalmasan mint férfiak, a lányok oda nem mehetnek, de a jószívű sekrestyés az ajtónyílásba emel egy majdnem fekete Szent Mihály-ikont – hadd nézhessük meg mi is.

A Vajda ikonhatású képeit, ha lehet, még jobban szerettem. Gyakran emlegette, hogy mennyire szeretett volna Athosz-hegyi ikonfestő lenni. Szerzetes, csak a munkával és a szabályokkal kellene törődnie, enni adnak, ruhát adnak, a festő névtelen – talán ezért nem is írta alá soha a képeit, talán tudta, hogy felesleges, Vajda senki mással nem téveszthető össze. Ezeken az „ikonos periódus”-ú képein rengeteg volt a szín, főleg pontozással felrakva, rejtetten. Végtelen finom színű felületet adott ez a technika, a legkülönbözőbb, gyakran komplementer színekből összetevődő pontozás – miért ne nevezném pointilizmusnak, mikor az? Igen, de egy-egy nagyon vajdai zárt felület volt így megoldva, a szigorú kontúr megmaradt, csak éppen lágy, kellemesen visszafogott színű foltot zárt be ez a kontúr. Az *Önarckép*-ikonon ezt a színes hatást nem pontozással, hanem ugyancsak visszafogott

színekkel érte el, a keményen, finoman, szuggesztíven ható szemmegoldás különösen ikonszerű volt, s mégis Vajda ön-arcképe, karakteres. Ha kimondható Vajda egyik periódusára, hogy ábrázoló szellemű volt, és ezen belül hatott egy ábrázolhatatlan erő, hát ez volt az a periódus. És akár egy férfinőbe rejtett lányfejről, akár csak egy ferdén álló lámpáról volt „szó” a képen, az elmondható tartalmon túl – legalábbis az én számomra – nyilalt belőlük a kétségbeesés.

Ami igaz, az igaz, minden oka megvolt rá. A fiúk épp „katonának valók”, a háború közeledik, Hitler a közvetlen szomszágunkban üvölt hisztérikusan, már a szomszéd ház teteje lángol, tudjuk, hogy előbb-utóbb hozzánk is átcsap a vész. De jóformán soha nem beszélünk róla, ha rajtunk múlik. Vajdának egyik legfőbb mulatsága Bálint Bandi gyerekes szóviccei, ha Mussolini neve bármilyen formában elhangzik, soha el nem mulasztja megjegyezni: Popó lavoro – s ezen aztán órákig elmulat Lajos, merengve a dolgok „furcsa”-ságán. És dolgozunk mint a megszállottak egész nap, de fél nyolckor pontosan megjelenünk a hajóállomásnál, hogy együtt lehessünk este.

Nagyot kanyarodik a Duna Szentendrénél, alacsony füzes lepi a partot, szemben Szigetmonostor homokpadja sárgul, odaától lassan közeledik a komp szekerekkel, emberekkel zsúfolva, a szigetről jönnek át s majd felszállnak a pesti hajóra. Korniss azt állítja, hogy már jön, ő látja a füstjét a füzes fölött. De még soká tart, amíg kibukkan a széles, alacsony, fehér hajótest, éktelen füstöt húz maga után a „Dömös” vagy a „Szent István”. Az ég egészen ellaposodott, a színek fogynak, s egyre jobban fehérlik alatta a hajó. Legjobban az utolsó mozdulatot élvezzük, ahogy nagyot fordulva simul a stéghez – Pista bácsi, „a tengerész”, szakkifejezéseket üvöltve lóbálja a kötelet, a hajóról elkapják – kiszállás. Az első osztályú étteremben a hajó farán kigyullad a villany, zenefoszlány is szűrődik ki, tolonganak a kosaras nénik, hátyis bácsik, az előkelő utasok erről a hajóról nem szállnak ki Szentendrén, azok Pestre mennek. Mi majd a későbbi kofahajóval megyünk, ha megyünk, az még sokkal érdekesebb, az valamikor tíz óra után indul, és hajnalra ér Pestre; azon a kosarakra borulva alusznak a kofák, azonkívül ott a hajójegy ára nyolcvan fillér. Ezen a hajón a másodosztály is egy pengő, az első osztály egy pengő hús.

Évának és nekem elégünk lett a mosókonyhából. Lakást kell keresnünk, hátha följebb, Pismány felé találunk valami jobbat. Messze van ugyan (busznak még nyoma sincs Szentendrén), de az én tájképfestői szenvedélyem nemcsak a témának szól, hanem annak is, hogy szabadban szeretek festeni, még ha öt-hat kilónyi felszerelést is cipelek magammal a dombok felé, és festés után jobban szeretek a fűvön feküdni, mint a mosókonyha kövén vagy a lerogyással fenyegető, téglával feltámasztott lábú ágyon. Járjuk hát a dombokat, fáradtan, egyre reménytelenebbül sötétedik már. Kakukkfüves, árvalányhajas, gyönyörű hajlású dombon egy nagyon előkelő külsejű ház áll kerítés nélkül, odapottyantva a világ végére. De petróleumlámpa ég előtte a földön, és citera pattog. „Három fehér szőlőtőke, három fekete”, már mi is ott ülünk, és a komoly, szép arcú, sokszoknyás, fehér ingvállas asszony – borzasztó öreg, lehet már negyvenéves is – barátságosan, szilárdan áll a lámpa alulról fölvetődő fényében és...

Igen, van lakás, ez kétszobás, verandás villa, ő az urával a konyhában lakik, van benne kamra is, szín is, kút is, igaz, harminc méter mély, de nagyon jó a vize. Ez a Haluskai úrék villája, de ők bérlik, a földet is a villa körül, fel egészen a csúcsig, csak jöjjünk, ő szereti a fiatalokat, ez a hely úgyszólván olyan elhagyatott, még egy szomszéd sincs.

Ez aztán a művésztelep! Ki törődik már az igazival, odalent a Duna-parton, ahol az „öregek” laknak, és ahol egy éjszákára megengedték Vajdának és Kornissnak, hogy a volt kecskeólban aludjanak. Sajnos, mi is kicsit elrontottuk a dolgunkat a művészteleppel. Csakugyan, mi az ördögnek vágta be Bandi az unicumos üvegét a Dunába, éppen mikor Barcsay arrafelé úszott, hogy ily módon újraalkossa és élővé tegye azt az ősrégi plakátot, amin egy szakállas férfi boldog mosollyal úszik a hullámokon lebegő unicumos üveg után? És ha már így történt, miért álltunk a parton valamennyien és dőltünk a röhögéstől? Barcsay joggal sértődött meg. Butaság, az ember nem szereti, ha taknyos kölyöknek nézik, de jókedvében néha mégis úgy viselkedik, mint egy taknyos kölyök. De itt fenn azt csinálhatunk, amit akarunk, senki se bánja, igaz, nem is látja senki. A hegy tetején áll a Haluskai-tanya, reggelenként messze lent a völgyben, ködből bukkan ki Szentendre hét temploma körül az egymásra halmozott tetők

kupaca. Mert hajnalban kelünk persze, és itt aztán senkit sem zavar, ha Cserepes Pista, az egészséges életmód megszállottja, csuromvizesre öntözi magát egy kék kancsóból, s utána csattogó talpakkal fut végig a hegy gerincén. „Fut a Turka” – neveti Vajda, egyik kedves dalunkat idézve. Pismány még teljesen beépítetlen, jó félóra a várostól, de az nekünk semmi. – Bemegyek Pestre – kiabál Bandi, s fut le a reggeli hajóhoz, délre már vissza is jött, s hozott kenyeret, lekvárt, kacsaszírt, pénzt (!), honnan? mennyit? És Unicumot, amit azért tart nélkülözhetetlennek, mert folyton elrontja a gyomrát, hisz nem eszik rendesen. A lányok közül csak ketten tudunk főzni, Berda Ernő felesége, Krikovszki Gizi meg én. Berdát szekéren hoztuk fel, nagyon beteg, alig tud mozogni. Gizi meg én hatalmas lecsókat főzünk az egész társaságnak, paprikás krumplit, zöldbablevest. Mindig óriási sikerünk van. Juhász Pali égnek emeli a mindig fekete tíz ujját (szénnel és pittkrétával dolgozik), és szótlanul fal. – Kitűnő – mondja Törzs Évi tárgyilagosan. – Jó! – bólint Vajda. – Remek ez a töltött káposzta – nyalja ki a tányért Bandi, akár paprikás krumplit, akár tojásos galuskát fogyaszt. Bán Béla felesége, Livia külön főz, nagy izgalommal, de ugyanilyen egyszerű ételt – ő most tanul. Aztán a kútnál, ahol mosogatunk, ragyogó arccal közli: ízlett a Bélának, esetleg csüggedten: most nem ízlett a Bélának.

Boris néni egy darabig figyelmesen szemléli ezt a közösségi létet, tetszik is neki: – Olyanok maguk, mintha testvérek volnának, egy bajóti legény nem tűrné el, hogy a lányok kizavarják a szobából, ha mosdanak – (egyetlen mosdótál van a Haluskai-tanyán, sorban használjuk).

Majd látja, hogy így a javak igazságtalanul oszlanak meg, a tennivalók szintén, és kezébe veszi az ügyek intézését.

– Maguk nem kényesek, én meg este úgyis főzök, főzök maguknak, ha jó lesz lebbencsleves is, csak mosogatni nem szeretnék ennyi gyerekekre, azt vállalják?

Most derül ki, hogy Boris néni, minden eddigi kiváló tulajdonságai mellett, még szocialista is. Kinek-kinek képességei szerint. Törzs Évi fizet legtöbbet a vacsoráért – nyolc fillért –, Vajdáék a legkevesebbet: ketten nyolc fillért. Boris néni a földje termését dolgozza fel, sajnos, úgy látszik, csak paradicsomot és krumplit termel, gyümölcs nincs a Haluskai-

tanyán, de szedrezni járunk a hegy másik oldalán a Szelimpatak völgyébe, s időnként érkeznek kegyes adományok a messzi városból.

Elsőnek Modok Mária jelenik meg. Ő az, aki szóba áll velünk a telepiek közül, már tavaly is, tavalyelőtt is szívesen látott bennünket a pici házában, a férje, Perlaki Ede is mindig kedves volt hozzánk. Modok kávéval és szilvával traktál bennünket, és megmutatja a képeit. Én nagyon szeretem őket. Nagyméretű, erőteljes figurális képeit láttuk néhány évvel azelőtt a Tamás Galériában, akkor egészen boldoggá tett, hogy egy asszony ilyent tud festeni. Okker, szíena, Van Dyck-barna, erősen kontúros, nagyon egyéni arcú asszonyok, gyerekcsoport, egy-egy fej – valamennyi a Modok arca, a keskeny, éleskék szemével s a széles pofacsontjával. A mostani, 1939-es, 1940-es képei is nagy vásznak, egy gyönyörű, életnagyságú női akt, a kék szeme rezonál a kék nyakláncával, egy kalapos önarckép, egy kávédaráló arcképe. Sohasem tudom azonosítani ezt a Modok Máriát azokkal a finom, laza, gyorsan felkent kis vásznakkal, amiket Czóbelné korábban fest majd. Pedig az maradt meg belőle, a régi nagy műveit ma is keresik, s hiszik is, nem is, hogy ki volt ő valaha. Nekünk mindenesetre boldogítóan kedves, idősebb nővér, „haver” és kolléganő, szabad szájú, vidám, s ahogy leugrik a biciklijéről – isten tudja, érdemes volt-e neki feltolni a hegyre, hiszen lefelé gurultában rendszerint leesik róla egyszer-kétszer –, tüstént kiborít elénk egy halom kukacos almát, összenyomorított barackot vagy szilvát, ami egy pillanat alatt elfogy. Aztán leül velünk a földre, nevet, beszél, hallgatja, ahogy énekelünk, sőt ő is el-eldalol egy régi slágert, az „Irigylem a kannibál nőt” kezdetűvel nagy sikere van, de kedveli a nyomdafestéket nem tűrő szövegeket, maga is közrebocsát néhányat.

A másik táplálóforrásunk Stefka. Bandi beszerzése ő is, mint a legtöbb fiatal lány. Bandi igazán vonzó jelenség, tündöklöklik a szeme, százfelé repül a fekete haja, a szája egyetlen pillanatra sem áll be, s többnyire értelme is van annak, amit mond. Csak művészetről és képekről szeret rendkívül rejtjelesen beszélni, de a hétköznapi társalgásba – ha ugyan van ilyen a fiatalok között – annyi mulatságos képtelenséget, gyerekes marhaskodást vagy visszájára fordított bölcselkedést zsúfol bele, hogy fulladásig kell röhögnünk rajta.

– Már bocsánatot kérek, hogy fiatal lány vagyok, de a szép piros zabkása sehogy sem fogyik így a magányban – lökdös oda Bandi egy kövér, kék szemű kislányt, mikor egyszer megint ott állunk a Duna-parton, és várjuk a hajót. Egészen kislány még akkor Mándy Stefánia, Szentendrén villájuk van az Ulcisia közben, szép nagy kert, gyümölcsös, apa, anya, testvér, nagymama is akad a háznál – pompás vadászterület. Kicsit lenézzük, mert olyan fiatal – tizenennyolc éves lehetett, mi vénséges-vén huszonnégy-huszonöt évesek, Vajda és Korniss meg már harminc körül jár, öreg mesterek. Ez lett a veszte szegény Stefkának, művészettörténész lett belőle, ma is az, most, 1980-ban jelent meg egy nagyon tudós írása Vajdáról. De akkor még csak kedves arcú, buzgó, rajongó gyerek, aki szent kötelességének tartja, hogy zöldpaprikától egresig, töktől őszibarackig mindent felhordjon a kertjükből a Haluskai-tanyára nekünk – máig sem tudom, hogy legálisan-e, a termények bizzár összeállítása mindenestre nem arra vallott.

Ugyancsak szívesen látott vendég a Haluskai-tanyán Paizs-Goebel Jenő. Nagyszerű festő és csodálatos jelenség. Süketnéma, de a beszéde rendkívüli módon élvezhető – olyan, mint egy idegen nyelvű írógép, csak itt-ott teszi ki az ékezeteket. „Nagy muvész”, mondja, kétes hangsúllyal egy-egy kortársára. Mindent megjátszik, pompás történeteket mesél Párizsról, festőkről, képekről, történetei erősen ironikusak és nagyon pornográfok. Szívesen játssza meg és taglalja a testi élet jelenségeit, a szimpla szextől a koprofiliaig mindent. A külseje is élvezetes, a feje egy szerzetesé is lehetne a fekete tonzúrájával, de ha a két hosszú, kifejező keze és az összevissza kuszálódó lába mozog, leginkább bohóc. Márpedig állandóan mozog, ugrik, gesztikulál, s mert ő maga nem hallja, amit mond, habozás nélkül, hangosan kimond mindent. Mikor Pannit meglátta a Duna-parton a földig érő rózsaszínű strandruhájában: „Szeeeeep nó” – kiáltotta, és mindkét kezével utánarajzolta a levegőben az alakját igen plasztikusan. De festészetről komolyan beszél velünk, és megnézi a képeinket. Ő is Szentendrét festi, utcarészleteket, kerteket figurákkal, de olyan dúsan, színesen, zsúfoltan, mint egy dzsungelt. Aztán néha nem is bújtatja Szentendrét, hanem egyenesen magát a dzsungelt festi, tarka állatokkal, sűrű növényzettel. Nagyon szeretjük, őt is, a képeit is.

A nagy ív csomagolópapírok, amikre Lajos rajzol, lassan elborítják a verandát. Szénnel rajzol, vonal, vonal, apró, szagatott vonalakból kialakított felület – voltaképpen széttépi a formát belülről, s aztán úgy feszíti össze, hogy csak úgy peng a hegyvonulatot idéző félkör vagy a nyújtott hullám, alatta még egy, hangsúlyos, vastagabban odanyomott szénvonal, nagy ritkán egy-egy színfolt, inkább színdarabka, ami persze így sokat jelentően ugratja ki, nem a témát, hanem a hangulatát a képnek, a tengert idéző hideg kék, a forróító barna.

– Nem szereti a színeket, grafika ez – morogja Korniss.

Tény, hogy Korniss szereti is, tudja is a színeket, használja is. Kisméretű pasztelljeiből mintha a nap sugárzana, az ő szentendrei házai sütnék, az ege kék – utánozhatatlanul hófehér felhők pettyezik –, elragadó leányfejei is színesek, a klasszikum felé hajló figurái is.

Korniss lent lakik a városban, már 1937-ben költözött ide, a szobája a Rózsa fűszeres házában van, az emeleten, hát a világítása is jó. Csak át kell hatolni az udvaron, ahol Kalacs néni, a földszinti lakó minden esetben néhány bolhával ajándékozta meg a belépőt – egész álló nap ott ül egy alacsony karosszékekben a kapu alatt, kövér, fekete batyu, mozdulatlan –, csak az apró gyíkszeme ugrál végig a bejövő Pannin. De most már nézhet, ahogy akar, Panni és Korniss már legálisan is házasságban. Ünnepelesen megvacsoráznak együtt – azaz mértani pontossággal kétfelé osztják a tíz deka sajtot, az öt deka vaját s a negyed kiló kenyeret, aztán indulnak, jönnek ők is fel, a Haluskai-tanyára.

Már ég a tűz a ház előtt, parázslík is lassan, pedig még csak alkonyodik. Boris néni a lépcsőn ül, Józsi bácsi, Boris néni férje is hazajött a munkából – kovács –, ő gavalléros mozdulattal egy nagy nyaláb szalmát hoz és ledobja a tűz mellé, isteni szaga van, végig lehet nyúlni rajta. Egy darabig csak piszkáljuk a tüzet, Bandi ordít, hogy ne zabáljuk meg egyszerre a sült szalonnát, mert rossz vége lesz – persze, szalonnának nyoma sincs. Korniss viszont részletesen kifejti, hogy hogyan kellene szalonnát sütni, ha volna, ő tudja a legjobban, az övé sohase esik a hamuba, s úgy jó, ha hagyma, kolbász és zöldpaprika is van a nyárson.

– Inkább énekelj valamit – csitítja Panni, s azzal megindul az áradat.

– Megy a néne Bányára, fut a Turka utána... – még mielőtt Korniss elmagyarázhatná – századszor –, hogy mi az a „turka”, Júlia csengőn belevág:

– Kukulienka gde si bola, ked' ta' velka zima bola...

– Hát hideg az nincs – dünnyögi Vajda, most ő kezdi:

– Kir csonáj csardak szedase, kir csonáj csardak szedase...

– Kalina, sztára planina, kalina, sztára planina...

Panni meg én a gyönyörű szerb dalok után alig merünk előhozakodni a mi alföldi pentatonjainkkal. Aztán lassan mindenki belekapcsolódik egy dalba, ami ismétlődik, ismétlődik, elhal, újra kezdődik, Cserepes már horkol a szalmán, miután lehurrogtuk a maga költötte szövegre énekelt dalát, Boris néni előrukkol egy szakajtó sült krumplival:

– Nem is vették észre, hogy a parázs alá tettem?

Csöndben majszol a társaság, csak Bandi kiabál, mint mindig:

– Józsi bácsi, elveszem feleségül a feleségét, hozzám adja, ugye?

Festek kora reggel fent a csúcson, hatalmas táblát hurcoltam fel, állványt, nagy csomó ecsetet, tust. Körülöttem körbe hajlik a táj, alattam meredeken szakad le a Szelim-patak völgyébe, édesen olvadnak egymásba a hajlatai, nagyon kevés fehér ház pettyezi a dombokat, errefelé csak a nyerskosztosok és szombatosok laknak. Kecskék legelnek, kecsesen kapaszkodva a köveken. Egészen tiszta idő van, északkelet felé a dombokon túl majdnem felhő, de nem az, tompa háromszög alakú kis fehér folt – a Fáttra. Mindig ugyanarról a pontról festek, de mindig kitelik más-más szelet is a tájból, a nagy ív csomagolópapír, amin dolgozom, remekül szívja be a tust, minden ecsetvonás élvezet. Sötét és konstruktív a kép, Barcsay hatása letagadhatatlan. Aztán fekszem a fűvön az ősidők óta érintetlen, füves, köves réten. Árvalányhaj pörög elém, a tollszerű „haj” végén szabályos, csavarmenetes fúró, ezzel kapaszkodik meg ott, ahol egy kis helyet talál a fúró végén lévő keskeny, éles kis barna mag, milyen praktikus berendezés. A kakukkfű már elvirágzott, de a levele még csodálatosan illatos, kedvencem, a sötétkármin apró barátszegfű is korábbi, de ezerjófű még van, százfelé ágazó kis palotája rózsaszínű, tornyos. Vadkosbor is akad még, ha jól utánané-

zek, s legalább három-négyféle harangvirág: az egymáshoz tapadó kis virágú, vőfélybothoz hasonlótól a nagy fejű csengettyű formájúig, hát még a sokféle zsálya! A kígyószisz az legjobb van, az utak mellett, a vadbazsalikom is, abból majd viszek Boris néninek, szereti a leveleit morzsolgatni olvasás közben. Vadzab csokrosan, ezüstperje a mélyebb részekben, a gólyaorr eperlevél formájú aranypiros levele és ezerféle fű, köztük az a kemény, vékony szálú csomókban élő, amit a legjobb eső réteken már alig látni. A cickóró ernyője még otthoni ismerős, de mindig szeretettel megnézem a fehér csipke közepén büszkélkedő kis fekete magot. Lajos szereti a „furcsa” formájú gyökereket, ágdarabokat, egész gyűjteménye van az ablakdeszkán, körülnézek, mit vihetnék neki, mert láttam valamelyik nap két nagy, kövér pöfeteggombát idefent. Olyanok, mint egy kis kerek rozskenyér, szár nélkül lapulnak a földön, s olyan lilák, mint a tintaceruza lilája. Jól megjegyeztem a helyet, de nem találom, pedig a kő, amin ültem, itt van, a vadmályva, amiről a papsajtot ettem, itt van, csak nem vitte el valaki, hisz ez mérges, a jószág sem eszi meg.

Megpukkadtak, azért nem láttam meg rögtön. A helyükön egy kupac lila por, és jó messze a tövétől, mintha egy vásári papírforgó darabjai lennének elszórva, szétdobált, összehajlított gömbszeletek, gömbcikkék, csavarodott háromszögű lemezek: a gomba bőre, a lila takaró, ami a port rejtegette.

Lajos megörül nekik: „Szép!” Forgatja a különös formájú lila csudákat:

– Lehetne így – látod – vagy így is, egymásnak háttal – visszafelé – még egyszer – szép!

– Megcsinálod? – kérdezem boldogan, hisz úgy szeretnék örömet szerezni neki. – De mossál kezet, ez mérges!

Lajos elkomorul, leteszi a gombabőröket, én is milyen hülye vagyok, tudhatnám, hogy nem szeret a kékéről beszélni, rémes.

– Lehet – mondja, és kinéz, le a város felé, az már fakul az augusztusi hőségben, por lebeg fölötte, mint reggel a köd –, de most nem. Lemegyünk a kólóra.

Augusztus 19-e van, a Preobrazsenszka-templom ünnepe. Vagy a templom védőszentjének az ünnepe? Szentendrén azt mondják: a szerb búcsú. Mi azt mondjuk: a kóló. Kitódul a

nép a templomból a délutáni istentisztelet után a templom udvarára. A portikusban hordókat ütnek csapra, az egyházfi felesége poharakkal és bögrékkel szaladgál, a pópa kijön és megáll az udvar közepén, s ráköszönti a poharát mindenekre. Még pesti autó is áll a templom kapuja előtt, jöttek Pestről, Pomázról, Csobánkáról a kólóra, nyakukba akasztották a rózsaszín-sárga mézeskalács olvasót, eszik a mézes mogyorót, cserregő szerb beszéd, a különböző szerb közösségekből összejött ismerősök nagyokat csapkodnak egymás hátára, ragyogó fekete szemű lányok, nagydarab barna férfiak és fekete selyemkendős nénik között rengeteg gyerek bújócskázik. Már egy tűt se lehetne elejteni a templomudvaron, de mi azért csak helyet szorítunk magunknak az omladozó kőkerítés egy bizonyos pontján, ami évek óta a mi helyünk. A többi szentendrei festő is itt van, de azok külön csoportban állnak, vagy be-benéznek a templomba, Barcsay még fekete szakálla is feltűnik, Modok és Kmetty átinteget felénk. A nagy platánfa alatt már hangol a zenekar. Csupa ismerős: a szerb hentes, Német Jancsi, a kőműves, egy fiatal szőke fiú, aki a templomban szokott énekelni és Szlavko, a bádogos. Isznak és próbálgatják a hangszereiket. Korniss rámutat az egyik pengetős hangszerre, azt állítja, hogy az a guzlica, Vajda csak legyint, ő évekig élt Szerbiában, de minek vitatkozni ilyesmin, már kezdődik a tánc. Mindenki a falhoz szorul, ahogy tágul a kör, tágul, csavarodik, csigavonalba hajlik, de egy percre sem válik szét. Sötét arcú, gömbölyű hasú férfi vezeti, a jobb keze hátul a derekán, a balja a szomszédja vállán, ő diktálja a tempót, de minden dalnak más a figurája, s mindenki tudja, aki szerb. Jó volna táncolni. Lehetetlen, ezt nem lehet megtanulni, a lépések egyszerűek, de nem egyformák, szénfekete hajú, alacsony, vékony asszony a legjobb kólótáncosnő: Tomasevicsné, a boltos. Forog a kör, száll a por, a táncosok keze egymás vállán és derekán, a magas sarkú cipőbe, drága selyemruhába öltözött, szépen kifestett pesti asszony a szerb sírásót karolva táncol, a pópa unokája Gyurica Gyuró bácsi, a harangozó mellett, az ő felesége egy kendős nénivel szomszéd. Egy percre a pópa is megáll a kör közepén, a gyerekek is, nagyot rikkantva dolgozik a zenekar: kóló, kóló! Már mindenkiről szakad a víz. A zenészek időnként szünetet tartanak, homlokukat törlik, kihúzzák az

ingjüket a nadrágszík alól, és isszák a bort, piros bort. Aztán neki a zenének újra, a dallam vadul ismétlődik, a ritmus gyorsul, a közönség dobog és remeg, együtt a zenével, visszathatatlanul.

Évek múlva egyszer rákönyörgöm Pistát, hogy jöjjön le ő is a kólóra. Pista nem szereti a sok embert, sem az én népi vonzalmaimmal nem tud mit kezdeni, ő a nagy zenét szereti igazán, a búcsú, a por, a lárma, a kavargás neki nem festői eleme, csak a szerbeket szereti éppúgy, mint én. Most hát ott áll ő is, az azóta is omladozó falnál, s mikor látom, hogy előveszi a zsebéből a tollhegyet – minden szellemi tevékenységénél nélkülözhetetlen –, már tudom, hogy nem hurcoltam el hiába a munkája mellől. Vujicsics Sztoján vezeti a kólót, fényes a szakálla, piros az arca, ki gondolná, hogy az ő alakjával ilyen gyorsan és kecsesen táncol, a kis lábai csak úgy peregnek. És forog a kóló. Vajda már nem él, Juhász Pali sem, Bandi megint beteg, Stefka nem áll velünk szóba, az Ulcisia közti villa már nem az övék, a nagymama régi manzárdablakában vörös zászló leng. Sikuta Guszt, Fekete Béla, Körner Éva, Modok Mária, Pista meg én állunk a régi helyen, Korniss a tömegben bujdokol, fél, hogy köszönnie kell Paninak, már új felesége van. Fekete Béla nagyobbik fia beugrik a kólóba, pörög a tánc, vadul a zene, és most már Pistát is elkapta, ütemesen remeg ő is, a lábával veri a ritmust.

De akkor még 1940-ben Bandi és Stefka próbál kólózni – nem sikerül nekik. – Zsivio! – dicséri meg őket Lajos. Aztán, ahogy alkonyodni kezd, és nő a lárma, már nem tudunk ellenállni, mi is énekeljük az ismert dalokat a szerbekkel együtt, a lampionok kigyulladnak a templomudvaron, végül a részeg érzékenyülés egy közismert mődalba torkollik:

Tamo daleko daleko kraj mora

Tamo je ljubica moja, tamo je draga moja.

Jó, hosszú, húzós, nyújtható nóta. Végig nyúzzuk, míg felérünk a Haluskai-tanyára, s átnyújtjuk Boris néninek a vásárfiát, egy gyönyörű, tükrös, piros, ám kisméretű szívet.

Milyen hamar lett ősz! Igen, tudjuk, a kóló már a nyár

vége, de hirtelen elkomorult az idő, s korán kezd nyílni fent a Haluskai-tanya mögötti erdő szélén az őszi kikerics. Ülünk a kékre festett kemence körül, Boris néniék konyhájának a legszebb darabja ez a tapasztott kemencetűzhely, főz is, melegít is, nyitva hagyjuk az ajtaját, hogy világítson is, petróleum már alig kapható, körülöttünk háború van, Párizsba bevonultak a németek. Juhász Palit már behívták munkaszolgálatra, Bán Bélát is. Bandinak szerencséje van, általános testi gyengeség miatt leszerelik. Vas Pistát behívják, leszereklik, behívják, leszerelik, de éppen ezért állandósul benne a félelem, körülöttünk a világ hirtelen bizonytalanra válik. Lajos megfázott, rettenetesen köhög. Aztán megjön az ő behívója is. Betegen vonul be, egy szál vékony pulóverben, tüdőgyulladást kap, sohasem heveri ki. Hirtelen, mint egy kővel levert fecskefészek, kiürül a Haluskai-tanya. Kemény őszi szélben hurcolkodunk le a hegyről, fázó cigánykaraván, a már sötétben érkező hajóra. Bandi is velünk jön, Júlia összetekerve viszi Lajos képeit, a kémény köré húzódunk, a fekete égen feketén száll a füst.

– Nagyszerű könyvet kaptam a Luxtól – szólal meg végre Bandi –, egy Howard nevű pasas írta. Az a címe, hogy *Csontbrigád*.

És Lajos mégis megcsinálta a gombákat. Már sokszor gondolkoztam rajta, mikor volt rá ereje. Még mielőtt kórházba került? Valószínűleg a Bástya utcai fekete kis szobájukban, abban a házban, amely valaha titkos nyilvánosház volt, a szoba talán ezért került olyan kevés pénzbe, de volt benne egy tükörből készült ülőkéjű szék, amin rengeteget nevetünk, még abban a szörnyű esztendőben is. Ott nem voltak ezek a rajzok a falon, pedig Lajos szeretett a képei között élni, még a Haluskai-tanya egyik ablakát is rajzzal ragasztotta be – szerinte elrontott rajzzal –, én találtam meg, évekkel később. Nagyon szép rajz volt, a „kék-hold” egyik változata, megsárgult már a papír és rongyos volt a széle, a háborús anyagihiányban szerencséire nem dobták ki. Körner Évának adtam ezt a rajzot, még barátságunk kezdetén, olyan fájdalomosan idézte fel bennem azt az 1940-es nyarat, hogy nem bírtam megtartani, s Évánál jó helyre került. Vele jártam Szentendrét 1960-ban, s mentünk végig együtt az akkor még

majdnem épségben meglévő szentendrei motívumain Lajosnak. Éva fényképezett, én emlékeztem, és próbáltam elvisselni, hogy Pismányt az utolsó négyzetméterig beépítették, a Haluskai-tanya valami szénafeldolgozó pajta, és azt is, ami talán még keservesebb, hogy a tárgyak túléltek azt, aki életet lehelt beléjük. Az a rács a számár-hegyi házban, a Hullám és a Horgony még megvan, de Lajos, aki úgy szerette és festette ezeket, már nem él, és milyen régóta nem.

A háború után egy Lenin körúti jó világítású, szép kiállítóhelyiségben álltam a nagy ív papírokra rajzolt, nagyon fekete, vadul izgalmas képek előtt, s azonnal felismertem a motívumokat. Ez bezzeg másféle kiállítás volt, mint az az 1939-es, az én Szép utcai műtermemben, ahová egyetlen művészettörténészt sem sikerült becsalogatnunk Vajda műterem-kiállítására. Sokan voltunk, és csak hallgattam, ahogy kézzel-lábbal magyarázzák némely teoretikusok, hogy micso-da különleges alakzatok ezek, hogy ez már a föld, amibe Vajda beléássa magát, hogy a háború tombol, a beteg tüdő erőlködik bennük.

– A pöfeteggomba alakzataiból indul ki – mondtam félénken az egyik nagy tudományú férfiúnak, aki tüstént úgy nézett rám, mintha egy eleven tintahal lennék, aki mocskot fröccsent, el is fordult rögtön. Lehet, hogy igaza volt, és ez szentségtörés? Én nem szántam, nem is éreztem annak. Miért baj az, ha a természetből indult ki? Hiszen sokkal szebb így, hogy ezekbe az esetleges formákba bele tudta varázsolni azt, amit akart. És akkor, hirtelen újra láttam Vajda kezét, ahogy forgatja, illeszti, nézi, a lila darabkákat – ez történt a képeken is. A forma töréseit vadul követték, plasztikus igénnyel, a tus vagy a pittkréta vonalai, a formák agresszíven ismétlődtek, tükörképüket mutatták, összeegtek, egy-egy sarkon dühösen kitörtek, felfordultak. Volt kép, ahol ugyanezek a formák fejfel egymásnak szaladtak, egy vagy több középpontba sűrűsödve, és ellenségesen az éleiket fordították a térnek. Volt, ahol kiforogtak a papír négyszögéből, pedig nem is érték el a szélét, de a néző szeme önkéntelenül tovább vitte a mozgást, ki, messze a végtelenbe, de elképzelhető, sőt várható volt, hogy valahol visszafordulnak, önmaguknak rohannak, aztán újrarendeződve folytatják, egy széthulló bolygó, amit összemarkol és kisajtol az ujjai közt

egy szorongató kéz. Itt már nem egy „furcsa” kisváros tarka elemeit rakta össze Vajda, hanem a pokoli egész, megfel-lebbezhetetlen fekete rendben. És igenis, nekem beszélhet-tek, rám azért hatott olyan elementáris erővel Vajda piktúrá-ja, mert egyszerű dolgokból érezte ki azt az erőt, ami elpusz-tít, elemeire bont, aztán összerak és újrarendez egy embert, egy várost, egy világot. Az a marék por, ami a pismányi réten a szétrobbant gomba után ott maradt, az ott csak tüsszögésre jó, mérges és hasznavehetetlen mellékterméknek látszik, de hát hogy volna az, mikor egyetlen szemecskéje kedvező körülmények között felépítheti újra a saját világát, olyant, amilyent, de az övét.

1941 nyarán hozta a hírt Bandi Szentendrére, hogy Lajos meghalt a János Kórház tüdőosztályán. Én még néhány nap-pal azelőtt meglátogattam. Olyan volt, mint mindig, sápadt, kevés beszédű, nyugodt, még röhögtünk is szentendrei plety-kákon, csak amikor már indultam, mondta:

– Tegnap itt meghalt valaki.

Még a temetésén is tudtam röhögni. Másképpen nem bírtam volna elviselni a spiritiszta barátainkat, akik tündöklő arccal hirdették, hogy milyen jó most Lajosnak, nagyszerű most, „átment egy másik síkra”. Persze hogy „ezen a síkon” nem sok öröm jutott neki, de szerette Júliát, szeretett festeni, és olyan rettentően fiatal volt, harmincegy éves. A spiritisztákra iszonyúan dühös voltam, röhögni Kornisson volt muszáj, akinek nem volt kalapja, és zsidó temetésen kalapban kell lenni. Még Bandi is talált a zsebében egy csupa lyuk svájci-sapkát. Csurgott a könny a szememből, nem mertem Júliára nézni, aki úgy állt ott, mint egy szál fekete gyertya, a súlyos, szép, régi temetési énekkel tele volt a világ, és mindnyájan olyan fiatalok voltunk, akik a koporsót kísértük, de Korniss fejében Panninak egy kék csíkos fehér zsebkendője volt négy bogra kötve kalap helyett, alatta éppolyan kétségbeesett az arca, mint mindenkié, de a hatás rettenetes volt, röhögtető pokol, ahol az ember kinjában nevet.

És nekem nem is ez volt Vajda igazi temetése. Hanem az, amikor meghallottam a hírt. Délután volt, nyári délután a Duna-parton, Szentendrén, amikor még híre sincs a hajó-

nak, és még csillognak a parti kövek a víz mellett, Monostorra már kezd átfutni az árnyék, s mögöttünk valamenyny templomon ragyog a kereszt, a Preobrazsenszka-templomnak, a kóló-templomnak a gömbje a legfényesebb. Stefkával mászkáltunk a parton, nem akaródzott nekem sem dolgozni, és ő sem akart hazamenni. Úgy látszik, volt okunk rá. Hirtelen feltűnt Bandi, még azt sem mondhattuk, hogy nem olyan volt, mint máskor, hiszen ő mindig úgy járt, mintha éppen egy égő házból rohant volna ki, repült a szandálján, a pulóverét elől a két ujjánál fogva az övébe gyúrte, az is repült utána a hátán, csattogva, mint egy szárny, lefékezett előttünk, vörösre bőgött, de már száraz szemmel, most nem kiabált. – Lajos meghalt – mondta, és mi nem mondtunk semmit. A „NÉNI” ott állt a szokott helyén, nem messze tőlünk, most fehér kozmeacsokor volt a kezében, s az egyik padon a levendulaáruló szentlászlói ember, korán kijött az esti hajóhoz, csomagolta a levendulakötegeit. Megvettük a néni fehér csokrát és sok-sok levendulát. Felmásztunk a partra, a füzes fölött, ahol a legmeredekebb, ott, a nagy forgó után, még a kanyar előtt, sebesen folyik a víz. A fehér virágokat és az illatos lila levendulaszálakat egyenként szórtuk bele a Dunába.

Sziklarajzok a Gerecsében

– Tudja – mondja Boris néni, ahogy ülünk a küszöbön, és pucoljuk a borsót –, én nagyon filtem ám elejibe, mikor maga idejött.

– Mégis befogadott – mondom, de rá se merek nézni, Boris néni nem szereti az érzelmes jeleneteket.

Gyönyörű, Medárd-esőkkal tarkított június van, egy hete vagyok Bajóton, s alig tudom teleszívni magamat erdővel, nyárral és hegyekkel – egész májusban ki se mozdultam a szobámból, minden okom megvolt rá. De az üres vonaton, abban a percben, ahogy Panninak a visszafojtott bőgéstől eltorzult arca eltűnt előlem, már szégyenszemre boldog voltam. Elhessegettem magamtól Panni alakját, aki lassan megy hazafelé, és a házban elhíreszteli, hogy elfogtak az utcán, hisz eltűntem, nem fognak látni még légiriadókor az óvóhelyen sem – ő pedig tudja, hogy két óráig utazom vonaton, aztán gyalogolok egy órát, s megpróbálok felszívódni egy sosem látott parányi faluban, ahol egyedül Boris nénit ismerem, akinek családja van, isten tudja, milyen népek, s ki miért, miből fog rájönni, hogy bujdosó vagyok, akit rádióon köröznék, és feljelent.

A vonaton csak annyi történik, hogy meglátom az első pipacsokat az ezüstös búzatáblák szélén, búzavirággal, szarkalábbal és margarétával díszítve – iszonyú nagy festő volt Szinyei, hogy lehettem olyan hülye, hogy semmire sem tartottam eddig? Most Kernstok vidékére megyek, már bukkannak is ki a lovai a Dunát szegélyező füzesből, két kék szoknyás kislány jár utánuk, egy fiú fürdik, ég és felhők, gömbölyű vattafelhők, a bodza is virágzik, a vonat döcög, bebeömlik az illat. És ünnep van, Úr napja, 1944. június 8., csütörtök. A kofferom nem túl nehéz. Nyergesújfalutól öt kilométerre van Bajót, elbújva a hegyek között. Ballagok az

országúton, mint a bujdosó királykisasszony a mesében. De nem ezüsthintó áll meg mellettem egy deli királyfival, hanem egy csalamádéval rakott parasztszekér, és egy tüskés arcú öregember szól le róla:

– Huvá? Bajótra? Üljön föl, Szentkeresztre megyek, elviszem.

Az egyetlen utcát mintha a hegyekbe vájták volna, az udvar vége a hegy testének támaszkodik, fölötte zöldellő mező, sűrű fás, majdnem erdős hegyoldal. A kis fehér ház két ablaka fölött fehér félkoszorúban SZ. K. és L. J. (Szabó Kata és Lukácsi János) meg a dátum, 1879. A szobában az a vasárnap délelőtti illat, amit nagyon régen éreztem, otthon, a tanyán, tapasztott föld, rőzsetűz, füst és dominánsan a húsleves szaga. Az ablakon besüt a nap, hófehér ingben kék szemű öregember ül az asztal melletti sarokpadon, az ökle mint egy szikla nyomja az asztal lapját, kunkori fehér haja majdnem a válláig ér. Úgy néz rám a tiszta szemével, mint egy úristen. Most ennek hazudjam, hogy lány vagyok, Nagy Etel, s azért jöttem Boris nénihez, mert félek a bombázástól? Micsoda bajt hozok rá, ha elkapnak az ő házában – nem fog ez menni mégsem.

De neki a nevem is tökéletesen elég, hát még az, hogy Boris nénit keresem.

– Ötven esztendeig voltam trombitás a bányászenekarban – kezdi az életrajzát kérdés nélkül János bácsi, s azzal végzi: – Egy vejem se sikerült. Ez a József meg – legyint –, de már itt is vannak az asszonyok a templomból. Én nem járok oda.

Igaz, hisz Boris néninek nemcsak apja és férje van, hanem anyja is, Kata néni. És az az apró asszony, aki sötét selyemruhájában olyan lassú méltósággal lép be Boris néni mögött, mint egy hercegnő, bizony kicsit szigorúnak látszik. Pirinyó arca csupa ránc, kis tüskekeze elegánsan fogja a háromszögbe hajtott csipkés zsebkendő, himzett fekete bársonycipőjének az orra majdnem a padlóba fúródik, ahogy megáll – ennek kezét kellene csókolni. De ahogy Boris nénire nézek, hirtelen felszakad bennem a menekülés és a révbé érés izgalma, nekiszaladok, és a vállába fúrom a fejemet.

– Ez Eta, idesanyám – Boris néni nyugodtan eltol magától, nem szereti, ha megérintik.

– Ugyan, Eta, hát nem azért filtem én! Elég lesz az a borsó levesnek, hagyja mán – hanem idesanyámtól. Most mán maga is tudja, milyen a természete. Neki senki se volt jó, csak a maga családja, de még idesapámat is, látja, örökké kunérozza, pedig annál jobb ember nincs. Attól filtem, hogy magát is bántja majd. De hát szereti.

Kata néni portréja elveszett. Bajót az utolsó községek között volt, amik elestek, valamelyik katona leakasztotta a falról, s rámostul, mindenestül elvitte. Kár. Életemben az első portré volt, amit teljes odaadással és jóakarattal festettem, portrét akartam festeni erről a komplikált kis hegyi tündérről, nem tanulmányt. Még az első napokban, egyszer megbotlott az istállóküszöbön, s felütötte a térdét, s ahogy bevitettem ölben a házba, hihetetlenül könnyű volt, mintha csak száraz levelekkel lett volna teli az a rengeteg szoknya s a szűk, fehér, rövid ujjú rékli. De hamarosan kiderült, hogy tűzzel, paprikával, borssal és tömény humorral van töltve, ami állandóan pattog és sistereg kifelé, szikraesőben pörgő manó Kata néni. A vasárnapi fekete ruhájában festettem, fején azzal a „lángszín”-nek nevezett lyoni selyem kontykendővel, aminek ma is őrzöm még a foszlányait, soha olyan szép, feketébe forduló vöröset és vörösbe játszó fekete ragyogást nem láttam, a legszelesebb naplementekor sem. A mélyvörös lángok alatt pici gombaorr mozgott, alig állt ki az archból, mégis ez volt az uralkodó része, mert a fémesen csillogó szürkészöld szemeket olyan mélyre hasította valamelyik tatár ős, hogy csak bujkáltak villogva a ferde szemhéjak alatt. A felső ajkat egészen az orrocsonk alá nyomta a csúfolódó, durcáskodó alsó, no meg a felső metszőfogak hiánya. Nem vihett magammal olajfestéket, egy skatulya pasztell és egy doboz szén volt minden, ami elfért a motyómban, hát pasztellkép lett, csomagolópapír érdes felére festve – az akkor nagyon jó anyagnak számított. Igen, és életemben először történt, hogy a modell kedvébe is akartam járni és ugyanakkor jó képet festeni. Szerettem volna, ha tetszik Kata néninek is, mindenkinek, hogy ő legyen az, szőröstül-bőröstül, de azért pótolja azt a fényképet, amit annak idején, az esküvőjükkor nem tudtak megcsináltatni. Az arc igazán karakteres lett, de a ruhát úgy kicsipkézttem és kihímeztem, hogy nincs az a giccsáruló kereskedő, aki meg ne nyalta volna utána mind a

tíz ujját. Sajnos, a bajótiaknak is ez tetszett legjobban, s gondolom, az ismeretlen katonának is. Hát hiszen Velazquez és Goya se restellte megfesteni a hölgyek ruháit – vigasztaltam magamat nagy szerényen.

No de csak Kata nénit fessek meg? Az nem lehet, János bácsi képe is lógjon csak ott a tükör másik oldalán, ahogy illik. Ez könnyebb feladat, János bácsi ülni még csak hajlandó, de már a mándliját (sajnálom, ez volt az ujjasának a neve) nincs az az isten, hogy felvegye. Nyár van, ő nincs sem templomban, sem kocsmában, ül az asztalnál, fehér ingben, mint rendesen, s markolja a pipáját. Kellemes, fehér-kék kép lett belőle, a kék kemence a háttérben, s a fehér hajak alól tükrösen bámul a kék szem, kék porcelángomb virít az ingjén. Ez a kép megmaradt, máig megvan az unokáknál, nem kellett az ismeretlen katonának.

– Ippen olyan, csak nem köpik – fejezte ki elismerését Kata néni.

Tagadhatatlan, hogy János bácsi sokat köpködött. Nem volt angyal, pedig teljesen úgy nézett ki. Mindössze szent volt, kicsit mereven, ikonstílusban festett szent, és éppen olyan ritkán nyilatkozott meg, mint a szentek. Vele is volt egy külön, titkos szövetségem, ahogy a család többi tagjával is, akik hamar rájöttek, hogy engem igazán érdekel minden, ami velük történik, vagy ami bántja őket, s nekem el lehet mondani, nem mondom tovább. János bácsi legjobban a világon állatot etetni szeretett, s akkor még volt egy tehenünk és egy malacunk is, Kata néni viszont takarékoskodni szeretett, pedig nemigen volt miből. Őszintén felháborította, hogy a két napra szánt csalamádé – ott vetett kukoricának hívták – fél nap alatt elfogy, mert János bácsi ül a jászol szélén egész délután, dúdol a Citromnak, és újra meg újra vet eléje. De én félóra alatt megfordultam egy talicska vetett kukoricával a Rét-kerttől hazáig, odaültem János bácsi mellé, és ketten pazaroltuk a drága takarmányt. Mikor először óvakodtam be a hegy alól az istállóba, és borítottam eléje a talicska zöldet, János bácsi csak rám nézett, a nagy fejszekezeével a Citrom oldalán babrált, s annyit mondott:

– Az állat nem bűnös.

Tiszteltetem a falukutatókat, hogyhogy nem csődül ide mind, egytől egyig? Igaz, most a legtöbb férfi katona, háború van. De hát a nyelvészek és a tárgyi néprajzosok hogy nem figyeltek fel erre a falura? Hát én gyűjtsem össze a helyneveket meg a virágneveket? Szarkák vőgye, Furdalos, Ódalak, Rítkert, Szemszőlők, Papréttye, Kű, Öregkű, Dámvados, Pálótvány, Repec, Menyecskeibolya (Árvácska!), Paptőke, Máriacsepegetis, Kásaszem, Ördög-faszkója, Zélusfüve, Bódogasszony-csészikéje, Szentgyörgybúza, Boszorkányparéj, Áronvesszője, Sarnyuguba, Barátság? És nincs hasonulás: napamval, jányomval, ökörvel, de: tinóvaa! Meg a sosem hallott participium: két ház „edel” (aki otthon is eszik, másutt is, tehát két háznál evő). És a nagyszülő neve: másik-anyám, másikapám!

Még két portréra futotta a skatulya pasztellből – vége, kész, most mit csináljak szín nélkül? Nagy üveg tus és pár rúd szén minden anyagom. A másik két portré már szabadabb, Bottlik Pannának akkora melle és fara van, mint annak a bizonyos willendorfi Vénusznak, hozzá lesütött fekete borsszeme és előrebígygyedő virsliszája – a közfelfogás szerint gyönyörű szép asszony. Nekem is tetszik, de inkább szoborba való. Mindegy, lefestem, mert iszonyúan szeretem hallgatni az anyósa beszédét, meg szomszédok is, és mindig megkínálnak tejjel, néha tejföllel is, ők gazdagok mihozzánk képest.

– Magtalan tehen ez a Panna – közli az anyósa, aki szintén Panna, csak néni –, hiába volt már egyszer orvosnál is! Amelyik emse süldőnek is kövér, nem vet az malacot, hajja!

A negyedik portré Boris néni. Ő már két nyáron festők között élt Szentendrén, azt is tudja, mi a kubizmus, azt is, mi az absztrakt, és őszintén meglepődik, mikor meglátja ezeket a naturális képeket.

– Maga ilyet is tud, Eta? Szentendrén nem ilyet festettek maguk, rólam sem!

Hirtelen magamhoz térek, mintha villám csapott volna le mellettem. Hát szabad ilyet csinálni? Mert ha őszinte akarok lenni magamhoz, tudnom kell, tudtam is egész idő alatt, hogy azért festettem így, mert meg akartam mutatni, hogy mit tudok. Imponálni akartam nekik, micsoda szégyen! Jó, a Kata néni képe nem tartozik ebbe a kategóriába, de a többi igen. Ha csak ennyi a festői becsületem, hát nosza, fessek

giccset, szüzet kagylóban, búzavirágcsokrot, huszárt és csipketerítőn almát. Azt is meg tudom csinálni, nem?

– Ezt ajándékba festettem, Boris néni, ez nem az igazi. Ha majd híres festő leszek...

– No, akkor mit vesz nekem? Arany disznóólat, hogy a hídlás alatt tartsam az ezüstserblit, ahugyan tegnap ígérte?

Ráférne szegény Boris nénire s a családra, igazán. Csak nem az a pár pengő a készpénzük, amit Panni küld időnként értem? Hogy honnan teremti elő, az is rejtély. De bizony, csak az. Mert Józsi bácsi, Boris néni férje ugyan eljár dolgozni, de nyomban el is issza, alig ad haza valamit. És rossz a föld és kevés. Olyan kevés, hogy majd a személyi kultusz idején, amikor muszáj minden falunak „kulák”-ot produkálni, Bajóton a kétholdas (!) gazda lesz a „kulák”. De most még 1944 nyara van, ami azt jelenti, hogy ennivaló sincs, már minden elfogyott, a boltban még rizst, lisztet és cukrot sem kapni, meg az étlap hétről hétre: bab, krumpli, káposzta, bab, krumpli, furtundfurt. Halló, falukutatók! Igaz, hogy főzni sem nagyon tudnak, nem volt alkalmuk gyakorolni, s a gyümölcsfához sem értenek, pedig minden újdonságot lelkesen fogadnak. Először alaposan megbámulnak, mikor vitaminéhségemben marékszámra rágom a sós kabokor levelét és a nyers zöldborsó héját, aztán napok alatt elterjed, minden gyerek rágja már. Az „első ház”-ban alszom (nálunk tisztaszobának hívják), s velem szemben egy rúdon néhány darab füstölt hús s egy disznóállkapocs lóg – aratásra tartogatják. Vasárnap vérző szívvel levágnak egy tyúkot, s majd elepednek a disznóhús után. Nincs.

A falu, enyhén szólva, baloldali érzelmű, egyöntetűen németellenes és nagyjából ateista. Persze. A harmincas évek munkanélkülisége idején a fél falu belga és francia bányákban dolgozott – mai szóval vendégmunkás volt –, nem felejtették el, hogy a bányagazgató feleségét is meg a bajóti asszonyokat is egyformán madámnak nevezték. „Ha az oroszok begyűnnek, itt is így lesz, nem az, hogy keziccsókolom, nagysága.” A svábokat már csak azért is gyűlölik, mert sváb tenger közepén élő magyar sziget Bajót, s a szomszéd Nyergesújfalu, Süttő és Piszke hasonlíthatatlanul gazdagabb. Aztán: „Minek a papoknak ennyi föld meg erdő. Azok még csak nem is

adásznak, nem urak.” A templomba ugyan eljárnak, de főleg a társadalmi érintkezés kedvéért, s hogy felvehessék csodaszép ősi viseletüket, s utána a férfiak teljes joggal ülhetnek be a kocsnába, az asszonyok meg összeállhatnak beszélgetni.

– Én nemigen hiszem, hogy volna Isten – mondja Boris néni –, de ha volna is, megunhatná, ha az ember örökké csak kunyerbál neki. Én megunnám.

– Ver az isten, de le van szarraa... – üvölti Ágnes néni, mikor egy hirtelen jégeső agyonpaskolja a kispulykáit, utána még súlyosabb szöveg következik. Talán a francia befolyás is teszi, talán az, hogy a nyelvi fantáziájukat a sok olvasás is kifejlesztette, mert az egész falu könyv- és betűéhségben szenved, nincs az a zsiros újságpapírdarab, amit el ne olvasnának, de ilyen változatos és trágár káromkodás még nekem is újdonság, pedig az Alföld se megy ilyesmiért a szomszédba.

A falu befogadott, felszívott, az övük vagyok, s ők az enyéim. A velem egykorú férfiakat sógoromnak kell hívni, az idősebbeket bácsinak, az asszonyokat a keresztnevükön, az idősebbeket nénémnek, de szívesen veszik az „idesanyám”, „másikanyám” megszólítást is. Az az egy a különbség, hogy magázódunk. Boris néni régi rongyos szoknyáját kifoltoztam, magamra szabtam, abban járok, csak a mezítlábat nem bírom megszokni, pedig isten tudja, mi lesz, ha a cipőm elszakad.

– Majd felváltva hordjuk az én csizsmámat – biztat Kata néni, már pukkadozunk is a nevetéstől, az orromra se megy, pici, hibátlan mezítlába elfér a kezemben, akkora. Van azért, amit furcsállanak, s akármilyen tapintatosak, nem állják meg, hogy naponta szóvá ne tegyék: a mosakodás.

– Minek mosakszik annyit, Eta? Elkopik a bőre!

– Hagyja csak, idesanyám – kel pártomra Boris néni –, már Szentendrén is így mosdódtak a lányok, de még a legínyek is, akik nálam laktak. Mindennap!

Persze, jut eszembe, itt nincs vízcsap a falban, és a bodonkútból nem könnyű húzni.

A bodonkút csakugyan inkább arra való volna, hogy békakirályfi lakjon benne vagy a háromágú tölgyfa tündére, nem pedig egyszerű vízhúzásra. Se kávéja, se kerítése, egy

széles és mély lyuk a földben, fűzfák alatt, s egy hosszú gamós végű ágra kell akasztani a vödört, s úgy leereszteni és felhúzni. Húzom is szorgalmasan, hadd legyen teli a két vödör a konyhapadkán mindig, és legyen friss, ha munkából jövet inni akarnak, ha már mosdásra hétköznap csak én használok egyedül. Bajót nem kedves az öregekhez, áll a dzsungel törvénye, s engem a nyavalya tör, ha látom a rossz lábú öregasszonyokat két vödörrel ballagni a bodonkútra – épp szemben van velünk. Lehetőleg kiragadom a kezükből, és megtöltöm én – néznek is rám, mint a csodabornyúra. De hátha ezt is sikerül divatba hoznom, mint a sóskarágást.

Ahány szekér elmegy a házunk előtt, mindről bekiáltanak: – Gyűjteni megyünk, nem jön? Kapányi, nem jön? Megyünk fáért az erdőre, gyün, Etánk?

Jövök, már pontosan tudom, hogyan, mire kell felhágni, ha szekérre ül az ember, hozom a tarisznyámban a tust, a papírt meg a tollat. Ügyetlenkedek egy darabig, ahogy segíteni próbálok a munkában, nem nevetnek ki. Megtanítom őket a szép közmondásra: „ut desint vires tamen est laudanda voluntas”, s idővel visszajut hozzám: latinul is tud, akar a pap. És halomra gyűlnek a tusrajzaim. Csodálatosan, ökonomikusan mozognak, a mezei munka is ismétlődő mozdulatokra bontható, lassan, ütemesen ismétlődik a hajlás, emelés, húzás. Csakugyan virágyszerűek a mezőn, a zöld háttérben, a kövérebb vagy formátlanabb testet is szépen rendbe szedi a méltóságos, legömbölyítő sok szoknya, s a derék vékonyan emelkedik ki belőle az egy szál, testhez tapadó, rövid ujjú rékliben. A fejkendők lobognak, az asszonyok kontykendőjének szélesen szétboruló négy csücske mozog csak, a koponyára szorosan simul a közepe, úgy kötik, hogy a kendő főmintája jusson a homlok fölé.

Teljesen más, ha az ember húzza a tollat, vagy ha merőlegesen tartva vezeti. Énnálam az előbbi a tanulmány, a másik a rajz. Eddig csak tanulmányokat csináltam, de egy esős napon rajzolni kezdek, feltámad bennem Vajda montázstechnikája, csak éppen tollal, keményen megrajzolva rakom össze azt, amit magam körül látok. Az ágyterítő csikja, az előtte álló szék, a vizesvödör és a légyfogó üveg meg a napraforgó feje (én tettem egy köcsögbe közbámulatra) hirtelen összeáll, a

kemence hasa keríti be – rajz lesz belőle. Most már felbátorodom, Mihály bácsiból sem tanulmány lesz, hanem rajz, a bányászlámpával („azért van a fejemtől ódalt, mert nekem világít?”). És a feltúrt ágyra boruló Kata néni is formává válik, most hirtelen megértem a formák beszédét, s ki tudom vonni belőlük a lényegeset, az apróra ráncolt szoknya törött hegyoldalát, ami felel a párna dombjának. Az eső esik napok óta, az asszonyok fejükre borított felső szoknyával futnak az esőben. A felső szoknyán, belül, széles piros szegély, a „bécsi” – nyilván a régi bécsi-pirosból kopott le a szó. A bufándli (bajóti nyelven „a farom”) kitartja a sok szoknyát, remek ráncokba vetődik, ahogy végigfut a vörös szegély homloktól a lábfejig, és felül a színes kontykendő csíkja világít. Egyetlen tömbbe zárul a test, még keze sincs, az is elbújik a ráncok közé, csak az arc villog barnán, s a fiatal nőknél libeg a pofacsont mellett egy-egy göndörre húzott fürt.

Igen, én Bajóton boldog vagyok, de itt is elfog néha a kétségbeesés – hazulról ritkán jön hír, s az sem vigasztaló.

Minden rossz hír (német előnyomulás, Pest bombázása, félegyházi családom elhurcolása, Pista kétségbeesett levele) ellen egyetlen orvosság segít csak, az erdő. A Gerecse. Májó-kagombát találok, egész kötényrevalót, olyan helyen terem, ahová csak én tudok felmászni. Egy alkonyatkor karcú, hófehér villanás állít meg a Szemszőlők sövénye előtt, ahová babért mentem ki. Aztán egy picit, háromszögletű arcból két piros szem pillant rám, s már el is tűnik. – Menétke volt – mondja Mihály bácsi, Kata néni bátyja, aki lelkes állatbarát –, a macska mindig vele alszik – el ne mondja senkinek, Eta, mert agyonverik a büriért, pedig az mindig családós, ha nemcsak éjszaka vadászik.

A Dámvadosban „csattogó eper”-től vöröslik az erdő alja, torkig falom magamat, s még haza is viszek egy csomót: – Isteni gyümölcs! – örül meg neki János bácsi, szégyen, hogy így rontom a gyönyörű, archaikus nyelvüket, sajnos én sokat használom ezt a szót, tőlem tanulták.

Felmászok az Öreg-kőre, óriási fülesbagoly szárnyal ki a barlangból, amit már az ősember is használt búvóhelynek, az az ősember, akit Kata néni hol nősembernek, hol hősembernek titulál, mikor elmeséli a szomszédoknak, hogy mit hallott tőlem a barlang hajdani lakójáról.

Őz dugja ki fejét a lombfalból, mire ránézek, már ott sincs, nem is volt, csak a csörtetése hangzik, már messziről.

De az erdőből nem lesz kép, rajz sem, tanulmány sem. Pedig egy hatalmas irtás farönkökkel teleszórt dombja úgy felidézi Ferenczy Noémit, ahogy a sötét bükkös Paál Lászlót, két falopó öregasszony Millet-t, és a fatörzsek öreg, hámló kérge meg a földből kinyúló görcsös gyökerek Vajdát. Ennyire kötve vagyok a szentendrei tájhoz? Pontosabban, Barcsay tájfelfogásához? Ez a bajóti táj túl bozontos nekem, nem érzem a mozgását. Akármilyen magas dombra mászom, zöld prém alattam az erdő, lágy, hullámzó. Vágyom a szentendrei dombok osztottságára, a színes síkokra keményen odapötyöntett házak formájára – hiába, Bajót nekem nem táj, hanem ember és enteriőr.

– Eljön velem aratni, Eta? Jámborék hívtak segíteni, kéne az a pár kiló búza, amit kapnánk. Most már maga is bírna segíteni, majd a Pistyi mellett szedi a markot, az nem valami híres kaszás.

Boris néni gondterhelt, nem csoda. Már alig van búzaliszt a kenyérünkben. Árpával, krumplival, kukoricaliszttel keverjük, a kenyerek laposak lesznek, porlósak, nehezen sülnék át. A Ciromot is el kellett adnunk, takarmány híján. János bácsi szíve majd beleszakadt, igaz, itt a borja, de az csak fogyaszt még, a hétszépség, üszőborjú, Csillagnak neveztük el.

Jámborék csakugyan gazdagok. Olyan ebédeket hoz ki Pana néni a négy aratópárnak, amelyet elképzelni sem tudtam Bajóton. Paprikás csirke és tejfölös zöldbableves, kirántott hús, darás rétes, mákos tészta, zabálunk.

Első nap azt hiszem, hogy utánazuhanok minden maroknak, amit fölszedek, a hét végére megszokom. Csak a kezem meredt meg a hajnali kötélcsavarásban, pedig azt az első naptól kezdve jól tudom csinálni. Hajnalban, a még harmattól nedves szalmából kell tekerni a kévét szorító kötelet, és ha előre odarakja az ember, ahová majd a rend esik, egy hajlást megtakarít vele a marokszedő. Futok a domboldalon, szórom a kötelet, végig a rend mentén, Józsi bácsi csinált egy bocskorfélét autógumiból, a tarlón nem jó cipőben járni.

Aztán, mire a kezem dermedtsége kienged, megcsinálom

az aratást, pontosabban, az aratásban elfáradt testek zárt, konstruktív kompozícióját. Mert gyönyörű szép a kaszáló férfi körcikket leíró mozdulata s a ledőlő búza, amit egyetlen karnyújtással kell marokba szedni, s a kaszás párok mozgásának ismétlődő üteme, de akárhogy kínlódom vele, sehogy sem áll össze a kép, s végül olyanok lettek a képen, mint a krampácsoló vasúti munkások – szörnyű. Képtelen vagyok megcsinálni az arany tarlóra lendülő ezüst kaszák simán karéjos mozgását, pedig összevissza vágom a kezemet a „csirké”-vel (ügyes kis marokszedő eszköz fából), mert folyton felnézek a kaszásokra, helyett hogy a munkámra figyelnék. De amikor a tábla végén a kaszások rágyújtanak, és mindnyájan lerogyunk a földre, azt már megérezem. Mennyivel szebben pihennek ők, én csak elvetem magam, mint a béka, pedig figyelmeztet az aratópárom, Pistyi: – Guzsorodjon össze, Etánk, úgy jobban pihen a dereka. – Ők összekuporodnak, felhúzott lábbal, a karjuk könyökben meghajolva a fejük fölött, a tenyerük nyitva, laza ujjakkal érintik a levegőt. Árnyék nélkül zuhog a nap. Megcsinálom a képet egy egész ív csomagolópapírra, szénnel, nem is baj, hogy nincs festékem: itt az egymásba lendülő testek vonala a fontos, a szoknyák dombjai közül kimaradt, félrevetődő lábfejek nem tudni, hogy melyik testhez tartoznak, az arcokra borított kendő fehér foltjai sem igazítanak útba, mert a kereszttek falatnyi árnyékába öt-hat fej is húzódik, s alájuk zsúfolódnak a testek egy csatater egymásra hányt rendezésében. Az összebújt, összekeveredett fejek csomójából indulok, sugár alakban nyúlnak ki belőle a testek, a végtagjaik összekeveredve. És mégsem lesz igazi, elnyúló elernyedés belőlük, amíg, mint egy letűzött pálcát vagy egy napórát, középre nem állítom a vízhordó vékony kislány keskeny foltját – valahogy ez teszi rendbe és hangsúlyozza ki a formák szétszórtságát. Boldogan nézegetem a százszor hetvenes szénrajzot, majd megfestem én ezt, a tarló aranylapjára, fekete-fehérral és nagyon kevés barnával felmelegítve. De sohasem festem meg, és a rajz is – meglepő körülmények között – megsemmisül. Az istálló falára szögezve rajzoltam – ez volt a legnagyobb sima falfelület a házban –, és Csillag, a kisborjú, jókedvében lehúzta, csak a szétrágott rongyait találtam meg másnap reggel.

Újabb csodák következtek, ahogy halad az év. Lelkesen

veszek részt a kendermunkákban, mindössze a virágos kender nyúvése közben ájulok el életemben először. Iszonyú szaga van, később megtudom, egyetlen „intelligens” bajóti barátomtól, Kovács Lajos tanító úrtól, hogy ez a kender a hasis alapanyaga. De a sűrűn vetett kender magasabb, mint én, még a szomszéd Ágnes néninek, a falu legmagasabb asszonyának is csak a kendője látszik ki belőle. A szabályos, ilyenkor szokásos udvarias üdvözlést minden arra haladó odakiáltja:

– Róka van a kenderben! – s a kötelező válasz:

– Nyalincs a farka alá! – senki sem sértődik meg érte. Gyönyörű, ezüst színű piramisok jelennek meg a házak udvarán, ahogy kévékbe állítva szárítjuk a kendert, aztán egy kis mulatságos fatörővel „pozdorjázunk”, utána „héhölünk”, egy kínzószerszámmra emlékeztető eszközzel. Évekkel később, Jakovics József szobrász barátom kiállításán látok egy deszkát, amin körben sűrű szögek állnak felfelé.

– De hiszen ez a héhő! – nevetem el magamat, s Jakit bámuló rosszállása közben felvilágosítom, nagy bosszúságára, hogy: ha a kipozdorjázott kendercsomót az öklömre tekerem és hozzáverem, húzogatva, ezekhez a szögekhez, akkor kihull belőle a pozdorja, és marad a szösz. Azt babákba kötjük, s majd megfonjuk a télen. (A héhő gyakori, nem bajóti neve egyébként: gereben.)

– Eredj a népies anyádba – vigyorog rám Jaki –, ez szobor, ha nem tudnád, életemben nem láttam azt a te szar héhődet.

Azt a negyvenszer ötvenes képet, amit a héhőlő Ilus kislányról festettem, ma is vállalom. Ilus kendője fehér, az inge is, a barna héhő fekete szögei körül hull az ezüst színű pozdorja. Fehér és fekete pasztellem még van, egy síkba foglalom Ilus profilját és a héhő szögeit. Minden fehér festéknél fehérebb a papír, a képen esőszerűen szabálytalan kis darabkákat hagyok ki, fénylenek is a fehér pasztell mellett, mint az ezüst pozdorja.

A kukoricafosztásról rajzolt képemet nem ette meg a kisborjú. Arany csövek, nápolyi sárga csuhéj, piros, fekete, kék, fehér asszonyok, csak tusrajzban. Nagyon kicsi, negyvenszer harmincas. A papír elfogyott, a fény is, a nap is fogy, s petróleum már alig kapható. Románia kiugrott, az oroszok átjöttek a Kárpátokon.

– Édesanyáméknál meddig állt a front?
– Hiszen, ha állt volna! De hol az egyik volt Bajóton, hol a másik. Kiment a német, bejött az orosz. Kiment az orosz, ott feküdt két sebesültjük az első házban, jött a német, el akarta vinni őket. Elzavartam a gyalázatost, nem hagyod, az is ember, te. Aztán meg német sebesülteket is ott hagytak, azokat is fölápoltam. Az egyik orosz meg vitte volna el idesapám mándliját, de az utánaszaladt, kirántotta a keziből, rákajátott: Ez az én mándlim, hallod, huvá viszed! Nem loptam én azt! De idesanyámmal mindegyik csak játszott, ahogy fonyott, hát megfogták a rokkáját, elgyugdosták az orsót, csak nevetünk őket. A mi falunkban nem bántottak senkit, pedig hallom, másutt sokat latorkodtak. A sógorom meg, a Jani, most a párttitkár nálunk. Ila testvérem meg könyvtáros lett, de amég ki nem olvasott minden könyvet, ki se nyitotta a könyvtárat, tudja, milyen bolondja a könyveknek. Aztán mentünk küldöttségbe az esztergomi pártbizottságra, hogy ne a cukrot meg a zsírt adják jegyre, hanem csináljanak borjegyet, mindjárt nem lenne olyan férfi, aki elissza a keresetét. De nem hallgattak ránk. Hát ennyi minden történt, mióta maga elgyűtt.

És még sok minden, velük is, velünk is, azóta is. Mérhetetlenül furcsa érzés, hogy látogatóba járok Bajótra, hazajöhetek bármikor, és ők is eljöhetnek, ha kedvük van. Autóbusz jár Nyergesújfalu és Bajót között, s ugyancsak busz viszi, hozza a bányászokat a munkába és haza.

Katit, Boris néni tízéves unokahúgát felveszik balettnővédeknek, aztán egy év múlva úgy dobják ki egyetlen szó megokolás nélkül, hogy évekre beletörik a lelke. Ilus, a héhölő Ilus tanítóképzőbe jár, Boris néni a téesz tejüzemébe kerül.

– Nem bírtam ottmaradni – számol be nekem egy pesti látogatásakor –, kicsúfolt egy fiatalember. Azt mondja nekem: maga nem csinálta meg írásban a tejfelbontást, elvtársnő. Hát hűgyan csináltam volna meg, nem értek én a kémiaihoz. Hat elemít végeztem én, maga tudja. Erre azt mondja, ne vicceljek, hát aztán kisül, hogy le kellett volna írni, hűgyan osztom el a tejet, mennyi esik egy emberre, mennyi eladásra, mennyi a bornyagnak. Kinevettek, mert nem tudtam, hogy ez a tejfelbontás. Visszajöttem a háztájiba.

– És megélnék, édesanyám?

– A kutya is megél, még agyon nem verik.

Ránk meg az ötvenes évek nehezednek. Hol az arany disznóól meg az ezüstserbli? Boris nénivel csak elnevetjük a dolgot: azt ígérte, híres lesz, Eta. Hát hun az a nagy híre?

– Aztán mongya, Etánk, maga elhiszi, hogy Rajk áruló? – Ezt Jancsi kérdi, egyik „sógorom”. – Mert én nem bírom elhinni. Ott voltam, mikor beszélt Nyergesen. Fehér ingbe volt, aztán mutogatta a derekán, hogy most egy darabig össze kell húzni a nadrágszíjat. Helyes, szép ember volt.

– Sógorom, hallgasson, az isten áldja meg.

– De a hétszentségit, nem hallgatok én. Tegnapelőtt a megyei titkár azt mondja nekem: maga, elvtárs, frakciózik. Mit csinálok én? Akkorát vágtam az asztalra, hogy kettérepedt, aztán eljöttem. Mit jelent az, mondja, hogy frakciózik?

Dúl a szocreál a képzőművészetben. Beküldöm kiállításra egy 100x70-es bajóti képemet, a *Vásárnap*-ot. Boris néni testvére ül, fekete vasárnapi díszben, a megviselt, szép, hosszú ujjú keze az ölében. Nem veszik be. Jóízűen megbámulok egy *Aratás* című képet a Nemzeti Kiállításon. Sárgának sárga, az biztos, s Kossuth-díjat kap rá a szerzője. Csak egyetlen napig aratott volna, aki festette – kívánom vigyorogva –, de az is elég lett volna, ha megnéz egy aratást.

Az első elérhető kiállításomon – az 1958-as Csók Galéria kiállítását vitték el Esztergomba – testületesen megjelenik Bajót. De Kata néni már nem él, s János bácsi nem akar eljönni: elég nép lesz ott önélküle is, mondja. Bámulva hallgatják Juhász Feri gyönyörű katalógus-előszavát – hátha még a megnyitó kultúrhölgy nem hagyna ki belőle annyt, amennyit jónak lát, s nem akadozva olvasgatná, nagy kinnal, megnyitó beszéd helyett.

1956 őszén Bajótról senki nem disszidál. Aztán én beteg leszek, sokáig nem mehetek olyan helyre, ahol nincs kéznél az orvos, Boris néni meghal, a testvérei még a temetéséről sem értesítenek – „mert maga betegen is képes lett volna eljönni” –, utána az egész falu mint falu elsüllyed bennem, de az ottaniaktól nem szakadok el. Olaszországi utunk előtt a Kultúrkapcsolatoknál Kati ugrik a nyakamba egy íróasztal mögül, s akármilyen hihetetlen, de képet vásárol tőlem, Ilus

is. Mindkettő Boris néni testvérének, Ilának a kislánya, kenderős, mezítlábas, cukorra kiéhezett gyerek volt valaha, most elegáns és művelt hölgyek, diadallal mesélik, hogy új házat építettek ám otthon, jöjjenek, nézzem meg. De nincs kedvem megnézni, még Ila kedvéért sem, akit most Boris néni helyett szeretek, csak őt nem anyámnak, hanem testvéremnek, néhány évvel idősebb Panninál. Kata néni is él még, az ifjabb Kata néni, az is Boris néni testvére. Nyáranként már mindig Szentendrén dolgozom. Bajót évekig csak életrajzi adat és távoli világrész, de a szentendrei kertemben él Boris néni, aki megtanított rá, hogy szárazság idején nem a locsolás a legfontosabb, hanem a kapálás. Látom, hogy körülkapálja a virágaimat, és tanít: „így rontsa el a párolgását”. Külföldre utazom, kiállításaim vannak, virágokat és balatoni Krisztusokat festek, aztán csontvázszermeseket, de az ágyam fölött ott egy régi, megfakult fénykép, Boris nénivel ülünk ketten a konyhában, rajtam rengeteg szoknya és kendő: a bajóti viselet. Csak már használt lemezzé lett a magyarázat: ez én vagyok, illegalitásban élő kommunista koromban, kikopott a szavakból az élmény.

De, úgy látszik, csak a szavakból, bennem él, s aztán egy véletlen feltépi, ordítva, elevenen bukkan ki, mint egy újszülött, élni akar, és én engedek neki.

Egy vasárnap autós barátaink állnak meg Szentendrén, s azt kérdik: hová vigyünk el? Tudják, hogy bolondulok a kocsierő, nekem nem lehet, nem engednek vezetni az óvatos orvosok, a fene egye meg. Június van, június eleje, bodzaillat, a pipacsok nyílnak – elvihetnétek Bajótra? Nyergesújfalutól öt kilométer, csak egy órára, jó?

Ez volna Bajót? A házak a Malom-völgyig szaladtak előre Nyerges felé. Sátortető, vadonatúj, egyforma házak. Ronda, újdonatúj kerítések, piros redőnyök, nagy-nagy ablakok. A mi régi házunk helyén magas talapzatú hatalmas új épület. Fürdőszoba! Igaz, víz nincs benne, Bajóton vízművet nem tudtak sikeríteni, csapos kút van az utcában a bodonkút mellett, és a régi árnyékszék is üzemben van – egyszerűbb, mint leöntögetni vödörrel a víz nélküli angol vécét. A sarkon nagy ABC-üzlet – úristen, mennyit gyalogoltunk Nyergesre a „nagy bótba”, ha már a Bakosnál minden kifogyott. A szom-

szédok összeszaladnak, s barátaink csak nézik, ahogy ölelgetnek a különböző vénasszonyok, s futva igyekeznek lefelé a hegyről a megöszült régi kaszásom, a szép Szececi Kati ura, István, aki a Pistyi volt. Ilus kávéfőző, Ila első kérdése az, hogy hoztam-e olvasnivalót – valami Kardos György írt egy jó könyvet, olvasta az újságban, csak a címét felejtette el, a vékonyabbik Tákeré – ugye, így mondta a múltkor? –, az jó volt, az, amelyik arról a gyémántról szólt.

Nem is rajzolok, csak nézek. A velem egykorúak s a fiatalabbak már mai ruhát hordanak. Csak az öregebbek viselik még a régit. Milyen szépek, milyen ügyesen takarja az alakjuk hibáit ez a régi viselet. Alig hajlott a hátuk, a sok nehéz szoknya s a bufándli hátrahúzó, még öreg korban is kikényszeríti az egyenes háttartást. Húvös kicsit a szél, Berber Panna néném (ragadványnevéen Parádés Berber Panna) felvette a majkát, fekete bársony ujjas kabátka, színes apró virágokkal kihímezve. A felső szomszédunk, Ili, aki az egyik legszebben öltözködő asszony volt, most kinyúlt, ócska kardigánban szalad át – „mit akar, dologra ez is jó” –, a kislányok, akik miniatűr asszonybabáknak voltak öltöztetve, most remek vadonatúj kötött holmikban, farmerszoknyában, a kisfiúk trikóban, bársonynadrágban pompáznak, mindnek van cipője, s biztos, hogy egyik sem rimánkodik csak egyetlenegy szem cukorért, mint régen, ha elkíséri az édesanyját az ABC-be. Hát örüljek, az istenfáját!

Itthon, Szentendrén, úgy esek neki a munkának, mint talán még soha. Nincs türelmem az olajhoz – pasztell, papír, kréta, szén. De az istenért, vigyázat, népviseletet akarok festeni? A legcsúszósabb talaj, Kovács Margittól Dudás Juliig s az idegenforgalmi plakátokig terjedő. És amit én akarok, azt az egyenes, komoly méltóságot, amit a krumplikásán élő, de lyoni selyemkendőt viselő asszonyok hordtak az egyenes gerincük vonalában, régen eltemette az idő, mint a sivatagi sziklarajzokat. Hát akkor olyan keményen és egyszerűen kell megcsinálnom, mintha azok lennének. Eszméletlen sietséggel durva textúrát húzok alapnak a nagy ív fotókartonokra, alig bírom kivárni, míg megszárad és elpárolog a fixatív, már rajzolom is, vonallal a fekvő Boris néni egységes tömbjét, még egy tónust kap a háttér rózsásbarnája, s kiemelkedik a

figura, összefogottan. Megengedhető még egy szín? Csak földszín lehet, okker. barna, vörös, mint a kövek színe. – Nem, valami ellentét kell, súly, egy fekete. Mély, sűrű fekete, mint a korom. Másik kép, másik figura, ez is kemény, lehántott, de már belekacérkodik egy gyöngyfényű kis ív, a homlok fölött világító kendő széle. S most, hogy engedek a magam felállította törvény szigorúságából, már nincs megál-lás, a sziklarajztól eltérít valami az üvegfestmény felé. A gyászoló Szabó Panna néném feje, dereka beleroskad abba a szürke tengerbe, amit darabokra törve külön világítok meg, megyek a szürkével, előre az ezüst felé, s hátrálok vele majd-nem a barnás feketéig. De a kontúr tartja a sziklarajz határo-zottságát, csak a feltjában vibrál a törött szín. És az arcok? Az a nekem olyan kedves, széles pofacsont s a keskeny szem a gombaorr fölött? Ezzel sem szabad érzékenykedni, redukálni kell, szűkíteni, kihagyni, különben rögtön néprajz lesz belőle. Nehéz ellenállni, tízszer törölök le egy-egy félig elfedett arcot, amíg belátom, hogy csak jelezni szabad, éppen csak hogy, itt a szem, itt a száj. Két ülő figurát komponálok össze, annyira össze, hogy egymásba érnek, de nem baj, mert itt a lehulló kendő vonala vezeti a szemet, s enyhíti valamelyest azt a súlyt, ahogy a székre, padra omlik az elfáradt test.

Csak hideg zöldet és laposító kéket igénylek egy másik asz-zonyfigurához, az nem fáradtan, csak mereven ül a keskeny templompadban, mint egy kellék. Megnyújtom a hátat a lehetőség határáig, kimered egy oszlopszent a szétterülő kék-zöld, tájszerűen szétszabdalt, színekre szaggatott szoknya-alapból, csak a két görcsös vonalú kéz tartja össze a képet, az egyetlen meleg szín a sok hideg folt között. És mindig az eső, mindig újra a fejre borított szoknya, apácás, menyasszonyos fátyolba zárása a figurának. Ha csak húszfoknyi szögben fordítom el, már tökéletesen másként omlik a ránc a fejtető-től csípőig, az egyenlő szárú háromszögbe foglalt, voltaképp-en reális alak elforog a nonfiguratív felé, ahogy szűkül a háromszög tere, és keskenyedik az alapja, végül csak egy ingó csík jelzi a profilt, s két szélfújta dombbá válik a hát vonala. És még három kép, mind a három vörösben, okkerban és rózsásbarnában, tartva a sziklarajz alapszínét.

– Pista, mit csináljak, ez borzasztó! Az a „szakember”, aki látta ezeket, egy darabig csak tátogott előttük, aztán nyögött valamit, hogy föld, hogy én visszatérek a földhöz, éppen csak azt nem dadogta ki, hogy földhözragadt fantáziám van.

– Nem szoktad még meg? Huszonkilenc évvel ezelőtt festtetted a *Gyász és eső*-t, sehová nem vették be, most mindenki odavan érte, hogy ez a legjobb képed. Az is Boris néni, csak akkor még közel volt Bajót, az a kép merő romantika. Az *akkor* nem kellett, ezek *most* nem időszerűek.

Jaj, az idő! Felborul az időfaktor, a sziklarajz is, az üvegfestmény is alatta vagy fölötte jár a jelennek. Mert arról szól, amit még láttam egy magyar faluban, az utolsó pillanatban, s ami nem túlságosan sokat fejlődött, mióta a II. Endre korabeli boyótiak jobbágysai, isten tudja, melyik ellenségük elől menekülve rohantak rémülten be, a hegyek közé, s jóformán belélapultak, míg csak össze nem zárult előttük a szoros. Sokszor megrendült földünk aztán őrizte ezt a vonulatát, hol közelebb, hol távolabb a felszínéhez. Ha már véletlenül épp eléem került ennek az aranytermő sziklaérnek az utolsó darabja, hát nem fordíthattam el a fejemet tőle, nem tehettem mást, meg kellett látnom rajta a sziklarajzokat.

Életem megmentője: Adorján Manassé

NAPLÓRÉSZLET, 1944. OKTÓBER 17. –
1945. JANUÁR 18.

– Nézd, Kamilla – Panni nagyot lélegzik –, azért jöttünk fel, mert szállás kellene Pirinek. Haza nem jöhet, a házmesterrünk úgy tudja, már régen elvitték. Aczél befogadta, de ők ma reggel leléptek, s a szomszédjuk, a nyilas házparancsnoknő alig várja, hogy kirabolhassa a lakásukat. Közölte Piri-vel, hogy csak akkor maradhat, ha a ma este kiszálló körzeti nyilasparancsnokság előtt igazolni tudja magát. Nem fog sikerülni, a pesti papírja alig háromnapos. Ebben a villában senki sem keresné. És – látom, nem örülsz neki – igazán csak pár napra, amíg találunk valamit.

Miért nem én beszélek? Kamilla a legjobb barátnőm. Az, akivel tizennyolc éves korában találkozik az ember, és azonnal kiderül, hogy ő az, nem is lehet más. Akivel éjszakákon át beszél, életről, halálról, szerelemről, barátságról, s akinek még azt is elmondja, amit sem aktuális szerelmének, sem imádott testvérének nem mer elmondani. Kamilla elszökött egy hétre a nagypolgári családjától, hogy velem kettesben túrázzon a Börzsönyben, nekem adta a zsebpénze és az uzsonnája felét, rengeteget üvöltöttünk egymásra, kíméletlenül kikészítettük egymást, közös kutyánk volt. Egy darabig közös műtermünk is. Egyszer, egy téli estén a Duna-parton megfogta a karomat, és azt mondta:

– Ugye, ha most egyikünk a Dunába esne, biztosan utánaugorna a másik, még ha jeges volna is a Duna?

Most huszonkilenc évesek vagyunk, és ez nem a jeges Duna, hanem egy svábhegyi villa. Igaz, hogy Kamilláék is csak most igényelték ki, de van kert, garázs, öt szoba, szomszéd meg nincs. Kamillával együtt még az ostrom is csak egy közös kaland lesz, mint az a régi túra, mint azóta annyi minden.

Kamilla nem néz rám, Pannira se. A cigarettáját nézi, és nagyon nyugodtan közli:

– Nem lehet, gyerekek. Kucó és Kornél már itt lakik. Képzéjétek, Kornél kalauz-egyenruhában jár, ilyen papírt szerzett, nem vicces? Pont olyan is, mint egy kalauz.

Panni csak bámul Kamillára, s amire sose hittem volna képesnek, még énértem sem – még egyszer megpróbálja:

– Nem érted? Ma már nem tud máshová menni, csak vissza az oroszlán torkába!

Ez hiba volt, Kamilla fintorog az ilyen beszédűtől.

– Ugyan, Panni. De ide sem jöhet. Nem tudna rendesen konspirálni, amilyen idegállapotban van, látom. Csinálok teát. Nézzétek, Béla milyen gyönyörű tizenkét poharat szerzett. Nem is értem, hogy kapott ilyesmit, amikor háború van.

Kinyitja a hall faburkolatába rejtett szekrényt, villog a sok fémcsipkébe foglalt üvegpohár.

Budapest, 1944. október 17. Én hülye, miért jöttem vissza Bajótról négy nappal ezelőtt? Május óta éltem ott, megszöktem Pestről, s elbújtam ebben a parányi, színmagyar, holt-szegény faluban, ami ráadásul még erősen baloldali és német-ellenes volt, mert a férfiak belga és francia bányákban dolgoztak, amíg lehetett; ott bányászok voltak, itthon munkanélküliek. Barátom volt az egész falu, meg voltak győződve róla, hogy Boris néni zabigyerke vagyok, akit még pesti szakácsnő korában szerzett be. Dolgoztam velük, húztam a vizet a bodonkútból, talicskáztam a csalamádét, forgattam a sarjút, ettettem a malacot, és azt hiszem, én voltam az első aszszony Bajóton, aki *sort*-ban áztatta a kendert, s verte *cserepcsik*-be. Megcsudáltak, de nem bánták. A „Hergéték Etája”. Még részes aratást is vállaltunk Boris nénival, hiszen olyan iszonyú szegények voltak, hogy amikor a mi udvarunkba is bejött a gép, csak kávé tudtunk adni reggelire – persze pótkávé, málékenyérrel. Legalábbis kolbász, szalonna járt volna nekik, ha nem pörkölt.

Soha illegálításban élő kommunista olyan boldog nem volt, mint én Bajóton. Boris néni befogadott, pedig tudta, hogy rádió körözik. Még ma is ott lehetnék, ha Panni október 13-án értem nem jön azzal, hogy most már vége lesz.

No, jókor értem Pestre. Tegnapelőtt volt a Horthy-prok-

lamáció, mindenki őrjöngött örömében, aztán a rádió egy darabig megkukult, majd Brahmsot játszott egyfolytában estig, csak időnként üvöltötte el magát: „Beregffy Károly vezérezredes azonnal jöjjön Budapestre!”

Aztán este bemondta, hogy a háborút folytatjuk. Horthy áruló, Szálasi Ferenc hungarista nemzetvezető az ország élére állt, s minden katonaszökevény, kommunista, zsidó stb. sürgősen felkoncoltatik.

Most hát megyünk Pannival lefelé a hegyről, Kamillától, a felbolydult városon át. Mulatságos, hogy mennyi ember rohan az utcán, és egyik sem néz a másikra. Kivéve persze azokat, akik egyenruhát viselnek vagy az egyenruhánál is egyenruhábbat: a nyilas karszalagot hordják büszkén. Azok aztán néznek, a szemük majd kiesik, gondolom, mind engem keres. Hülyeség. De Panni meg én nem nézünk egymásra. Panni voltaképpen soha nem szerette Kamillát, és most mégsem mondja, hogy „na látod”. Itt nincs mit mondani. És nincs hová mennem, csakugyan, ha valaki eszünkbe jut, már ki sem kell mondanunk, elvetjük. Panni férje katona, bátyánk munkaszolgálatos, rokonunk nincs Pesten, a barátaink meg – szóval a barátokról ne beszéljünk, mert még egy Kamillát nem bírnék ki.

– Nem mehetsz vissza – mondja Panni végül. – Inkább sétálunk ma, akár egész éjjel, csak eszünkbe jut valaki. – Aztán ő is belátja, hogy lehetetlen. Ez is lehetetlen. Megyünk megint tovább.

És megint csak egyszerre jut eszünkbe a legegyszerűbb, egyedül lehetséges megoldás. Én mondom ki hangosan, de látom, Panni már tudja.

– Nézd, egyetlen helyen nem keresnek, az oroszlán torkában. Visszamegyek. Tè is hazamegy, s holnap reggel találkozzunk a Pannónia utca meg a Sziget utca sarkán. Kilenckor. Ha nem leszek ott, hát nem leszek ott. Legalább tudod majd. Nincs értelme, hogy ketten tűnjünk el nyomtalanul.

Októberben már korán sötétedik. Állok a könyvespolc előtt Aczél lakásában. Muci, közvetlen szomszédunk, a nyilas házparancsnoknő az imént volt itt. Magas, vékony, elegáns, áldzsentri asszony. Mindenesetre valódit akar mutatni. Ko-

rombeli lehet. Mohóságtól reszketve nyitogatja a szekrényeket, benéz mindenüvé, szigorúan biztosít róla, hogy elhagyott lakásban minden a „nemzeté”, hozzá ne merjek nyúlni semmihez, este úgyis kiszállnak a nyilasházból, eldöntik, maradhatok-e, albérlőt nem lehet kitenni, de ha nincsenek rendben a papírjaim...

Szóval, állok a könyvespolc előtt, az idő nehezen múlik, soká jönnek. Találomra húzok ki egy kötetet, már majdnem egészen sötét a szoba. Jóкаи: *Egy az Isten*. Egy. Ott nyitom fel, ahol Adorján Manassé a román felkelők táborába megy, ki akarják végezni testvérestül, ő meg leül kártyázni a főkolompokkal, felteszi a maga és a testvérei életét, nyer, elnyeri a pénzüket, s az asztal alá issza őket.

Sajnos, nem tudok kártyázni. De egy az Isten! Jóкаи alatt, közvetlenül a könyvespolcra építve kis bárszekrény bújik meg, s benne – ha ezt Muci felfedezte volna! – Dárius kincsei tündökölnék: hat üveg, barack, konyak vegyesen.

(Csak ne látnám folyton azt a másik bárszekrényt, odafenn Kamillánál azzal a tizenkét fémcsipkében ülő, tündöklő pohárral.)

Kiválasztok két jóképű üveget, a hónom alá csapom őket, becsöngetek Mucihoz:

– Jaj, drága, ne haragudjon. De olyan egyedül éreztem magamat az üres lakásban...

– Konyak? Imádom! Gyere, gyere be! Hogy is hívnak, édesem?

(Hát hogy hívnak engem? Hat hónapig Nagy Etel voltam Bajóton, de ez Pesten nem jó, Nagy Etel, Pista volt felesége, még most hat évvel a halála után is rajta van a kommunis-tagyanúsok listáján. Három napja viszont Korniss Irén vagyok, a sógorom Hollandiában élő testvérének papírjaival. Érték én a nevemre?)

– Korniss Irén vagyok, de otthon csak Pikknek hívtak. Hát ha ilyen kedves vagy...

– Szervusz, édes Pikk! Csin-csin! Vizespohárból iszunk, jó?

Mi nem szoktunk inni. Duplán nem: pénzünk sem volt rá soha, azonkívül „rendes ember” nem iszik. Néha, kiállítás után kocsmába mentünk, és odáig fajult a dáridó, hogy öt-

hatan megosztottunk egy liter boron. Ha Pista elvitt enni valami rendes helyre, ő ivott – keveset, én csak belenyaltam. Kállai Ernő ivott, szent borzalommal néztük, s röhögtünk, ha berúgott. Szilveszterkor persze az egész banda berúgott, volt, aki rosszul lett. Én soha. Félegyházán az osztálytársaim nem győzték mondani: „Micsoda feje van ennek a két lánynak – Ila volt a másik –, meg se kottyán nekik az ital.” De az szalonnasütés után volt, most meg iszonyúan éhes vagyok. Aczél kamrája színüres, egy morzsa sincsen benne, csak két nagy doboz plantatea.

– „A gyöngy, a drága gyöngy, ott lenn hever, a tengeren...”
– Muci feltett egy hülye lemezt, széttárt ujjait mozgatja az ütemére, a másik kezével a poharát dédelgeti. – „A gyöngyhalász – és vége már, ha nem vigyáz...”

– Édes Pikk, én is úgy unatkoztam – bújja Muci, és tölt –, igyuk meg nyugodtan, a testvérek hoznak.

Az alkohol, úgy látszik, tápláló. Persze cukor van benne. A harmadik pohárnál olyan tiszta a fejem, hogy már élvezem a dolgot, s Panni arca, ahogy ül otthon és izgul értem, lassan homályosodni kezd. Még négy üveg van odaát, a bárszekrényben, de csak óvatosan, hátha a „testvérek” is szomjasak lesznek. Festina lente! – hogy Jókainál maradjunk.

A testvérek olyan robajjal érkeznek a konyakosüveg utolsó harmada táján, mintha ötvenen jönnének. De csak négyen vannak. Kis fegyverraktárt viselnek, látható élvezettel. Géppisztoly, revolver, rohamkés (honnan az istennyilából szedték, divat ez még egyáltalán?) s az övükben két-két piros csíkos, roppant dekoratív kézigránát („ezt vágjuk a zsidókhoz, ha a pincébe akarnak bújni”). Kétségtelenül az a puha arcú, barna a főnök, aki kezét csókol Mucinak, majd összevágott bokával ordítja bele a világba:

– Szömörce Győző körzetvezető, az ötkerületi zsidótlanítási osztály parancsnoka, kitartás, éljen Szálas! Csókolom a kezét!

Csókolja is, mert kecsesen odanyújtom, miután Muci örömujjongva bemutat.

– Az új aranyos kis szomszédom, kis iparművész – erdélyi, ugye, drága? Rokona vagy a nagy Kornissoknak?

– Fogalmam sincs – kacarászok bájosan –, de nem hinném.

Most, hogy megkerestem a nagyapám keresztlevelét, a foglalkozása „molnárlegény”.

Szegény Korniss, szegény sógorom, Panni férje, ő nem örülne neki, hogy ezt elárultam. Ha őtőle kérdezik – mert mindenki megkérdi –, ő ártatlan képpel azt szokta mondani – nagyon helyesen: – Hááát – egy család.

– De nekem testvérkém vagy – Muci most már tökrészeg, és ölelget –, magának meg, Győző édes, a lakótársa lehet, prima lakás ürült a szomszédban, ugye, ide költözik, mint házparancsnok beleegyezem, de csak akkor, ha hozott nekünk cigit. Hozott?

Mindent hozott. A két, szemmel láthatóan alsóbb fokú testvért elküldi a „Székházba” kávéért, mert azt elfelejtette. De rengeteg cigarettát pakol ki, csodálatos ételeket – kolbászt, szalonnát, igazi kenyeret, csokoládét. Bemutatja a majdnem egyenrangúnak látszó negyediket, akinek civilizáltabb az arca is, a hangja is – nekem az a félelmetesebb: vitéz Hámor László parancsnokhelyettes.

– Kiveszem a lakást – üvölti Győző – ilyen aranyos hölgy társasága kedvéért. Erre pedig iszunk.

A barackot a fotel alatt helyeztem el, amíg Muci a konyakkal foglalkozott, most elővarázsolom, s odasúgom Győzőnek: „Van még odaát.”

Hajnali háromra jár, mikor már „odaát” sincs. Muci összekuporodva alszik a díványon, a fene egye meg, még így is nagyon csinos. Nem, sajnos, nagyon szép. A négy géppisztoly a székek karfáján lóg, a két alsóbbrendű testvér az előszobában horkol, Laci az asztalon, a két karjára borulva. Győző bírja a legjobban, ő ül a fotelban, a szeme ugyan le-lecsukódik, de hiú ábránd, hogy elvegyem tőle az egyik revolverét (kettő van neki, lőtt is velük az éjszaka a plafonba egyet-egyét), mert időnként dalra fakad, határozottan van stílus-érzéke:

„Csak egy nap a világ...”

Aztán elérzékenyülten pislant körül:

„Szél viszi messze a fellegetek, mögötte lángol az ég. Nyújtsd ide még egyszer kis kezedet, ki tudja, látlak-e még.”

De végre ő is kigombolja a zöld bőrkabátot, lehúzza, megcsókolja az ujján az Árpád-sávós karszalagot, s illendően

elbúcsúzik tőlem, aki még mindig színjózan vagyok, pedig isten látja, megittam a részemet.

– Szervusz, édes Pikk, holnap beköltözöm, ereszd be reggel a testvéreket a holmimmal. Ezt már itt is hagyom, neked adom, ha akarod. – Most már horkol ő is.

Kosár. Szép, fonott, fedeles gyékénykosár. Egy pár cipő van benne, vastag talpú, erős túracipő. Egy vastag pulóver, szürke. Egy üvegben zsír, egy kis dobozban kockacukor. Egy csomag papírvatta, egy meleg bugyi. És egy tele gyógyszeres fiola, felirat nélkül, bizonyosan méreg. És a kosár fülén egy vörösesbarna folt.

Ezt valahogy nem bírom el, nekiugrok Győzőnek, és életre rázom.

– Ha maga ideköltözik, nekem el kell mennem. Utóvégre nem lakhatom egyedül egy vadidegen férfival. Mit szól a vőlegényem, ha megtudja? De ha nem bánja, idehívom a kis sógornőmet is, jó?

Most látom, hogy nem is aludt igazán, mert tiszta józanul válaszol:

– Hozhatsz, kicsim, akit akarsz, csak rendes, hungarista nő legyen. Üriember vagyok – s visszacsukja a szemét.

– Mondd, Pannikám, rendes, hungarista nő vagy te? – érdeklődöm másnap reggel a Pannónia és a Sziget utca sarkán Pannitól, aki majdnem bög, mert öt percet késtem.

– Mert akkor odaköltözhetsz te is, és lakhatunk együtt az oroszlán torkában. De inkább tigrisbe ojtott gödény.

– Hát – mondja Panni, miután végighallgatta az éjszaka történetét –, ezt jól elintézted. Nem csoda, ha öt percet késtel.

Panni odaköltözik hát mint frontkatona szegény kis felesége

– Korniss a Dunántúlon van a visszavonuló sereggel –, odaköltözik, mert csak legyünk együtt, hátha baj érne engem mégis, úgyis csak pár napig tart az egész, ahogy a londoni rádió harsogja: „A magyarországi nyilas bábkormánynak csak napjai vannak már.”

Nem volt pontos az információ, három hónapig éltünk Győzővel egy fedél alatt, s közben elpusztították a városunkat. Sokan lapultunk a lerogyó falak között, ahol a bennszorult gyilkosok még az utolsó percben is üvöltöttek örö-

mükben, ha sikerült leütniük egy bujdosót, mielőtt az ő fejükre omlott volna az ég.

Én is bujdosó vagyok, és ennek a műfajnak is jeles hagyományai vannak nemzetünk történetében. Szegénylegények a nádasban, betyárok az erdőben, kurucok a mocsarakban és főleg álrúhás királyfiak minden népmesében.

No de hol az Ecsedi-láp? Amiben megtermett étel, ital, s a tekervényeiben bent veszett a hitvány üldöző? Hol a fekete táltos paripám, akinek csak a fülébe kell sügni, hogy repülj, Súlyom! – s kivisz az égő erdőből, elhagyja a farkasokat, letesz az Üveghegyen túl. Mert, ami azt illeti, égő parazsat éppen adhatnék neki, s nem is csak reggelire, mint a mesében, hanem akár többször is egy nap, mert a bombázások után akad éppen elég.

„Jön a felmentő sereg!” Tegnap elesett Alpár, Gátér, Félegyháza. Idáig rohantak? Most állnak meg?

A rádió üvölt:

„Nagy megnyugvással vesszük tudomásul, hogy nálunk álmórázó vitéz német szövetségeseink a fővárosra és környékére összpontosítják erőiket. Az utolsó emberig védeni fogják leghűbb szövetségésük fővárosát, a gyönyörű Budapestet.”

A gyönyörű Budapest itt-ott már ki van lyuggatva, mert kezd sűrűsödni az angolszász bombázás, szép pettyes tőlük az ég, vígan berepülnek fényes nappal. Az oroszok nem bombáznak, Ratát nem hallani. Ők viszont jönnek, mulatságos, de háromfelől, mint Dzsingisz kánék valaha. Néha már jól hallani az ágyúdörgést. „Dömhögnek” – mondták Bajóton. – Dömhögnek – röhögünk Pannival, s akkor is, ha a rádió vészjelére: – Sopron, Győr, vigyázz, Bácska, Baja, vigyázz! – mindenki rohan a pincébe. Csöppet sem félünk a bombától, de annál jobban a pincétől – Panni nyolc éve tanít ebben a kerületben, bármelyik bemenekülő idegen felismerheti, s őrá engem is.

Már csak azért is rengeteget vagyunk az utcán, s azért is, hogy házon kívül legyünk. Jó időtöltés például a Pannónia utcából elsétálni a Váci utca legvégére, ahol egy nagy eszű kocsmáros jegy nélkül ad levest és főzeléket, majd vissza-sétálni, és sötétedésre érni „haza”.

Ha aztán egy ilyen hazaéréskor egy sötét ruhás, kalapos,

ismeretlen férfi áll az ajtó előtt, az ember első gondolata, hogy kicsit fejbe üti, aztán kiviszi a lövésektől csattogó utcára, hisz nem látja senki – de a szép tervet nem hajthatja végre, mert ebben a pillanatban érkezik Győző, fülig géppisztolyosan – a férfi megfordul, bemutatkozik:

– Kálnoky László miniszteri titkár vagyok. Korniss Irén kisasszonyt keresem, itt lakik?

Hát Pista küldte, üzeni, hogy jól van. Ottlikéknál van, él. Én most kezdek el reszketni, hogy bent ülünk a szobámban.

– Ūristen, majdnem leütöttem – de hát olyan hekusformája volt úgy a sötétben, háttal... (Miért, hát hány hekust ütöttél már le, térj észre, ez mégsem Jókai-regény!)

– Egy kis itókát – kopog be Győző –, szervusz, titkár úr!

A titkár úr, sajnos, gyomorbajos, nem ihat. Én iszom Győzővel, rám fér, s közben csodálattal nézem ezt a kis kék szemű, rózsaszín képű embert, akiről tudom, milyen jó költő, s aki nem hajlandó koccintani akárkivel, de ugyanakkor hirtelen rájövök, hogy kicsoda is ez a Győző, ez a vérben dúskáló állat, aki naponta eldicsekszik, hogy hány embert „nyírt ki” aznap, s mi mindent rabolt össze. Mert az üveget tálcán hozza, poharastul, a tálca a bal karján van, nem a kezében, és egyetlen csúsztató mozdulattal teszi az asztalra. Pincér, nem kétséges.

Mikor legközelebb „rendezem” az iratait Aczél megbecstenített íróasztalán, találok egy fényképet. Ősz hajú, kövér ember ül egy „Bor – Sör – Pálinka” feliratú ajtó előtt, valami kurta széken, mellette, az ajtófélfához dűlve, tálcával a karján, fehér kabátban Győző. Nem lehetett első osztályú vendéglő. Az iratait pedig „rendeznem” kell, mert én látom el kitűnő nyilaspapírokkal a Műhelyt.

A Műhely...

Ha háború van, eltűnik az anyag, még mielőtt szétbomláznak, felgyújtanak vagy elrabolnak. Eltűnik, először a gyufa, a tea, a cigaretta, hús és kenyér hirtelen csak jegyre kapható, s arra is csak ritkán. Festék már régen csak vacak van, ruhaféle, cipő rossz, drága és kevés. De ki hinné, hogy a gomb is eltűnik?

Barta Éva barátnőm, a keramikus, hazajön Párizsból 1940 nyarán, az utolsó pillanatban, mielőtt odaér a háború. Fekete

Béla a férje, az meg festő. Éva odakint kezdett gombokat mintázni, szövetkeznek velem, nekifogunk hárman. Éva mintázza, Béla sokszorosítja, én festem a gombokat. Egy kis Henger utcai szuterént bérlünk. Rövidesen fölfedez bennünket egy kedves és ügyes ügynök, Biliszk úr, és a Műhely percek alatt nagyüzemmé válik. Éva és Béla lesz a tulajdonos, én s a Szocialista Művészcsoporthoz éppen szabadlábban lévő tagjai a munkások. Munkások és tulajdonosok nagyszemélyesen mulatunk együtt, keresünk rendesen, és a Műhely a polgári ellenállás egyik élvezetes központjává lesz. Ugyanis ide mindenki bejöhet: éppen szabadult kommunista, bécsi emigráns, ráérő festő – csak egy csorba bögrét tartson a kezében, amit javítani hoz. Vannak málészájúak, akik elfelejtik ezt a fontos szabályt, ezért hát egy külön polcon gyűjtjük az ocsmányabbnál ocsmányabb giccseket, s ha idegen téved be, Éva műértően forgatni kezdi az egyiket, nézegeti – ugyan hogy lehetne régi szépségét restaurálni?

A nagy világvevő rádió az égetőkemence mögött lapul, s Béla nem szűnik nyomatékosan figyelmeztetni alkalmazottait:

– Legalább akkor zárja el valamelyik marha, ha megint bejön a rendőr melegedni. Most is a farkára kellett lépnem Tóbiásnak, hogy ugasson, míg gyorsan elzárom Moszkvát.

Pedig a rádióknak állandóan szólni kell, Béla ül, jegyez, s ha London bemondja, hogy ma elesett Kőből, holnap már kitűnő iratok készülnek a kőbőli jegyző, pap, szolgabíró aláírásával és pecsétjével. Most, 1944. október végén gomb helyett ezt gyártja a Műhely, óriási műgonddal és élvezettel. Éva a pecsétek modelljét mintázza agyagba – cserélhető dátummal! Béla és a festők nagyokat köpnek a kemencén kiszáritott tintás üvegekbe, ezzel s egy kevés rozsdával (Béla egyenesen termeli a rozsdát e célra) adják meg az aláírások patináját. Van olyan irat, amire Tóbiást, a Műhely dakszliját ültetjük, hadd kopjon kicsit. Igen, aki bejön a Műhelybe, s szüksége van valódi hamis iratokra, az kap. Aki gazdag, fizet érte. Éva számolatlanul gyűri be a fiókba a pénzt, s ugyancsak számolatlanul ad belőle annak, akinek szüksége van rá. Például nekem.

Győző új lendületet ad az iratgyártásnak. Hanyag, mint egy gróf, széthajigál mindent, ládászámra állnak Aczél lakásában a géppisztolyba való golyószalagok, töltények, páncélöklők, s

egyszer azon kapom Pannit, hogy letörölgeti a szépen egymásra rakott kézigránátokat. – Ejjel volt egy kis bombázás, csupa vakolat lett minden.

– Legalább kibiztosítottad? – érdeklődöm.

Vihetnénk is belőle, de nagyon súlyos dolgok ezek, egyelőre az a fő, hogy az iratokat is szanaszét hagyja, az íróasztalon halomban áll a nyilas pártigazolvány, szabadságlevél, kórházi elbocsátólevél, nyílt parancs.

Annyit viszünk belőle, amennyit merünk, s amennyi a kabátbélésünk alá befér.

Hiszen ha egész nap a Műhelyben lehetnénk! Meleg is van, s hasznomat is vennék, de igazán nem látnak szívesen itt sem, egy csöppet sem, és igazuk van. Tőlem félni kell, lebukathatom az egész mindenséget. Maradnak hát a halni készülő Budapest hideg utcái, ahol Pannival összefogódzva járunk-járunk egész nap.

Egy szép, ajándéknapsütéses délutánon, két óra tájban, mégis egyedül sétálok a budai Duna-parton, Panni kiment Szentendrére krumpliért, a HÉV még jár, de hogy hozza be egyedül, azt csak a Jóisten tudja, oda aztán igazán nem mehetek vele, ott minden kutya ismer.

De szép ez a város, de kár a németeknek! Innen, a Vár alól látom a csillogó Dunát, ahogy kedvesen kanyarodik az Országháznál, a Margithíd sárgán ragyog a tejeskék novemberi ég alatt, és mi az, megőrültem? Lassan, hangtalanul kettéválik, s parányi hangyák potyognak a sima kék vízbe, csúszik lefelé egy aransárga skatulya, a másik villamos majdnem utoléri, aztán az fennmarad... A robbanás hangja csak ezután ér hozzám, egy pillanatra megsédülök, s megkapaszkodom egy gesztenyefában, majd' elestem, érdekes.

Hogy kerülök a Lánchídra, nem tudom. De ott rohanok Pest felé, mindenki arcán szakad a könny, s mindenki üvölt, az egész Lánchíd egyetlen üvöltő zokogás, s hirtelen megérezem, hogy én is üvöltök, s az én könnyem is csak úgy szakad. Panninak azzal a villamossal kellett mennie a szentendrei HÉV-hez.

Este hatkor tudom meg, hogy a villamos elment az orra előtt, mérges is volt, mert bosszantotta, hogy csak a későbbi HÉV-vel mehet ki. De kiment. Hozott egy zsák krumplit.

Pestről Budára egy darabig komp jár, a Rudolf térről indul, s a Bem téren köt ki, állandóan zsúfolt. Most már erősen őszi, óriási fekete felhők alatt megy a szálnalmas kis úszó deszkaalkotmány, valahogy már semmi sem szilárd, az emberek úgy ugornak partra, mintha menekülnének, menekülnék is, csak nincs hová, a gyűrű szűkül a város körül.

Győző és társai azonban változatlan lelkesedéssel foglalkoznak napközben rablással – óriási teherautók jönnek a házhoz, megpakolva bútorral, ágyneművel, kofferekkel – s este gyilkolással. Nekünk hűségesen beszámol mindkét tevékenységéről, s irántunk való tiszteletét furcsa módon nem csökkenti, hogy lehordom, amiért ilyesmit művel, és nem fogadok el semmit, hiába kínálja egyre buzgóbban a zsákmányt:

– Egy szép meleg bundát válassz hát, Pikk! Ilyen csak egy gazdag zsidó asszonyé lehetett. A Székházból hoztam.

– Ugyan, eredj már, mit gondolsz, ki vagyok én, nem fogadhatok el ilyesmit idegen férfitől.

Vagy néha este:

– Pannika, Pikk, hoztam egy darab finom marhahúst, csináljátok meg vacsorára, hívjuk a Mucit is. Aztán, ugye, kimosod a karszalagomat, csupa vér lett, az a piszok zsidó lány, akit kivittem a Svábhegyre, összevέrezte, belém kapaszkodott, úgy kellett keresztüllőnőm közelről. Ne nézz így rám, édes Pikk, holnap szeminárium lesz itt, a lakáson, gyere be te is, majd megtudod, hogy ez igenis kell, ők a belső ellenség.

Nyilas szeminárium? Sose voltam nagy híve az elméleti tudásnak, amit nekünk kellett tudni, azt is nagy nehezen tanultam meg, jobban szerettem én házagitációra járni, röpcsiket szórní vagy akár síneket robbantani – mi vagyok én, politikus? Nem, csak kommunista. De ezt a szemináriumot megnezem.

Másnap délután nyolc-tíz fiatalember jön. Kézigránátok az övükben, géppisztoly a hasukon. A szöveg, amit Győző előad, kevésbé meggyőző. „Csodafegyver. A zsidóké lesz minden, ha nem irtjuk ki őket. Belső ellenség. Nem habozunk, állunk, mint maroknyi erős bástya nagy szövetségünk, Hitler és birodalma mellett. Ezek nem az elnyomó Habsburgok (úgy mondja: Hasburgok), de kár is erről beszélni, itt a zászlónk, ebben minden benne van. Testvéreim, olvassátok a *Harc*-ot.”

A szeminárium kedélyes poharazgatásba torkollik, majd lögyakorlattá fajul. Szép, íves, sorozatos golyónyomok tarkázzák a mennyezetet. Mégiscsak neveletlenség Aczél szép könyvtárát így összedisznózni, csupa vakolatpor, majd holnap letörölgetem.

A *Harc*-ra valaki rátette a poharát, karikát hagyott rajta a demizson is. Vesztemre kinyitom. Karikatúra a címlapján. *Miről ismered meg a zsidót?* Az egyes testrészek mellett, a margón nyíl: Kampóorr. Dögkeselyűszem. Horpadt mell. Ökörtérd.

A szöveg nagyjából a *Stürmer* tükörfordítása, ahogy a cím is az. De ami a legszonyúbb, verset is találok benne, egy nagy magyar költő versét, akit nagyon szerettem és mindig tiszteltem. A vers jól megcsinált ocsmány propaganda.

Most már minden mindegy. És ha leszakad a karom vagy a szatyrom füle, s az egész mindenség kiszóródik, vagy melletttem esik le egy égő repesz és felrobbanok, akkor is viszek fegyvert és muníciót a Műhelybe.

December elején iratokkal telebéelt kabátban, lőszerral megrakott szatyorral a Műhelybe igyekszünk, s eláll a szavunk. Az ajtón óriási csomagolópapír:

BEVONULÁS MIAT SÁRVA

Azért szólhattak volna, így hirtelen elszakadt minden szál. Ha a Műhely nincs, csakugyan zárul a gyűrű a város körül. Éváék nyilván az utolsó szabad vonalon lógtak ki. Vagy csak elbújtak?

A Margit híd leszakadt ágát deszkahíddal pótolták, most már őrzik külön a hidakat is. Megvárjuk a sötétedést, majd a kis Mancsi hídon (egy nap sem telt belé, s Pest már elkeresztelte) szabadulunk meg az *anyag*-tól, hiszen nem vihetjük vissza. Szerencsére ereszkedik a köd, ahogy hidegszik már a szél. És most hirtelen megint azt hiszem, hogy megőrültem. Kukoricást látok. Nem lehet kukoricás. De igen. De nem.

– Pannikám, látod te is, vagy én örültem meg?

De látja ő is. A budai Duna-parton, végig a vaskorláthoz támasztva kukoricakórók. Még nem is nagyon sűrűn. Szépen

egymás mellé állítgatva; a rongyos, behasadozott levelek lobognak a szélben, a címerek bókolnak. A bojtos, kurta gyöke-
rek között még ottragadt föld.

Hogy szerettem mindig a kukoricát. Zölden, az éles kard-
jait, a csövek kibújó arany szemét, kilógó selymes bajuszát. Gyerekkoromban csutkababáztam a lemorzsolts csövekkel, amíg ettük télen a főtt, puha szemeket, nyáron meg az arany-
sárgára süttött vagy kendőbe takart főtt, meleg csöveket, buj-
káltunk az erdejében, ősszel futottak és integettek a lobogó
levelei, mint a menekülő csontvázak. És félttem is, ha zörgött
a kukoricás, furcsa, száraz hangon, s kiáltozott fölötte a húzó
vadliba – no és persze festettem, festettem otthon az Alföl-
dön, aztán Szentendrén is. Bajóton még néhány héttel ez-
előtt ültem a többi asszonnyal a meleg csövek halmában,
fosztottunk, és külön tettük a finom, gyöngye csuhét, hogy
kosarat és szatyrot fonjunk belőle – de hogy valami eszement
alak kukoricásnak akarja álcázni Pestet! – Hát hiszen nincs az
az ostromló sereg, amelyik szörnyet nem hal a röhögéstől, ha
ezt meglátja. Vagy emögül akarnak lőni? Keresztül a Dunán?
Úgy látszik, nem értek a hadviseléshez.

A Mancsi hídon megyünk hazafelé, sötét van. Nagyon sötét, s
az anyag, amit el akarunk dobni, világít. Várj, míg elhalad az
őr. De nem halad el. Egyenesen elénk áll. Nagydarab német,
nagydarab kezével megfogja Panni karját, az arcunkba hajol,
feszült, éles hangon suttozja:

– Im Westen was gutes passiert!

Ó, a szerencsétlen. Micsoda érzés lehet ennek is, itt állni
őrt, egy majdnem bekerített város roncs hídján, s két vadide-
gen asszonynak ellihegni az örömet, hogy a nyugatra benyo-
mult angolszász csapatokat kétvárosnyira visszanyomták. És
te tudjuk meg a rádióból.

Mert este szól a rádió, s áll a dáridó nálunk, hisz italt
mindig szerez Győző, társaságot is. Rendszerint csudálatos
kis ringyókat hoz haza – nekünk persze nem mutatja be őket,
mi úrinők vagyunk, de a nyihározásuk áthallatszik, s rövide-
sen meneszti is őket, majd pohárral a kezében, melázó arccal
bekopog.

– Szaporodik a bűn, a hazafiatlanság – sóhajtja. – Hinné-
tek-e, hogy még a papok is zsidóbérencek? Nekem akarta

bemesélni, hogy a kölök magyar – no, melléje is lövettem a testvérekkel, itt hevernek a Vígyszínház előtt, megnézhetitek, ha akarjátok.

Nincs kedvem megnézni, látok elég halottat, különösen reggelenként. Még estéről maradt. Mert napközben furcsa csönd van a hideg utcákon, csak légitámadás után omlik a fal, és sikolt, aki közelben van – polgári mentőautó régen nincs már, én például kiképzett elsősegélynyújtó vagyok, de nem hívnak be, segélyhely nincs, minek is, mikor gyógyszer sincs, kötszer sincs, az óvóhelyen egy nyomorult mentőláda, amit senki sem használ. Katonákat sem igen látni, csak rendőroket s nyilas őrzőjáratokat. Meg fiatal gyerekeket, akik hatalmas puskákkal öreg, bicegő, batyus néniket és bácsikat kísérek – a csillagos házból szedik össze őket, és viszik – állítólag óbudai gyűjtőhelyekre. A fiatalokat régen elhurcolták. De amint beesteledik, vége ennek a fagyos csöndnek. Lövésektől csattog és dörög az utca, sívít egy becsapódás, ropog a géppisztolysorozat, s mintha nem is kellett volna bevonulni a járműveknek, autók és teherautók vágtatnak az utcán, és nemcsak bombák, kézigránátok is robbannak, csak úgy, magánszorgalomból.

Lacika, Győző jobbkeze s fő ivócimborája sápadtan ugrik be egy este, szép zöld bőrkabátja csupa sár:

– Utánam lőttek a nyomorultak – lihegi, s a kioldódott derékszíját tapogatja: a revolvere hiányzik.

Hát istenem, valahogy kell fegyvert szerezni szegény fiúknak – gondolom –, nem elég az az autó, amit egy ismeretlen fiú vezetett be a múltkor a Műhelybe, hogy fessük be szép terepszínűre Bélával, meg aztán a Kiska, a Kisegítő Karhatalom, a polgári városvédelem is működik már, abban is akad talán egy-két ember. No, istenadta ellenállás.

De működik ám.

Győző, Lacika, Muci és Győző épp esedékes nője Löwy Árpád verseit tanulmányozza – csodálatos érzékkel ezt az egyetlen könyvet halászták ki Aczél könyvtárából –, én szörnyülködve kacarászok, mintha nem tudnám kívülről az egészet, mikor harsány „Kitartás”-sal berobban a Kiska. Öt polgári ruhás férfi, nemzetiszínű karszalag, pisztoly – igazoltatás –, és atyaisten, ez az alacsony, fekete, Zöld Jóska, négy évig laktunk ugyanabban a házban, míg én el nem tűntem, de nem ismer

meg, nem ő, a szeme se rebben, tiszteleg és visszanyújtja a papíromat, a Panniét is. Nem fogadja el a Győzőék szíves marasztalását, első a kötelesség, mennek tovább.

De azt a főhadnagyot, akivel két nap múlva találkozom, csakugyan nem ismerem. Nagy csomó iratot vittem a Kolosy térre – találtam egy kapcsolatot –, s elég fáradtan baktatok vissza a város felé a Lajos utcán. Az apró, terepszerű katonai autó melletttem fékez le, s a benne ülő szép profilú, de pattanásos arcú főhadnagy már nyitja is az ajtaját:

– Szálljon be, hová vigyem?

– Pestre, köszönöm.

Azért ez kicsit meredek helyzet. Így füleli le az embert? Hogy viccesen megkérdi, hová vigyem? Főhadnagy. És ha a „Deff”-re visz? Ő sem szól, én sem. A Lánchídon futunk át, a hídon német katonák kis zöld dobozokat drótoznak a traverzekre.

– Nem bírom, ha ilyen meredt képű németek babrálnak a hídjainkon – ezt ő mondja.

Most nézek rá először, még a füle is vigyorog:

– Itt vagyunk az Óberhé előtt. Vigyelek be, Piroska?

– Nem, ne vigyél. Kiszállok itt, a téren.

– Jó. Vigyázz magadra, te bolondos. Itt egy kis csokoládé.

Kiszállok a kocsiból, megcsókoljuk egymást. A fene egye meg, fogalmam sincs, ki volt ez, nem is jövök rá soha. Szégyen, hogy egy egy festőnek ilyen pocsék arcmemóriája van.

Győző ismerkedési estet rendez, két testvér behurcol egy láda pezsgőt, a házbeliek udvariasan isznak Szálasi és a német fegyverek diadalára, de Pannira és rám úgy néznek, hogy szinte üvölt az arcukról, hogy: „nyilas ribancok”.

A villany elalszik, valahol a közelben iszonyú becsapódás, s egy szőke nő, aki eddig egy mukkot sem szólt, most odalép mellém:

– Lurie-né vagyok, az ötödikről. Két francia hadifogoly van a lakásomban, én elköltözöm. Tudják, hogy kik vagytok, beszéljetelek velük.

Jaj, de az ötödik emelet már nagyon messze van. A lépcsőház üveglakai végig hiányoznak, a lépcsőfokok csonkák. A felső emeletekről mindenki leköltözött a pincébe, ágyastul, mindenestül. Mi a félemeleten lakunk, a mi ablakunk egy

üres telekre néz, de Győző is jobbnak látja az utcai szoba helyett a fürdőszobában aludni, kibéleli matracokkal és dunyhákkal. Iszonyú hideg van a mi szobánkban, ez modern lakás, kályha nincs, a fűtőtest háborúban nem működik. Minden ruhánkat magunkra szedve alszunk. Későn virrad, s Panni reggelenként eldalolja a farkasok dalát:

– Mi most nyaralunk! Nem dolgozunk, semmire sincs gondunk, csak épp a napi élelmet kell valahogy megszerznünk, hogy föl ne forduljunk, és vigyáznunk kell, hogy meg ne öljenek. Ez a dzsungel törvénye.

Erre én:

– És igazán nyugodtak lehetünk, most már olyan jóban vagyunk Győzővel, hogy ha megtudja is, kik vagyunk, biztosan megteszi, hogy simán agyonlő itt, a grundon, minden kínzás nélkül.

Panni pesszimista:

– Nem valószínű, hogy lemond erről az élvezetről. Hallhatod, miket mesél a „Székház” módszereiről.

Ugyancsak hallom, minden áldott este, részletesen. Amellett lefekvés előtt mindig imádkozik Győző, a géppisztolyt az ágy fejéhez támasztva, saját bevallása szerint. Ki is mondta azt, hogy fohászkodj az Úrhoz, s tartsd szárazon a puskaport? Fogadok, nem így értette.

Micsoda hideg tél lett, nem bír leesni a hó. Söpri a szél a piszkot az utcán, behúzott nyakkal futnak az emberek. Mindenkinék kutyaarca lett. Kivert kutya vagy nyomon csaholó véreb, van lapuló, nyűszítő, fogcsattogtató, de kutya mindenki, s éppúgy szaglász, és ha véletlenül kinyit egy bolt, hát marja egymást a sorban a negyed kiló grízért vagy az öt deka pótkávéért. Egyre kevesebbet lehet az utcákon járni, a fene se szeret állandóan hasra vágódni, ha lőnek. Hát csak egyszer eszünk egy nap, ha Győző hoz valamit, megfőzzük neki. Leginkább italból élünk.

– A karácsonyt pedig megünnepeljük – ordítja Győző. – Karácsony szent estéjén vetik be a csodafegyvert! Meghívtam Kláriékat is, lesz hús, bor, fenyőfa, minden.

Klárrika újabb beszerzés. Férjestül hozta be Győző a szemközi házból, ahol ledőlt az egyik tűzfal. Klárrika a szép lábú gömbölyűek ama csoportjába tartozik, aki negyvenéves

korára hordó lesz. Most még tüzes szemű, tüzes szájú, tele pünkösdirózsa. Ha Győzőre néz, egyszerűen lángot vet, majd' kicsurog a szeme. A férje szürke arcú, intelligens szemű, fáradt. Kétségtelenül katonaszökevény: fiatal, és keze-lába megvan.

A szituáció félreérthetetlen: Győzőnek kell a nő, nem fir-tatja, miért nem katona a férfi. De Klárika nem olcsó nyilas kurva, hanem pénzsubundás, gyapjúsálás úrinő, hát meg kell adni a dolog módját. De a fene tudja, miért mászkál énuta-nam, s miért érzi szükségét, hogy előttem igazolja magát:

– Nézd, muszáj engednem neki. Majd' megőrül értem. Végtére is, ő a legnagyobb ember itt a kerületben, azt csinál-hat, amit akar, ugye, és Kari miatt is – ez a férj –, hát kényte-len vagyok, nem?

Én csak pucolom a krumplit – mit feleljek ennek a nyihos kancának?

– És jóképű férfi, hát nem? Csak Kari miatt, hidd el.

– Elhiszem, no. Semmi közöm hozzá, te tudod, mit csinálsz.

– Mert nekem ezt muszáj, érted, bajt csinálhat nekem, bosszút állhat, ha nem teszem meg.

Bosszú, édes istenem. Rá van írva, hogy paprika van a fenekében, majd' megvesz, nem mondom, jól táplált, vérbélű asszony, de hogy így szeretne egy alsóbbrendű tigrissel hálni! Legalább ne kertetne, mit játssza meg a kényszerhelyzetbe került ártatlanságot?

– Mert te nem tudod, ki vagyok én!

Most már őszintén kíváncsi vagyok:

– Hát ugyan ki vagy te?

– Radnainé – mintha egy király adná fel az inkognitóját.

– És?

Klárika ajka lefittyed a bámulattól, akkorára nyitja a sze-mét, mint egy bögre, hogy nekem semmit sem mond ez a név. Micsoda mélyvízi alak ez! Néhány évvel később az anyó-som ugyanilyen csodálkozva kérdezi tőlem:

– Maga nem tudja, kicsoda Metzner és Barna?

Nem tudom, kicsoda Radnainé. Némi magyarázat után kiderül, hogy gazdag gyárosfamilia. Hát ezt nem tanultam sem a festőiskolában, sem a mozgalomban, de még a Mű-helyben sem tudták. Műveletlen banda.

De akármilyen hitvány asszony Klárika, a testi vágya őszin-

te lehet. Mert karácsony délutánján olyan hatalmas herpesz fakad ki a felső ajkán, hogy kénytelen egy zsebkendőt tartani a tulipiros szája elé. Győzővel érkezik – férj nem látható –, Győző mellém somfordál.

– Hétkor fagyújtásra vendégeket várunk. Megcsináljátok addig a húst odalént, ugye? Addig kicsit bejön hozzám Klárika, melegedni.

„Szent karácsony éjszakáján, Krisztus születése napján.”

Az asztalon paprikás krumpli (még a szentendrei zsákból), sült hús és bor és három hatalmas templomi gyertya – ne kérdezzem, honnan került –, de csodálatos fénye van. A vilány tegnap végleg kialudt. Két hosszú, szőke fiú állít be az ételszagra – csodálatos módon egyszerre kaptak szabadságot, ugye. Itt laknak a házban, testvérek, Posner Sándor és János. Muci is itt van, persze, és Kari, Klárika férje. És az asztalfőn, géppisztollyal a hasán, tündöklük Győző, jóllakott vaddisznó, éppen csak nem kezd el újra dürrögni, de tapad a szeme Klárikán, diadalmas férfi, ha megböknék, kipukkadna a dicsőségtől. Klárika is tűzpiros, sokat segít a zsebkendő, amit változatlanul ott tart a méhcsípte szája előtt – szemérmete-sen. Mindenki fal, az étel iszonyú kevés ennyi embernek. Pedig Győző nem is eszik, csak fénylik, mint Salamon orcája, s mondja, mondja a pohárköszöntőket egymás után a német és a magyar fegyverek s a hungarista eszme diadalára.

Odakint csattog a fekete utca, dördülés dördülés után, aztán egy vékony, iszonyú éles csattanás egész közel, a gyertyák közül kettő kialszik, az asztal is mozdul egy nagyot. Ez itt csapott be. Aztán egy ismeretlen hang, vékony, brum-mogó, még egy, még egy, most már tele van vele a szoba, a kinti sötétség, az egész világ. Az egyik Posner fiú felém hajol, jól látom, elmosolyodik:

– A Raták. Előbb, az a tűzéség volt, hallotta. Az a sűrű kopogás.

Pár nap múlva már pontosan tudjuk, melyik hang mit jelent. Mikor „lövik be” a területet, ahová berepülnek, milyen az akna hangja, milyen a gyújtólapoké. A bombák hangját már régen ismerjük. Újabb hangélmény a „Sztálin-orgona” – később kiderül majd, hogy az oroszok Katjusának becézik. Budán már jó darabon bent vannak, ha igaz. Ottlikékat s Pistát már elfoglalták. Ez persze ellenőrizhetetlen

pincehír, de valószínű, mert Győző egyre nagyobb hanggal van, kiabál, mint félős gyerek a sötétben.

– Most ez az utolsó próba, minden ember kell a haza védelmére. „Ébredj magyar, az ősi föld veszélyben.” A nagy német hadsereg Budán összpontosít, miénk a dicsőség, hogy innen verik vissza a mocskos bolsevik bandát.

A pince zsúfolt és néma, senki nem reagál a szép beszédre.

Aztán egy este, őrrjáratl a háta mögött Győző kizavarja a házmesterné tizenhét éves fiát s még két, légiriadó elől betévedt fiatal gyereket a Ferenc József híd védelmére. De ő nem megy velük.

Áll a házmesterné a pince sarkában, parányi, gyertyacsonkokból öntött mécses lobog mögötte, s égre emelt karral, sírva, jajgatva átkozza meg. A fia nem jön vissza.

Nem, nekünk igazán nem tanácsos lemenni a pincébe: fúj felénk a gyűlölet. Mulatságos lesz, ha átadnak az oroszoknak mint nyilasokat.

Az orosz parlamentter fehér zászlóval jött, ahogy a könyvekben áll. Lelőtték.

A vízcsap hörög egypárat, aztán nem folyik többé. Eltalálták a Vízűveket? De nem, csak valami főcsövet, mert a szomszéd utcában még működik egy csap. És az udvaron van hó, repeszdarabokkal és vakolattal teli, de összekaparom, és forraljuk. És mosakodunk vacogva, halálmegvetéssel a jeges lakásban, s főzzük a borsót – Győző hozott egy fél zsákkal – a gáztűzhely tetején, négy téglá között. Fát is hozott a „Szék-házból”.

Muci nyöszörög, hogy ő mégiscsak asszony, átadja a házparancsnokságot. Egy komor, fiatal férfi veszi át, mérnök, hadiüzemben dolgozik – vagy ha nem, hát kisnyúl. Attilának hívják. Muci másnap eltűnik.

A Nyugatinál bomba ért egy raktárhelyiséget. De mire megtudjuk, s odakúszunk, már csak szeméttel kevert lencse van a padlón. Ki lehet válogatni.

Elfogyott a hó az udvarról, torkolattűzek fényénél rohanunk a vödörökkel. Egy idegen asszony fut el mellettem, s rám kiált:

– Fiatalasszony, kiáltson Szent Flóriánhoz maga is!

– Szent Flórián, segíts! – üvöltöm, félig sírva, mint jó kommunistához illik. Tény, hogy baj nélkül visszaérek a vödörökkel.

Közben látom, ha nem nézek is körül, a kettémetszett házakat, ó, Guernica, ez még belefért volna – ha életben maradtok, meg tudom én ezt festeni? Ilyen iszonyú közhelyeket, hogy bontott ágy fölött lógó gyerekportré, a padló kockái közül kihajló, legörbült betonváz, rajta fennakadt, félig terített asztal, az egyik bögre még rajta, az asztal két lába a levegőben, a másik bögre csudálatos módon félig kifordulva ül a törmelékhalom tetején, benne fagyott barna valami – kávé? kakaó volna? Csak az isten őríz, hogy fel nem mászok érte. Aztán már mászunk is, muszáj, dombokká nőtt a házak zúzott húsá-csontja, hullámos a járda. Járdá! Volt valaha járda és kocsiút? Most csak gödör és halom, csak kerülgetni lehet, és a kétéltűek ugrálnak rajtuk, míg majd simára nem gyalulja a tank.

Micsoda paradicsom lehet most Bajót, hová süllyedt el? Ott víz van a kútban, fa az erdőben, a malacot végül is meg lehet enni, és éjszaka csönd van. Itt most már nappal sincs csönd egyetlen pillanatig sem. Budáról lövik Pestet, a Várban szorultak össze a németek, s az oroszok már a Nagykörút táján járnak. Nyilván mi fogunk utoljára elesni, mi, a Duna pesti partján.

Csak Győző virul, mint a rózsa. Isten tudja, miben bízik, ez már csakugyan természetellenes, de azt hiszem, egyszerű a magyarázata mégis. A házakon nincs többé zárt kapu, se ajtó, garadába gyűjti az egyet s mást, s részeg éjjel-nappal, az új nőjével, Irénkével együtt, aki felékszerezve vonul be vele eszténként a fürdőszobába. De hozzánk változatlanul kedves, és nem fogy ki a biztató szóból.

– Csak semmi csüggedés! Kitartás! Budára, igaz, beszakadt egy ék, de visszanyomtuk (?) őket. A Székház sértetlen, a Margitszigeten már németek vannak!

Luctól tudom, hogy nem már, hanem még. Ők még kijárnak néha. Reggelenként szaladok föl Jean és Luc búvóhelyére, mikor nem láthat senki, mert a pince közös tűzhelyénél iparkodik felmelegedni s főzni a ház népe. Külön sziget most ez a ház, s nyilván minden ház, minden ostromlott városban. És fura módon, mintha megnémult volna, nem beszél senki. Igaz, odakint úgy mennydörög a világ, hogy úgyse lehet másra figyelni.

Mégis, mikor Luc és Jean közli, hogy most már ők se

mernek kijárni, nincs értelme, rögtön itt lesznek az oroszok, s különben is: – Les ponts...

Nem emlékszem, hogy fejeződött be a mondat, s magam is megijedek a saját hangomtól, ahogy üvöltök, üvöltve böögök, s rázom Luc rongyos, német katonakabátját:

– Nem igaz, nem igaz, lehetetlen! Mind? Valamennyi hidat meggyilkolták?

Az a legcsodálatosabb, hogy azonnal abbahagyom a bögést, mikor egy kocka alakú lekvárt dugnak a szájamba, még az sem jut eszembe, hogy a felét levigye Panninak, aki odalent főzi a plantateát, cukor, citrom s egyéb hiábavalóságok nélkül, üresen.

Rettentő hideg van, de már hosszabbak a napok. Győző szokatlan időben érkezik haza, még alighogy besötétedett, Irénkével együtt. Egy kis koffert cipelnek s egy aktatáskát. Irénke a kofferral eltűnik a fürdőszoba-hálósobájukban, de Győző megáll az előszobában – az egyetlen helyiségben, ahol még sértetlen a fal, s ép az ablak.

– A Székház a Központba költözött, holnaptól én is ott teljesítek szolgálatot. De ma, végre, az utolsó zsidókkal is végeztünk, a testvérek egész nap dolgoztak, tiszta a kerület, teljesen! Nézd, Pikk!

Az aktatáskában nagy csomó, begyűrt Árpád-sávos karzalag, s a tetejében nagy csomó gyűrű. A legtöbb jegygyűrű. Nem tudom, milyen képet vághatok, de Győzőn csak valami bámulat látszik, aztán valami röhögő nembánomság.

– Szentimentális kislány vagy, Pikk! Miért? Nem kár lenne a halaknak?

Most látom, hogy részeg, a szokottnál sokkal részegebb, a barna arca sötétpiros, a bajusza kuszált, s még felém hajol:

– No, ne nézz megint így rám, kisanyám! Olyan rettentő fáradt vagyok, elhiszed?

Összebújva próbálunk aludni Pannival a jéghideg, belőtt szobában, aztán lassan kivilágosodik, és csönd van, hetek óta először, úgy hiszem, erre ébredtünk fel. A lépcsőházban senki, még nagyon korán lehet. Valaki rohan fentről lefelé a lépcsőn, zajosan, minden óvatosság nélkül, Jean az, s mikor meglát, megkapja a kezemet:

– Venez! Comme les fourmis!

A hideg hajnali utca feketéllik az oroszoktól. Csakugyan. A kapu előtt zömök, barna kabátos katona áll, és egy zsákból almát eszik. Jean ordítva, én sírva ölelem át. Az orosz csak néz, aztán kettőbe tör egy almát, felét Jeannak nyújtja, felét nekem.

Bekopogok a fürdőszobába, be is szólok:

– Győző, kelj fel! Itt vannak az oroszok.

Az ajtó kinyílik, Irénke sikít egyet, Győző bámul rám, aztán eltűnik a szeméből az álom, fejére teszi a nyilas katonasapkát, karjára húzza az Árpád-sávós karszalagot, hasára veti a géppisztolyt, s rohan ki az utcára. Én utána, s az utolsó pillanatban rántom vissza, de már elsütötte a géppisztolyát, s a sorozatára egy tucat sorozat felel, Győző visszaugrik, most már sápadt.

– Keríts egy civil ruhát, öltöztess át!

– Nem öltöztethetlek át, nincs rá idő. Örülök, ha nem irtják ki miattad a házat, megőrültél? De az udvar felé elmenekülsz, ugorj át a kerítésen, arra talán még kijutsz.

Le kellett volna lőnöm vagy átadnom az oroszoknak? Nem tehettem. Ha Adorján Manassé szellemében jártam el eddig – pontosabban Jókai szellemében –, hűnek kellett maradnom hozzá. „Én nem lövök arra, akinek az asztalomnál poharat töltöttem” – ezt Vavel Lajos gróf mondja a *Névtelen vár*-ban a betörő Sátán Lacinak.

Én befejeztem a háborút.

Martyn

– „De ön katolikus? – kérdezte a hajós. – Látom, hogy ír, hiszen a szemét kormos ujjal rajzolták körül, ahogy errefelé mondani szokták. Mit keres Irish Gowlandben? Én a szomszédban, Kiltartacnrossban lakom, hátha a segítségére lehetek.”

– Erre megmondtam, hogy a családom itt maradt ágát keresem, a Martin Martynokat.

– „Szűzanya és Isten Angyalai segítség” – vetett keresztet a hajós, és elindultunk, pedig viharos keleti szél fújt, és hideg tajtékot zúditott az arcomba. De vissza kellett jönnöm, kitört a háború három nap múlva.

És három nap óta lakik nálunk, a jéghideg, kopaszra fosztott Visegrádi utcai lakásunkban. Most ez a divat. Általános szokás és gyakorlat, mindenki ott alszik, ahol épp ráesteledik, az utca enyhén szólva nem biztonságos. Nappal sem az, de ha éjszaka kapják el az embert a „zabralók”, megeshetik, hogy ruha nélkül ér haza, s még jó, ha a bőre nincs kilyukasztva. Az meg, hogyha valahol barátnál vagy ismerősnél akad egy szabad ágy és lyuktalan mennyezet, hát magától értetődően beköltözhető lakásnak minősül – mindenki magával hordja a hálóholmiját meg a fogkefét. Kialakul egy bizonyos elegáns, táborozó romantika, amit még katonaszökevény korában vagy mint bujdosó gyakorolt a legtöbb ember. Kivált az utolsó hónapokban, 1944 márciusától, végig Budapest ostroma alatt, s most is a felszabadulástól remélt, de sajnos meg nem valósult biztonságban.

Martyn is így jelent meg nálunk egy degesz aktatáskával, a Visegrádi utcában, ahol Panni meg én korgó gyomorral, s épp csak a rajtunk levő ruhával ellátva, buzgón várjuk haza a férjeinket a háborúból, és ostoba módon még támasznak is érzünk egy férfit – minden eddigi tapasztalatunk ellenére.

– Korniss a barátom, jó festő. Lakhatom nálatok?

– Hát persze! Van hely, csak nemigen lehet fűtőanyagot szerezni, pedig a szekrények hátát már fölfűtöttük, gondolhatod.

– Áhá. És ennivalótok van?

– Csak a Trattner. – A Jókai utcában, egy volt vendéglő helyiségében egy hét óta működik egy író-művész konyha. Minden nap adnak egy tál levest zsizsikkal vagy sárgaborsót ugyancsak zsizsikkal, néha anélkül.

– Igen, nekem is van ott ebédjegyem. Hazahozhatod az enyémet is, férfiaknak nem jó most az utcán járni, tudhatod. (Ami azt illeti, nőknek sem. De hát engem már háromszor is fiúnak néztek, amilyen gebe vagyok, a hajamat meg elrejti a kucsma.)

– A Mester melyik szobában akar lakni? Itt is lehet, de a kisszoba melegebb.

– A kisszobában. Tégezz vissza nyugodtan, csak tizenöt évvel vagyok idősebb nálad. Más cipőd nincs, csak ez az ócska bakancs? Pedig sok helyre el kell menned, hírt vinni rólam, hogy megvagyok, sokfelé laktam az ostrom alatt.

– De hát miért? Nem vagy már katonaköteles, s a származásod is megfelelhetett még Szálasiék követelményeinek is.

– A származásom miatt. Ír vagyok, ellenség, bujkáltam, hát nem érted? Míg volt az angol követség, igazoltak volna, de mi, írek nem kérünk semmit az angoloktól. Ocsmány elnyomók. Amint megindul a közlekedés, megyek vissza Pécsre.

Hát – én nem látom ezt a kormos ujjal rajzolt szemöldököt. A szeme, igaz, kék, de amúgy inkább szőkés, őszes. Alacsony, erőteljes alkatú az arca is, nekem legalábbis, szélesen dudorosan magyar. De hát ő tudja. Festő, hát testvér, tőlem lehet hottentotta a nagymamája, akkor is az.

– Először a Stefánia útra mégy, nem lehet csak forró vizet reggelizni, majd meglátod, hogy fognak örülni, ha megtudják, hogy megvagyok, és jól vagyok. Bizonyosan küldenek is valamit, nekik van mindenük, vidékről kapják.

Csakugyan. Alaposan megpakolt a két, szürke selyemből készült, bájosan csicsergő, nyolcvan-kilencven év körüli hölgy, majd' agyoncsókoltak, mikor közöltem, hogy Martyn nálunk van, él és egészséges! „Az a drága, drága ember! Igazi ártatlan, nem e világi művészlélek, három hétig volt nálunk, micsoda világ, hogy az ilyen embert üldözik!”

Gyönyörű, régi bútorok, csuda módon épen maradt, kicsi villalakás. Ugyan miért cserélte fel a mi rideg tanyánkkal? Bár csakugyan messze van, a mostani jármű nélküli időkben csaknem egyórányi út. Út? Nincsen út, utca sincs, romhal-mazokat kerülgetek, felpöndörödött síneken császkálok, romos kapualjakba húzódok a „patrujok” előtt, rettegve markolom a hátizsákom szíjait, csak el ne vegyék tőlem a belérejtett kincseket, szalonna, kenyér (igazi kenyér!), egy bödönke zsír, krumpli, hagyma, Úristen! Mert az egész város kutat a romok között, viszi, amit talál. Minden anyag kincs, egy darabka rongy is, és egy gyufaszálnyi fahulladék is, kincs a horpadt konzervdoboz, amiben vizet lehet forralni, s egy szakadt darab linóleum, amivel lyukas cipőt lehet kibélelni, ötven éve nem volt ilyen kemény tél. Már az első napok szegény kóbor kutyái is eltűntek – lehet, hogy megettük őket. Fáradt vagyok, a csomag is nehéz, nem tudom, mi történik velem, csak hirtelen dús keblek között térek magamhoz, és egy orosz katonalány kérdezi barátságosan: „Gye tvájá mámá, szinocska?” (Hát a mamád hol van, kisfiam?) Úgy lát-szik, elestem, nem vagyok valami erős, a pakkom nehéz, de tüstént magamhoz térek, valami ronda sárga cukrot dug a számba, de nagyon finom és puha, barna kenyérdarabot gyűr a zsebembe. Hát nem aranyos? És szerencsésen hazaérek a szürke selyem hölgyek adományaival.

A következő hely, ahová Martyn küld, teljesen más jelenség – nekem megszokottabb, ismerős terep.

– Te kije vagy az öregnek? – érdeklődik egy hosszú, erősen borzas, meglepően jól öltözött ifjú, aki egy tökéletesen romokban heverő műterem melletti, épen maradt kis szoba heverőjéről kászálódik fel, nyújt kezét, és lenyom egy bakra. Nyilvánvalóan csak ezt sikerült kikotornia a műterme romjai közül, a bakon egyébként eddig egy hatalmas szürke macska aludt, s most sértődötten húzódik félre, hogy helyet adjon.

– Senkije, te hülye. Nálunk lakik, a sógorom barátja, Kornissé.

– Szóval nincs kajátok? – S ezzel kinyit egy faliszekrényt – kincsesbánya. Szalonna, kolbász lóg a fogasokon, ruha egy szál sem, alul egy pár cipő mellett konzervhegy.

– Ruszkik – a fekete ruhámért cseréltem velük, meg három

sálért – ad magyarázatot a kolléga –, két hete egy szőke hölgyet küldött, azzal is küldtem neki, akkor is volt kajám. Nekem mindig lesz. Ha egy ruszki bejön „zabrálni”, leültetem és csinálók róla egy pasztell portrét. Gavallérosan fizetnek. Bagót is adnak, italt meg hoznak, meg is isszák persze, de én úgysem szoktam. Te is festő vagy? Ajánlom a módszeremet, csak ne lepődj meg, ha összehajtják a képet és a zsebükbe gyűrik.

– Kit tisztelhetek benned, te bőségszaru?

– Hogyan találtál meg, ha nem tudod a nevemet?

– Martyn mester csak a házszámot mondta, és hogy festő vagy.

– Hívjál csak Misának, ők úgy hívnak. Vén róka az öreg, hahaha. És disznó, hogy nőket küld kajáért, hisz elkaphatnak. Hogy jöttél át a hídon?

Hát igazán nehéz volt. A Ferenc József híd az egyetlen, ahol átjöhet az ember Budára. Az is lyukas a közepén, s sokáig kell várni amíg a népet áteresztik libasorban. „Dokument” is kell, így is el-elkapnak egy-egy embert „málenkij robot”-ra, én eddig megúsztam, igaz, ez az első budai utam. Van még több is, például egy iskolaszolga a Toldi Gimnáziumban – ha ugyan nem álcázás s civilben nem királyfi –, ez egy kerek nagy kenyeret küld velem, s kezet csókol, amiért elviszem annak a „csodálatos ír”-nek. Úgy látszik, mindenütt vannak barátai és tápláló forrásai, amit szeretettel megoszt velünk, csak vizet hordani nem hajlandó.

– Nem, ne haragudj, hogy nem segíték. Ez a legveszélyesebb terület, itt kapják el legkönnyebben az embereket, te is vigyázz magadra – simít végig kedvesen a hajamon, mikor az első két vödör vízzel feltekergék. Sajnos az ötödik emeleten lakunk, sajnos az utcasarkon van egy működő kút, és sorban állunk a vízért. Ábrándozva gondolok fénylő csapokra, folyó meleg vízre, de a sárga liliomos Tiszára is, ahol a lovakat itatják, prüsszölgölnek, ki-kiemelik az orrukát az arany foltos vízből, s egyúttal a lábukat is mossák benne. Ott mindössze az a veszély fenyeget, hogy ha felkapaszkodok egy ló hátára, a tulajdonosa lezavar róla – magának a lónak pedig semmi kifogása ellenem, sőt hátranéz, és barátságosan rám fúj. Sok, sok víz, gyönyörű víz, inni, mosni, fürödni lehet benne. Nem kell a csöppjeire is vigyázni, a végleg piszkosat is megőrizni,

hogy a WC-t leöntsük vele. Ó, nagyvárosi kényelem, csak úgy ereszti az ember a vizet, öblít, fröcsköl, mint az oktan állat, pazarol. És a bajóti patakokban folyik a zöldfoltos ezüst víz, tiszta és jóízű, hiába lóg belé nád és fű és béka: élővíz. Jaj, Istenem, nem lehet szétrombolni a főcsövet.

És inni, mosakodni kell, épp elég szegény, hogy több budapesti intellektuelnek retkes a nyaka a fülig felhajtott kabát gallérja alatt. Nem tudják szegények, hogy fürdőszoba nélkül, hideg vízben is lehet mosakodni, sőt a hóval is, ha ugyan nem pisili össze a felszabadító s a felszabadult – jóformán egyenlő arányban.

S most, hogy Budára már ügyel-bajjal, de át lehet jutni, Martyn is nyugtalankodni kezd, már nem olvassa egész nap békésen Panni francia könyveit, hanem Párizsról mesél este, a gyér tűz mellé húzódva. És egyszer csak megjelenik a „Szőke hölgy”.

– A feleségem – puffantja hátba Martyn, és nevet. A hölgy is nevet, de senki sem kérdez semmit, vagy igaz, vagy nem. Lehet, hogy így bújt nála, nekem is volt néhány vőlegényem a bujkálás idején. Mindenesetre jó hírt hoz. Néhány tudós és művészetkedvelő férfiú elkezdte a jobb sorsra érdemes festők szervezését – úgy hívják, hogy Európai Iskola.

– Gyerünk! – buzdul fel Martyn. – Láttam a rajzaidat, amit Bajóton csináltál, hozd csak el, odavaló vagy, odaviszlek. – Majd leeseek a székről, eddig jóformán tudomásul sem vette, hogy festő vagyok, a rajzaimat látta persze, de azt se mondta, bikkmack, ami ugyanis festőszokás.

– Kimész az utcára? – bámulok el.

– Majd sántítok, és terád meg Erzsikére támaszkodok, két nő közül csak nem tépnek ki.

Mezei, Pán és Gegesi Kiss Pál mély hódolattal fogadják, s fogadnak be vele együtt engem is, csupa jó és érdekes festő közé. Szentendreiek, a KUT-hoz és a Szocialista Képzőművész Csoporthoz tartozók vagy közelítők. S ott van Kállai, akit imádkunk, mert először volt bátorsága írni Vajdáról, összehasonlítva az akkor népszerű Hincz Gyulával – nem az utóbbi javára.

Amikor is egy napon cédulát dob be egy ismeretlen, hogy Korniss, aki megszökött a határon az alakulatától, és haza igyekeztében elfogták, most egy szegedi fogolytáborban van. Martyn oktatja ki Pannit, hogy kihez forduljon segítségért.

Ami a legfontosabb, tanuljon meg parittyázni, mert úgy könnyebben lehet levelet, hagymát, megymást a táborba juttatni. Panni sértődötten közli, ő ötéves kora óta tud parittyázni, s halált megvető bátorsággal, orosz autón, el is éri a szegedi fogolytábort, s Kornisst, akire ugyancsak ráfér a leparittyázott hagyma és cukor. Martyn tanácsát megszívvelve, lejárja az összes hivatalokat s az összes festőket, Bernáthtól Szőnyiig. Az ő segítségükkel sikerül is kikaparnia Kornisst a fogolytáborból, még mielőtt kivinnék őket az országból. Jó néhány hét beletelik, míg félig éhen halva hazaér – addigra Martyn már el is költözött tőlünk.

És most van a KIÁLLÍTÁS! A kiállítás, amin mindenki, de mindenki részt vesz, aki életben maradt vagy sem, hazaért vagy nem ért haza, csak a felesége vagy a gyereke küld be képet a Városháza termeiben megnyíló első, szabad kiállításra. Megszűntek a kiátkozások és követelmények – az „Elfajzott Művészet”, a „Kizárólag Realista”, a „Turáni Magyar”, a „Minden Szürrealizmus” és a többi hasonló.

Most még égig lobog a vadonatúj bizalom, egymás nyakába borulva lökdössük befelé a képeinket, mert az egyik karunk az ölelésre kell, és mi ölelkezhetünk nyugodtan. Közünk akadt irigy, akadt hisztérikus, dühöngő őrült és passzív birka – de gyilkos soha! (Ezt a jogot, mint később kiderül, a művészettörténészek igyekeznek maguknak fenntartani.) Áll a kiállítás, és gyönyörű – a teoretikusok is fejcsóválva törülgetik a szemüket, a levegőben mintha oxigén és frissen sült hús illata keverednék, úgy szívjuk, szimatoljuk a mi szabadságunk első csoda-kavargását. Talán, ha ezt a kiállítást fel tudta bukni a tenger, még az is lehet, hogy egyszer mindnyájan jóllakunk, és feltámadnak a holtak, csak szorítom Panni kezét a Bajóton készült képem előtt, sírva-nevetve. S csak most veszem észre, hogy Martyn eltűnt mellőlem, eddig büszkén feszítette a mellét a két képe előtt, joggal. És most visszajön, de alig ismerem rá, a két pofacsontján lángvörös folt, a szeme csupa könny, s megrántja karomat: – Gyere!

Az előtérben vékony, fekete hajú-szemű, megviselt, rongyos szoknyájú nő áll egy tucat bámészkodó gyűrűjében, zokog. Martyn eléje térdel, öleli, ahol éri.

– Megmenekült, visszajött, Ő az! Látod! Ez Klárka. Most

ért haza Bergen-Belsenből! Isten hazavezérelte hozzám, Úristen, hát itt vagy? Hogy tudtál megtalálni, egyetlenem?

A lány simogatja Martyn fejét, nehezen jut szóhoz, sírva tördeli:

– Bécsig gyalog jöttünk, onnan két napja jövünk vonaton. Ahogy a Nyugatiban kiszálltunk, ott láttam a kiállítás plakátját, s hogy most van a megnyitó. Tudtam, hogy itt leszel, egyenesen ide jöttem. Megy már vonat? Hazajössz akkor Pécsre?

Közben a fél kiállítás kicsődül, mindenki Klárikát és Martynt tapogatja, ezer kérdés, kivel volt, ki jött még meg, mit tud a lányáról, a nénikéjéről, a szüleiről? Egyetlen tárgyilagos ember akad: Ubul, azaz Kállai Ernő, a művészettörténész. Egy kockacukrot bányász ki a zsebéből, s hódolattal nyújtja Klárika felé.

Sajnos az élet ritkán produkál tiszta helyzeteket. Martynék még elmennek Klárika pesti rokonaihoz, egy-két napra. A harmadnap induló pécsi vonathoz én viszem ki Martyn csomagjait a pályaudvarra. Mire kiérek, ők már ott vannak, de általános meglepetésre Erzsike is, megjelenik „a szőke hölgy”.

– Én vagyok a felesége!

– Engem vesz feleségül!

Nemcsak verbálisan zajlik a nagy jelenet, a két hölgy kölcsönösen egymás hajába ragad, gondolom, frizuratökéletesítés céljából, meglehetősen csődületet keltve maga körül a szerelvényre rohamozó népből. Mert ez nem akármilyen vonat ám, egyébként csak néhány napja indult. Rettenetes sok ember érkezik, és legalább kétszer annyi igyekszik felférni. A legcsodálatosabb szállítóeszközök zökkennek le a szerelvényről s hurcolódnak fel rája, zsák, koffer, tarisznya, talicska, szütyő, kosár, ősi bőrláda, katonaláda, füles ruhakosár, szatyor és batyu, batyu a tiszántúliak *zajdá*-jától a Dunamentiek *hátyi*-jáig, a katonai kenyérzsáktól a házilag összeábdált ormótlan hátizsákig. Természetesen a vonat tetején is utaznak, sőt kényelmesen elnyújtózkodva táborozik a nép, hogy az alagutaknál ne kelljen lekapni a fejüket. Akiknek benn sikerült ülőhelyet szerezni, azok nyugodt mosollyal szemlélik az ablakból a felbolydult hangyaboly kavargását s a két hölgy párviadalát – hát még ilyen is van a világon? Akkor

csakugyan Béke lesz. És Martyn? Egy férfi ne avatkozzék a hölgyek eszmecseréjébe, Martyn áll a vonatajtó lépcsőjén, s a már lassan mozgásba lendülő vonatra kinyújtott kézzel segíti fel Klárikát.

„Tündér változatok műhelye a világ.”

A Bowden-zsinór

– Ebből az a tanulság – mondta Panni szomorúan –, hogy amit ma megehetsz, ne tedd el holnapra.

Még nem tudtuk, hogy ez az utolsó belövés, ami a házunkat éri, s holnapra elesik Buda is – mi már január tizen-nyolcadika óta Pest felszabadult romjai között élünk. Mindenesetre ez a belövés keverte össze malterrel és zúzta ripityára azt az üveg Planta teát és két, tenyérynyi nagyságú szürke búzadaralepényt, amit másnapra tartalékoltunk, abban a reményben, hogy holnap is lesz nap – bár ezt is csak január tizennyolcadika óta mertük remélni –, csaknem egy-esztendei tökéletes bizonytalanság után. A mennyezetről szakadt le egy szekérdérenyi darab, mögötte ott feszült szerencsére a betonfödém, a tető nem lukadt ki.

Tüzelünk még van, ez is égi csoda, tegnap szedtem szét többedmagammal a Duna uszodát, forró vizet reggelizünk, jó az. Jobb, mint a hideg víz. Amin felforraljuk, az is egy csoda eredménye – hogyan lesz egy kosztümkabátból kályha? Panni adta el a kosztümkabátját, nemrégiben, több szál kolbászért, egy vidékről frissen érkezett ismeretlen fiatalembernek, aki megszólította az utcán, és ennivalót ajánlott ruháért – úgy látszik, az vidéken most éppen olyan ritkaság, mint Pesten a kolbász. Egyszerre meg tudnánk enni az egészet, de észnél vagyunk, s két szálát elcserélünk egy kis kályhára – nagyon ócska kis kályha, fűtésre alig jó, de főzni lehet rajta –, a mi lakásunk központi fűtéses, és az valahogy nem működik egy ostromlott városban. Az ostromlott város különben olyan eleven, mint egy költözködő hangyaboly, csak itt nem bábo-
kat hurcolnak az emberek, mint a hangyák, hanem hátizsá-
kot, kézikocsit és koporsót. A koporsó többnyire szekrényből készül, ami rettentő nagy luxus, hiszen a szekrény is tüzelő-

anyag, ezért a takarékosabbak csak egy szál deszkát húznak a havas rögökön, rajta madzaggal odakötve az, akit eddig nem tudtak a tereken eltemetni – azon a télen fél méter mélyen fagyos volt a föld.

Félegyházán kukucskapiacnak hívták az ócskapiacot, ahová az égvilágon minden vacakkal ki lehetett ülni és árulni húrja vesztett tamburától kapcának való zsákdarabig mindent, régi fényképeket, „Kossuth Lajos azt üzente” szövegét, csorba üveget, régi kalendáriumot, törött nyakú butykost és lukas szenteltvíztartót. Mindig nagyon szerettem nézegetni a kukucskapiac szürrealista anyaghalmazát, most aztán kiélvezhetem, egész Budapest egy óriási kukucskapiac, csak itt nagyobb a forgalom. Összesűrűsödik a Körút és a nem működő pályaudvarok környékén, kijebb már egészen más a kép, itt leginkább egy-egy vadállat felhasított teste az a néhány ház, ami részben sértetlen maradt, a kifordult belsejében kutató hátizsákos hangyákkal. Nincs többé kerítés, rendszerint kapu sincs, és az értékek nagyon viszonylagossá váltak. A Vilma Királynő úton (Fasor) Milotay könyvtára voltaképpen az utcán hever, mert a villa főfala eltűnt. Néhány katona őgyeleg körülötte, de úgy látszik, nincs kifogásuk ellene, hogy a papírhalmazzá omlott könyvtengerből folszedjem és olvasni kezdjem ott, állva, a *Lila ákác*-ot, sőt az ellen sem, hogy, nem bírva ellenállni a könyv sűrű békehangulatának, a hátizsákomba süllyesszem, szemérmetlenül.

Mert persze én is hátizsákkal járok, mint egy gyűjtögető életmódot folytató vadember a mélységes dzsungelben, remélve, hátha akad valami. A Nyugati előtt, a hajdani Banánszigeten teherautó áll, ott krumplit osztanak, sajnos, hamar elfogy, mindenki csak egy kilót kaphat, de a hitvány, pincészagú, foltos és fekélyes krumpli óriási kincs – két napra biztosítja az életet. Sokan belefálnak azon nyersen, meg se törlik, az első osztáskor én is beleharapok, isteni jó.

– Jól teszi – mondja mellettem egy rendkívül rongyos, villogó szemüveges asszony, óriási koszorúba font haja alatt egészen pici az arca, a rongyait meg egy isten tudja, hogyan megmaradt rózsaszínű antilopöv fogja össze –, így táplálóbb. Fagyos ugyanis, s ha melegegre kerül, kiolvad belőle az enzim.

– Vegyész? – kérdezem tele szájjal.

– Biológus – mondja az asszony –, viszontlátásra. Állítólag holnap is jön néhány vagon, most mondták, ott elől.

A Jókai utca egyik szakaszát Csallóköznek becézik, itt autóalkatrész-gyárok és üzletek sorakoznak, hat-nyolc hatalmas üzlethelyiség, raktárak. Errefelé kell menni abba a hodályba is, ahol a Művészek és Írók Szakszervezete minden délben ad jegyre egy tányér borsólevest zsizsikkel. Nóráék üzlete is itt volt, míg el nem vitték őket Bergen-Belsenbe. Nem hallgattak ránk, azaz Tauber Blankára, aki leadta nekem a drótot.

Tauber Blanka kicsi, gömbölyű, tehetséges kolléganő, együtt dolgozott velem a Szocialista Képzőművész Csoportban. Március tizenkilencedikén szállták meg Budapestet a németek, Blanka másnap jött fel, rohant, engem meg sem várt, Pannival beszélt:

– Piri azonnal menjen illegalitásba, ne hallgassatok senkire, én végigcsináltam ezt Szlovákiában. Most rendelkezések jönnek, de azokat hamarosan visszavonják vagy megváltoztatják. Semmi nem számít. Mindent elvesznek és mindenkit elhurcolnak, a fontos vagy gazdag embereket elsőnek, aztán a kommunistákat. A zsidókat is persze. Pirit elviszik és megölik, ha nem bújik el. Szóljatok mindenkinek, akit el tudtok érni.

– Szóljak Nóráéknak? – kérdezi tőlem Panni, mikor már indulóban vagyok a búvóhelyemre. – Én szólok, de úgysem hallgatnak rám, tudom.

Hogy nem hallgattak rá? Hát nem. A Thököly úti kétemeletes villában nem olyan emberek éltek, akiknek számít az, hogy mit mond olyan kétes egzisztencia, mint egy állástalan tanárnő, akinek a férje festő, ha éppen nem hívták be katonának, a húga ugyancsak festő, börtönben is ült mint kommunista, a testvérének volt képe kölcsönkérni pénzt tőlük ügyvédre, mikor a hűgát letartóztatták, igaz, hogy nem adtak neki, hogyisne, hogy máskor is kérjenek. Nem elég, hogy minden hónap első hétfőjén meghívták őket vacsorára egyetemista korukban, jóleshetett nekik a menza után, nem szabad elkényeztetni az ilyen népséget, ha százszor közeli rokonok is – unokatestvérek.

„Hogy mi elbújjunk? Hamis papírokkal élünk, mint a bűnözők! Hát ilyesmi csak nektek jut az eszetekbe! Ha az

ember betartja a törvényes rendelkezéseket, semmi baj nem érheti, ezt már megtanulhattátok volna. Legföljebb kineveznek a gyárba egy német ellenőrt, autóalkatrészre mindig szükség van, majd hadiüzemnek nyilvánítják, annak az igazgatóját és családját nem bántatják. Persze egész más, aki kommunista, mint a húgod – mert ezek keverik rossz hírbe a tisztességes dolgozó polgárokat! –, ezt igazán nem hittem volna rólad, Anna! Hamis papírok!”

És betartották a németek rendeleteit, az utolsó pontig, mindent. Rengeteg ékszer és pénzt szolgáltatott be nekik, rajtunk a tízezred része is segített volna, de nem adtak, eszükbe sem jutott, és hiába is kértünk. Nem ismerték a szegénység törvényét, de a hatalomét, azt igen. Egy hónap múlva elvitték őket.

De hiszen azóta már haza is kerülhettek, ha életben maradtak. A teljes háztömböt elfoglaló üzlet sértetlennek látszik, mindenesetre belövést nem kapott, ablak persze nincs, kapu sincs – azaz –, de hiszen ez nyitva van! Nyitva van, és teherautók állnak előtte. Ahogy közelebb kerülök, látom, hogy katonák jönnek-mennek, ki-be, és csomagokat raknak fel a teherautóra, már az utolsókat viszik, a helyiségek üresek, besétálok, három nagy teremben már egy lélek sincs, de ami még nagyobb baj, polcok sincsenek – lehet, hogy nem is voltak, nem sokat jártam én itt azelőtt –, pedig azokból vittem volna tüzelőnek. De most megnyílik egy ajtó, keskeny helyiség látszik mögötte, biciklik vannak benne. Hú de jó volna egy! Még semmi jármű nincs a városban, csak katonai dzsipek és teherautók – állítólag májusban indul az első villamos. A biciklik most mozogni kezdenek, katonák ülnek rajtuk, és karikázva vezet mindegyik még egyet, némelyik kettőt is, mint egy vezetéklövet.

– Adjál egyet – nyújtom ki a kezemet az ostromlott városban élő asszonyok megszokott mozdulatával, de a katona oda se figyel. Csak a negyedik, aki az utolsó két biciklit vezeti, áll meg, és sebes szóáradatba kezd. Már egy kicsit rám ragadt az orosz, értem is, hogy sajnálja, nem adhat, nem az övé, de az enyém sem, a háború még folyik, most mennek a seregek nyugat felé, minden járműre szükség van, hát nem akarom, hogy „Gitler kaput” legyen? Nohát! Kotorászik a zsebében, előszed egy darab dohányporos sárga cukordarabot, a

kezembe nyomja, vállon vereget, jól van, kisfiam, mondja – érdekes, már másodszor néznek fiúnak ebben a füles sapkában és a százéves tréningnadrágomban –, azután egyedül maradok kedves rokonaim színüres üzletében.

De mégsem színüres. Az összetört mosdóhelyiség sarkában egy hatalmas tekercs fekete, gumyszerű valami fekszik, olyan, mint egy vékony öntözőcső, karikába kötve. Mindenesetre berakom a hátizsákomba, nehéz, mint a só. De anyag, és ez a négy háborús év megtanított rá, hogy minden anyag kincs. Sajnos, nem lehet megenni.

Az élet azért folyik, és lassan rendeződni is kezd, már amennyire. Nincs az az orosz katona, aki ne adna egy darab négyszögletes, furcsa, puha, barna kenyérdarabot, ha lerajzolom. Beszél, beszél, nem tudom pontosan, mit akar, de ha előszedem a vázlatkönyvemet – mindig a hátizsákomban van –, és azt mondom: ül le – azonnal leül, a sapkáját egyenesre húzza, a két kezét a térdére teszi, és ül, mint a fényképésznél. Sajnos a rajzot négyrét hajtva teszi a mellzébe, s közli, hogy elküldi a feleségének vagy a mamájának. Szépen megköszöni, és ad kenyeret, egyik egy kis stanicli porcukrot is, ketten bámuljuk a csodát Pannival, és még a szétszedett zacskót is kinyaljuk.

Borzasztó lassan jön a tavasz, de jön. És lassan jönnek már az eltűntek is, vagy hír jön róluk, s a hír nem mindig igaz. Bíró Ivánka eltűnt Borban, pedig még tizennyolc éves sincs, sírja a testvére, aztán, egy estébe hajló tél végi délutánon, német katonaköpenyben egy szőke szakállas, cérnavékony idegen áll meg az ajtóban.

– Nem tudom, hol lakik Anny, alhatok nálatok? – És már alszik is a padlón Ivánka, de előbb megosztja velünk azt a „dörgemüze” nevű iszonyatos német konzervet, ami az egyetlen földi vágya. Radnóti verseit hárman is hozzák, de róla magáról csak annyit tudnak, hogy sikerült bejutnia a Borból hazainduló első csoportba, de hol van? A második csoportból már néhányan megjöttek. Donáth Gyurka megfagyott a Donnál. Pista, hála istennek, megvan. A szülei is. Kutny Marika is, akit nemsokára feleségül vesz. A bátyámat, Gyurit, Balfon látták utoljára, tifusz után volt, már nemigen tudott járni. Az Oktogonon igyekszem kikerülni egy felém

rohanó katonát, de elkap és zokogva csókolni kezd. Pollák Oszi, kollégám, barátom és elvtársam. Félegyházi családomból senki nem élte túl a haláltábot. A nagymamám – hetvennyolc éves – még kiért. Ott ölték meg. A nagynéném megőrült a vagonban. A nagybátyámat már Kecskeméten agyonlőtték.

Panni boldog – Korniss fogságba esett, de ő addig lótottfutott Ponciustól Pilátusig, míg kikaparta. Néger csontváz jelent meg az ajtóban egy szép napon, ő volt, s azóta ágyban fekszik, és ennivaló kellene neki. Neki is.

Hátha most segítenének Nórikáék? Úgy hírlik, hazajöttek, talán ott megtanulták, hol lakik az Isten. Most már rendben lehetnek, volt másik lerakata is a gyárunknak, mindannyian megvannak, a villa sértetlen maradt – próbáljuk meg, nekiindulunk Pannival a végtelen messzeségben lévő Thököly útnak.

Úristen, micsoda pompa, kényelem és gazdagság! Az ablakokon üveg, mind a két emelet ép, a konyhában tűzhely, amin bableves fő, és kolbászarabokat vet fel a bugyogó lé, be kell rúgni a szagától. Igaz, hogy nincs cselédje Nórának, ő maga főz, szép kék kötény van előtte, mindenütt tisztaság és rend, sértetlen edények a polcokon, dobozok és üvegek, egy rég elsüllyedt világból maradt szabályos konyha. Nem üdvözölnek túlságos nagy lelkesedéssel. Pali, Nóra férje is bekukkan egy percre – hál' istennek, megvagytok, én megyek is fel Károlyékhoz –, tény, hogy elég hitvány a felszerelésünk, és ez a hosszú út a Visegrádi utcától a Thököly útig nagyon el is fárasztott bennünket. Nem vagyunk valami jó bőrben, Korniss szerint Panni olyan sovány, hogy „profilból nem is látszik”. De azért leültetnek, és elkérdezik, mit tudunk az ismerősökről s a családról, aztán sóhajtva kezd panaszkodni Nóra:

– Látjátok, így vagyunk, csak a földszintet használjuk napközben, az emeleten csak egy-egy szobát tudunk fűteni minden családnak (Henrik nagyapjáék, Károlyék és Paliék laknak a villában, mindig Buddenbrook házat szerettek játszani), a férfiak egész nap az üzletben vannak, újra kell kezdeni az életet, hiába, szörnyű veszteségeink voltak, de hát majd csak kialakul, jövő héten már bejön Rózsika is, a régi szakács-

ném Monorról, majd kocsit küldünk érte, képzeljétek, más-ként be se jönne, hát most nektek jó világ lesz, Piroskát bizonyosan mindennel ellátják, meg az uradat is, az is kommunista volt, ugye? Itthon van már?

Most mondjuk meg neki, hogy Panni tegnapelőtt adta el egy bögre zsírért a fekete ruháját, s hogy az a csomag (bab, borsó és szezámolaj), amit a Nemzeti Segély ad hetenként a művészeknek, az az egyetlen alapja az életünknek? Hogy Panni romot takarít az iskolájában, és Korniss katonaruhája a tetvetlenítéskor úgy tönkrement, hogy ha fel tud majd kelni az ágyból, legfőljebb a festőköpenyét veheti fel, mert más ruhája nem maradt? Hogy én, igaz, a Szakszervezetben dolgozom, de egy csomag gyertyát kaptam honoráriumba egy plakátrajzért, és hónapok óta hazaviszem a Jókai utcai zsizsikes borsóleves felét egy konzervdobozban Panninak? El sem hinnék, különben is gyerünk innen, mert még elsirom magamat, úgy megsajnálom őket.

– Én megvárom a családot, de ti nem ennétek egy tányér levest? Már kész – kavar egyet a fazékon Nóra.

– Nem, dehogy, nem vagyunk éhesek – mondja Panni.

– De, kérünk – mondom én, a gyöngye jellem.

Kanalazzuk az isteni levest, Nóra kenyeret is szel hozzá, igazi kenyér, látom, hogy Panni titokban zsebre dugja Kornissnak, én már belefaltam, de elszégyellem magam, és én is zsebre dugom a maradékot. És most meglepő dolog történik. Károly, Pali öccse, aki meglehetősen hátul állt, mikor az észt osztogatták, hirtelen berobban a konyhába.

– Itt vagytok, Nórika? Most osztjuk szét a Béla amerikai csomagját, ebéd előtt, most mindnyájan itthon vagyunk.

– Hű, de nehéz volt – lökdös be kézzel-lábbal egy hatalmas faládát, már feszegeti is a leszögezett tetejét –, most hozták, egy katonai autóval küldte Béla az amerikai zónából.

A láda színültig tele konzervekkel. Kakaó, kávé, szárított gyümölcs, sonkakonzerv, zsír, cigarettakartonok. Van időm jól megfigyelni, mert Károlyka lassan rakja háromfelé igazságosan. Három nagy kupac emelkedik a padlón, az asztalra nem is férne már. Milyen szép, színes dobozok. Milyen furcsa, hogy rajta van a tartalmuk képe is, sárgabarack, rajta zöld levél, rózsaszínű sonkaszeletek, mellettük kés és retek, istenem, csokoládé mosolygású fiatal nő tálcán narancsitalt

kinál, a csokoládétáblákon zöld mezőben barna foltos tehén – egyik doboz se lyukas, nem is horpadt, nem is rozsdás. A cigarettacsomagon teve, Camel. Camel. Valaha álltam egy svájci pályaudvaron, és cigarettát vettem, pénzért, nem koldultam, nem cseréltem – nézd, amerikai cigaretta, teve van rajta!

– Inkább törököt vegyél – ajánlotta egykori férjem –, Turmacot. – Piros dobozban volt. Azért tesznek színes képet a dobozra, hogy kedvet kapjak rá, hogy azt vegyem meg. Mert sokféle van, válogatni lehet. Nem jegyre adják, nem is aján-dékba, nem is segélybe. Vehet, aki akar, amennyit bír.

A láda kiürült, a három kupacot Károlyka és Nóra három kosárba rakja – honnan varázsolták elő ezt a három kosarat?, méghozzá ekkorákat. Úgy látszik, így szokták. Nem először történik az ilyen osztozkodás. Béla Amerikában él, professzor valahol, vegyész, Pali másik testvére.

Azért egyet adhattak volna.

Ahogy kiérünk az utcára, úgy elkezdünk röhögni, hogy le kell ülnünk egy csomó szépen összerakott téglára, fuldoklunk, köhögünk, a finom leves most fejt ki élenkítő hatását, isten-nien érezzük magunkat, a nap is süt.

– Mit akarsz – nyögöm –, aranyért mindent lehet kapni, még szalmakalapot is vehetsz Kornissnak, úgyis azért sír, hogy elveszett a gyönyörű festőkalapja!

Panni elkomorul, a gyűrűje helyét tapogatja – már nincs meg, rögtön eladta, amikor Korniss hazaért. Sárgarépat, karalábét és húst vett rajta, meg hagymát, az orvos barátunk azt mondta, hogy azonnal vitamint kell kapnia, különben isten tudja, mikor szedi össze magát.

Több aranytárgy nincs a családban.

Pénzért is lehetne kapni egyet-mást, de az sincs. Honnan lenne nekünk, s ami van egyeseknek, annak is zuhan az értéke. Infláció jön, mondják, s az árak félelmetesen rohan-nak felfelé. De kezdenek segíteni azok az országok, ame-lyeket nem ért el a háború. Mi is kapunk a Nemzeti Segélytől egy norvég csomagot. Ránk is fért, mert Panni romtakarítás közben talált egy parányi szürke cicát, úgy sírt egyedül, hogy hazahozta, most már négyen vagyunk. A norvég csomagban

csudálatosan sok négyszögletesre vágott keménypapír van, szép simán egymásra rakva, arról kisül, hogy odavaló kenyér. És zabpehely és kása, meg egy hatalmas, henger alakú konzervdoboz. Nem tudunk norvégul, de annyit kibetűzünk a feliratról, hogy máj. Az egész családot óriási izgalom fogja el, a Ljubicának keresztelt cicát is. Korniss felkel az ágyból, mindnyájan leülünk a konyhaasztal köré, a cica Korniss ölébe. Gyönyörű, piros szeletek kerülnek ki a dobozból, sajnos, nyers. Van még kétujjnyi szezámolajunk, megsütjük benne – mondja Panni –, egyszer élünk. Még forró, amikor neki-esünk, aztán egyszerre köpjük ki mind a hárman. Belül merő vér, és édes, mint a méz, Ljubica boldogan kap utána, ilyent még nem látott, gondolom, aztán ő is otthagyja, rákapar. Nem vagyunk elég edzettek, még mindig nem, a fene a magyar ízlésünket, Panni sírva fakad. Korniss azt magyarázza, hogy a fagyott lóhúst mennyivel jobban el lehetett készíteni, ha volt hozzá só, de – teszi hozzá – a fahamu is jó, az is sós. Marad a zabpehely nyersen, s a kása, vízben főve.

„Azért csak kivirított tavasszal az ibolya, ha vérrel öntözték is a földet” – melyik Jókaiban van ez? És melyik földet? Szentendrén már bizonyosan érik a cseresznye, zöldell a hagyma és a saláta; de Szentendre elérhetetlen messzeségben van, Fél-egyházáról ne beszéljünk, különben is, nekünk már ott sincs földünk. Piac? Egyszer merészkedtem el az újpesti piacig – semmit nem tudtam venni. Aranyat vagy ruhát kértek mindenért, vagy rengeteg pénzt.

Az üres előszobaszekrényben ott alszik a kiscica. Az ismeretlen rendeltetésű, Nóráék üzletéből való gumitekerics kellős közepén. Alvó cicát, aki bizonyosan húsról álmodik, bűn felkelteni. Engem se kelt fel senki, mikor minden áldott éjjel stíriai metéltről álmodom, a fene a gusztusomat, éppen stíriai metéltről, amit ugyan nem nagyon sokszor ettem életemben, de álmomban pontosan érzem a meleg, cukros, vaníliás szagát – mégis felnyalábolom Ljubicát, átrakom az üres szekrény egy másik polcára, s a hátizsákomba teszem a hatalmas tekercest –, én ezt megpróbálom eladni, elcserélni, mit tudom én, ha egy csomag hagymát kapnék érte, az is jó volna. Hol próbálkozzam?

Hát a Csallóközben természetesen. Oda való, ott csak tudják, mire jó, hátha megveszik, gyerünk.

Micsoda változás a Jókai utcában! Három autóalkatrész-üzlet is rendben van már, beüvegezve, belül mozgás, szabályos üzleti élet, vevők és eladók, civilek is, katonák is, teherautó, személyautó, háromkerekű bicikli, motorbicikli, normális pesti utcai forgalom, gyűjtöm a bátorságot, kétszer is végigsétálok az üzletek között, nem tudom elhatározni, hogy melyikbe volna legjobb bemenni. Nóráék üzlete is gyönyörű már, ott is élénk a forgalom, s ahogy benézek, hát, uramisten! Sanyi!!! Ott áll egy rekeszes fémpolc előtt, és valami csavarokat rakosgat egy nagy bajuszú, csizmás férfiú elé.

A Magdolna utcai ifiesten (Ifjómunkások kultúrestje) jött oda hozzám Sanyi, ahol én festettem a kórus dekorációját, ő meg a kórusban énekelt.

– Én a MAK-ban dolgozom, segédmunkás vagyok, ugye maga a főnök unokahúga, aki tavaly bukott le? A festőnő-vendék.

– Igen – mondom, és iszonyú zavarba jövök, mert el tudom képzelni, milyen jó dolga lehet Pali, a „főnök” gyárában egy segédmunkásnak, most mit mondjak neki. Mentegetőzzem, hogy nem sok hasznom van ebből a rokonságból? De Sanyi tájékozottabb, mint hittem, mert elneveti magát:

– Pechje van az öregnek, két éve meg a Kürti Hédi bukott le Madzsarékkal, az is rokona volt, de hiszen ezt te biztosan tudod, ugye? Tè meg a diáklebukáskor kompromittáltad, mi? Szegény testvéredet eleget szekálta miattad, tudtuk mindnyájan!

Több beszédre nem volt szükség, káromkodtunk egyet, nevettünk egyet, s azután is, valahányszor találkoztunk egy-egy túrán, kultúresten, akárhol, úgy néztünk egymásra, mint akik ugyanabban a mentőcsónakban hánykolódnak a tengeren, de majd csak partot érnek egyszer. Az isten verje meg! Most itt voltunk, partot értünk, de Sanyi most is segédmunkás, én meg itt szédelgek toprongyosan, s a MAK virágzik, a „főnök” meg nyilván bent ül az irodában.

– Sanyikám – esek neki boldogan –, monddad már, mi ez a tekercs lyukas gumi? Használtok ti ilyent? Megveszi ezt valaki?

– Legalább háromezer pengőt kérj érte, hallod? Ez

Bowden-zsinór, autóba való, mindegy mire, most nincs időm magyarázni, kijöhet a főnök. Megveszi, nyugodt lehetsz, ha nem akar annyit adni, mondd, hogy viszed a Zuckermann-hoz, itt szemben! Szabadság! – ezt már súgja, s elröhögi magát, mert én a szűkebb hazám tájnyelvén válaszolok, azzal kihúszom magamat, és benyitok az irodába.

Hát itt aztán semmi nem történt, nem változott a kép. Pali előtt telefon, iratok, egy nagy doboz cigaretta – belelesek a dobozba, nem, nem Camel, de megkínál: Honvéd. Az íróasztalon tálca, üveg pohár.

– Jól vagytok, Piróka? Látom, virulsz, no hála istennek, most felvirradt neked! Miniszter vagy már?

Mi lehet az üvegben? Ha tiszta víz, akkor is a pofájába kellene önteni nagy hirtelen. De csak nyugodtan, előkelően. Nem szabad Panni vékony orrára gondolni, se Korniss barna csontkoponyájára, se Ljubica sírására, amikor felágaskodik egy kenyérdarabkáért. Különben is szédülök a Honvédtől, nem az a gyöngye hölgycigaretta, amit manikűrözött kézzel szokás lebegtetni.

– Már kínálták a miniszteri tárcát, de nem fogadtam el, tudod, én festő vagyok, nem értek a politikához. De most mint eladó vagyok nálad, Palikám, jó?

– Eladó? – kacag Pali, s a zsebéből gyűjt rá egy Camelra –, zabráltál egy autót? Vagy kaptál egyet a barátaidtól, és elhoztad, mert nem akarsz vezetni?

– Nem, autót nem hoztam. Csak ezt. Ez is autóalkatrész, ugye?

Pali füttyent, sosem hallottam még, nem is gondoltam, hogy képes ilyen hangot kiadni, aztán műértő kézzel megemeli a tekercset:

– Bowden-zsinór. Igen, megveszem. Ruszkiktól kaptad, persze, mit adtál érte? – Hangosan kacag.

– Egy romos házban találtam – mondom, de azért kicsit szűk a torkom. – Háromezerért odaadom, inkább neked, Zuckermann annyit ígért érte itt szemben, de, gondoltam, maradjon a családban. (Nem szakadt rám az ég.)

Fejcsóválva leszámolja a háromezer pengőt. Cukor, tej, zsír, liszt, krumpli – gondolom. És hús, hús, hús. Vagy sajt. Fehérje. Útiköltség Szentendrére, valami zöldféléért. Most már nem fagyos semmi, nem „olvad ki az enzim”. Még

mindig sok pénz háromezer pengő. Olyan békebeli száz pengő értékű. Talán egy cipő is? A síbakancsom szörnyű állapotban van.

Most, hogy túl vagyunk a pénzügyeken, Pali visszaváltozik kedves, finom, régimódi úriemberré, megveregeti az arcomat:

– No, és mit veszel rajta, te icipici dáma?

– Estélyi ruhát – mosolygok rá –, hátha mégis úgy döntök, hogy miniszter leszek.

Pali kikísér, végig az üzlethelyiségen, a főkapuig. Lógotom az üres hátizsákot a Sanyi pultja felé eső kezemben, egy pillanatra rám néz, elmosolyodik, s már rakosgat buzgón tovább. Meddig tart még, hogy úgy kell tennünk, mintha nem ismernénk egymást?

Az utcán süt a vékony tavaszi nap, megállunk egy percre. Nem kell már a kapuboltozat alá állni a repesz, a bomba vagy egy átelleni golyó elől. Pali is ilyesmit gondolhat, mert hirtelen megszólal:

– Most már majd csak rendbe jövünk, az üzlet is megindult szépen. Csak Nórika ne venné annyira a szívére azt a biciklit. Meg se mertük mondani Irén nénédnek. Belebetegedne.

Futnék már vásárolni, ne bölcselkedjen most, ha egyszer elkezdi, nehezen hagyja abba, csak fél füllel hallgatom, de erre mégis felütöm a fejemet:

– Mióta biciklizik Irén néni?

– Ne ízetlenkedj, kérlek, ez nem tréfa. Az aranybicikli tűnt el. Ötszáz Napóleon-arany volt beépítve egy biciklivázba. Itt állt a kis raktárban, egy tucat másik között, csak mi tudtuk, hogy melyik az. És elveszett a többivel együtt. Túljesen kirámolták ezt az üzletet.

Aranybicikli! Színes tetejű sapkában gömbölyű arcú katona karikázik vidáman egy biciklin, vagy vezeti fél kézzel, mint a vezetéklovat. Bombák csapnak le süvöltve, és salakronccsá olvad egy arannyal töltött fémcső is a többi közé. Házat épít, földet vásárol egy német szerelő, aki kincset talál az eldobott gépalkatrészek között. Sok évvel a háború után roncsstelepen játszó kisgyerek találja meg és viszi haza gombfociba, csatárnak, a jó nehéz, kis fületlen gombokat. Ellopja valaki hazi-igyekvő, jön rajta árkon-bokron át, aztán az első tanyán elad-

ja egy kerek juhsajtért. De esetleg elkerül a Szovjetunióba is, és karikázik rajta vidáman a most már micisapkás, gömbölyű arcú volt katona.

– Borzasztó – fogom át egy percre Pali vállát. – No, szer-
vusz, Palikám.

Az istenfáját! Meg kellett volna nézni azt a Bowden-zsi-
nórt, hisz az is üres volt belül! Hátha abba meg platinaru-
dakot dugtak! Nehéznek elég nehéz volt.

Rohanok végig a tavaszi utcán.

„Mit akar ez az egy ember?”

KRÓNIKA

„*Illo tempore*” – *abban az időben* –, mondogattuk egymásnak, tulajdonképpen mindig így emlékeztünk arra az időre – meg nagyon szerettünk is a latinnal játszani, meg voltaképpen szégyelltük is; mit? hogy féltünk? hogy nem mertük magyarul kimondani?

Nem hát. Hiszen amikor a német nyelvet kényszerítették rá Magyarországra, a hazafiak csak azért se beszéltek németül, hanem *diákul*, igen, így írtak és így beszéltek, klasszikus fitytyet hányva a rájuk erőltetett idegen nyelvnek s a Hatalomnak, bizonyos, hogy mibennünk is ez működött, ha nem mondtuk is ki soha.

Abban az időben tehát, a taggyűlések, a szemináriumok s a pártnapok idején, csak az számított valamirevaló, tehát sikeres estének, ami legalább éjfélig eltartott. Mikor az álmoságtól ingó fejek közül újra és újra kiemelkedett egy feltartott kéz s egy buzgó jelentkező, újra és újra *hozzászólt* valaki felkavarva a füstöt és felzökkenésre kényszerítve a szundikáló aljnépet. Persze akadtak renitens elemek, képesek voltak cédulákat küldeni a másik közönyös alaknak, mint például Juhász Ferenc Vas Istvánnak: „Té a véres hurkát szereted jobban vagy a májast?” Gyakran válasz is került, Domokos Matyi írta: „Juhász Ferenc nagy számár, mégis iskolába jár.” Máté György, az Írószövetség párttitkára nagyot bólintott a jelentkezőnek, megadta a szót, de utána mindig feltette a kérdést: Ki szól hozzá, elvtársak? Akadtak pompás hozzászólások, fogadalmak, önkritikák, felajánlások és feljelentések, szaporodott a füst, áporodott a levegő, s olykor feszült az izgalom: ugyan ki és mi kerül terítékre, kit öl meg ki, és az ölendő hogyan viseli s ugyan miért így.

Hát ülök otthon a hűlő cserépkályha, a termoszbba készített tea és két, soványan megvajazott kenyérszelet mellett (nagy

kincs a vaj, sorban állunk érte a „tejboltban”). Vali is hozott két almát, a fene a hülye fejemet, hogy nem tudok beszerezni legalább egy kis pálinkát, csak „tearumot”, éjfél már elmúlt, no, most már indulhatnak hazafelé, ballag Feri és Pista, már a Rákóczi úton járhatnak, de lassan jönnek, már majdnem egy óra. Villamos? Ki tudja, jár-e még, de nem, gyalog jönnek, pedig csípős a téli éjszaka, magamra terítem a második kabátot is, és mi a fenéért szorongok így? Ez nem szeminárium, itt nem szégyenítheti meg Pistát a szemináriumát vezető iparművész hölgy. Pista szemináriumát főképpen színészek népesítik be, ők felvetett fejjel, mérsékelt, ám kifejező gesztusokkal adják elő, deklamálják a leggyermetesebb vagy -jelentéktelenebb szöveget is, nem úgy, mint a tudás terhétől dadogó, igazán nem szónoknak született Pista – de hol van már?

Fél kettő. Itt van, hallom, ahogy ledobja a kabátját, de nem Pista érkezik meg, ez nem lehet ő, ez a hirtelen lefogyott, csontjaira feszülő, összezilált vonású arc, mi történt, az istenért?

– Hová tettük a régi dossziékat? Amiket még Eti csomagolt össze. Hol vannak, tudod? Meg kell néznem, most, rögtön, jöhetnek értem, legalább tudjam, mit írtam akkor, nem emlékszem, csak a hangulatára, hisz tizenöt éve már, látnom kell!

Hogy kihűlt a lakás, az óriási, ostromtépett öreg ház nagy szobái, zegzugos kis folyosók, még jóformán üres, ostromlótakat védő falak, ahogy az előszobai rozoga szekrényalja-fiókból kikotorva tépjük, bogozzuk az összekötött papírcsomagokat, csupa por, csupa megsárgult gépelt lap: *Levelek egy szocialistához*. És külön a harminchármas, harmincötös *Válasz*-ban megjelent szöveg.

– Nem emlékszem, hogy mit írtam, borzalom! Lukács Imre ezt hozta fel ellenem. Hogy nem vagyok méltó az író névre, sem az Írószövetség-tagságra, s hogy tagjelölt létemre nem gyakorlok önkritikát, ilyen pártellenes, meg olyan gyilkos, meg tervellenes, mindenellenes, és szándékosan titkolom el ezt a írást aljasul, hogy látszik a munkásáruló Kassák hatása, és a gyalázatos Németh László tanait másolom, hirdetem, árulom, és elárulom, és... idézett is, felkészült belőle...

No persze. Ugyan vajon Barabás Tibor csak jóságból kínoztatta Pistát, hogy vállalja a tagjelöltséget, csakugyan nem ma-

radhatott volna meg a Kiadóban anélkül? Hogy Pista csak németet, angolt és franciát fordít, és polgári származású, meg Kassák, meg Munkakör, meg Eti? Pistáék otthonából néhány roncs bútordarab maradt meg, a szüleit is el kell tartania, természetesen Marikát is segítenie kell, a Standard, a Giraud megszűnt, a Révai Kiadó átalakult – hát belement, vére ellen való volt pedig. Meg én is púp vagyok a hátán, én együtt ültem Rajkkal a diákperben, európai iskolás voltam, nem vagyok festő, hajdani drága barátnőm, Gizi most atyaisten a Minisztériumban, és ő csak arra méltatott, hogy sokszorosító grafikus lehetek – soha életemben nem csináltam kommerciális dolgokat, de örüljek, hogy ilyen minőségben megmaradhatok szövetségi tagnak, legalább betegbiztosításom van.

– És te? Válaszoltál?

– Igen. Azt mondtam, hogy kilépek a Pártból. Hogy nem akarok se tagjelölt, se tag lenni ott, ahol ezt csinálhatják az emberrel. Hogy negyvenéves fejjel Canossát járatnak velem azért, amit huszonöt éves koromban írtam. Hát ők? Nem is tudom, hogy mit beszéltem, olyan éktelen düh fogott el, nem emlékszem mindenre. Ordítottam. Hogy Etit előrángatják a sírjából! És én ellensége vagyok minden erőszaknak, és...

– Csak nem mondtad el azt is, hogy katolikus vagy?

– Nem tudom. Bizonyosan mondtam, értsd meg, nem emlékszem, úsztak előttem az arcok, a szó szoros értelmében előntötte az agyamat a gyűlölet, a fékezhetetlen düh – és ha felakasztanak érte, akárhogy félek, akkor se bánom! Mert ha egy ilyen csandala szava számít, akkor már vége mindennek – mindennek vége.

Nem kérdezem meg, mi a csandala, tudom. Aki a legalsó kasztba tartozó érinthetetlen, mert aki hozzányúl, már tisztátalan. Pistának újabban gyakran akad alkalma használni ezt a kifejezést. Csandala.

Hát akkor összedőlt. Összeomlott minden, amit eddig vérző körömmel kapartam össze, belévakoltam a tankönyv-illusztrációt, a rendes polgári házasság lehetetlenségét, lemondást a gyerekről, vállalva a csábító ringyó boszorkányságát. Meg Vas néni fanyalgását s nagy erkölcsű barátaink fejelfordítását, sőt Pista szörnyű lelkiismeretfurdalás-rohamait is Marika miatt. Föl akartam építeni az Elvesztett

Otthon helyett egy újat, a kettőnkét, ahol dolgozni tud, és jól érzi magát, és idővel majd csak észreveszi, hogy nem ok nélkül kellett neki igenis énhozzám visszajönnie, véglegesen. És most már álltak a falak, de még csak könyvekkel és képekkel voltak kibéelve, az a polgári környezet, amit ő annyira igényelt és megszokott, még csak nyomokban volt meg, a piritóskenyér-vacsorához is megterített asztallal, a kályhaátalakással. Ezenkívül egyedül viaskodtam a nem működő fürdőszobakályhától kezdve a romos falakból kilógó villanyvezetékekkel s az örökké elromló különféle víztartályokkal – Pista igazán nem volt *homo faber*. Szerelő? Istenem, hol volt szerelő, és hol volt rá pénzünk? A romos hátsó lépcsőn egerek nyüzsögnek, olykor patkányok is, hát boldogan beszerzek egy cicát Kálnoky László barátunk, a macskabarát tenyészetéből. Pista élénken tiltakozik, mióta kisgyerekkorában a szomszéd macska széttépte a húsvéti nyusziját, egyszerűen fél a macskáktól. De ahogy a maroknyi szürke cicát leteszem a szoba közepére, az, bátran szétfeszítve a lábát, hátracsapott füllel, villogó zöld szemét Pistára emelve, ráfúj, legalább annyi erővel, mintha egy pitypangbóbíta viszszafújna énám.

– Haha, Cyrano, harcok csillaga! – méltányolja Pista a bátorságot és e lobogó önérzetet – a cica polgárjogot nyer, a rágcsáló fenevadak eltűnnek, s én megrendülve eszmélek rá: talán csak rendezés kérdése minden, a görcsök feloldhatók – lehet, hogy a gyereket is elfogadná, ha különösebb baj és kellemetlenségek nélkül csak eléje raknám készen, a padlóra?

És most mindennek vége. Lehetetlen, hogy ezt eltűrjék bosszulatlanul. Ilyesmire még nem volt példa, mindenki üget, furakszik, tolong, befelé, be a Pártba, ő meg az arcukba vágja, hogy kilép?

– Visszaadtad a tagkönyvedet?

– Nem fogadták el. Majd utánanéznék, részletesen kell kifejtennem, miért, mikor, kinek a hatása alatt írtam ezt akkor, és mit gondolok róla most, majd bizottság fog dönteni – de én nem csinálom ezt végig, holnap visszaküldöm, s írásban mondok le, csináljanak velem, amit akarnak, de én nem, nem, nem!

Most már hajnalodik, szürkül az ablak. Rettenetesen hideg

van. Nem fogom lebeszélni, most már ismerem a természetét. Kétségbeesik, ha egy villanykörte kiég, összeomlik, ha elszakad a cipőfűzője, de elhatározás, becsület, szellemi kiállás, belső függetlenség, az ilyesmikben karcolhatatlan gyémánt, én tulajdonképpen rettenetesen büszke vagyok erre, csodálom, tisztelem érte. Imádom is. Könnyű ezt mondani, jobb lesz, ha nem jár a szám, és kitalálok valamit, nem az a dolgom, hogy itt jajgassak még fel sem épült tündérváram romjain!

– *Forsitan et haec olim meminisse juvabit* – fordítom marháskodásra a szót –, de addig is, tudod mit, keressük meg Déryt. Neki tekintélye van, jóban van ezekkel, hátha el bírja simítani valahogy, és vallatás nélkül kiszabadulsz.

Szegény Tibor kissé megdöbben, mikor reggel erősen megviselt állapotban beállítunk hozzá. Nem is invitál be, a havas utcán tocsogva, le-fel sétálva komolyan hallgat. Persze, fél a feleségétől. Joggal, rossz nyelvek szerint még altatót sem vesz be, nehogy az ébersége netalán álmában csökkenjen. Most meg ezzel jövünk Tibor nyakára, de hát régi, atyai barátja Pistának, Zelk is segíthetne talán, de ő a jóllakottság s a rózsadombi lakás bűvöletéből még fel sem ocsúdott, s őt nem veszik komolyan, Tibort azért igen.

– Hát ez igazán súlyos ügy, meggondoltad? Maga meg, Piri, még ma jelentse a párttitkárjának, nehogy bajba kerüljön, ha Pista...

– Csak nem azt akarja mondani, Tibor, hogy elvihetik?

– Ó, nem, nem hiszem, de hát a Rajk-ügy még nincs teljesen lezárva, és maga, ha jól tudom, a diákperben...

Úgy látszik, hogy kizárólag befejezetlen mondatokban beszél, de hát ugyan mit is mondhatna?

– Jól tudja, igen. De, de, mi hasznuk belőle, ha Pista belép, a vak is látja, hogy nem alkalmas ilyesmire, és csak híre megy, hogy van, akit kényszerítenek, csuda rosszul hangzana ez külföldön!

Déry sajnálkozóan mér végig, ekkora butaságot mégsem tételezett fel rólam. Én magam is észreveszem: ne tréfálkozzunk, kérem, törni vagy hajolni kell.

– Pistám, én megpróbálok beszélni velük, talán lehet. Révaival, Horváth Mártonnal. Hogy ideges bolond vagy, s Eti

előkaparása izgatott fel ennyire. De készülj fel rá, mindenképpen azt fogják akarni, hogy vond vissza.

De nem vonta vissza. És az a két és fél év, ami ezután következett, még ma is véres elevenséggel él bennem, s máig viselem az akkor szerzett betegségem nyomait, ahogy Pista is viselte haláláig. *Illo tempore*, igen.

Hideg szorongás, mondja Pista, és igaza van. Kihűl körülöttünk a világ, félnek tőlünk, régi barátok néznek félre, még Panninak sem mer köszönni Zelk, pedig egy egész osztályt vezet fel arra az autóbuszra, amin ő már ott ül. De az Eötvös Loránd utcában ott vannak körülöttünk a bátor várvédők. Nem sorolom fel a nevüket, már őrzi a történelem ezt is. Örök hála, glória, glória és hála nekik, Pista nem bolondul belé a gondosan adagolt és legkülönbélebb töltésűen rázaporozó légi és földi támadásba. És még valami. Ezek a szennyel átítatott lángoló nyilak úgy égetnek egybe mi kettőnket is, mint a forrasztópákák a fémeket, ki törődik a külső sötétséggel, ha egymáshoz bújva, vihogva marhaskodjuk ki magunkból a retteget – ami olykor csakugyan nevetséges vád és röhögtető pokol –, potomság – legyint Kormos Pista –, Vas és Acél országa (korabeli jelszó) – rikkantja Czibor –, az acélt már lesitteltük, a vasat megeddzzük.

Kezdődik az edzés, röpködnek az ilyen-olyan bizottságra behívó levelek, s még fel sem tápáskodik az egyik ütés alól, már jön a másik, s a legnagyobb baj az, hogy kiszámíthatatlan, hol, mikor s miért csap le a pöröly, mert néha egy-két hónapig is szünetel, és aztán jön egy olyan hónap, amikor két ütés is jön egymás után.

És a nagy ütések között ezer apró tüske, naponta egy-két pofon, és hogy hogyan lehet kibírni? Nevetve.

– Csüccs le, Illés elvtárs – mondja Illés Endrének a minisztériumból kiküldött ifjú hölgy, mert Illés, természetesen, előbb a hölgyet kínálja helyyel, ez is polgári csökevény, persze, de a fél Kiadó ájuldozik a röhögéstől, mikor meghallja, mert tüstént híre megy.

Tüske, tüske, ha nem is nagy, de gyakori: népnevelők. Bármikor, reggel, este, vasárnap is beállíthat két vadidegen ember, s érdeklődhet, mi a véleményünk az öt éves tervtől kezdve az aktuális békeharcról vagy a Fő elvtárs születésnapjára való felajánlásról, s főleg arról, hogy melyik családtag

melyik pártszervezetben mit csinál. Pista ezalatt, hála teker-
vényes lakásunknak, a fürdőszobába menekítettik, és én az
illusztrációimat mutogatom nekik – sajnos, sajnos, festeni
nem tudok, akartam én, nagyon is, de hát több kell ahhoz,
mint illegális kommunistának lenni, ami voltam –, s ezzel be
is érik szépen. Csak egyszer kérdezi meg egy férfi: – És min-
den darab könyvet végigrajzolsz, elvtársnő? – Hogy a vele
lévő vékonyka szőke lány elpirul, s kinéz az ablakon, hát
megtartóztatom magam szűkebb hazám erre vonatkoz-
tatható kifejezésétől, s csak annyit mondok: – Ez már a
nyomdász elvtársak dolga.

Én is várom, mikor kerül sor rám, igazán egyszerű lenne:
Tito, Rajk, szerbek, Szentendre, de Románia felől jön az első
belövés, Pista éket akar verni közénk és Románia közé, a
Kisbárány-t (Miorica) beleveszi egy antológiába, s ez a köl-
temény magyarellenes, ugye? Újabb irodalmi támadás: anti-
szemitizmus. Bizony. Heine-válogatásról van szó. Pista válo-
gatása kifejezetten az antiszemitizmus felé tereli Heine
költészetét.

Osztálygög. Rendszeresen elkésik a *Szabad Nép*-félórákról
az elvetemült polgárfi. Még azt állítja, el tudja egyedül is ol-
vasni, nincs rá szüksége, hogy elmagyarázza neki az altiszt,
akármilyen jó régi ismerőse is. (Természetesen minden ilyen
bizottság ülése azzal végződik: látod, Vas elvtárs, ha a Párt
segítségét kérnéd, és rábíznád magadat mindenben, nem
követnél el ilyen hibákat, maradj te köztünk, és vond vissza
meggondolatlan szavaidat.)

Nem, nem, nem.

De idehaza fekszik a heverőn. Lehunyt szemmel. Nem szól,
nem alszik, fogja a fejét. Csak éjjel szólal meg, érthetetlenül
egymásba folyó hadarás és kiáltások, nyög és jajgat. – Kelts
fel – kér engem –, megint rosszat álmodtam.

Jelentem a Képzőművész Szövetségben, hogy az uram ki-
lépett a Pártból (azért mondom, hogy az uram, hogy puk-
kadjanak meg, mert rendes elvtársnő azt mondja: a párom, a
férjem, esetleg finomkodva: a társam). S itt ér az első megle-
petés, ami később majd sokszor csak titkos szemhunyorítás-
ban jelentkezik: Szervánszky né az ajtóhoz ugrik, bezárja,
nyakamba borul, és ölel-csókol: – Jaj, drágám, jaj, mi lesz
veletek? Szólj, ha kell valami, segítünk, ne félj! – Ezek szerint

a párttitkárok is „különös” emberek, különös anyagból vannak gyúrva. Máté Gyuri például, akit még az illegalitásból úgy ismerek, hogy nem sok vizet zavaró szimpatizáns, behívat magához, s felszólít, hogy váljak el a férjemtől.

– Határold el tőle magadat nyilvánosan, te, a régi kommunista!

– Eszem ágában sincs, te hülye. Örülök, hogy elvett, nem volt könnyű elérnem – röhögök a szemébe, abban a balga hitben, hogy a hajdani, rövidnadrágos, viharkabátos fiúval beszélek, aki tökmagot rágott a zugligeti szemináriumokon, de –

– Hogy beszélsz, elvtársnő? Ezt nem lehet elviccelni, különösen neked, a régi kommunistának kell komolyan venni a házastársak közötti politikai nézetkülönbséget! Të is bajba kerülhetsz a hitvány férjed miatt.

– Igazán? És ezt te mondod nekem, „Kavics”? – Ez volt az illegális neve. – Hát nem válok el. És ízé az ízédbe! – Sajnos, ezt magyarul mondom.

Máté kővé dermedten néz utánam, ahogy bevágom rá az ajtót. Csak azután ijedek meg, de nagyon. Pistának persze nem mondom el, csak Bandinak és Cipinek. Bandi hallgat, cigarettával kínál, száját rágja, Cipi ellenben hahotázni kezd: azt kellett volna mondania, hogy kettő, keresztbe, dombornyomással. Ne féljen, drágám, nem mer ez semmit se csinálni, aki képes egy asszonyt ilyesmivel kínozni, az egy gyáva barom.

A Nemzeti Színház dramaturgia rálőcsöl Pistára egy kínai darabot, azzal, hogy: érdekes, te csak nyugatiakat fordítasz? Mért nem tanulsz meg oroszul? Megvan az orosz fordítása. De kaphatsz egy kínai elvtársnőt, aki tud magyarul. Én közbeszólok: most megnéztem a határidőnaplódodat, drágám, vállalhatod. A kínai hölgy igazán bájos, persze, én tárgyalok vele, mialatt Pista a Kiadóban van, jegyzem a szöveget, a férjem fordításához, ugye. És én fordítom a darabot, Pista csak a fejéhez kap ez ügyben, de hát az *Ármány és szerelem* óta semmin sem csodálkozik már. Évek óta nem neveltünk annyit, mint a bemutatón. Cipivel ülünk a szakmai páholyban, de folyton hátra kell cibálnom őket, úgy röhögnek: a színpadon szabályos csata zajlik, ágyukat vontatnak, igazi seregek rohannak, csak úgy harsognak a bedeszkázott térda-

rabkák, egy csatához elég kicsi a színpad. De lőnek, ahogy csak bírnak, és ordítanak, magyarul káromkodva, nem takarékoskodom az erős kifejezésekkel. Megkérdeztem ugyanis az igazán bájos hölgyet, a nyersnél is nyersebb fordítót: és ez mit jelent? Pironkodva pillantott a ronda, egyáltalán nem kínai leheletpapírú lapra, amin egy sorra mutatok, mert az ujjával követve a szöveget itt elakadt.

– Tudod, elvtársnő, hogy a katonák szidnak az édes anyust... Meg kívánnak rosszat ősöknek, szidnak ősapuka...

Major, a sötét alak, halálos komolyan gratulál (a protokoll-fogadásra a kisterembe persze nem hív be, ott igazi ital van, nem a Pesten kapható bornak csúfolt kukoricalőre): – Nagyszerű, öregem, kis fellélegzés Shakespeare után – és vil-lan a szeme egy ördöglángot.

Már Benjámin László költő veszedelmesebb. A Katona József Színházat még nem építették át. A szűk kis folyosóra indulunk cigarettázni, mikor szabályosan elállja az utunkat, s a falhoz szorít.

– Jövő héten fogsz megint bejönni, ma ment el az értesítés. Átnéztem az utolsó köteteidet – kik azok a tappok és a birtizek, nem mondanád meg? És az 1945. február 13.-ban miféle VÉG-ről beszélsz? Félreérthető! És a reakciók félre is értik. Én nem, és meg is fogom mondani az elvtársaknak.

– Ó, ez az ember! – sóhajtja Pista –, hát megérdemli egy ilyen alak, hogy füle legyen? És milyen rendes fiú volt a munkaszolgálatban!

– Hátha csak azért mondja, hogy felkészülhess a védekezésre – próbálom vigasztalni Pistát, bár magam sem nagyon hiszem, de ő, szegénykém, kapva kap a másik költő ment-ségén.

A behívást megkapjuk, s váratlan eredményt hoz. Benjámin, úgy látszik, kigondolt valami pompás megoldást, vagy csak azért, mert ha valaki, hát ő tudja a legjobban, mennyire fél Pista minden táborozástól. Sosem derül ki. Azt javasolja, küldjék el ezt a megátalkodott embert Sztálinvárosba, ha meglátja, miből mit képes a szorgalom és lelkesedés felépíteni, bizonyára rádöbben, hogy neki is részt kellene vennie ebben a gigászi alkotásban. Átlag kéthetenként megy egy-egy csoport, van, aki ott is marad, úgy fellelkesíti az ott végbe-menő csoda: a felesége is mehet vele – az eredmény szinte

bizonyosra vehető. Én ebben nem vagyok olyan bizonyos, de mindenesetre elérem, hogy a festőkkel jön, a festőhajón, mindig is jól érezte magát, már hajdan Szentendrén is a festők között. Még akkor is, ha ez grafikushajó, hiszen én nem vagyok festő. De sajnos kiszámíthatatlan dolgok ezek. Borzalom – leheli szinte egy hangon a grafikushajó népe, ostoba, könnyelmű, csak a szemét használó banda. Minden új ház egyforma, nincs egy szál fű sehol – lakótelepnek még hírét sem hallottuk akkor –, és a híres Május 1. út, hát egy *díszített* ház van benne. Homokot, kavicsot, port hord a szél, a munkások egy része számozott viharkabátot visel, pedig nem munkaszolgálatosok, és hol a régi falu? Nagy örömeinkre van egy üzlet-boltféleség, s valamennyien mohón veszünk egy kerek sajtot vagy csak egy felet – Pesten ez időben híre sincs az ilyen luxuscikkeknek, vagy csak eldugják, ami keveset kapnak, a régi vevőiknek? Gondolom, ez a kifogás. Amitől megáll bennünk az ütő, az Bernáth freskója. Persze, festeni azt tud, de minek? Mi, alsóbbrendű grafikusok, tisztelettel bámuljuk, árad belőle az optimista, daloló munka. „Maradok én Derkovitsnál”, ránt egyet a karomon Kálmán, „ott nem unom a rózsaszínű téglafalat” – „szaros Van Gög!” (Ez Bernáth gúnyneve.) Karcsi egyetértően hunyorog: „Én meg a lovaknál maradok, csak szebb az, mint a földgyalu, hát te?” „Kukorica” – mondom zordonul, sajnálom Pistát, aki lelógatja a fejét, ő szereti Bernáthot, most helyette szégyelli magát. Ami igazán csoda Sztálinvárosban, az az ebéd. Bableves kolbásszal, rántott hús, diós tészta, a hosszú, mészszagú kopár terem viaszosvásznas faasztalánál falunk, mint a disznócsorda. Sajnos, a kirándulás nem tett erős buzdító hatást Pistára, sem vers, sem bűnbánó visszavonás nem származik az igazán kellemes hajóútból sem. Közben, mondanom is felesleges, röpködnek a felszólítások. Sokszorosított, apró, aránylag koszos cédulák, nem igazi levelek. Elvtársak, közeleg Rákosi elvtárs születésnapja, elvárjuk, hogy munkájával részt vesz az ország atyja és bölcs tanácsadója köszöntésében. Készül az ország Rákosi elvtárs születésnapjára, s ugyancsak fő Vas Pista és Réz Pali feje, ők szerkesztik az ünnepi kötetet, ördögöt szerkesztik! Hiszen nincs az a vacak könyvborító, amit fel ne kellene küldeni a minisztériumba, hát még az ilyen csudát. És folyik a könyörgés, tanácskérés,

hogy az igyekvők mit, hogyan javítsanak ki a művekben, mondják meg Paliék ugye, dicsérően terjesztik a minisztérium elé, ugye jó, ugye ilyen kell, ők tiszta szívéből írták, elég értelmes? elég méltató? megfelel az alkalomnak? Honnan tudhatná Pali, Pista? Még azt sem tudják a szerencsétlenek, hogy pontosan ki elé kerül. És mi az istennek szólítják fel Pistát is? Pedig hát ő nem is író, műfordító és lektor, mind-egy. Sajnos, ő már oly rég nem ír verset, hogy nem akarja megsérteni az ELVTÁRS-at tehetségtelen tákolmányával, pedig megpróbálta. Ő csak fordít évek óta, eredetit nem csinál. Hát innen repül az újabb szárnyas rakéta, ami még a sokat tapasztalt minket is meglep.

Hogy szeretjük Heltai Jenő minden írását! Bibliánk a *VII. Emánuel és kora*, lépten-nyomon érezzük Mák István alanyi költő jelenlétét, és a kis Kató meg az egész Heltai-jelenség kiverhetetlen építőkockája a védőfalunknak, ebben a kis erődben, ahová elsáncoltuk magunkat. Van, volt, lesz is mindig humor és édesség Pesten, a bűnös városban, s most is van, akármelyik keserű pillanatunkban előszedhető, vigasz és gyógyír. De hát csakugyan „szösszé válik az abrosz, mire megöregszik”, ahogy Félegyházán mondják? Heltai az, aki feljeleníti Pistát, hogy plagizál? Magyarul: lopott tőle? Méghozzá a Molière-fordításából, a *Nők iskolája*-ból lopott el hatszázötven rímpárból hatvanat? Vagy az Írószövetség pártbizottságának jön kapóra Heltai sérelme, amit talán épp a megfelelő helyen panaszolt el? Igen, kétségkívül, hatvan rímpár azonos. Pista elborzad, miért nem nézte meg azt a régi fordítást, Úristen. De hát van az a bizonyos egyetlen lehetséges megoldás a nyugati rímelés és a magyar nyelv között – képzeld el, édesem, hogy odaállítanak egy Barcsay-motívum elé, és ugyanazzal az anyaggal dolgozol, mint Barcsay – nem! nem képzelem el, ez nem jó példa, nincs jó példa, hát szükséged van neked plagizálásra? A bizottság összeül, az Írószövetség tagjai sietnek ítélni a plagizátor felett, nem sorolom fel a nevüket. Az egyetlen Somlyó Gyuri az, aki nem hajlandó ebben részt venni. – Vas Pista nem lop. sajnálja, ez tekinthető szerencsétlen véletlennek, ő azonban kifejezetten nagy szellemek találkozásának érzi: ez volt a helyes megoldás, és mind a ketten megtalálták. Holta napjáig

nem felejtí el Somlyónak Pista. Ma már nehezen értik meg, hogy mekkora kockázatot vállalt. Hős volt.

Azt persze csak utólag közli velem Pista és Illés Endre, hogy még a bizottság előtt elmentek Heltaihoz, megpróbálták kiengesztelni. Öreg volt már, beteges, ágyban fekve fogadta őket, s hiába győzködött Illés Endre, hogy az ő hibája ez a szerencsétlen ügy, ő kérte az újrafordítást, Heltai hajthatatlan maradt. Én meg erős méregbe gurultam.

– Az istenért, hát nem ismeritek a műveit? Nem fogtátok fel, hogy részt kellett volna neki kínálni a honoráriumból? Elfelejtettétek Végh-Állomássy tábornokot és az exkirályok takarékperselyét?

A két férfi rám bámul, el sem tudtam képzelni, hogy ilyen hülye képet tudnak vágni. Két ilyen okos ember.

– Igaza van, drágám. Nem gondoltunk az ügy irodalmi oldalára. Persze. És most már késő.

Késő. Heltai ragaszkodik a vádhoz, de Pista sem enged. Plagizátor, hát plagizátor. De a kilépési kérelmét nem vonja vissza, s ez az ügy bírja rá 1952. február 9-én, hogy igenis megírja és el is küldje az alábbi levelet.

A Magyar Írók Szövetsége Pártszervezete Vezetőségének

Kedves Elvtársak!

Mint tudjátok, az utolsó évben sokat foglalkoztam párttagságom s a Párthoz való viszonyom kérdésével – legerősebben az utolsó hetekben. Ez a kérdés nemcsak eszemet, hanem, mondhatom, egész valómat foglalkoztatta. Fel kellett ismernem, hogy Marx és Engels, Lenin és Sztálin eszméit elfogadni, a Párt teljes győzelmét, a szocializmus felépítését s a kommunizmus eljövetelét kívánni, sőt amennyire erőmből és képességemből telik, siettetni – mindez még nem elég ahhoz, hogy az élcsapat tagja lehessek. Párttagnak lenni olyan magasztos feladat, melynek egész fegyelmét vállalni sokféle okból és irányból megrongált idegzetem nem képes. Éppen a Párt iránti szeretetem és mélységes tiszteletem kényszerít arra, hogy ennek az elégtelenségnek következményeit levonjam: átnyújtom tagjelöltkönyvem, s arra kérek benneteket, szüntessétek meg tagjelöltségemet.

Ennek a lépésnek fájdalmát növeli az, hogy saját felismerésemből fakad, de úgy érzem, mégis a kötelességemet teljesítettem, s azt is remélem, hogy munkámmal, törekvésemmel a jövőben is szolgálhatom a Pártot.

1952. február 9.

Szeretettel és tisztelettel
hívetek

Vas István

Mikor elolvasom, nevetőgörcs és kétségbeesési roham között ingadozva alig bírok magamhoz térni. Mert lehetetlen, hogy ne érezzék ki belőle az igazságot. Akármilyen pártnyelvutánc is a csomagolása. – És ha kiérzik? – mondja Pista –, akkor sem hisznek a szemüknek, és úgysem merik bevallani, különben is, neked is azért mondom mindig, hogy ne viccelj, mert nálunk az iróniát komolyan veszik. Még virágosabb nyelvet is használhatnék tulajdonképpen, megszokott dolog, nem?

A levél, ajánlottan, elmegy, most már nincs visszaút. De a hideg iszonyat valahogy felenged egy kicsit. Nem is tudjuk, miért, talán mert úgyis ez a végleges megoldás, ahová Pista mindenképpen el akar jutni. Vagy az iszonyatot is meg lehet szokni? Úgy látszik, eltompul az ember, vagy éppen ezért, mert a szorongás állandósul, iszonyúan élvezzük, ami élvezhető. El is megyünk Badacsonyra, évek óta elvarázsol bennünket, a világért se mennénk máshova szabadságra, csak oda. De úgy látszik, abból is lehet fegyvert kovácsolni Pista ellen, hogy csodálatos verset ír *A süketnéma kislány*-ról, már meg se lepődünk, mikor egy ügyes újságíró (nem írom le a nevét, disszidálása után nagy pártfogója lett a kiutazó magyar költőknek) megtámadja, mégpedig a liliomtiprás vádjával megy neki, ugyanis a szerelem szó is előfordul a versben, a kislány pedig ötéves – hát csak olvasni kell a sorok között, és csak rá kell nézni Pistára: kész liliomtipró, hát nem? És Déryné (az akkori Déryné) is belobogtatja a Pártba azt a levelezőlapot, amit Tibornak küldünk, a *Felelet*-vita után: „Vidd asszonyodnak, egyszerű lapocska, szíves, de bánatos üdvözetem” – ebből a szép Arany János-versből idézve a „szíves, de bánatos üdvözetet” ugyan miért kapja az író?

Csak nem a *Felelet* megérdemelt kritikája búsította el? Csak nem panaszkodott az elvetemült Vaséknak? Nahát.

De elrepül a szabadság, szörnyű gyorsasággal, már Pesten vagyunk, és Pista megy vissza a Kiadóba.

A Kiadó, a New York-palota, a Hungária. Első pesti lakásunk, dehogy lakás!, albérleti szobánk Pannival ott volt a Kiadó közvetlen közelében, a Kertész utca 4.-ben, és nekem ma is ez a központja Budapestnek, innen indul Ariadné fonala, s úgy látszik, ide is ér vissza. Mikor Pestre kerültem, Rákosi Jenő szobra állott itt, a trivián, most autók zsúfolód-
nak egymásba a szobor helyén. De – *illo tempore*, '52-ben egy nyomorult kis közért kirakata nézett erre, ecetesüvegekkel, szódabikarbónával és Vimmel meg szomorkás konzervekkel hencegve. A cigaretták teteje, az Ötéves terv kék doboza halmozódott a háziszappan s a vékonyka cserkészkolbász gyorsan kifogyó halmai közé, éppen csak ostornyél, kátránypápirhenger meg kocsikenőcsös hordó hiányzott, hogy valódi mélytengeri falusi fűszeresbolt legyen. A kopogós kenyér délutánra elfogyott, mire a Kiadóból hazafelé tartottunk. A Lucullus is itt volt, igazán vonzó neve ellenére csak egy lucskos deszkaasztalú csehó, az Ifjúsági Kiadótól szoktak odajárni egy tál bablevest vagy pörköltet enni, ott nem lehetett beszélgetni, nem is volt érdemes, éber fülek is dolgoztak az Ifjúságinál, s mohón figyeltek mindenre, hátha kicsúszik valakiből valami jelentenivaló. A mi kiadónknál, a Szépirodalminál csak egy ilyen éber fülű nőnemű lény volt, kerültük, és röhögtünk rajta, igen rosszul leplezte szerepét. S míg a Hungária újjá nem született, mi a Gong eszpresszóba vagy az Emkébe jártunk bandástul. Mert csaknem naponta bementem Pistáért, hisz együtt volt a Házban minden kiadó, ahová én is dolgoztam. Szerény antikvárium lapult a másik sarkon, a Kiadóval szemben, viszont a Kiadó mellett egy kegyetlen Állami Ruházati Bolt kínálta az ormóttan, durva barna esőköpenyt s a lódent meg a vastag, még szélesre szabott nadragos férfiöltönyöket. Kendőt, turbánt vagy svájcisapkát viseltünk – utóbbit röviden csecses sapkának hívta Juci, a takarítónőnk, s óvatosan stoppoltuk és fordítottuk a régi békebeli öltönyöket, a férfiingekeket különösen. A micisapka pártjelvénynek számított, Pista és Illés Endre csokornyakkendője kihívó lázadásnak. És – a mozival szemben ott pompázott az

illatszerbolt, magyarul drogéria, keskeny, szürke, nem nagyon vonzó kirakatát babahintőpor, klozetpapír és papírvatatömég népesítette be, hajszesszel (?) vegyesen, meg sok doboz hamisfogsor-tisztító, s persze tokos beretvapenge vagy talán kőkés? Tudtuk pedig, hogy van angol borotvapenge és parfüm is valahol az ősrétegekben, ahol a burzsujok dúltak valaha, a bárány a farkassal együtt legelészett, s most is narancsot, banánt zabálnak, és kávét meg Coca-Colát isznak rá a szégyentelenek.

És alighogy visszaértünk a szabadságról, máris nyakunkon az összlektori értekezetlet.

Úgy látszik, kialakult a Pillangó Kisasszony Szindróma. Legalábbis Czibor szerint az:

– Már megint csak ülsz, és várod, hogy darabokra tépjék a kedves férjedet? Ne félj, nem ő van ott egyedül! Összlektori értekezetlet folyik a Fészekben – száraz pogácsa is van meg Bambi, képzeljétek el, proletárok! Simó meg Darvas meg Rényi Péter úgy is, mint három Minosz és Rhadamantisz. – És te miért nem vagy ott? – ragadja fülön az éppen befutott Kormos Pistát. – Neked is ott a helyed, mint Rákosi elvtársnak a búzamezőben – megléptél, gyalázatos, hogy folytasd az ősi magyar tizenkettő ötvenest (tizenkét forint ötven fillért fizettek az Ifjúságinál soronként, tehát Kormos a verseiben helyes érzékkel egy boglyos, borzos és bozontos, piszen pisze kölyökmackó a hős, minden szó külön sor, refrénként ismétlődik, ahányszor csak lehet, szavanként tizenkettő ötvenért). A villany meg elalszik – majd Réz Ádám megcsinálja, ő a rendszeres villanyszerelő nálunk, már hozzuk is föl a létrát Vámos bácsitól, s Kormos boldogan üvölti:

– Réz Ádám már többször is szénné égett, van Isten!

Ám mindez nem számít, úgy lármáznak, ahogy a torkukon kifér, de én látom, hogy nagyon félnek ők is, azért kiabálnak, mint gyerekek a sötétben, és most magától kigyullad a villany.

Az az üvöltés azonban, amivel Pistáék betörnek, inkább King Kong diadalbőgése, mint a vérpadról menekülők hangja-sikoltása, és miért rohannak úgy a fürdőszobába? Van vécé a Fészekben is, és oda csak a nők járnak többes számban, hát utánuk ugrunk mind a hárman, de szoborrá merevedünk az ajtóban. Ott állnak, egymást taszigálják a tükör előtt, s valamit dugdosnak az orrukba kimeredt szemmel.

– Visszatértetek a burnóthoz? – érdeklődik Czibor –, netán megdrágult a cigaretta?

Ádám felénk fordul, a kezében egy apró fémvalami, Pista még ott vacakol a tükör előtt, hát hiába, Ádám ügyesebb, és elsőnek ő harsogja diadalmasan:

– Orrszörnnyíró! vettünk. Most láttuk meg a kirakatban, nem nagyszerű? Hová vezet a szocialista ipar fejlődése! Ed-dig azt sem tudtuk, hogy orrszörnnyíró egyáltalán létezik.

– Nagyszerű! – csatlakozik Pista az előtte szólóhoz, és az orrából csorog a vér a fehér ingére, dekoratív, vékony patakokban.

A kis szerszám leginkább egy ceruzahegyezőre emlékeztet, ahogy kiszedem Pista kezéből, s több méter papírvattával itatom fel a vérpatakat, lelkesedésük azonban csillapíthatatlan, s csak a mi röhögésünk veszi fel vele a versenyt.

– Megvettétek az utolsó darabot is, vagy rohanjunk oda mi is, mielőtt elfogy? – húzza a fejébe Kormos a svájcsapkát. – És hol lehet ilyen kultúrcikket kapni?

– Ott, a Kiadóval szemben, a drogériában – közli készségesen Pista –, ahogy kijöttünk az értekezletről, a Fészekből, nekem mindjárt feltűnt és...

– És ez a hülye Pista nem akart tengeralattjárón használatos légtisztító labdacsokat is venni, pedig az is van ott, tégelyszámra – dühöng Ádám –, hézagpótló cikkek a szocializmus építéséhez! Fogpaszta viszont nem volt – munkás foga fehér fog, azon semmi szenny nem fog.

– No jó. Megőrültetek, annyi baj legyen. És az értekezleten mi volt? Megúsztatok, látom, ha nem is ép elmével.

Óriási céció keretében történt a darabokra tépés – és ami a legijesztőbb: a kommunista írók kerültek nyakazásra. Hát persze. Valamit csak kell csinálni. Most már a polgári írók sehol sincsenek, az *Újhold* se. Isten tudja, milyen indításra, de a FŐK ráébrednek, hogy az igazi ellenség a Párton belül lapul sunnyogva, s vannak elvetemült lektorok, akik bűnösen falaznak az ugyancsak elvetemült íróknak. Például Réz Pál nem veszi észre és nem figyelmezteti Déryt olyan szarvas-hibákra, amiket a *Felelet*-ben elkövet. Réz Pál ugyan huszonkét éves, Déry meg ötvennyolc. Mocskos szektás irodalom, amit ez az író művel, képes dicsérni a szociáldemokratákat, s hogyan! Köpe Bálint, micsoda szégyen, minden, csak nem

pozitív hős, egy prolisrác, se ítélete, se józansága, még csak nem is hasonlít a munkásosztály fiára. Arról nem is beszélve, hogy nem ismeri el, fel a kommunisták többségét az illegálitásban, amihez szó sem férhet pedig – egyszerűen ártani akart a megtévedt író! És a dolgát pocskékul végző Réz elvtárs nem vette észre – nem akarta észrevenni!!!

A Vas Istvánról tudja mindenki, hogy mérgező elem, hibát hibára halmozott eddig is, most aztán mindent betetőzött Juhász Ferenc kötetével! *A jégvirág kakasa!* Szégyen, gyalázat és naturalizmus! Tizenöt évvel idősebb, mint ez az ifjú költő, aki eleinte tisztességes kommunistákhoz méltón indult, s a lektor nem tudta – dehogyisnem tudta, nem akarta, hogy az egyedül helyes úton maradjon, mindenféle álköltőiség ürügyén. Elnézte, hogy bohózatot, erkölcsi méltelyt és ocsmány szavakat szuszakoljon belé a csodálatosan viruló szövetkezeti gazdálkodás igazán csekélynek nevezhető hézagaiba. Isznak, paráználkodnak, a házastársi hűséget is megcsúfolják ebben a versben a szocialista mezőgazdaságban. Nem, ez nem lehet véletlen, még ennek az urbánus polgárnak is látnia kell, hogy mennyire elrugaszkodott a szép és tiszta valóságtól ez a költő. Veszedelmes kinövések ezek a szocialista költészet sudár fáján, csírájában kell elfojtani az ilyen vadhajtás-kezdeményeket, s méghozzá Petőfi vígeposzára mer hivatkozni, azt idézi mottóul. Nem mentség! Mert mi is hát a lektor feladata? Nincs és nem lehet köze semmiféle kulturális tevékenységhez annak, aki engedélyezi a termelőszövetkezeti mozgalom lejárátását. Ellenség az, nem lektor! Gyakoroljanak önkritikát, tüstént és alaposan.

Mindez hatalmas tömeg előtt zajlik, újságírók, kulturális minisztériumi kiküldöttek, pártbizottsági tagok és valamilyeni kiadó lektorai, igazgatói és irodalmi vezetői előtt, zsúfolásig telve a Fészek legtágasabb gyűlésterme, vérszagra gyűl az éji vad, s röpködnek a mérgezett nyilak. Felszólítás nélkül, magánszorgalomból és élvezettel. Szent Sebestyén, segíts! Neked legalább nem kellett önkritikát gyakorolni. Micsoda kifejezés ez is! A legkínosabb zárdai szójárást idézi fel bennem: „gyakorolni az önmegtagadást kell”. Nyilvános bűnvallás és önmocskolás *palam et publice* – és még a közép-korra merik mondani, hogy sötét!

„Sötét az utca – kihalt a város” – dalolja tele torokból Czi-

bor, és tévedésből még a Kormos szájába is egyiptomi cigarettát akar dugni vigaszul (csak a Jóisten tudná megmondani, hol vette, szedte, csente, lopta), pedig Kormos az egyetlen, aki akkor még nem dohányzik közülünk – *illo tempore*.

Most már bizonyosan válaszolni fog az Írószövetség Pista kilépőírására, őrzöm az ajánlott levél kis szelvényét, s várunk. Lesz, ami lesz, ez a támadás csak eldöntötte, utóvégre több mint fél éve, hogy elküldte, s még nem jött válasz. (Nem is jön meg, csak 1953 májusában.) Közben azért még egyszer sikerül nekiugrani Pistának, ezúttal Thomas Mann *Der Erwählte* című könyve ad rá alkalmat. Valahogy kezdenek apró lyukak jelentkezni a fekete falon, ami elválaszt bennünket a Nyugattól – bejön például, isten tudja, milyen úton, Orwell 1984-e, zárt fürdőszobaajtó mögött, a kádban ülve olvassuk, hogy végveszély esetén elsüllyeszthessük. Baj van *A kiválasztott*-al is. Ezt a Kiadó megbízásából olvassa Pista, még krúdában (füzetlen nyomdai példány). Pista is, Réz Pali is lektori jelentésében erős mentségeket hozva fel mellette, kiadásra ajánlja, bár ugye „klerikális”, de „vérfertőző” a jámbor író, mégis ki kell adni, illetve nem lehet nem kiadni. Domokos János és Simó ezt nem viszik a nagy nyilvánosság elé, csak saját élvezetükre rendelik be s gyötrik a két, már amúgy is megbélyegzett lektort, több ízben. (Végül is Lukács György ajánlása segít, és 1955-ben megjelenik a könyv minimális példányszámban.)

Mégis, valami kezd megváltozni a levegőben. Megnyílik a Keszey étterem, ahova a Nemzetiből járnak, s Major leül velünk – csoda. Nemhiába mondta Ágnesnek a budai jósnő (Nemes Nagy Ágnes jósnőhöz fordul! Vége a világnak!), hogy 1952 a legrosszabb esztendő, utána már könnyebb lesz – nem mondta, hogyan, persze. De valami van a levegőben, feszülő, furcsa, aztán egy nap Pista azzal jön haza, hogy a fiúk napok óta nem tudnak aludni, hallottak valamit, s nem mondják, hogy mit és kitől. (A tudás teher, bármikor kiverhetik belőled.) És Sztálin elvtárs beteg. – Orvosok – gyilkosok – közli Kormos Pista, igen, folyik az orvosper a Szovjetunióban, s Panni legjobb, legrégebb barátnője, valamint az Ifjúsági Kiadó egyik lektora minden este elalvás előtt imádkoztatja a gyermekcséit drága Sztálin elvtárs gyógyulásáért – ám az Uristen nem figyel oda még fél füllel sem. 1953. március 5-én Panni az iskolában,

Pista a Kiadóban, egyperces felállás közben, beharapott száj-
jal, lehajtott fejjel hallgat – s hogy mit gondol, az sem titok.

– Nagy Károly halála után a birodalom széthullott – mon-
dom.

– Százötven évre rá – jegyzi meg Pista, a pesszimista.

Nagy Laci tárgyilagos, mint rendesen. Végigjárja az Ifjúsági
Kiadót, s gyönyörű, saját faragású botjával kopogva, kántori
búcsúztató ünnepélyes zengésével hirdeti:

– Kámpec dolórec!

Az emberek kacsintanak, de rögtön le is kapiják a fejüket,
most egy kicsit visszaigazodik a légkör, s szegény Bodó Bélát
lecsukják, mert a nyomda ördöge bukfencet vetett jóked-
vében, s azt írta: Budapest népe mélységes megrendeléssel
fogadta Sztálin elvtárs halálát. Pista megkapja a választ: gon-
dolkodási időt kap – június végéig, akkor majd tárgyalják az
ügyét.

– Cunctatorok, mindig ezt csinálják – legyint Pista –, ha
megúszom, megcsináljuk a *Trisztán*-t, már beszéltem Bandi-
val (Illés).

És lemenekülünk Szigligetre – megkapjuk a kéthetes be-
utalót.

Micsoda eszméletlen tavasz! És itt park is van, óriási, tele bo-
tanikai csodákkal, amit a mafla írók alig értékelnek ugyan, de
én annál jobban, boldoggá tesz a vérbükklevél vízzöldje, a
fenyő puha, vadonatúj, még ki sem bomló bojtja, a fekete-
hunyor, a bíborhunyor, a nárcisztömeg apró légcsavarjai, s
úszik a levegőben vastagon a sárga viola illata, s örjöngenek
az íriszek. Zöld, zöld, zöld a kaszálatlan fű, s pettyes a vad-
virágok szerény kis fejeitől, a park végén a Tapolca vizében
dudorodnak s dalolnak a békák – szerelem és házasság min-
denütt, legalább négyféle cinege dugdossa be a fejét az ablak
rácsán: enni kérnek, de igazán csak a gyerekeknek – minden
fán fészek és család, s estefelé csudaszép lapos ívben kel
szárnyra egy buckós fenyőfa tetejéről – megszámloltam – hu-
szonkilenc bagoly. A denevérek lent laknak a Tapolca-parti
foltos derekú, három szálba nőtt platánon, a rózsakertben
fényes fekete halmokból merül fel egy pillanatra a vakondok
rózsaszínű lapátkeze, a terasz kövein üvegzöld és mézeska-
lácsszínű gyíkok napoznak, s a pincelyuk vastáblájáról egy

karcsú rézsikló emelkedik fel, biztosan előkelő rokonára, a kobrára szeretne hasonlítani. – „Tityrusom, te a bükk terebélye alatt heverészel” – üvöltök oda Pistának, csakugyan ott ül a bükkfa alatt, körülötte Laci, Feri, Pista, mi is oda tartunk Erzsikével és Margittal.

– Kirántott hús lesz ebédre – közli komolyan Margitka – meg spenót, abban sok a vitamin. És mindennap hús lesz!

Ó, istenem, micsoda kéjlek ez itt – igaz lehet? A reggelit is behozták, tálcán, vaj és méz és kávé – nem én veszem, főzöm, mosogatom el, hát ez paradicsom! Le fogom rajzolni a vakondokat, a tulipánfát, a fenyőbojtokat, mindent!, és Pista máris ír, látom, a tollat forgatja az ujjai közt – és két egész gyönyörű hét, csak tegnap érkeztünk, micsoda boldogság!

A paradicsomi kigyó Sós elvtárs, a gondnok képében jelenik meg, kezében a sürgöny: holnap déli tizenkettőre jelenjen meg Pista a Bizottság előtt az Írószövetségben.

Tördemicről negyed négykor indul a vonat. Eddig nyolcan ültünk egy asztalnál (Bacsó is velünk ül), most heten ülünk. Harminc ember nézi ebédnél, vacsoránál azt az üres széket mellettem, és senki sem kérdezi meg, hogy hol a férjem. Hát ez már így volt – *illo tempore*.

Telefonálni csak Sós elvtársnak lehet, annak is csak hivatalos ügyben. Kocsija senkinek sincs. Már le se megyek a szobámból, ott hamarabb megkapom a hírt, Juhászék és Nagy Laciék velem ülnek éjszaka, ők sem bírnak aludni.

– Kimegyünk az állomásra – morogja harmadnap Juhász Feri –, s ha ma sem jön meg az egyórás vonattal, délután fölmegegyek veled.

De megjön.

– Kiengedtek – mondja –, méghozzá szó nélkül. Majd elmesélem.

De annyira fáradt és kimerült, hogy útközben leül, és elalszik a fűben – és miféle papírkoffer az, amire a fejét támasztja? Nem ismerem. Ez is kiderül, alkonyatkor, mikor felébred a szobánkban, már megnyugodva, s ahogy meglát, kinyitja a kiskoffert, és odaborítja az ágyamra a rengeteg rózsát, piros, fehér, rózsaszín rózsákat, már kicsit megfonnyadva, de magukhoz térnek a fürdőkádban, ahová tüstént behordom az egész kazalt.

– Ó, te! Dunába vizet, Athénba baglyot, drágám!
– Muszáj volt – védekezik –, ahogy kijöttem, megszabadul-
va, és rád gondoltam, és ahogy végigcsináltad velem ezt az
egészet...

Este, vacsora után a fekete ég alatt, a teraszon elmeséli. Csak
Zelk volt ott és Máté, nem tartott az egész egy óráig sem,
semmi bizottság, semmi vallatás, elfogadták a tagkönyvét,
kész – mi történt, tudjátok-e? Most már elmondhatjátok.

Persze az bírta engedékenységre a Magas Hivatal, hogy
Rákosinak most már csak egy funkciója van, nem minisz-
terelnök, csak a Párt főtitkára a június 3-i K. V. (Központi
Vezetőség) határozata szerint, és Nagy Imre szervezi az új
kormányt.

Nem az én dolgom itt és most ezeknek a politikai ügyeknek
a tárgyalása, még kevésbé az értelmezése. Most csak Pistát
tudom idézni: Ha évek óta szorítják a torkodat, óriási
megkönnyebbülés, ha enged egy kicsit a szorítás, s úgy érzed,
lehet már lélegzeni.

Húsz éve járunk már minden évben Szigligetre. Húsz éve
beszélünk az ötvenes évekről, ha érdeklődik valaki, ásatag
öslények, fennmaradt kövületek. Ó, igen, tudják, évekig nem
publikálhattak némely írók, nem állíthattak ki némely festők,
kellemetlenségek is voltak? Tényleg? Ilyen vacak apróságok
miatt? Mi köze ennek a politikához? Hogy élet-halál forgott
kockán, s akárkit elvihettek, ha beleillett a művi perek for-
gatókönyvébe? Hát azért ne tessék túlozni, írókat csak nem
bántottak még akkor? Később, azt tudjuk, de hát akkor az
írók csinálták a Petőfi-kört, ugye? Aputól hallottuk a „csen-
gőfrászt”, az ciki lehetett, de hátha csak egy haver akart
feljönni? És miért baj az, ha valaki kilép a Pártból? Belép egy
másik pártba, hát nem? Vagy sehová se lép be, ha nem akar.

Igazuk van. Miért szeretném, miért akarom közölni velük a
láthatatlanul, de mindig jelen lévő, leskelődő, néma borzal-
mat? Úgysem lehet átadni a tapasztalatokat! Vén hülyék. Sem
a világon, sem magukon nem bírtak segíteni. És örökké erről
locsonak? Kit érdekel? A kurva életbe!

A herfli

Hosszú, vékony, kontyos lány áll az emelvényen:

– A könyvtár az elvtársak rendelkezésére áll. Most, az üdülés alatt módjukban áll szépirodalmi művekkel is foglalkozni (így), hiszen egyébként a nehéz és felelősségteljes napi munkájuk mellett bizonyára csak a marxista-leninista tudásukat fejleszthették a szemináriumi anyaggal kapcsolatban. A könyvtáros elvtársnő minden délelőtt tizenegyedtől kettőig tanácsokkal segíti az elvtársakat, forduljanak hozzá bizalommal minden irodalmi kérdésben. És most ismerkedjünk meg egymással, s ha az elvtársak sorban valamennyien elmondják, hogy mi a nevük és a foglalkozásuk, és hol dolgoznak, már nem mint idegenek, hanem mint barátok és elvtársak ülhetünk le az első közös vacsorához, itt, a szép Galyatetőn, ahová jó munkájukért küldte az elvtársakat jutalomüdülésre pártunk. Éljen Rákosi elvtárs, éljen a Párt!

Isteni lesz két hétig Galyatetőn! Nem kell főzni, élénk teszik az ételt reggel–délben–este, gyönyörű, napos ősz van, és nekem nagyon kell a magaslati levegő. Mert engem is vihet Pista, pedig nem én dolgoztam ezért az üdülésért, csak ő – de hát legalább a munkahelyén ne érje a haragvó istenek bosszúja, a lektori munkáját nagy buzgalommal csinálja.

De jaj, mi lesz a közösségi élettel? Pistát csak az szereti meg, aki vagy együtt dolgozik vele hosszabb ideig, vagy aki tüstént meglátja rajta, hogy jobban szeret hallgatni, mint beszélni, s általában nem szeret csak úgy üresjáratban kommunikálni. Eleinte az összes barátnőim megsértődtek. Ülünk a műteremben és beszélgetünk, Pista a másik szobában dolgozik, közben zenét hallgat. Hirtelen benyit, kedves mosollyal megáll a műterem közepén, a viláért sem ül le, teát sem kér, egy darabig áll, éppen csak addig, míg jól megnézi

a barátnőt vagy isten tudja, talán a levegőt körülöttünk, legfeljebb annyit mond a vendégemnek: „Maga ma nagyon szép” – azzal megfordul és kimegy. Én meg zavartan magyarázom, hogy ő ilyen, kibukkan az írásból, csak beleszippant a más szituációba, s bújik is vissza menten, nem beszélő ember. Hallgató ember. De itt, Galyatetőn ő az egyetlen író, dehogyis, fordító, még hozzá műfordító – ronda egy szó, éppúgy utálom, mint azt, ha egy művész nem muzsikál, szobrot csinál vagy fest, hanem „alkot”. Én sem vagyok festő, alkotó különösen nem. Felhoztam magammal Lestyán Sándor készülő könyvének a kéziratát, a *Vadvízország*-ot, itt nyugodtan meg tudom csinálni az illusztrációit, Pista meg a *Tell Vilmos*-t fordítja – a harcnak ebben a szakaszában.

Hatan ülünk egy asztalnál, az étel csodálatos, hús, torta, fekete, sör, bor – évek óta nem tapasztalt luxus. A négy asztaltársunk a Vas- és Nehézipari Gyárban dolgozik, ők persze ismerik egymást, vasasok. Csak Kálmán „értelmiségi”, ki is derül hamarosan, hogy frissen végzett mérnök, s a többiek nagyon tisztelik, mert felhozta magával a herflit.

– Vedd már elő, elvtárs – törli meg a bajuszát Gyula, a legidősebb –, majd azután ülünk le ultizni.

A herfliről kiderül, hogy harmonika. Húvös és csillagos este van, a fedett terasz ajtaja nyitva, előtte padok, körben alattunk az az édes Mátra, amit két évvel ezelőtt annyit festettem – erről persze itt szó sem lehet. A táj is civilizáltabb, mint Mátraszentimrén volt, az erdőben sétatutak, tisztások, nem benne vagyok a tájban, hanem a tetején, s nem egy bolondos, kedves, primitív művésztelepen, hanem egy hotelben. S festő sem vagyok már.

És szól a herfli.

„Szép is volt ez a város, a szívünk újra magányos, ha rá gondolkok – ha rá gondolkok –”

„a folyónál áll Dunyuska, Dunyuska, Dunyuska...alkudott éppen csónakra, csónakra –”

Ez az, amitől féltem. Pista feláll, eldobja a cigarettáját.

– Jó éjszakát. Én megyek dolgozni.

– Dolgozni? – egyszerre néz rá mindenki, ahogy a hátsó terasz felé igyekszik, most látom, hogy az aktatáskáját is lehozta.

– Igen – nyögök egyet –, este szeret dolgozni, megszokta

odahaza, ilyenkor csönd van, néha éjfélig is ott ül az íróasztalánál. Mondja, Kálmán, nem tudja a *Zseleznyák*-ot?

– Dehogynem.

*A herszoni dombon egy jeltelen sír van,
és fű nőtt a domb oldalán...
És átkelt a gárda, csak egy hullt a porba –
Zseleznyák, a hős partizán.*

Keményedik a szél, a fenyőfák zúgnak, itt hétkor van a vacsora, most még kilenc sincs, de álmos vagyok, úgy látszik, a többiek is, hiába, ezer méter magasságot megérez az ember.

– No, azért ma még nem lesz semmi az ultiból – ásít Gyula –, nézzétek, Géza már meg is szökött, álmos az a gyerek. Elmegyek én is, gyerünk, Jóska. – Ők szobatársak.

Az üres hátsó teraszon ott ül Pista, vele szemben Géza. Géza harminchat éves, alacsony, szépen tagolt testű, de voltaképpen zömök kis ember. Kerek, barna arcában két igazán szépen beillesztett sötét mogyoró a szeme. És olyan komoly, mint egy cica. Láthatóan nem zavarja Pistát, aki sebesen ír, mellette a nyitott Schiller, időnként belepillant, de különben fel sem néz. Csak a hamutartó púpozódik mellette.

Fenn a harmadik emeleten van a szobánk, tiszta, gusztusos, a hegyekre néz, de olyan parányi, hogy ott aligha fogja tudni szétrakni a papírjait Pista. Odalent meg...

– Nagyon zavart Géza?

– Az a kedves ember? Dehogy. Nem szólt az egy árva szót sem. Csak nézett. És tüzet adott, ha rá akartam gyújtani

Másnap reggeli után hiába hívom Pistát sétálni, nem jön, dolgozni akar, tegnap este már jól nekilendült, mondja, de én csak menjek, majd ebéd előtt szóljak be érte, oda, a hátsó teraszra, jó.

Kanyargós kavicsos sétautak, rendezett, tiszta, parkszerű erdő. A hotel mellett kis, elegáns faház, az erdőfelügyelő lakása. Dörögve futnak az autóbuszok a jól karbantartott utakon, szerencsére csak óránként, a szomszédos, nem ilyen elegáns üdülőhelyekre. Nem vagyunk nagyon sokan idefent,

de ebben az időben, úgy látszik, mindenki sétál, aki nem bámészkodik a buszmegállónál. Kuglipálya csattog valahol a közelben, állatot nem látni, embert sem, csak „üdülőt”. Itt nincs falu. Az üdülők többnyire egyedül vagy kettesben sétálnak, lassan, lehajtott fejjel, legtöbbször hóna alatt könyv. Vastag könyv, furcsa. Van, aki olvas, egy hófehér padon ülve. Keresek magamnak egy helyet, ahol lelátok Mátraszentimre felé, de hiába, nem azonos a táj. Még kiképzett szalonnasütő hely is van, körben tuskók, középen tűzhely, kövekből előre kirakva, no de ilyet. Szépen süt a nap, leülök ide, előszedem a tust meg a mappámat, kezdem illusztrálni Lestyánt.

Ó, az ördög vigye el, mennyire nem megy nekem a „strich”. A fekete, vonalas rajz. De hiába, komplikáltabb nyomdatechnika nem fér bele ennek a könyvnek a kalkulációjába. Meg arra a papírra sem lehet más technikával nyomni, iszonyúan vacakot kapott ez a könyv, a papírja vastag, barnás, jaj de nagyon nem famentes, jóformán kiállnak belőle a fa szálacskái. Az az érzésem, hogy nem rajong értem a képszerkesztő, bezzeg Pusztai Lilla könyve gyönyörű fehér papírt s hat szín ofszetnyomást kapott, igaz, hogy annak az igazgató írta a szövegét. Intem magamat, hogy térjek észre, kiskoromban talán megverték, ha nem egy luxushotel parkjában dolgoztam egy mulatságos könyv illusztrációján? Észre térít ugyan egy mókusz is, makkhéjat hajít le, közvetlenül az orrom elé, s hogy felnézek rá, szemtelenül farkat fordít nekem. Mégis van itt élet, minden erdőben van, csak csöndben kell lenni.

A teraszon, mint egy megismétlődött mozijelenet, a tegnap esti kép fogad. Pista ül a nyitott Schiller és a hosszú kutya-nyelvek halma között, Géza szemben vele. Csak most nem a villany ég felettük, hanem a finom, tompa őszi nap szítál rájuk, és a légkör olyan, mintha befűtötték volna, a legkellemesebb hőfokra méghozzá. Majdnem azt érzem, hogy zavarom őket. Ahogy belépek, Pista nyújtózik, feláll, kezdi összeszedni a papírjait, s most megszólal Géza, akinek a bemutatkozása óta a hangját sem hallottam:

– Barátom, elolvasni is sok volna, amit írtál!

Pista elneveti magát, szeretettel átfogja Géza vállát:

– Te meg mit olvasol?

Mert Géza hóna alatt is könyv van. Azsajev: *Távol Moszkvától*.

– Kivettem a könyvtárból, de nemigen haladok vele. Lát-hatod, egész délelőtt ki sem nyitottam. Nincs itt olyan, ami engem érdekelne.

– Hát mi az, ami érdekel téged?

– Engem, barátom? Legjobban a korrózió.

Pista nem tudja, mi az a korrózió. Géza nem tudja, mi az a *Tell Vilmos*. Mitől lettek barátok? Mert a következő két hétben elválaszthatatlanok lesznek. Ha Pista indul dolgozni, csak néz körül Géza után, és Géza megy vele, nem tud betelni a csudával, hogy:

– Nézed németül, és leírod magyarul? Versekbe? A fejedben fordítod át? Nem is mondd ki?

A *Távol Moszkvától* ott van Géza hóna alatt vagy a térdén, de a könyvjelző marad a tizennyolcadik oldalnál. Ellenben széles körű tájékozottságra tesz szert a német drámairodalom és a svájci népi felkelés területén – Pista egy-egy kész jelenetet kettőnknek olvas fel, s persze válaszol Géza – merő szerénységből ki nem mondott – kérdéseire is. Pista is kezdi kiismerni magát egy nagy gépgyár művezetője s a kazánkovácsok munkaterületén, sőt én is, mert sétálni együtt megyünk hárman, bár változatlanul az a komikus érzésem van, hogy kettesben jobban éreznék magukat. A séta is Géza műve, aki harmadik nap a sarkára áll:

– Barátom, nem lehet egész nap dolgozni. Csak ülsz és cigarettázol, mint otthon. Levegőre kell menni! Délután sétálunk egy órát. Vacsora után is! Aztán még írhatsz.

– Ördögöt írhatok, Gézám. Ma este rendezvény lesz.

Rendezvény. Szórakoztatnak itt bennünket, ahogy csak bír-nak. Igaz, tagadhatatlan, az emberek, ha nem is unatkoznak, de annyira szokatlan nekik ez az életforma, hogy nehezen mozognak benne. Gyula például, a bajuszos, idősebb asztaltársunk, kétségbe van esve, hogy csak nyolctól adnak reggelit. Ő harminc éve öt órakor kel, hatkor reggelizik, és egész nap tizenhat kilós kalapáccsal dolgozik, kazánkovács, sztahanovista. Itt is felébred ötkor, fel is kel, de a kuglipálya is csak kilenckor nyit, hát reggeliig sétál az erdőben vagy próbál olvasni. De az újságot is csak nyolckor hozzák, hát a *Vólokalamszki országut*-at olvassa, de ugyanúgy „nemigen halad vele”, mint Géza. – Meg kell szokni, hogy két hétig vasárnap van – mondja. Hát kellene a rendezvények, min-

den második este filmvetítés az étteremben, utána közös beszélgetés a filmről, de erről már a legtöbben lelépnek – aztán lesz még egy ismeretterjesztő előadás a Mátráról, és fel fog jönni egy író, Sas Miklós, író-olvasó találkozóra. És a rendezvényre illik elmenni, nekünk különösen.

Én ugyan minden mozit és előadást élvezek, nekem nagyjából mindegy, hogy ki mit mond vagy mi a film tartalma, elég, ha valaki mozog vagy beszél előttem, az már nekem mulatság. Pista sajnos nem így van ezzel, de rögtön rásütnék, hogy persze őt nem érdekli, túlságosan polgári igényei vannak stb., elég baja van ilyesmivel „odalent”. A rendezvények idejét és tartalmát kifüggesztik a nagy előcsarnokban a hirdetőtáblán, de a kontyos vékony nő – gondnok, vagy párttitkára a hotelnek, vagy közönségszervező?, nem tudom, a bemutató beszédje első mondatait lekéstük, túl soká piszmogtunk a kipakolással – ebéd előtt mindig szóval is elmondja, és azzal végzi: teljes számban elvárjuk az elvtársak megjelenését. Ma például zeneestély lesz, fellépnek a valamilyen hangszeren játszó elvtársak, s feljön a göröngyösi népi táncsoport, a Göröngyösi Nyírfácska.

Nagyon szép rendezvény. Kár, hogy az első szám egy gyári kultúrfelelős szavalata: *A Tergenyés-brigád*. De örüljek neki, hogy nem a *Végrendelet*-et adja elő ugyanattól a szerzőtől, abban ugyanis Pistát név szerint említi, mint aki nem hajlandó az „angyalok oldalára” állni – ha ugyan szabad egy angol mondás fordítását alkalmaznom egy ilyen esetre. Nemrégén jelent meg, s elég örvényt kavart Pista és az *Újhold* több tagja körül, meglehetősen veszélyes módon. De túlesünk *A Tergenyés-brigád*-on, utána két bányász furulyázik – nagyon jól –, majd a Göröngyösi Nyírfácska több száma következik.

*Áll egy ifjú nyírfa a réten,
Virágfürtös nyírfa a réten... –*

Az első lány, „a szólótáncosnő” nagyon szép. Lobog a szőke haja, pörög és siklik – elhiszem neki, hogy fiatal nyírfa. A többiek azért kicsit kövérek.

A táncestély furcsán hatott Gézára. A szokottnál is szótlanabb, s mikor leülünk Gyulával, Jóskával és Kálmánnal, föl

is tűnik, hogy még a herflire sem vidul fel, amit Gyula biztatására lehoz Kálmán, s ugyancsak Gyula nyomatékos kívánságára eljuttassa rajta a *Nyírfácská*-t, majd néhány magyar nótát, többek közt a „Nékem olyan asszony kell” kezdetűt. Ekkor történik, hogy Géza, a mindig csöndes és kitűnő modorú Géza feláll, nagyot üt az asztalra, mondván:

– Az istenit az ilyen nyaralásnak! – megfordul, felmegy.

Másnap aztán, séta közben, bővebb felvilágosítással is szolgál.

– Jó neked, barátom, itt a feleséged veled.

Pista nem szól semmit, de Géza azért megérti.

– Nekem nagyon hiányzik, elhiszed? A kislány is.

– Kislányod is van?

– Van. Nyolcéves. Emerencia.

Csak az isten őríz, hogy ki nem pukkan belőlem a röhögés. 1951 ősze van. Akkor még a leányokat Erzsinek, Panninak, Katinak, Klárinak, Ágnesnek hívták, még nem volt sem Ivett, sem Bernadett, sem Timea, sem Beáta – Andrea is csak akkor kezdte befutni ragyogó pályáját. Emerencia!

– És mi a beceneve, Gézám?

– Csak úgy hívjuk, hogy Mincike. Mincikének hívja őtet mindenki.

– És a feleséged nem kapott beutalót?

– Nem. Nagyon hiányzik, elhiszed? Föl is hívnám vasárnapra, de a szobámba nem vihetem fel, ott ketten lakunk a mérnök elvtárssal. És itt semmi sincs, csak ez a szálloda. Az ember csak eszik, pihen, aztán ...–

Másnap ebéd előtt a kontyos elvtársnő rémülten közli, hogy estére feljön egy spanyol házaspár, elvtársak, még sohasem voltak szocialista országban, s látni akarnak egy igazi munkásüdülőt és magyar élmunkásokat is. Mennek majd Csehszlovákiába és Lengyelországba, ugyanilyen célból. – Hát, elvtársak, ki kell tenni magunkért, tud valaki spanyolul? – Géza elkaccantja magát, odasúgja Pistának:

– Tanulj meg estig spanyolul, barátom. Úgy tudom, a spanyol nők nagyon vérmesek, mi?

Senki sem tud spanyolul persze. De a kontyos nem nyugszik.

– Nem akartak tolmácsot. De Vas elvtárs műfordító, csak tud nyelveket?

– Németül tudok és franciául – áll fel szerencsétlenül Pista, Gézát viszont előnti a diadal, nagyot szorít Pista kezén:

– Tudtam én azt, barátom. Milyen szerencsés vagy! A spanyol nők nagyon vérmesek! – Most már nem kérdi, állítja.

A spanyol házaspár gyönyörű és fiatal, a férfi fekete, a nő aranyzőke, kék szemű, igazizőke, nem festett a haja, és magas, karcsú mind a kettő. Sajnos, egy szerencsés ötlettel olyan filmet vetítenek vacsora után (ahol még pezsgő is volt a mi asztalunknál – oda ültették őket, és Pista buzgón fordítja nekik az ételek nevét, mialatt mindenki kiguvadt szemmel nézi a nőt), szóval olyan filmhez ültették le őket, ami egy olajfűrés szabotálásáról szól. Voltaképpen még ez sem lenne baj, magyar film, ilyen, hát úgyis azt szeretnék látni, milyenek vagyunk, mit eszünk, mivel szórakozunk, de az már baj, hogy Pistáról szabályosan csurog a verejték, miközben fordítja nekik franciára a magyar szöveget. Fúrófej. Darukötél. Hordozószalag. Dűzni. Csörlő. Tengerssebesség-csökkentés. Racine és Villon nemigen használja ezeket a szavakat. Különben is kissé kellemetlen az egész. A film üvölt, Pista a két spanyol közé hajolva nyögi a szöveget, erős körülírásokkal – hiába, nincs nála szakszótár –, és ha volna is! Géza szorosan Pistához tapad, hogy jobban beleláthasson a nőbe, a spanyolok kedvesen helyeselnek, de nemigen követik az összefüggést, csak a végén örülnek meg, mikor a fulladt sötétben vége a pokoli lármának, a gonosz befurakodott kártevőt elviszi az Igazságtévő, s a fúró újra működik, az olaj fröcsögni kezd, s mindenek helyre zökkennek. Film után feketét kap az egész társaság, mi a spanyolokkal még külön italt is, azonkívül Kálmán lehozza tiszteletükre a herflit is. Kálmán szép, sötét arca kifürkészhetetlen, nem csoda. Tegnap egyedül mászkáltam a platón, s a fák között valaki Beethovent füttyölt halkan, a Hegedűversenyt. Kálmán volt, csöndben elosontam, nem vett észre. De most elkezd a *Madrid határán*-t, s aztán azt a másik, gyönyörű spanyol forradalmi dalt, aminek a szövegét nem tudom. Most énekelünk, együtt, mindnyájan, s azt hiszem, szívből. A spanyol lány majdnem sír.

– Láttad a szemét, barátom – sóhajtja felfelé menet Géza –, a spanyol nők csakugyan vérmesek! Micsoda szép ember a férje is.

A kontyos hirdet.

– Az elvtársak választhatnak, mi legyen a holnap esti program. Egy kisbusz indul a gyöngyösi borkombinát látogatására, délután öt órakor, vacsorára jövünk vissza. Az elvtársak találkozhatnak a borkombinát dolgozóival. Este, vacsora után pedig szalonnasütés a szabadban. Aki akar, mindkét programon részt vehet.

– Nem jó a sorrend – morogja Gyula –, előbb kéne a szalonna, utána a bor.

– Ne félj, elvtárs, a gyöngyösi kombináttól nem fogsz berúgni – nevet Jóska, Gyula szobatársa –, én már voltam ott tavaly. Elméleti előadást tart majd egy manusz a borkezelésről, s utána kapol egy gyűszűnyi vinkót.

Most már tudom, miért van előre megcsinálva a szalonnasütő hely. Ide még estélyi ruhában is le lehet ülni, nem mintha az lenne rajtam. Gallyat sem kell gyűjteni, se nyársat faragni, szépen összerakott máglya és sorba fektetett nyársak vannak előkészítve. De az minden élvezetes festőszalonnasütésnél érdekesebb, ahogy Géza pártfogásába veszi az enyhén szólva járatlan Pistát, hiába tiltakozik, hogy ne törődjön vele, majd én fogok segíteni neki. Nem, Géza vagdossa be a szalonnáját, ő tolja odébb a nyársát, ha parázs helyett a lángba tartja, ő tiltakozik, mikor Pista szégyenkezve abba akarja hagyni a műveletet, és félig sülten is hajlandó megenni, s ő esik kétségbe, mert a forró zsír a kezére csöpögött – hogy fogsz írni, barátom?

– Az én kezemnek nem árt – legyint Pista. Érdemes meg nézni a kezüket egymás mellett. Gézáé nagyon tiszta, jó formájú, gondosan ápolt a körme, a tenyere erős s az ujjai hosszúak. Pistáé is tiszta és hosszú, de összevissza sebzett, a körmáglya tépett, ha választanom kellene, hogy melyik a munkás keze és melyik az íróé, nehezen tudnám eldönteni.

Különben hoztak a délutáni kirándulók egy-két üveg bort, ugyan nem a kombinátból, hanem a gyöngyösi kocsmából – itt, a tetőn még az sincs persze –, vidáman és civilizáltan iszogatjuk szalonnasütés után, a parázsba bámulva. És szól a herfli.

A második hét közepére ígért író-olvasó találkozó napja már vészesen közeleg, aztán egyszerre csak itt van. Sas Miklós a déli busszal érkezik, itt fent ebédel már – a kontyos lány-

nyal ül egy asztalnál mint hivatalbeli. Jóindulatú, semleges figurának ismerjük – ami azt is jelenti, hogy nem ismerjük, nincs róla semmi rossz hír, mindenesetre eddig nem bántott, nem is macerált senkit – nagy szó. Picit zavarba jön, mikor bennünket meglát, tudja, hogy Pista '49 óta nem jelenhet meg, azt is tudja, hogy a Szépirodalminál lektor, ami azért mégiscsak valami – bár az ő munkáit a Zrínyi szokta kiadni. Délután összetalálkozunk a platón, nehezen indul kettejük között a beszélgetés, de láthatóan megnyugszik, amikor kiderül, hogy Pista a lektori teljesítményéért kapta ezt a két hetet. Utóvégre nem lehet mindenki író, van, aki szeret hivatalnok lenni – talán még irigyli is Pistát, mindenesetre kedves és udvarias. Annak a „te mért nem írsz” felhangú támadó élnek, amit „odalent” megszoktunk, nyoma sincs, fellélegzem. Az esti előadásán a mai szovjet irodalomról ugyanezzel az udvarias, sima nyugalommal beszél, értelmesen és részletesen. Az *Iffjú gárda*, a *Vólokalamszki országút*, a *Távol Moszkvától*, az *Acélt megedzik*. Majakovszkij fürdőszobaversét is elszavalja, színezés céljából, egy üdülőtársunk.

A kontyos kopog a pirossal leterített asztalon, hogy megugrik a tálca és a vizespohár.

– Az elvtársak szóljanak hozzá.

Jaj istenem, senki sem fog szólni egy szót sem – áll belém az ijedség, de szerencsére nem ez történik, eléggé meglepő módon. Az a kedves vájár, akivel tegnap hosszan értekeztem az erdőben a mókusok szokásairól (neki van egy otthon, „mindig a függönyrúdon ül, és mindent ellop és eldugdos, ami a kis kezében elfér”), most feláll, az előtte ülő székének a támláját fogva, nagy nyugalmasan elkezdi:

– Megmondhatná az író elvtárs ezt a magyar íróknak is, hogy olvassák el ezeket a szép könyveket, kérem, és vegyenek róluk példát. Mert nem ezt teszik, kérem. Mert itt vagyunk, ugyebár mi, magyar munkások, mért nem írtak még mirőlünk? Mi is letettünk egyet-mást az asztalra. Ugye. Nem mondom, hogy a szovjet munkásokhoz mérem magam, mert annak még nem jött el az ideje. De ahogy mi csináltuk, mikor nem hagytuk kivinni a gépeket az üzemből, az is valami volt, arról mért nem írnak a magyar írók? Hát nem ők a lélek mérnökei?

Szegény Sas Miklós, mint a magyar írók jelen lévő képvi-

selője, csak int, jegyez, és behúzza a nyakát. Úristen, mi lesz ebből? Hiszen Gyeplős elvtársnak, ennek a vájárnak a hóna alatt is ott láttam a könyvet, s benne, jól az elején, még a könyvjelzőt is. De most Gyula áll fel, akiről tudom, hogy boldog és diadalmas, mert délután nagy dicsőséget aratott a kuglipályán, két győri vasassal játszottak, s saját kifejezése szerint: selejtre verte őket.

– Az előttem szóló elvtársnak igazat adok. Mért nem írnak a magyar írók olyan könyvet, mint a *Vólokalamszki országút*? Tanulhatnak a szovjet íróktól. De jól van, mi még nem mutathatunk fel olyan teljesítményt, mint a *Vólokalamszki országút*. De hát van már mégiscsak egy Pioker Ignácunk! Élmunkásaink vannak, sztahanovistáink. Mért nem jönnek el a mi íróink is hozzánk a gyárba, nem dugjuk őket a nagykalapács alá! Megnézhetnék egyszer, milyen közelről egy marógép!

– Jöjjenek Sztálinvárosba! – ezt egy fiatal hang kiáltja valahonnan hátulról.

– Nézzenek meg egy vasöntést! Azt írják meg!

– Hát a bányába nem mernek lejönni? Micsoda szép regényt lehetne írni a bányákról!

Gyula megdicsőülve néz körül:

– Mert az író elvtárs csupa jó könyvet sorolt fel nekünk. Mindnyájan olyant olvasunk itt, pihenésünk idején, hogy ráérünk. Ilyeneket írjanak nekünk a magyar írók, a lélek mérnökei, ez a kívánságunk.

Sas Miklós pirosra gyúlt füllel válaszol. Igen, tolmácsolni fogja az elvtársak kívánalmát. Igaz, a magyar írók még nem jutottak el oda, ahol a szovjet írók tartanak már, hogy is juthattak volna. De eljön ennek is az ideje. Máris készül egy regény a nehéziparról, egy másik Szuhakállóról. Talán olvasanak az elvtársak néhány mai verset, meg lesznek elégedve. A költők gyorsabban reagálnak az idők változására, mint a prózaírók, majd meglátják. De ő mégis mint nagy eredményt tekinti a mai estét, hisz megtudta, hogy a jól megérdemelt pihenésüket élvező magyar élmunkások milyen értőn olvasák a mai szovjet irodalmat, milyen pozitív a hozzáállásuk. Köszöni szépen az elvtársak tanulságos hozzászólásait.

Továbbiakban nem esett szó semmiféle, sem szovjet, sem magyar irodalomról.

A *Tell* fordítása a végéhez közeledik, üdülésünk ugyancsak. Én is elkészültem a *Lestyánnal*.

„Durch diese hohle Gasse muss er kommen.” Pista megígéri Gézának, hogy az utolsó részt egyben fogja felolvasni holnap este. De aznap Géza eltűnik, délben sem látható. Megsokallta volna a próza után a drámát is? Nem szólt, hogy esetleg kirándulni megy, vagy valami dolga van, nem értjük. Kicsit rosszul is esik mind a kettőnknek, hogy nem „segít” Pistának befejezni a *Tell*-t.

– Megszoktam, hogy ott ül velem – mondja Pista –, nagyon hiányzott, elhiszed?

– Ezt Géza mondja így a feleségéről – fintorgok rá Pistára, és most berobban Géza, vidáman, és ami szokatlan nála, kicsit kócosan is:

– Na, készen vagy, barátom?

– Készen, öregem.

Tell az almát lelőtte, a zsarnok meghalt, Svájc felszabadult. „Látjátok-e, tűz ég a hegyeken – halljátok-e, harang szól fenn az erdőn!” És Géza egynapos távollétére is fény derül, másnap, az előcsarnokban, ahogy a halomba rakott kofferek mellett állunk, és várjuk a buszt – senkinek sincsen autója, együtt megyünk le mindnyájan, nem kell elbúcsúzni. Géza Pistához szól, talán nem is tudja, hogy én is meghallom, de talán nem is bánja.

– Mégis felhoztam Ilonkát, azért nem voltam itt tegnap; gondolhattad, nem? Megbeszéltem az erdőfelügyelővel még akkor, amikor ezek az átok spanyolok itt voltak, de csak épp a tegnapi napra adhatta ide a lakást az erdőfelügyelő elvtárs, a hatos busszal már haza is ment a feleségem. Neked megmondom, de másnak senkinek, mert, tudod, ide nem lehet vendéget hozni.

Már látszik a kanyarnál a busz lámpája. Nevetve, kiabálva mászunk fel, telezsúfoljuk, a mi összeszokott hatos asztalunk épp elfér két szemközti hosszú ülésen. Pista most is szembe kerül Gézával, Géza most is olyan komolyan néz, mint egy cica. Hirtelen elkomolyodtak a többiek is. Megyünk lefelé. Gyula az állával Kálmán felé bök, Kálmán kinyitja a fekete tokot. „Szép is volt ez a város...”

És szól a herfli.

A Károlyi-címer

– Pirike, ugye, nekem adod az egyiket? Csak az egyiket, a másik a tied lehet! Nézd, milyen gyönyörű farka van, háromszor csavarodik, és cakkos a vége. Add nekem, Kálnoky már nekem adta azt, ami az udvarukban van, de az sokkal kisebb. És a Lánchídon lévő négy közül is az egyik pesti az enyém! Igaz, annak nincs nyelve. Gyűjtöm az oroszlánokat, tudod! Add nekem az egyiket, ugye, nekem adod?

Senki a világon nem tudott úgy kérni, rimánkodni, esdekelni, könyörögni, ha megkívánt valamit, mint Czibor. Az ember inkább gyorsan odaadta, amit kért, csak ne nézzen így, félrehajtott fejjel, összetett kézzel, néha le is térdelt, úgy könyörgött érte, légyen az a Harsányi–Gulyás-féle Csokonai-kiadás, egy kötet Brehm (*Emlősök*) vagy az ember utolsó garasa, az utolsó cigarettája, esetleg az utolsó falat kenyere. Szeretné, istenem, hát odaadom neki a Károlyi-címer bal oldali oroszlánját, pedig kétségtelenül az enyém, az Eötvös Loránd utca 10., IV. 4. két ablakának a teljes kilátását elfoglalja a velünk szemben lévő Károlyi-palota homlokzata fölött, csak messze mögöttük látszanak a Belváros egymásra ugró tetői. Legalább nyolc méter széles ez a címer, valósággal bebámulnak hozzánk az oroszlánok – pedig nélkülük is elég rossz a világítás. Keskeny ablakok törik meg a falfelületeket – az én szobámét csak egy –, igazán nem jó műteremnek. De mi rettenetesen büszkék vagyunk erre a lakásra, az első közös lakásunkra Pistával – Panni persze velünk lakik, rengeteg helyünk van, és elképzelhetetlenül kevés bútorunk, isteni változatosság a Visegrádi utcai négyszer ötméteres nyomor után. A két „hall” teljesen üres, az előszobában lyukas fenekű székekre hajítjuk a kabátjainkat, és főleg hideg az egész lakás, mint a farkasverem. Elbűvölt bennünket a környék, naponta eszembe jut, hogy ez az utca a Papnövelde

utca volt valaha, s talán ennek a háznak a földszinti ablakán ugrott ki az a bizonyos Krúdy-hősnő, akire „megállj, Zsófia, te céda!” – kiáltott rá vetélytársnője, Eleonóra. A kapu és a tejbolt ajtaja között Baglyas bácsi ül, a hordár. Igazi hordár, piros sapkáján ezüst a negyvenegyes szám, nagy hasú, tűzpiros arcú, szép, fehér bajuszú öregember. Minden reggel hétkor, mikor a tejbolt kinyit, kihozza a papírral párnázott kisszékét, délben tizenkettőkor hazamegy ebédelni a Magyar utcai lakásába, de egykor már újra itt ül, este fél hatig. Akkor visszateszi a kisszéket a boltba. Az első perctől kezdve rokonszenvesek vagyunk egymásnak, s nem is alaptalanul – azt hiszem, mi vagyunk az egyetlen munkaadói. Talán még Filszeker is az, a szűcs. Nekünk viszont úgy kell, mint egy falat kenyér – telefon híján levelet, kéziratot, rajzot, mindent vele küldünk, a könyvkiadókba, Illés Endréhez a Mányoki útra, vagy üzenetet Vas néninek, mert szóbelit is átad, pontosan. A levelet, cédulát, kéziratot lehetőleg a gumiszalaggal átkötött tárcájába teszi, a belső zsebébe, ha nem fér bele, hát a hóna alá csapja, megemeli a piros sapkát, s gördül elfelé a gömbölyű hasa a bő fekete nadrágban, meglepő gyorsan. Az orra is gömbölyű, likacsos, piros és kék. Mindenki irigyel bennünket Baglyas bácsiért, mi magunk is roppant elegánsnak tartjuk, hogy hordárral bonyolítjuk le az ügyeinket, de hát ez vele jár a ház hangulatával, a Krúdyt idéző utcanevekkel. Különben is Krúdy korabeli a ház állapota, amin az ostrom nem sokat javított, a hátsó lépcső (Vámos bácsi, a házmester szerint „cselédlépcső”) helyén egy négy emelet magas romhalmaz, a tetején már többször láttam patkányokat, csak meg ne tudja Pista, ha kicsit rendbe jövünk, úgylis szerzek egy macskát.

Csak nem olyan könnyű rendbe jönni. Már második éve lakunk itt, mikorra fel tudom deríteni a lakás fő bajait. A két gyönyörű cserépkályha egyszerű Patyomkin-építmény, tömhetem fával, ha belül egy morzsa bélés sincs – de hát még sosem volt dolgom cserépkályhákkal, s mikor utolsó filléreinket is összekaparva átvettük ezt a lakást egy minden hájjal megkent ügyvédtől, meg sem fordult a fejünkben, hogy bele-nézzünk a kályhákba. Azt sem vettük észre, hogy az ablakok nem zárnak, hogy a parkett hajladozik és recseg, és óriási egérlyukak vannak alatta, hogy Panni szobájának egyik fala

északi tűzfal, s úgy átengedi a hideget, mint a papír. S hogy a kád lefolyója az ezeréves, fával fűthető fürdőszobakályha alá bújik – én is odabújok, ha tisztítom, mert egy szerelő mesebeli álom, meg aztán pénzünk sincs rá. A villanydrótok hol kívül futnak a falon, hol kinyomozhatatlanul eltűnnek – a villany örökké elalszik; szerencsére Réz Ádám megcsinálja, ha feljön, csak a létrát kell kölcsönkérni Vámos bácsitól és felhurcolni a négy, mérhetetlenül magas emeleten, legalább kétszer egy héten. A ház Egyetem utcai sarkán a falhoz simulva egy három méter magas hőmérő büszkélkedik – el sem tudom képzelni, mire volt jó, s a Kaas Ivor utca, a Szerb utca, Kecskeméti utca, Kaplony utca nekünk maga a romantika, a macskaszagú, kiskocsmás Belváros, pedig most, 1950 végén már egyedül a Félgyertya van meg, a régi fényéből alig maradt valami. Módszeresen pusztítják ezeket a régi aranyos kiskocsmákat, nem kapnak anyagot, sorra becsuknak.

Én sem kapok anyagot. Nem vettek fel a festő szakosztályba, grafikus vagyok, nekem nem jár olajfesték, se vászon. Az utolsókat vonagló Ranschburg-féle könyvkereskedésben veszünk régi, nagy albumokat, sok bennük a tiszta lap, s finom a papírjuk, még olajjal is lehet rájuk festeni. De más, fontosabb anyagot sem kapni.

Reggelenként, mikor Pista elmegy a kiadóba, s rendszeresen elkési a „blokkolást” és a *Szabad Nép*-félórákat – amiért rendszeresen lehordják –, én a büszke háziasszony szerepében gemkapocs alakban járom végig a környéket, s megpróbálok bevásárolni. Nekem ugyanis nincsenek régi összeköttetéseim, én azelőtt sohasem vásároltam egy üzletben rendszeresen, mint a valódi asszonyok, akik még most is kapnak pult alól tojást, vaját és egyéb luxuscikkeket, mert régi vevők. Jókor kezdem a háziasszonyságot, mondhatom. Panni nem tud segíteni, ő az iskolában eszik, s késő délután, néha este keveredik haza holtfáradtan – ő sem kap anyagot a munkájához: német–francia szakos, tehát magyart tanít, azonkívül színjátszó csoportot, szavaló- és énekkórust vezet, este a dolgozatok – szóval csak egyedül szállhatok ki a sovány vadászterületre.

A Ferenciek terén lévő közértben jól megnézem a kirakatot – tele van ecetesüvegekkel. („Barátok tere” – vigasztalom magamat.) Végigmegyek a Kecskeméti utcán, itt is van egy

üres közért, befordulok a Szerb utcába, ahol a zöldséges van – néha káposzta, krumpli is akad benne, sokat ígérő a Veres Pálné utcai hentes, ahol időnként találok sötétlilára fagyott sovány csirkét, esetleg szalonnát is, a végső kísérlet a Nagycsarnok, babot, lencsét már beszereztem, egy kis rizs kellene, de iszonyú sor áll előtte. Mindegy, azért csak felmegyek a legfelső emeletre, az őstermelőknél szokott lenni néha vaj, az a bizonyos, két tenyér között laposra, ujjnyomosra formált, tisztos korú „falusi” vaj tormalevélben, ami otthon Félégyházán olyan finom és friss volt. A kenyér-, cukor- és zsirjegyeket már beváltottam a héten, múlt héten elvesztettem pénztárcástul együtt az egész csomót, de a szenesember megtalálta és visszahozta. „Csak nem veszem el művészekről” – s hallani sem akart semmiféle díjazásról. Szerencsére lapos, száraz, izetlen háztartási keksz bőven kapható, de kell is, mert mit adok a fiúknak, ha este feljönnek. Talán Baglyas bácsi szerez egy kis túrót, ha jön véletlenül a tejboltba. Grúz tea szerencsére kapható, kávé nincs.

A fiúk. Pista negyvenkilenc óta nem jelenhet meg. Lektor a Szépirodalminál, örülünk, ha nem rúgják ki, bejelentette, hogy kilép a pártból, s átlag kéthetenként különböző bizottságok elé idézik. Meg is bolondulna, ha nem lennének körülötte a fiúk.

De a fiúk itt vannak, nálunk ülnek majdnem minden este. Kormos rendszerint Pistával együtt érkezik, és mindazt, ami napközben a kiadóban gyötri őket, most elfújja a tea gőze és Juhász Ferkó bajuszt rágó vakkantó nevetése. Nagy Laci keveset beszél, inkább a botjával üt egy-egy nyomatékot a többiek szavára, Simon Pista ritkább vendég, de mindig jókedvű, különösen ha borküldemény érkezik Bazsiból. Czibor régi költőkből idéz, s mereng, hogy milyen lehetett Balassi „porcogós Annókája”. Réz Ádám már azzal kezdte a napot, hogy egy angol limericket helyezett el Pista íróasztalán – a Szépirodalminál dolgozik ő is –, ami amellett, hogy kozmopolita métely, még rendkívül disznó is rendszerint. S ha már nagyon ránk borul a nyomasztó érzés, hogy ez egy sziget, s kívül a világ félelmetes és kiszámíthatatlan, hát füttyülni kezdi a *Lillybulla*-t. Kálnoky Laci is törzstag az Eötvös Loránd utcai estéken, de valahogy mindig akkor érkezik, amikor épp mindenből kifogytunk, s csak olajban

sült pirítós kenyeret tudok adni fokhagymával – félek is, hogy nem szereti, de végtelenül udvarias, s úgysem szólna. Viszont ha Bajótról érkezik egy küldemény rettentő rossz hurka-kolbász – ők sem kapnak anyagot –, nagy lakomákat csapunk, ahol néha már a „kis Réz”, Réz Pali is kezd feltűnni. Ottlik minden héten megjelenik Gödöllőről, ahol mérhetetlen mennyiségű Dickenst fordít, Gyöngyi meg kosztos diákokat tart. És játszunk. Czibor találja ki a pentatlont, a „városfolyó-híres-ember” egyéni változatát, ha viszont Pista dolgozni akar s Thackeray mondatait bogozza, kitör a gyufázás. Mert Kormos és Czibor csak szerencsejátékot szeret igazán játszani, és a gyufázáson nyerni és veszteni is lehet, aszerint, hogy melyik oldalára esik a felpöckölt skatulya. Ha a levegőben áll meg, az száz pontot számít – de ez csak Kisújszálláson fordulhat elő –, ha hinni lehet Jánosnak, aki meg is esküszik rá – meddig tart az? – legyint Kormos.

Televíziónak még a hírért sem hallottuk, rádiót nem hallgatunk, nincsen rádiónk. De az újságot legalábbis át kell lapozni, valamennyien járunk szemináriumokra, s orvul lecsaphatnak ránk egy-egy aktuális kérdéssel is, az anyagon kívül. Nekünk, festőknek még csak könnyű – mi buták vagyunk, egy szikra ambíció sem szorult belénk. Miközben az előadót hallgatjuk, halkan surrog az egész terem, ceruzák és tollak járnak a jegyzetömbök fölött – mindenki rajzol. Aki éppen hozzászól, három mondatot nyög és kész.

Az íróknak már nehezebb, Pistának különösen. Ő színészekkel van beosztva szemináriumra, és azok olyan átélten, mély érzéssel telítik a legszárazabb igazságokat és a sokszor hallott és idézett közhelyeket, hogy gyújtó tirádának hatnak, pörölycsapásnak és zászlócsattogásnak. Pista íveket és íveket jegyzetel, a drága és már egyáltalán nem kapható régi kutya-nyelvekre, de hiába, szavalni nem tud, s ezért megvetésével sújtja az az alig-alig tehetséges, málészájú iparművész, aki a szemináriumát vezeti, s kedvezőtlen jelentése nemigen használ Pista amúgy is ingatag állásának. De ha együtt vagyunk a fiúkkal, összebújunk, játszunk, marhaskodunk, féktelenül röhögünk, s időnként dermedten figyelünk a csendre. És az autókra is. Nagyon kevés még a magánautó, s éjjel nemigen szaladoznak. Ha autó áll meg a ház előtt,

hirtelen csönd lesz nálunk. Öt perc – tíz perc – negyedóra – nem, nem ide jöttek, már felértek volna, akármilyen lassan kászálódik ki az ágyából Vámos bácsi.

Lélegzünk egyet, nem csöngettek.

Aztán egy este, tizenegy óra után néhány perccel, csöngetnek. Véletlenül épp nincs nálunk senki, egyszerre ugrunk fel Pistával.

– Én nyitok ajtót – lök félre Pista.

– Nem, én – és félrelököm Pistát. Az előszobában mégis megtorpanunk egy pillanatra – az ajtó homályos üvegén tisztán áttetszik egy prêmes, felhajtott fülű katonasapka, csillog. Áröleljük és megcsókoljuk egymást – végül is Pista az erőszakosabb, ő nyitja ki az ajtót és –, így még soha senki nem örült meg Devecseri Gábornak, sem az ezredesi egyenruhájának. Neki ugyanis éppen most jutott eszébe, hogy egy szót ki óhajt javítani a nyomdába kerülő Homérosz-fordításában: Pista intézze el, holnap, a kiadónál. Kicsit csodálkozik a lelkes fogadtatáson – soha nem voltunk közelebbi barátok –, de ártatlan lelkében meg sem fordul, hogy más okunk is lehet rá, mint a klasszikus szöveg tisztelete.

Néhány nap múlva délelőtt is megszólal a csengő, idegent jelez. (Mert Devecseri óta a barátok már két rövid, két hosszút csöngetnek – ionicus a minorét.) Ezúttal egy igazi rendőr tetszik át a függönyön – csak amikor kinyitom az ajtót, derül ki, hogy rendőrnő, fiatal, szőke és dühös. Zavarban is van, mikor a legszívélyesebben betessékelem és leültetem – egyedül vagyok itthon.

– Magukat feljelentették! – rukkol ki tüstént, s csodálkozik, hogy én azonnal megnyugszom, elnevetem magam, a letartóztatások nem így kezdődnek ugyanis. – Rabonbán Paula feljelentette magukat, hogy egyik szobájukat nem használják, fölösleges, és mégsem hajlandók kiadni neki.

– Ó, a Pauluska! Ejnye, ejnye, hisz az a szoba romos, nem lakható! Jöjjön, édesem, nézze meg.

Ahogy Baglyas bácsi a jó szelleme a környéknek, úgy Pauluska kétségkívül a rossz. Messzemenően, giccsesen az. Apró töpörtyűarcú, santa is, púpos is, és kellemetlen sipákoló hangján folyton beszél, mindig azt gondolom: most, most

varázsol el békává. Igazán nem a külseje miatt, de ő az, aki lökdösődik és furakszik, ha sorban állunk tejért, ő suttozja, mikor elfogy, hogy eldugják a régi nagyságáknak, azt is lihegi, hogy Vámos néni nyilas volt, hogy Miszuri bácsit csalja a felesége, hogy mindenki lop, csal, hazudik és nem elég demokratikus. Megszólított, hogy adjam ki neki a kisszobát, mert nekünk nem jár az, ő tudja, hisz nincs takarítónőnk, de egyébként sem, ő meg szívesen lakna ott. Mondtam, sajnos, nem lehet. Úgy látszik, most akcióba lépett. A kisszoba ablaka az Egyetemi templom tornyára néz, de egyik fala azonos a romhalmaz padlásával, az egyik gerendája átfúrja a mennyezetet. A rendőrnő döbbenten nézi.

– És festőművész tetszik lenni, igazán? Hol a műterem?

– Hát, az még nincs, a szobámban dolgozom. Majd, ha ki tudjuk ezt javítani, akkor talán... No jöjjön, nézze meg a „műtermemet” is, szívjunk el egy cigarettát, jó?

A rendőrnő a karomba kapaszkodik, és kis híján elsírja magát.

– Ilyen kedves családot feljelenteni! Nem szégyelli magát az a vén, rókaképű dög? Tessék elhinni, az egész őrszoba olyan mérges volt rá, de ha egyszer bejön, jegyzőkönyvet kér, utána kell járni, ugye. És én vagyok a legfiatalabb az őrszobán, engem küldtek, mert senki sem akart jönni, úgy szégyeltem...

Pauluska azonban mégis szerez lakást. Egy lakógyűlésen hallgatom végig, amint habzó szájjal csepuili és vádolja az „ősbérlő”-t, egy szerény, kövér, ősz hajú, teljesen megfélemlített asszonyt, akinek a nyakára költözött. Az „ősbérlő” három hónap múlva meghal agyvérzésben. Pauluska viszont azóta is vígan biceg ide-oda gonosz lelkével s nagy fekete táskájával (vizsgázott tyúkszemvágó) az Eötvös Loránd utcán, s fecskendezi a fekete mérget, ahová csak lehet.

A kisszobába Vali költözik, Pista neki diktálja a *Hűség vására* fordítását, egyetemista, s Rákoshegyrről jár be, Pesten nincs lakása. Bizonyosan a jó tündérek segítik, mert kijavítja a kisszobát, ajtót töret, parányi fürdőszobát is rakat mellé, fut az utcán, fut a lépcsőn, lobog a haja, nevet, élvezi az önálló lakást – huszunkét éves. A mi lakásunk sűrű romantikája mellett egy vidám fecskéfészek alakul ki, Vali és bandája. Egész életünkre szóló barátság alapja lesz a „kisszoba”.

Még hidegebb lesz, még sötétebb, pedig már tavaszodna, ha igaz. Legjobb barátnőmnek, Katalinnak elvitték a testvérét, most azon tűnődik, ne jelentsen-e fel engem, mert egyetlen rövid, közismert magyar kifejezéssel próbáltam észre téríteni, mikor a testvére és Rajk bűnösségéről hadart nekem. Karantén Sándor felesége például moszkvai magyar egyetemi hallgató léteire bizonyos akart lenni férje feddhetetlenségében, s egyenesen megkérte az államvédelmi hatóságot, hogy kérdezze ki ez irányban a férjét, mielőtt a szemeszter végén újabb gyermeket nemzene neki. Panni gyerekkori barátnője könnyezve próbálja bizonygatni Panninak, hogy ha nem hisz Cicmil és Csacsinov Rajkra gyakorolt befolyásában, hát neki kötelessége volna ezt jelenteni, rettenetes érzés, de úgy szereti Pannit, hogy nem bírja megtenni, pedig ezzel ő maga is a nép ellenségévé lesz.

Hirtelen megváltozik az Eötvös Loránd utcai ház egész lakossága is. Közvetlen szomszédunkat, Lázár Andor exminisztert kitelepítik – és még két családot is a negyedik emeletről. Az unokatestvéremet is, férjestül, gyermekestül, nagymamástul – nehezen fér a fejükbe, hogy ezt is lehet, hiszen Bergen-Belsenből kerültek haza, csodával határos módon –, de hát autóalkatrész-gyárunk volt. Undorító érzés, hogy iszonyúan, kibírhatatlanul sajnálom őket, pedig élénken emlékszem rá, hogy éveken át milyen teljes közönnyel nézték el a mi nyomorgásunkat – mindegy. Hirtelen megtelik az üres lakásunk is, vállaljuk a megőrzésre elhelyezett holmikat, természetesen, pedig az utolsó turnus könyvtárát már csak a padlóra tudjuk lerakni. Lázárék hatalmas vörös bőrgarnitúráján táborozunk ezek után, évekig, míg nem sikerül visszaadnunk, de egész idő alatt rettegek, hogy kárt teszünk benne – nem szeretném.

A macskámat is kitelepítik. Cyrano a neve, Kálnoky László, a költő és lelkes macskabarát kenneljéből származik, szürke csíkos kandúr és zseniális egerésző. Reggelizünk Pistával, Cyrano az ölemben alszik, egyszerre kipattan, neki a könyvespolcnak, egérrel a szájában ugrik vissza – egy perc múlva már nincs egér –, Cyrano a bajuszát igazgatja, alszik tovább.

„Muskotályi? Topp! Azzal már lehessen szóba állni!” – idézi

Pista a vonatkozó irodalmat, közben a nyavalya töri szegényt – ő nem szereti az egereket. De a szomszéd lakásba, Lázár Andor helyére egy szelíd képű szőke fiatal férfi költözik, felesége van és kis szőke fia, aki lelkesen simogatja a folyosóablakban sütérező Cyranót. Meglep, mikor az apa szigorúan kérdőre von:

– Magaé ez a macska? Mert én nem tűröm, hogy a fiam játsszon vele, megértette?

– De hát miért? Nincs semmi baja a cicámnak, és ebben a házban igazán kell! Nem látja, mennyi egér van itt a lépcsőházban, hisz csupa rom az egész, még patkány is van. És olyan kedvesen játszanak...

– Az engem nem érdekel, az én fiam ne játsszon egy ilyen ronda bakmacskával, az egészségtelen. Maga kihívhatja a Köjált, kérheti az állattartást, de én az Ávéhánál dolgozom, nyugodt lehet, hogy a Köjál nekem fog igazat adni. És ha meglátom, hogy a lépcsőházba piszkít, eltöröm a lábát, aztán ledobom innen a negyedikről, és akkor kitöri a nyakát is.

Szép, egyenes, világos beszéd. Én is így válaszolok.

– Uram, maga nyert. A macskám megy ebből a házból.

Marad hát macskaféléből a két oroszlán a Károlyi-címeren. És maradnak az egerek. Féltem a könyveinket, a képeimet is, hát Brehm tanácsára vizet és kis tálban kölest helyezek el a könyvespolcok alá – egyék azt, ne a papirost. Eszik is, s a barátainkban megerősödik az az eddig csak bizonytalan érzés, hogy nem vagyok egészen épelméjű – kénytelen vagyok a Brehmet állandóan közszemlére tenni, a megfelelő helyen kinyitva. De a szívem szakad meg Cyranóért. Egy macska a kályha előtt nekem az otthont, a megállapodott, biztonságos életet, a kispolgári meleget jelenti – mindig erre vágytam, mit csináljak. Jegygyűrűt akartam, és családi ebédet vasárnap, kanállal hadonászó gyerekeket, karácsonyfát, elég tiszta inget a férjem szekrényébe, befőttet a kamrapolcra, a szabályos családi élet összes unalmas kellékeit, azt, amit sohasem próbáltam eddig.

– Ugye, te azt játszod, hogy asszony vagy, olyan, mint a többi? – csúfolódik Pista, és sok-sok év múlva, mikor már mindenünk van, jegygyűrűt vesz nekem, és szégyenkezve, de viseli ő is.

De Cyrano nincs – Kormos nem fenyegetődzik többé, hogy átképezi dohányzacskónak –, Óbudára vittem ki Ilnácskához, egy édes, régi takarítónőmhöz, s lehet, hogy Cyránónak ez jobb hely, de engem csak nagyon kevésbé vigasztal, hogy egész Óbudát betarkázza apró Cyránókkal, igen rövid idő alatt.

„Tövishúzó Jeromos, minden macskák pártfogója, segíts!” – szégyenszemre beóvakodok az Egyetemi templomba, dögöljön meg, akinek nem tetszik.

Egy éjszaka – nem a szokott tizenegy óra tízkor, hanem három óra tájban egy tucat detektív jelenik meg nálunk. Lázár Andor szőnyegeit keresik rajtunk. Semmit sem tudunk a szőnyegekről, de Vámos bácsi tanácsára megnézik a pincét is. Vali meg én a negyedik emelet korlátján áthajolva nézzük, ahogy Pistával együtt eltűnnek a fekete udvar alig kivilágított pincelejáratán. Nagyon lassan múlik az idő, hideg van. Aztán kiönlönek a pincéből, Pista is felérkezik. Igen, megtalálták, de lepecsételték a pince előterét, ahonnan a mi fáskamránk is nyílik a Lázárké mellett. Majd holnap kinyitják.

De nem nyitják ki, s mi nem tudunk fűteni, a faadagunkat ősszel felvettük, a Tükerben nincs. Senkinek sincs, nem kérhetünk kölcsön.

Valamivel több mint egy hét telik el, mikor Vámos bácsi lelkendezve újságolja: levették a pecsétet.

– Kinyitották? – jön haza Panni az iskolából.

Elképedve bámulunk rá, ott vannak a fiúk is, mindenki egyszerre beszél, kérdez, esik neki Panninak, ő csak a vállát vonogatja. Igen, bement a Rudolf térre. Nem, nem félt igazán, csak sokáig váratták, s nem kérdeztek tőle semmit. Jött egy udvarias ember, annak megmondta, hogy miért jött. Az otthagytá, jött egy goromba ember, azzal csúnyán ordítottak egymással, végül a pofa egy cédulát nyomott a markába, hogy kimehet a kapun. Ki is jött, de hát sok időt veszített, pedig rengeteg dolgot kell kijavítani holnapra – ezzel bevonul a szobájába, a bámuló s őt magasztaló társaságunkra füttyöl.

Hát hiszen Panni a halomba rakott kézigránátokat is letörölgette az ostrom alatt, ha már nagyon porosak voltak. Mert ő csak a náthától fél. Igaz, ő nem ült együtt Rajkkal 1932-ben, mint én, s nem lépett ki a pártból tavalý, mint Pista.

Lucskos, hideg a március, hát sohasem lesz tavasz már? És ha lesz is? Baglyas bácsi megfázott, sálba takarja a csöpögő kék bunkós orrát, de hűségesen átnyújtja a zsebében átmelegedett öt deka vaját, én későn jöttem le, az a pár darab, amit a bolt kap, nyolc órára már elfogy, de Baglyas bácsi szerzett nekem egyet, nem először. Pista is átfázva jön haza, az arcán sötét kétségbeesés.

– Feljön Kisafa elvtárs egy óra múlva.

Az éppen jelen lévő Kormosnak, Czibornak, Ádámnak tátva marad a szája, nekem is. Kisafa elvtárs a hivatalos lap szerkesztője, a bárd éle. Hogy kerülhetett mihozzánk?

– Luckó – mondja Pista. – Tőle tudta meg, hogy angol detektívregényeim vannak. Telefonált a kiadóba, hogy adjak kölcsön neki. Nem fogom letagadni Agatha Christie-t, akárhogyan sajnálom is tőle.

Czibor tér elsőnek magához, már bújik is a kabátjába.

– Én elmegyek, gyerekek, ne haragudjatok. Két éve tartozom neki százhusz forinttal, felvettem egy cikke, de...

– Remélem, velünk fog teázni – morogja Ádám tanácsstalanul: ők is szeretnének elmenni, persze.

– Adnék én neki szívesen, de sajnós, nincsen nadragulya a háznál – mondom –, ne vacakoljatok, lehet ám, hogy ő is ember.

De nem úgy állít be, mint egy ember, hanem úgy, mint aki egy nagy fekete autón érkezik, s az autón függöny is van. Igazán úgy futkos Pista könyvekkel kibélelt szobájában a könyvespolcok előtt körül-körül, mint egy ismeretlen helyre került ragadozó – vagy még inkább úgy, mint Csucsundra, a szegény kis pénzmapatkány a Kipling-mesében –, jár a szeme ide-oda. Nem, nem ül le, siet. Én sem ülök le, undorodva nézem, ahogy mohón szedi a hóna alá a kedves detektívregényeinket – akkor még így hívták a krimi –, de látnivalóan szereti a könyveket, érződik rajta, ahogy nézi a könyvespolcokat, s ahogy megérint egyet-egyet. Pista nem szól egy szót sem, én is hallgatok, ami nagy baj, mert a konyhába visszavonult Ádám és Kormos lelkesen, ordítva gyufázik mérgében, áthallatszik az erkölcstelen házardjáték zaja.

Már nem fér több könyv sem a táskájába, sem a kezébe Kisafa elvtársnak, most sem ül le, felajánlja, hogy elvisz bennünket, ahová akarjuk, kocsival van.

– Nem, köszönjük, fáradtak vagyunk, dolgunk is van idehaza.

Ha tudtam volna, hogy hat év múlva mi történik vele...

Nincs elég bajunk? Úgy látszik, mert engem időnként elfog a téboly és a kétségbeesés – festő vagyok én? Festő az, akinek a képei csak a műtermében láthatók, és azt sem nézi senki? Hát megpróbálok képet küldeni a Nemzeti Kiállításra, de tapintatosan behívnak, hogy még a zsűrizés előtt vigyem a fenébe, mert „nívótlan, lásd be”, mondja Dabasi Vinkó Lajos, aki a jelenlegi NAGY PORTRÉFESTŐ. Én úgy látom, hogy a képem jó, az idő próbáját is ki fogja állni – mindegy. Mérgemben lefestem Baglyas bácsit, aki műértően nézegeti a kész portrét, csak annyit kér, hogy a negyvenegyes számot ezüsttel fessek a sapkájára, jó. De már azt, hogy bekerekezzem, semmiképp sem akarja elfogadni: „Nem, Piroska nagysága, azt nem, ennyit már igazán nem fogadhatok el – majd hozok én keretet, van egy barátom szemben, a Károlyi-palota raktárában.” Leméri a képét, és még aznap megjelenik egy szép üveges kerettel, a karjában, melléhez szorítva hozza az angyalos, háromhalmos, négypólyás régi magyar címet: „Ebbe tessék beletenni az én képemet.”

– Köszönöm, Baglyas bácsi.

Baglyas bácsi rám néz, megtörli a bajuszát, az orrát, a szemét.

– Ez már nem divat most.

A Károlyi-palotát felállványozták, az Egyetem utca felől, a bejárati részt. Néhány napig nem történik semmi, de hát ez megszokott dolog – a mi konyhánk például 1949 karácsonya óta fel van állványozva, már megszoktuk az alig hántott fenyőszálak között a járást, a főzést is, jó szaga van a fáknak, a vendégek felvésik rájuk a nevüket. (Évekkel később a Párizsból hazajött Preiser Klári elragadtatva jegyzi meg, hogy milyen gyönyörű nálunk a még gyakran látható faanyag állványozás, nem úgy, mint odakint a ronda, egymásba rakható fémcső háló egy-egy régi ház javításánál.) Aztán két munkás jelenik meg, jóízűen cigarettáznak az állványon, a Károlyi-palota tetején. Kihajolok az ablakon, érdeklődöm, hogy mi lesz, mit csinálnak.

– Ledobjuk – ordítja, de főleg mutatja az egyik kifejező kézmozdulattal a Károlyi-címetől a kövezet felé.

Nem kérdezem, hogy miért. A Károlyi-palota pár évig a

Fővárosi Képtár volt, most állítólag valami könyvtár lesz, ki tudja, esetleg múzeum. Ha volna telefonom, telefonálnék Czibornak, hogy jöjjön, kapja el a lehulló oroszlánt, de csak állok az ablaknál, tehetetlenül harapdálom az öklömet.

Most látszik igazán, milyen nagy ez a címer. Az egyik munkás mögéje kerül, ki sem látszik még a sapkája sem az oroszlán lobogó sörénye mögül. Egy hidegvágóval szerencsétlenkedik, a vas kongása elnyom minden más hangot, aztán a másik, a higgadtabb természetű, elővesz egy kalapácsot – jó nagy –, egyet üt az oroszlán hasára, majd legyint, s mindketten lemásznak.

Másnap már öten vannak, szerencsésen letörik az oroszlánok farkait, és elégedetten távoznak, ketten húzzák egy kis kocsin a letört darabokat, viszik, gondolom, a „gyűjtsd a vasat és a fémet, ezzel is a békét véded” mozgalom központi gyűjtőhelyére. Most egy hétig nem történik semmi. Néznek be az ablakunkon a megfarkatlanított oroszlánok, és sirva átkozódik Czibor. Aztán megszállja az állványokat egy egész brigád, most már lángvágóval, titokzatos formájú szerszámokkal, horgokkal felszerelve, ellepik a címert, mint hangyák a barackmagot, elkerítik alul az utcát, napokba telik, míg lassan, apró kis darabokra szabdalva hull le a címer nehéz vas teste, végül csak a hatalmas merevítő vasrudak állnak az égnek. Még egy hét, amíg a megbontott zárófödémből ezeket is kiserelik, s marad a lépcsőzetes homlokzat utolsó csíkja, csonkán és üresen. Nincs már mogyoró a mogyorótorta tetején. Furcsa, suta, befejezetlen így az épület, nagyon-nagyon hozzátartozott a sima, szolid palota képéhez ez az égnek pördülő vaslobogás. Városkép – gondoltam –, vajon mi kerül a címer helyére?

De nem került semmi. Idővel lefedték a feltépett oromzatot csillogó bádogborítással. A zászlórúd megmaradt, egy ideig üresen. Azután vörös zászló került belé, az épület irodalmi múzeum lett. Azután egy őszön kitépett közepű nemzetiszínű zászlóról és rongyos fekete zászlóról csurgott sokáig az eső. Azután hazajött Károlyiné, Andrássy Katinka, s egy lakosztályt kapott az első emeleten. Az épület Petőfi Irodalmi Múzeum lett, az utca Egyetem utcából Károlyi Mihály utca. Pista már nem a Szépirodalmi Kiadónál dolgozik, hanem az Európánál. Engem felvettek a Szövetség festő

szakosztályába, Juhász Feri lánya és Nagy Laci fia megnőtt, Vali férjhez ment, Vas néni meghalt, Czibor öngyilkos lett. Az Eötvös Loránd utcai házban födémcsere készül, mi elköltözzünk előle Budára. Azóta sirályokat nézek az ablakomból, tőlük tudom meg, ha megjönnek és csapatostul csapnak le a Dunába szakadó Ördögárok vizére, hogy most már visszavonhatatlanul itt az ősz. Ha meg, rendszerint egy március végi napon, fényes fehér felhőkben lengenek egy tömegben a víz fölött, azt, hogy most melegszik az idő, és ők készülnek északra. Évekig nem is gondoltam az oroszlánokra. Ha a Belvárosban járok, csak elkapom a szememet az immár Károlyi utca és Eötvös Loránd utca sarkán lévő kitatarozott szép régi házról, Baglyas bácsi nem ül a tejcsarnok előtt, az Egyetemi templomot is kitatarozták, a zászlóval hátrahanyatló ifjú háború óta csonka szobrát is kijavították. Már senki sem tudja, hogy az egyik torony fémborítása mekkora csattanással zuhant a mi liftünkre, amikor ágyúk tüzeltek a Kálvin téren, s fehérre mázolt, autóbusból lett mentőkocsi szedte össze a templom előtt véresen, holtan fekvő gyerekeket.

De papírkereskedésbe, könyvesboltba, fodrászhoz mégis ide járok még mindig, pedig már tizenöt éve, hogy budai vagyok. Sose leszek az. Ha egyáltalán budapesti vagyok, akkor ide való vagyok, a legsötétebb Belvárosba, ahol, ha kilépek a kapun, az Egyetemi templom nyitott fekete kapuját látom a belül villogó fényekkel, a trafik Pivarcsik Fülöp papi szabó műhelye melletti sarkon van, s a Kecskeméti utcán még megvannak a gesztenyefák, amik közül az egyikhez Kormos Pista madzagot kötött – kicsit részeg volt –, s felajánlotta, hogy hazahozza nekem, ha nem kaptam fát a kerületi fáspercében, mert ő a Fanyűvő.

Szóval én gyakorlatilag a Belvárosban élek, mostanában még többször jártam ott, hivatalosan is, Zelk portréját csináltam a Petőfi Múzeumnak, s Szombathy Réka Pista régi maszkját és néhány Krúdy-illusztrációt vásárolt tőlem, kiállításról kerültek vissza, aláírni mentem be.

Réka határozott modorú, fitos orrú fiatal hölgy, még egyetemista korából ismerem, most már muzeológus, itt a Petőfi Múzeumban, rendszerint ő gyűjti be a kiállítások képanya-

gát. Már többször volt dolgom vele, mindig nagyon jól éreztük magunkat egymással.

– Várj egy kicsit, ülj le – kér –, csak átszaladok a másik szobába egy nagyítóért, oly vacak ez a régi fénykép, és vissza kellene már adnom.

Csakugyan, a régi, vastag papírra ragasztott körülbelül tízszer huszonöt centiméteres fénykép majdnem teljesen szürke, ahogy egy pillanatra elém tartja, mielőtt kiszaladna vele.

– Istenem, a Károlyi-címer! – kapok utána. A képen ott van a régi homlokzat, az oroszlanos címerrel.

– Te ismered? Láttad? – Réka izgatottan levágja magát az asztal tetejére. – Megőrülök! Hetek óta keressük pincében, padláson, a raktárakban, a Károlyi-birtokon, nincs sehol, hát beszélj már, az istenért! Mit tudsz róla?

– Itt laktunk szemben, hiszen tudod, mondtam a múltkor. Előttem szedték szét apró darabokra – s elmesélem Rékának azokat a lucskos tavaszi napokat, a sok embert, s hogy megnyit kinlódtak a címer elpusztításával.

Réka lassan lecsúszik az asztalról, két kézzel markolja a szélét, az állát előrenyújtva, beharapott szájjal mered rám.

– És te hagytad, hogy szétszedjék? És a férjed is? Hogy Juhász Ferenc is tudta, meg Nagy László? És Kormos István? Hát nem tudtátok, hogy ez műemlék és nemzeti érték?

– De, tudtuk. Nem akadályozhattuk meg, hidd el.

– Hogyhogy? Meg se próbáltatok szólni, például a minisztériumnak, hogy micsoda esztelen baromság történik?

– Nem szólhattunk, hát nem érted? Szóba sem álltak volna velünk, de semmiképpen sem hallgattak volna ránk. Volt elég bajunk, az ilyen okvetetlenkedés még csak tetézte volna.

– No ne, ne nézz hülyének. Vas István szól, Szántó Piroska szól, tudom, tudom, a béka segge alatt voltak, hallottam már, de ennek semmi köze a politikához, ez, ez, hát ezt nem hittem volna rólatok, ennyit se törődni ilyesmivel...

Réka fúj egyet, cigarettára gyújt, fogja a képet, kirohan.

Felbámulok a szemközti házra, a mi hajdani ablakainkon színes függöny, az én régi szobám ablaka nyitva. A tapasztalatokat nem lehet átadni. A börtönt, kínzást, kivégzést, a kézzelfogható, elmondható szörnyűségeket talán megértené. De hogy adjam át az érzését annak az állandó, lebegő borza-

lomnak, amiben éltünk? Hogy mondjam el neki, hogy Csillag Vera körül légüres tér támadt, mikor a férjét egy éjszaka elvitték, s Vera azóta sem felejtí el nekem, hogy akkor odaültem mellé. Hogy senki sem merte megkérdezni, ha eltűnt valaki, hogy hová lett. Hogy a hurok a nyakunkon volt, s egyetlen rossz mozdulat elfoghatta volna a lélegzetünket. Vén hülyék motyogó emlékezése, hát miért nem kiabáltak, üvöltöttek, sírtak, miért nem rendeztek demonstrációt, adtak be fellebbezéseket, mint ahogy a *Sípoló macskakő*-ben érdeklődik az idegen.

Réka korosztálya az iskolában tanulta, egyetlen bekezdésben a személyi kultusz éveit. Óskor. Reménytelen.

Szamizdat

– Oda nézz, angyalom – mondja Mariska –, micsoda pöckös öregember nézelődik erre. Ingesen jön. Hát ilyen melegben...

Déry vállára vetett pulóverben, lapos aktatáskát lóbálva csakugyan délcegen lépeget azon a keskeny úton, ami a badacsonyi bazaltszálak alatt lapuló kis házak előtt tekereg a hegy erdős válla felé. Nikit csak később láttam meg, pontosabban nem is én vettem észre, hanem Ügyes, Mariskáék kutyája, aki, sajnos, az első pillanattól fogva olyan undorral nézte, hogy míg a hegyen volt, a szemközi bazaltbástyán ülve morgott ugyan a szakállába, de a közelébe sem jött.

– Hozzánk jön – mondom Mariskának –, ez egy nagy író, tudod. Tátay úr, a tanár úr, a Pista bácsi, kutyagumi hozzá képest. Kossuth-díjas meg minden. Csak szeret gyalogolni. Eddig három felesége volt, meg sok szeretője, most meg a Pista bácsi előttem való feleségét vette volna el, de nem ment hozzá. Kommunista, de sokat ízélgetik, hogy nem igazi jó kommunista. Nincs itthon semmink, a fene egye meg, csak kávé.

– Őjha – mondja Mariska –, Lajosunknak lesz vagy egy csatos üveggel még. Legalább Ilonka megátkoz, hogy elkínálom.

Badacsony, 1954. Mariskáéknál lakunk, fenn, egy parányi házban a sziklák alatt. Villany nincs, a vizet hegynek föl hozzuk csingafán, Mariska meg én. Ennivaló nincs, vagyis krumplileves, bableves és dödölle van, amit Pista nemigen tud megenni. A gyerekek a cukrot, vaját nem is ismerik, az egyetlen gyümölcs, az őszibarack, régen lefogyott a fákról. De bor sincs, ami a legnagyobb baj. Az egész hegy szomjas, csak Tátayéknak van boruk, Mariska s az egész családja majd eleped, borért járnak napszámba Tátayékhoz. Ők ugyanis

nem itták meg az utolsó cseppig még a télen, mint a többi hegylakó. „Azért húsvétra még jutott egy ötliteres demizson”, büszkélkedik Mariska.

Egy héten egyszer kapunk a tapolcai hetipiacon tejet meg hagymát, zöldbabot, káposztát. Ha a hentes jókedvében van, néha tíz-húsz deka szalonnát is, Gyula pedig időnként búbon üt egy nyulat. Tātayéknál ugyan kapunk ebédet, mert Marika, a csodálatos háziasszony, mindig mesterművet alkot, hiába van teljes anyaghiány. De éppen most, amikor Déry feltűnik az ösvényen, Pista lihegve fekszik az egyetlen, parányi szoba egyetlen, méltóságteljes ágyán, s fogadkozik, hogy inkább éhen vesz, de nem jön fel ebéd után a kéken izzó bazaltúton, ahol éppen most akart gutaütést kapni, s meglátom, fog is.

Nyarylunk itt? Persze hogy nyarylunk, s én festek, Pista ír. Az erdő tele van mókusokkal, sőt a padláson egy nyest bundája szárad a szigony mellett, rókák és szajkók ragyognak ki a csepőte közül, s körös-körül a hegy alatt csillog a Balaton. Sajnos, másfél óra, míg a tóról feljövünk, s a hegy egyszerűen lángot vet, még este is, ha a sziklák mögül feljön a hold. De Badacsony öt évvel ezelőtt elvarázsolt bennünket, ide jövünk Pista szabadságára. Szigliget, mióta Pistát (kérésére) kizárták a pártból, nem jöhet szóba. Attól ugyan mehetnénk, de egyszer, mikor Pistát felidézték Pestre, s én három napig egyedül ültem az étkezéseknél, egy lélek sem mert érdeklődni, hogy hol a férjed. Meg aztán ott csupa író van, aki ír, s a forgalomban lévő írók időnként megkérdezik Pistától, hogy miért nem ír. Itt, Badacsonyban, csak Tātay az író, akinek legjobb regénye, a *Vulkán*, még kéziratban hever, no meg Jankovich, aki szintén nem számít, s csak inni jár ide. Igen, neki is van még bora.

– Szabadság, elvtársnő – nyújt kezét Mariskának Déry.

– Isten éltesse, magának is – néz rám zavartan Mariska –, tessék beszélni, ez a hajlékunk. Le is sötétítettem.

Bennem kilenc ördög röhögi el magát a *hajlék* szóra. Hiába, itt úgy mondják, de érzem, hogy Déry zsebéből majd kiugrik a töltőtoll, hogy feljegyezze. Csakugyan, ahogy leül a zsebkendő nagyságú konyhában, rögtön kitesz az asztalra egy szótárfüzetet. Pista már kecmereg ki a szobából, s nagy hurrával üdvözlí Tibort:

– Hűha, hát te? Mi van veled, hogy kerülsz ide?

– Ábrahámhegyről jöttem át, a Lukács-villában dolgozunk Örkénnyel. Réz Pali is jön, meg Vajda Miklós, de ők, ugye, lassabban jönnek, én siettem: szeretnék addig kicsit körülnézni, tájékozódni, kérlek, elbeszélgetni az emberekkel.

Gyula, Mariska férje, éppen végszóra érkezik – hiába, Déry a szerencse fia. Ma ugyan Gyula is az. Bort fejteti volt a borgazdaságban, mert már jön a szüret, készítik a hordókat. Amúgy sem hallgatag ember, most meg jókedve van, hiszen ésszel él a szegény ember is, s Gyula egy kurta „slag”-ot emel ki az inge alól, amit az én vidékemen báránybélnek hívnak, s a suttyomban való borfejtésnél használnak. Gyula, saját bevallása szerint, kilenc litert ivott a nap folyamán, igaz, utána belement a Balatonba – még most is vizes a gatyája. Mariska irigyen hallgatja, az ajtófélfának támaszkodva, mert a második, rendelkezésre álló székre Gyula veti le magát, s húzza lefelé a bakancsát is, majd kezel Déryvel:

– Ha tudtam volna, hogy vendég kerül, csak loptam volna legalább egy nyeletre valót.

– Főzők kávét – mondom, és vonulnék át a szobába, hogy legnagyobb kincsünkkel, a kávéval emeljem a hangulatot, de Tibor leint:

– Később, Piri, inkább most egy jó, hideg limonádét kérek.

Ez olyan jó vicc, hogy Pista majd’ lenyeli a cigarettáját, Mariska kipukkad, Gyula egyszerűen felháborodik, és benem megáll a lélek, mikor rájövök: Úristen, ez komolyan gondolja – megőrült szegény. Citrom? Igen, valaha volt ilyen. Kilószámra lehetett kapni, utcán is, üzletben is. Válogattam, hogy melyik a levesesebb, a vastag héjút visszaraktam, a kereskedő mosolygott: „Még mást mit parancsol?” Állítólag most is van, ahogy van Olaszország és Görögország is valahol. Azt mondják, itthon is van; Ferkó volt Rákosinál, narancssal kínálta, meg fügével...

És most megmozdul Tibor lába mellől Niki, s felnéz rá, ő meg tüstént tolmácsolja nekem:

– Niki is szomjas.

– Hát hogyne – kap a vödörhöz Mariska, s azzal meríti, önti is a kis bádogtányérba. Niki szétvetett lábbal már nekiállna, mikor Tibor felugrik dühösen.

– Az a másik kutya tányérja vagy a macskáé! És elvtársnő, az a víz nem friss!

– Most hoztuk pedig, tessék elhinni...

– De ott, a szobában, látom, van egy vödör, az hidegebb lesz – mondja immár megnyugodva Tibor, s még mielőtt bármelyikünk meg bírna mozdulni a rémülettől, már meg is tette a kétlépcsnyi utat a vödörig, le is vette róla a tiszta, fehér kendőt, ami a szent vizet, a kincset, a háznép ivóvizét takarja, amit bent őrzünk, mint egy szakramentumot, a hűvös szobában.

Hangzik már Niki víg lefetyelése. Mariska kifordul a konyhából, Gyula körülvakarja a fejét, csak mi hempergünk a konyhadikón a röhögéstől, mert Pistában nem áll meg a „falukutató”, mire én: – modern szociológia ez, te hülye –, Tibor ebből semmit nem vesz észre, azt sem, hogy aztán egy füles pohárban adok neki ebből a kutyaitta vízből, s mentegődzöm, hogy itt a hegyen nincs citrom, sajnos, Pesten sem láttam már réges-régen, de majd megpróbálom Tátayéknál, egyébként az állami gazdaság ültetett citromot, nagy reményeket is fűz hozzá.

– Remény, a rosseb – nyilatkozik Gyula. – Jön a sok aktatáskás Pestről, s tanítja a népet, mit csináljon a szőlővel. Ki is égették már az új ültetést tisztára, mert ők onnan Pestről jobban tudják, mint mink. A feleségem öregapja is vincellér volt, soha az ő kezén el nem pusztult egy túke, szerette is a gróf úr.

Déry kopog a töltőtollal:

– Magának mennyi szőlő jutott?

– Egypár vágó. Volt is valami, gyutott is hozzá.

– És mennyit termel egy évben?

– Hát ha az idő is jó, meg a munka is megvan, az ember gyereke meg vigyáz, hogy el ne mérje a farkát...

Gyula most már dühös. A padláslesöprések ideje még nagyon közel van. Ha nem a Piroska néniék vendége volna ez az ember, rég kívül rakta volna az ajtón – így is feláll, s menne kifelé. De Déry most tér át a melegebb, meghitt beszélgetésre:

– Mit gondol, kedves gazdám, hány esztendő vagyok én?

Déry hatvanegy éves, meglepően fiatal, mozgékony, karcsú. Most le is van sülve, ragyog a fekete szeme, a fehér inge. De Gyula harcos természet.

– Legalább hetfen. Még néztem, hogy az idejéhez képest úgy ugrál, mint a tökbe esett cinege.

Ezt azért nehéz volt hallgatni – kétfelé szégyelltem magamat. Hiszen Déry merő emberszeretetből – és szociológiából – kérdezte Gyula anyagi helyzetét, de Gyula ezt nem érezte. Csak komoran nézte az idegen urat, aki hiába akar barátságos lenni, a rosseb egye meg, forduljon föl, itassa a kutyáját az anyja stb.

– Most menjünk le Tatayékhoz – próbálom megoldani a helyzetet –, míg Pali meg Miklós fel nem ér. Pistának még meleg van járkálni, később utánunk jön. Majd én levezetem, Tibor, jó?

Jó. Jön velem, mintha egész életében csúszós bazaltköveken járt volna, s mikor biztatom, hogy ott föltétlenül kap enni valami rendes ételt, fejcsóválva utasít rendre:

– Ne okozzon ez magának gondot, kedves Piri, nekem elég estére néhány szelet vékonyra vágott sonka, persze, zsírtalan, és három lágy tojás. Megpirít hozzá egy-két zsemlét.

A bazaltorgona nem szakad le, én nem röhögök, hanem előnt a düh. Hol él ez, a Holdban? Honnan a pokol fenekéből talál sonkát – persze zsírtalant –, s nem tudja, hogy tojás nincs, mert tyúk sincs, mert ha Mariska szerez egy tojást, azzal tésztát gyúr...

– Hiszen falusi embereknél legalább ilyesmi van elég – mosolyog rám Tibor kedvesen.

Tatayné, Marika itt született a hegyen, azóta is itt él. Parasztlány, mondaná valaki. De csak az, aki nem tudja, micso-da iszonyú képtelenségnek érezné ezt egy badacsonyi hegylakó. Szőlősgazda? Az sem pontos. Elszigetelt, külön műfaj ez a hegy, Pista szerint görögök, az indulataik, a dalaik, a meséik is olyanok. A hőseik is. Ezt a saját bőrömön is tapasztaltam. Egyszer végigélveztem, eredeti megfogalmazásban, egy rendkívül pajkos történetet egy macskáról és egy addig meddő asszony teherbeeséséről. El is mondtam a többieknek egy szalonasüteskor. Nem telt bele két év, a badacsonyi hegylakók rám ruházták a hősnő szerepét, *honoris causa*, azóta is így mondják el mindenkinek. Tatayék már túl vannak házasságuk első, legnehezebb évein, amikor a Rodostó turisztaházat vezették, s a beszerzéstől a mosogatásig mindent ők csináltak, Marika főzött, Sándor szaladgált az óriás tálcákkal, s közben tekintélyes orra mögül figyelte az emberi ter-

mészetet, elapadhatatlan humorral és erős kajánsággal; most saját kis házukban élnek, a Rodostó azóta nem az, ami volt – azért lakunk mi Mariskáéknál. Tátay Marika gyönyörű. A szeme vágása, az orrlyuka is, a lábujja is. Feszült, kemény, tüzes, fel tud csattanni, de amúgy nemigen beszél. Most sem, hogy megérkezünk, pedig látja, hogy zavarban vagyok – Déry tündéri ártatlanságát félttem, majd kap ez olyant a fejére, hogy mindjárt Paulus lesz belőle –, csak beszél a szobába:

– Sándor!

Azt nem mondhatom, hogy Sándor barátságtalan. Csak nem fogadja a híres vendéget különösebb karlengetéssel, éppúgy mozgatja az orrát, ha Mariska, Gyula vagy én, vagy akárki állít be hozzá. Szippant egyet, jól megnézi az embert minden alkalommal, aztán ránt egyet a sortján, megmozgatja a lábujjait a szandálban, s mondja:

– Tessék.

– Kérlek szépen, te ugye itt élsz évek óta, úgy tudom, magad is írsz, ugye, te a legjobban tudnál beszélni arról, hogy milyenek az itteni emberek, hogyan gondolkoznak az életről, mi a véleményük a politikai helyzetről...

– Üljetek le. Hol hagyta Pistát, Piri?

– A politikai helyzetről...

– Nem mondhatnám. Zárkóztak újabban, inkább csak pár liter után szólalnak meg.

Tátay Marika tíz éve „úriasszony az ura után”, több iskolát is végzett, mint Mariska, éppen eleget látott író, irodalmárt, hallgatott végig végtelen beszédek, vitákat az irodalomról, mégis ugyanazzal a mozdulattal támaszkodik az ajtóhoz, mint odafent Mariska, s ugyanazzal a mozdulattal fordul ki a verandáról, mint ő, csak Marika a konyhába:

– Hozok valamit.

A verandán egyre meredekebb a helyzet. Most éppen Déry beszél:

– És hogyan reagálnak itt az új módszerekre – hiszen ha jól tudom, akik szőlőt kaptak, segítséget is kaptak a központtól, kérlek.

– Azt legjobban Tömör Lajos mondhatja meg – böffenti ki Sándor halálos komolyan. Én beugrok a konyhába Marikához, pedig tudom, hogy nem szereti, és egymásba kapaszkodva fuldoklunk a röhögéstől.

Tombor Lajos Mariska testvére. Legalább 190 cm magas ember. Ami keveset néha szól, az évtizedekig fennmarad. Utoljára, mikor az „aktatások” összehívták a hegylakókat gyűlésbe, s előadták, hogyan kell trágyázni az új ültetést, s várták a hozzászólásokat, egy darabig persze mélységes volt a némaság. Végre felemelkedett teljes magasságában Tombor Lajos, s nála szokatlan indulattal csak ennyit mondott:

– Hát akasszanak fel engem az isten f...ra, ha ebből egy szó is igaz.

A beszélgetés ezzel véget is ér, mert Marika kijön egy tálcával – ami rajta van, megfelel Tibor prófétai megérzésének, hogy mi az, ami falun könnyen beszerezhető, s Tibor finoman, érzéssel és sokat eszik, sajnos egy szóval sem méltányolja ezt a háziasszonyi csodatételt, természetesen tartja. S pár perc múlva – hiába, ez a pontosan időzített végszók („s belép a hős”) napja – ideér Pista, mégpedig Tombor Lajossal.

Pince. Pincszer. Pincézni. „Vidd le a tejfölt a pincébe” – mondja nagyanyám végtelen messzeségből. Mindig féltem a pincében. Sötétek voltak az alföldi pincék, nedvesek is, nálunk magasan járt a föld árja, béka is akadt a legtöbben és pincebogár, pók. Behúzott nyakkal szaladtam le a recsegő falépcsőn, a békától nem féltem, de a póktól rettenetesen, lecsaptam a köcsögöt vagy a maradék főzeléket az ászokfára, s rohantam vissza, a föld siettemben sokszor félrecsúszott, az ételbe, tejbe bogár esett vagy pók, iszonyúan kikaptam érte, vagy én, vagy a cica, mert a cicára is gyanakodtak, néha nem is alaptalanul, hogy félrelöki a földöt, hát inkább én váltam a cica bűnére is, és utána ketten menekültünk föl a padlásra, ami paradicsomi hely volt, ellentétben a pince poklával.

Nem ám a badacsonyi pince! A badacsonyi pince műremek. Nem nedves, dehogy, csak hűvös, isteni illat van benne és csupa gyönyörű nevű gyönyörű holmi. Gömbölyűen kiképzett vakablak, csak a szobor hiányzik belőle, helyette gyertya, gyufa, néha lámpa is, ülni is lehet küsszéken, de itt még az ászokfára sem félelmetes leülni. Meg a lávahabkőből (itt habugakőnek hívják) durván faragott hamutartó, lopó – sajnos, már üvegből –, de a dugókat minden rendes badacsonyi ember kukoricacsutkából faragja, a kotlósmustos

üveget meg csak szőlőlevéllel dugják be – „idább-odább azt is vedd ki, angyalom, mert kiveti, ereje van ennek” –, káfor-ka áll a hordó mellett, rocska, dézsa, a sarokban méltósá- gosan a prés. És ami a leggyönyörűbb, a pince nem lefelé lejt, hanem befelé, a napsütötte hegybe van vágva, a teteje maga a hegy teste fűvel, virággal benőve, s a fű közé rejtett apró szelelőn lélegzik, mint egy tengeralattjáró periszkópja. Mellesleg arra is jó, hogy az odahasaló ember be tudjon lesni a pincébe. Odalent úgyis olyan nessel vannak, hogy nem figyelnek rá. Az odahúzódó tilosban járok meg éppen nem.

Drága Lajos, Tombor Lajos, hát nem azért jött, hogy a kedves vendégünket elhívja a pincébe!

– József bátyám pincéjébe megyünk, az közelebb is esik, meg van is egy kevés benne – hazudja Lajos, pedig én tudom, hogy egy csepp sincs, most vitte oda az ő dugaszban tartott utolsó pár literjét. Tiszta csoda, hogy van neki, az egész hegy- nek a nyelve lóg a szomjúságtól – hol is olvastam azt az etruszk felírást: „ma bort iszom, holnap nem lesz”? –, biztos Ilonka dugta el, csak nem ment el az esze, hogy megitassa egy idegennel.

De elment. A pincében ott az egész família: Mariska, Gyula, Mariska másik bátyja, a Tombor Pista, Annus, a felesége, Ilonka, és most Sándor, Pista meg én érkezünk Tiborral és Lajossal. Táty Marika csak szótlanul intett nemet, amikor Lajos hívta:

– Jöjjön a nagyságos asszony is.

Majd bolond lesz! Nem is ereszkedik le, meg nem is szereti a potyát. Kölcsönt ne végy, ne adj.

Tibort mint fővendéget középre invitálják, a kisszékre. Lajos szemöldöke összeugrik, ahogy Niki tüsszögve végig- szaglássza az összes már szüretre kipucolt faedényeket, de nem szól. Csak Sándor vigyorog boldogan. Mikor végre Niki helyet foglal Tibor lábánál, Mariska tisztelettel áttörli a poharakat, s Lajos tölt:

– Az író úr egészségére!

A poharak vastagok, homályosak és gömbölyűek, itt-ott csorbák. Krúdy, Berda s ti többi angyalok, gyertek, gyertek, gyertek, s vegyétek le saruitokat, mert szent ez a föld, ahol Tombor Lajos az utolsó borát most kínálja el. Szürkebarát.

– Köszönöm, én nem iszom – mondja Tibor a körös-körül

fölemelt poharaknak, az élőkép megáll, megdermed, iszonyú csend. Még Tátay is abbahagyja a vigyorgást, a szandálját nézi, Pista elsápad, rágyújt, rágyújt Gyula is, Lajos is, a poharak lekoccannak az asztalra. Én ülök Tibor mögött, sut-togok – mintha azt lehetne itt:

- Tibor, ezt meg kell kóstolnia!
- De én nem iszom, kedves Piri. Gyomorégésem lesz tőle.
- Egy kicsit kap úgyis, legyen nyugodt, nem árt meg, Badacsonyan van, az isten szerelmére, csak nem utasítja vissza!
- Ne erőltessen, nem szeretem. A gyomrom sem bírja.
- Ez nem árt, higgye el. Ide való és igazán... csak egy kortyot.
- Tátayéknál sem kellett, megfájdult volna a gyomrom tőle.
- Hát fájduljon meg, majd elmúlik! Akkor sem teheti, hogy nem nyúl hozzá. Megsért mindnyájunkat, nem érti, megsért! Csak egy kortyot igyon, magára várnak, nem látja!
- Maga ilyen borívó, Piri? Nem is tudtam. De énám ne várjanak, ki van zárva, hogy igyam.

Mariska Lajos karjára teszi a kezét egy percre, Lajos belesápad a megaláztatásba, Pista közelebb ül Gyulához, aki tüzet ad neki, Tombor Pista az orrát piszkálja, Annus elneveti magát, és felkapja a poharat:

- Hát ha Tátay úr és Piroska néniék is megvetik... majd én!
- Bolondokat beszél, Annus – már vigyorog Tátay –, senki sem veti meg, csak az ilyen írók, tudja, gyengébb szerveztűek, érzékeny emberek, a fejükön másképp tapad a haj.
- Brijjantin – ezt Tombor Pista mondja, a nagyeszű.

De erre senki sem reagál már, csak én csuklom az élvezettől. Iszunk, azaz főleg a Tombor család iszik, vidáman és szertartásosan, itt senkit sem sértettek meg, itt nem hangzott el egyetlen bántó szó sem, ez egy bibliai bájú és békeségű, közös lakoma, csak éppen Déry vált levegővé, megszűnt, nincs, nem is volt itt – az az ember, aki itt ül középen és barátságosan szemléli a bennszülöttek népszokásait, akárcsak le volna borítva egy üvegharanggal, átfut rajta a beszéd, a nem is nagyon gyöngéd kötekedésünk egymással, nevetés, egy-egy foszlány nóta, ahogy Mariskát és Annust időnként azért el-elkapja a megszokott hangulat, ahogy ürül, elég sebesen, a demizson.

Elfogyott. Lajos felfordítja a demizsont. Most szólal meg először a rendes hangján:

– Érdekes kutya ez. Valami könyvben láttam is ilyent, amilyen borzas a szája körül meg a nyakán. Úgy hívták: héna.

Ultima ratio regum. A lövés eldördült, talált. Hiéna. Tibornak, dicséretére legyen mondva, egy arcizma sem rezdül, ahogy lassan feláll. Mindenki elérkezettnek látja az időt az indulásra: Réz Pali és Vajda Miklós már biztosan megérkezett, s ne találjanak üres házat odafent. Köszönünk mindent, Pista megöleli Lajost és Ilonkát, Sándor velünk tart, Tombor Pista és Annus is egy darabon. Az út felfelé összerosódik – én ugyanis csakugyan nem szoktam inni. Csak valami bűvös ködön át hallatszik mögöttünk a férfiak hangja, Sándort ilyen fekvésű, boldog staccatókban még sosem hallottam beszélni, Tombor Pistának nem kell bor ahhoz, hogy így dadogjon, Tibor megfontoltan kérdezget, de nem értem, mit, Vas Pista időnként belekáróg. Aztán elhallgat a kvartett mögöttünk, csak a kövek csúsznak és gurulnak a léptek alatt. Mi összefogódzva megyünk Mariskával, aki, mihelyt felérünk a laposan fekvő akácerdőbe, teli torokból népdalra fakad: „Bob úrfi, sej, legény a talpán, a karja kő, a csókja méz...”

Jókor értünk fel. A kék sziklák alatt világít Réz Pali vörös sörénye, aki minden felvilágosítás nélkül Mariska nyakába ugrik:

– Fog nekem énekelni, Mariska?

– Piroskám mondta? – örül neki Mariska. – Hiszen nem is ismer maga engem! Fogok ám, még citerázni is!

Pali, az enfant terrible, most sem tagadja meg magát:

– Ez a két örült meg valami hülyeséget ír közösen a Lukács-villában, odalent. Két Ivan Kozirev. De abbahagyjátok, igaz, Tibor? Úgyse teszitek vele jóvá se Köpe Bálintot, sem a *Házastársak*-at, nem, Vas Pista?

– Örkény is abba akarja hagyni – fanyalog Tibor –, nem csoda.

Hát nem is, mert két újabb figura lép a színre: Miklós és Angéla. Álmodozó arccal, egymásba elmerülten imbolyognak végig az ösvényen, nem látnak ezek egymáson kívül semmit a világon, csak mennek, mint akik a szentségtartót viszik.

– Felmegyünk a turistaházba – veti oda Miklós a bámuló egybegyűlteknak, és ezzel eltűnnek a kanyarodónál.

Réz Pali szinte bukfencet hány örömeiben:

– Ilyet nem tenne egy vasesztergályos, akár Köpe Bálintnak

hívják, akár Lugosi Sándornak, nekem elhihetitek. Nem, barátaim, nem, elvtársak, az ilyen elvtárs nem elvtárs, elvtársak... de mondja meg, Mariska, ugye, egy badacsonyi aszszony se tenné ezt?

– Nem a rossebet – csap Pali fejére Mariska –, hogy mondhat ilyet legényember létére?

– Én, én, hát minek néz maga engem? Olyan szép kislányom van, hogy csuda, pedig nem is az enyém, mert a feleségem hozta. De ne beszéljünk az én méltatlan személyemről! Hát mi lesz, eszünk, vagy iszunk, vagy kártyázunk, Gyula bácsi?

– Engem is ismer, fiatalember? Már úgy mondom, Pali, ha már Pista bácsi is így hívja – nyújtja a kezét Gyula. Csodálatos, hogy ez a hetrefüles Pali hogy feltalálja itt magát. Tény, hogy urbánus, de nem is akar egyéb lenni.

– Iszunk is meg kártyázunk is – jelenti ki Tatay egy kövér demizonnal a karjában, s a „kártya” szóra Tibor felderül, kicserélték, az arca kigömbölyödik – itthon van ő is.

Most már esteledik. Rövidesen megjelenik majd az a bizonyos aranyhíd a tavon. Mert a hold is fent van már, ha még fakó fehér is. Csillog a tó, a krumplis laskát már megfőztük Mariskával, be is falták a férfiak, s lassan csak a körvonalaik látszanak, ahogy kényelmesen félkönyékre heverve, minden irodalmi és politikai, mélyenszántó kérdést felejtve, verik a kártyát a pince tetején. Ügyes már elindult vadászni, Niki összegömbölyödve elaludt Tibor lábánál, csak néha riad fel, ha Pali elüvölti magát:

– Vas-Witteg úr, maga hív! Gyula, horvát bán következik! Deutsch-Derkovits-Déry mester, ne tűnődjön annyit! Csak globálisan, elvtársaim, a munka becsület és dicsőség dolga, Tatay úr!

A szüneteket kitölti az őszi bogár szüntelen ciripelése. Még van egy egész csomag Terv a zsebemben, Mariska nem dohányzik. Ülünk, nézzük a tüzet, már csak a parázs izzik, s kanyarog, ahogy egy-egy szál venyigét rádobunk langallónak.

– Mondjad már, angyalom – kérdi elgondolkodva Mariska –, elolvastál te már egy olyan könyvet, amit ez írt?

Boriska, vagy egy tiszta lélek története

– Édeském – mondja Boriska, felül a fűben, amit eddig elgondolkodva tépegetett –, mondanék neked valamit. Mert ezt még a fiúbarátomnak sem lehet elmondani.

– Hagyd már ezt a hülye anglicizmust – mordulok rá –, nem kell a „fiú”. A *boy-friend*-et fordítod le, magyarul elég annyi, hogy a „barátom”.

– Jaj, igen, ne haragudj, majd olvasok sok magyart, és beszélek sokat veled meg a falusi néppel itthon. Akkor mondhatom?

Én csak intek, és abbahagyom a gyűrű fonását, pedig éppen sikerült engedékenységre bírnom ezt a kemény szálú pilisi füvet – már épp a gyűrű kövénél tartok. Boriska pedig egészen a fülemhez hajol és suttog, mintha meghallhatná valaki itt, a Pismány tetejének a tetején.

– Édeském, itt Magyarországon az elvtársak hazudnak!

– Csak nem? – nevetem el magam, és lenyelem, amit kedvem volna válaszolni, mert látom, hogy csupa könny a szemem, és a tarkóján ülő szénfekete kontyából kiszabadult egyik fonat végét tépegeti, s még a keze is reszket.

Hát igen, leállították a filmünket, azzal, hogy nem jó, nem ilyen romantikus várostörténetre van most szükség – mondta szegénykémnek a Főnö, aki még két héttel ezelőtt összehívta a zokogva az elragadtatástól, de persze most nem emlékezett erre, sőt valamennyi egybegyűlt előtt szomorúan csóválta a fejét, nem, sajnos, nagyon rossz ötlet, ő megmondta előre Boriskának, de nem hallgatott rá, nekifogott és jó pár tekercset rápazarolt.

En vagyok az oka, én vagyok a bűnös, én hurcoltam végig Boriskát Szentendrén, méghozzá úgy, mintha saját kezűleg csináltam volna ezt a tarka házú, tarka népű, tarka nyelvű pici játék várost a háromszögletű tereivel, közepükön kúttal

és macskával, csatornaszagú, háromszor tekeredő utcáival, mindent beragyogó déli aranyzománccal, amit az idáig felrohanó szerbek raktak rá, mint az aranypénzes nyakláncot a gyönyörű barna lányokra, akik a déli fehér szentendrei falak előtt úgy fonódtak a kólóba, mint egy Möbius-szalag.

Nem akármilyen film lett volna pedig, legalábbis az előkészületek igazán érdekesek voltak. Az a fiatal férfi, akit Boriska segítségül hozott (nevezzük R.-nek, mert azóta olyan nagyra nőtt, hogy rendszerint kifelejt engem a szentendrei festőkről készült műsorában). A hódolattól haldoklott előttünk s a téma előtt. Azonnal szerzett itt helyben egy menyasszonyt, aki tősgyökeres szentendrei lévén, mohón sietett a már akkor is bűvös híradónak (akkor még filmhíradónak) határtalan buzgalommal mindenben segíteni. A „Fahrtkocsi” például egy számárfogat lett, a számár neve Sári volt, gondolom, a menyasszony után nevezték el. Csodálatos „deritőt” is Sári szerzett, fehér lepedő volt kifestítve egy porolórúdra, amit két klottgatyás tíz éven aluli úr kezelt, szigorúan R. utasításai szerint. A forgatókönyvet, bevallom, én írtam, még sosem próbáltam ilyesmit, de szerintem épp azért sikerült. Boriska el volt ragadtatva, s igyekezett belézsúfolni minden szentendrei csodát, kezdve a falakban felhasznált kelta és római kövektől a levendulaáruoló Szent László-i öregemberekig és az alkonyatban felizzó templomok keresztjeiig – persze majd a kólót is beleveszi, ha eljön az ideje. De hát közben összevettünk Titóval, s „az elvtársak hazudnak”.

Most aztán Boriska sír, mivel tudnám megvigasztalni? Mert a barátságunk már sírással is kezdődött.

– Neked kid halt meg? – kérdezte Boriska olyan társalgási hangon, mintha azt kérdezné, hány cukorral iszod a teát, de hát abban az esztendőben, 1947-ben, ez még így volt természetes. Egy kurta szentendrei híradó felvételén ismerkedtünk meg, s tüstént megtetszettünk egymásnak és elvonultunk Erzsi néni kocsmájába. A Darupiacon volt a kedves, régi kiskocsmá, a művésztelephez leszaladó Dézsma utca tetején, egyik kedvenc helye a festőknek, fél liter bor mellett óráig lehetett üldögelni, Erzsi néni nem bánta, ha nem rendelünk többet, hiszen még a telep alapítása óta ismerte a festők anyagi helyzetét. Ha most, sok-sok év múlva keresztülmegyek a Darupiacon, még most is érzem a borral-könnyel

átítatódott deszka kocsmaszta illatát – sírtunk mind a ketten, csak egészen rövid ideig sikerült a nevek tárgyilagos felsorolása.

– Ágnes – mondta ki nagysokára Boriska. – A húgom. Micsoda édes szép lány volt – csak úgy hívták, Dusecska, tudod, mit jelent: Lelkecske – és még a börtönben... és nem érte meg ezt, mi meg Bandival Angliában.

Angliában, persze, Csehszlovákia mindig is kedves gyermeke volt Angliának, nem úgy, mint mi. A cseh és szlovák kommunistákat megmentették, hajón vitték ki őket, már azokat, akik átjutottak a lengyel határon.

Boriska és Bandi öccse átjutott, Ágnes már nem.

– Jaj, olyan furák az angolok, tudod? Úgy szeretik a teát, amikor gyárban dolgoztam és jegyre adták a teát, én mindig odaadtam az én teajegyemet annak a fiatal nőnek, aki mellett dolgozott – és nem hitte el, hogy én nem szeretem, folyton hálálkodott érte, képzeld. Nem hitte el, hogy nekem nem kell, azt mondta, unselfish vagyok – ilyen butaság! És egyszer azt mondta, hogy eljön és meglátogat, Winnie-nek hívták, és eljött és leült és nem szólt semmit. Én beszélgettem vele, vagyis beszéltem. Beszéltem neki a mozgalomról, meg a hajóútról, meg hogy milyen szép Angliától, hogy idehoztak. És ő néha azt mondta, *how nice*, és néha azt mondta, *oh no!* És ő ott ült két és fél óráig, de nem mondott semmit. És én sütöttem háborús süteményt, mert a cukor is jegyre volt, azt megette, és azt mondta, *how nice*. Aztán felállt és megköszönte, hogy eljöhetett, és azt mondta, hogy még életében nem mulatott ilyen jól. Nagyon furá népek, és nem is tudták, hogy hogy lehet az, hogy én magyar vagyok és az is Csehország? És elmondta a többieknek a gyárban és azok mind azt mondták nekem egyszerre, *how nice*.

És a gyerekeket evakuálták, mert akkor volt a Blitz, és a földalatti villamos alagútja olyan, mint itt Pesten a Gerbeaud meg az Állatkert között, csak sokkal nagyobb és – hát oda mentek a bombák elől, és nem féltek, vittek pokrócokat meg sört és kispárnát, és az volt az óvóhely, egész éjjel szaladt a földalatti, és némelyik asszony nem engedte a gyerekeit evakuálni, és a gyerekek nagyon örültek, mert egész éjjel nézték a villamosokat.

És én szociofotót csináltam, és jártam a filmiskolába Bécs-

ben, és most hazajöttünk, és gondoltam, dokumentumfilmeket fogok csinálni, meg mindent, mert most itt a szabadság, és nincs magyar, meg cseh se van, mert a Szovjetunió titeket is felszabadított, de most borzasztó, hogy Tito az áruló, és én nem csinálhatom meg veled Szentendrét.

Akkoriban én a világ, sőt Szentendre legkényelmetlenebb padlószobájában laktam, hol Pistával, hol épp elhagyottan bőgve, de a kilátás és a világítás vetekedett kedvenc Jókai-hősöm, Adorján Manassé római műtermével, s ezt Boriska mondhatatlanul, bár némi lelkiismeret-furdalással, gyakran élvezte.

– Csak előbb elolvasom a sajtót – borított ki egy halom újságot –, te meg ne búsulj, ha én így tudnék festeni! – és nem olvasta a sajtót, jött velem a Kőhegy tetejére, Pismány oldalába, Anna-völgybe, halálmegvetéssel *nem* nézte, ahogy dolgozom, csak mikor már kész volt a kép, csapta össze a kezét.

– Jaj, mamám! Micsoda filmet fogok én csinálni terólad. Majd...

Bizony, majd. Mert most szűnt meg az Európai Iskola, kicsivel a fordulat éve előtt, s kezdte meg tombolását a Szocialista Realizmus.

– A Párt tudja, mi a helyes – biztosított róla Boriska –, és az nem helyes, hogy a te magánéleted olyan fontos neked. A testvérem, Bandi, meg én, már régen megállapítottuk, hogy a Párt fontosabb, mint az élet meg a család. Meg nézz körül, nézd meg Sztálinvárost, az épülő nehéziparunkat, és Verescsagin meg Rjepin igazán jó festő...

– Szarok a nehéziparra...

– Hogy beszélhetsz így, édeském? Mi ütött beléd? Hát nem gyönyörű egy kiömlő kokilla?

– Nem!!! Mert az a dög Szabós Nagy Lajos pirosra-kékre festi. Hogy ömölne az ő fejire.

– De hát én is szociofotót csináltam, azt se szereted? Most az kell a festészetben is, és tetszik is a népnek, együtt kell fejlődni velük, nem érted? A Párt tudja! Most előbb szétterjed a kultúra, és úgy emelkedik fel. Érted?

A párbeszéd további része szűkebb hazám tájnyelvén hangzik el, és Boriskának felcsillan a szeme.

– Jaj, hát ez kellene nekem. Taníts meg egypár káromkodásra, kérlek. A filmrendezőnek kell káromkodnia, és én nem tudok káromkodásokat. Otthon nem volt szabad csúnya szót mondani, aztán meg a mozgalomban sem, ahogy rendes kommunista nem is ivott, és a férfi rendező mind olyan jól káromkodik, és akkor a stáb megcsinálja, amit mond.

– Te csak mondd azt, hogy a „rézangyalát”. – Boriska ceruzát, papírt kotor elő és írja.

– Ez jó lesz, mert ugye vallásellenes. De igazi gorombaság is kellene...

– Jó. Térjünk rá az Uristen, a Szűzmária s az illető édesanyjának az erkölcsi és szexuális életére.

Nem tudom, hogy végül is használta-e ezeket a jegyzeteket Boriska s milyen eredménnyel. Úgy elsötétült körülöttünk a világ, hogy csak azokkal mert az ember egyáltalán szóba állni, akik ugyanolyan koporsófödél alatt próbálták túlélni az üvöltő realizmust a művészetben, a kétholdas gazdák kuláklistára tevését és a különböző írói megnyilvánulásokat. Eszemment verseny folyt – Tito láncos kutyává változott, majd egy addig éteri finomságú költő leleményéből láncos patkány lett. A fényes szellők hozta írók egy részét hirtelen tövig tarolta a metsző északi szél. Az orosz festészet első nagy műcsarnoki bemutatóján még vígan idéztem Pistának:

*Nohát előre mindenféle dib-dáb
Hancúzni a Parnasszuson meztőláb...*

Aztán már elmúlt a nevetőkedvem, a füttyös kalauznőtől és K. P. elvtárs Ickovics-brigádjától. Sajnos, a magánéletem rendeződése épp erre az időre esett s módomban állt Boriskát bemutatni Pistának, akit ő „Szabadság, Vas elvtárs”-sal üdvözöl, s zavartan pillant rám, mikor Pista kezét csókol neki. Régen nem találkoztunk – voltaképpen a Rajk-per óta nem –, amikor is én málészájú istenverte hülyének neveztem szegénykét, ő meg csurgó könnyekkel közli, hogy neki kötelessége lenne feljelenteni engem, ha így kételkedem ennek az ocsmány bandavezérnek a bűnösségében, de nem tudja megtenni, mert annyira szeret – nem is tette meg. De most, hogy

Isten csudájára és a Kiadó kérésére telefonunk lett, elsőnek Boriskát hívtam fel. Hiányzott.

Boriska volt az egyetlen barátnőm, aki előtt nemhogy nem szégyelltem az úgynevezett festői látásmódomat, de voltaképpen ki sem kellett mondanom, és sokszor ő mondta ki először. Hogy egy tükörráma görbülete engem dühbe tud gurítani, és ha ideges vagy, de órákig el tudod nézni a füvet, megnyugtát. Vagy hogy a macskám bekomponálja magát a szék lábai közé, pontosan oda, ahová kell. Hogy a katicabogár háta pirosra lakkozott autó, és egy szentendrei ablak félrehúzódtott függőnye egy kalóz hiányzó fél szemére kötött kendő. És egy pisze orrlyuk még két szem az arcban. Elvakult boldogsággal néztük együtt egy bárány orrát, s a kerítésdeszka famintáit, mert ha együtt néztük, a körül mocskos világ gyönyörű volt.

Mert igazán mocskos lett a világ. Nekem nem is annyira, mint szegény Boriskának, hiszen mellettem ott volt Pista és Panni, meg egy halom fiatal író, akik ugyanazt érezték, amit én, s még röhögni is tudtunk rajta. De ő – nem hittem a fülemnek, borzasztó volt, mert mindig újra kezdte a buta beszédet a Párt igazáról.

– Bandit megtévesztette Rajk, hidd el, Bandi nem elméleti ember, ő azért vétkezett a Párt ellen, mert bízott Rajkban, semmiért nem tartóztatnak le egy embert, értsd már meg, édeském, te olyan naiv vagy és hiszel a reakciós híreknek, rémes.

– Az szerinted reakciós hír, hogy egy kétéves kisgyerek egyedül bőg a lakásban, ahonnan a szüleit sec-pec elvitték?

– A szomszédokhoz adták be, mikor a lakást lezárták, ők telefonáltak nekem, a takarítónő is vállalta volna, de én hazavitettem, úgy örülök neki.

Nem sokáig örülhetett a kisgyereknek, igaz, nem is igen tarthatta volna el az MTI-nél élvezett fizetéséből, ahová levágták. Mert még azon a héten kidobták a tévéből, és az MTI pincéjében dolgozott, válogatta a fényképeket. Természetesen ugyanakkor elvették a filmfelvevő masináját s a két értékes fényképezőgépét is. Andriskát se tarthatta magánál, hazááruló bitang testvére nem nevelhet gyermeket – elvitték egy gyermekotthonba –, havonta egyszer látogathatta meg. És mert megmaradt egyetlen régi kis Kodakja – gondolom, még szociofotós korából, fényképezte vele Andriskát.

– Hogy fognak örülni Bandiék, ha láthatják, hogy fejlődött a gyerek – ragyogta Boriska –, de tudod, ha kiderül, hogy bűnösök, úgysem adom vissza nekik. Én fogom felnevelni.

– Fogod be a pofádat! Esküszöm, félek, hogy egyszer megütlek, ne dühíts, jó? A testvéred, nem? Tè tudod legjobban, hogy nem lehet „bűnös”. És ha az volna? Mért nem tárgyalják az ügyét, mért nem hívhat ügyvédet, mért nem kap beszélőt? Mért nincs ítélet ennyi idő után? Évek óta senki sem tudja, hol vannak, akiket szó nélkül elvittek, semmi hír sincs róluk.

– Tudod, én beszéltem valakivel (mondja Boriska, persze). Azt mondta az illető, a nevét nem mondhatom meg, ez olyan belső titkos pártiskola. Hát persze. Volt egy angol barátnőm, magyar származású lány volt, csak angolhoz ment férjhez, aki megkapta a hivatalos értesítést, hogy a férje meghalt. A háborúban. Harmadik éve gyászolta, és egy reggel ott dolgozott a kertjében, és belépett a férje, ő meg elájult. A titkos szolgálatnál volt. És látod, a férjedet sem bántják, amiért ki akar lépni a Pártból, pedig megmondta, hogy nem ért egyet. A Bandi is bizonyosan megbánta, amit csinált, és majd alkalmat adnak neki, hogy jóvátegye. Érted?

Hát én feladom. Reménytelen kísérlet helyre rángatni az eszét, talán jobb is neki, hogy ezt gondolja. Soha nem beszélek a reszketéseinkről, hogy mit áll ki Pista, hogyan gyötrik mindenféle bizottságok elé hurcolva, megalázva, ostoba és alaptalan vádakkal. Pedig sokat vagyunk együtt, de csak a mesterségemről beszélünk, meg Andriskáról.

– Olyan édes, szép gyerek, és folyton egy pici kislánnyal jön, a kezét fogja, a karjában hurcolja. Azt mondják a nevelők, hogy majdnem minden nagyobb gyerek választ egy kisebbet, és annak ő az apukája vagy az anyukája, ez nagyon helyes nevelési elv, ugye? Kisfiú létére olyan aranyos, úgy dédelgeti azt a kislányt, mintha babával játszana, hát nem édes? Le is fényképeztem vele egypárszor. És jól néz ki, azt mondja, jó neki ott.

Ugyancsak alkalmat adtak Zsigmondi Bandinak és Évának, hogy jóvátegyék szörnyű vétkeiket. Három és fél év telik el, amíg egyszerre csak egy ujjongó hang a telefonban.

– Beszélőt kapok Bandival! Szerdán, holnapután, látod, él,

megvan! Most aztán megtudom, mit csináltak! Az lesz az első kérdésem, hogy bűnös vagy-e.

– Ide hallgass, te, te örült! Ha másképp szólsz hozzá, mint a legnagyobb szeretettel, keservesen megbánod! Azonkívül én is megpofozlak, de legalábbis szóba sem állok veled soha az életben. Most én mondom, amit te mindig mondasz nekem, hogy „érted?”! Megértetted?

Boriska nem felel, lecsapja a kagylót, nem szokta pedig. És szerdán délután egy halálsápadt, tántorgó Boriska zuhan be az előszobába, kapkodva lélegzik, ahogy megmászta a hozzánk vezető százötvenkét lépcsőt, rémülten kapom el, hurcolom be és itatok vele – szerencsére van otthon – egy rabvállatónak is beillő bajóti pálinkát. De így is alig tud megszólalni, pedig mindenáron beszélni akar, beszél is, dadogva, akadozva.

– Bocsáss meg. Bocsáss meg, kérlek. Neked volt igazad.

Zokog, az összekulcsolt két kezére ejtett arcáról szó szerint patakzik a könny.

– Ott nem sírtam, hidd el, csak most neked. A fegyőrök hozták Bandit, és én még meg se tudtam szólalni, rám kiáltott: hol van Ágnes? Azt kérdeztem: kicsoda Ágnes? És Bandi összeesett a rács mögött, mert én azt hittem, megbolondult, és mondtam neki, hisz tudod, hogy Ágnes meghalt még a börtönben. A húgunk, Ágnes, hiszen tudod, meséltem neked róla. És megígértem neki, hogy megkeresem a kislányt, de hol keressem?

– Kislányt?

– Nem mondtam? Éva terhes volt, mikor elvitték, nem tudta, három hónapos terhes, és ott született a kislányuk a börtönben, de elvették tőle, csak tizenegy napig szoptathatta. És Bandi azóta se tud semmit, se Éváról, se a gyerekről. Ágnes lett a neve, a húgunk után.

– És ezek után megkérdezted tőle, hogy bűnös-e?

– Ne bánts már engem, drágám. Nem kellett kérdezniem. Azonnal megmondtá, nem vagyunk gazemberek, hanem hősök, hogy ezt kibírtuk. Ártatlanok vagyunk.

Zsigmondi Endre és Éva kiszabadult, rehabilitálták őket, kaptak rehabilitációs pénzt és lakást, de nem rehabilitálhatták Évát. Átmenet nélkül szakították el tőle a gyerekét, meggyúlt a melle a megrekedt tejtől, hiába kezelték szabadulása

után az akkori csodálatos Kútvölgyi Kórházban, rákos volt, menthetetlen. És még egy üdítő csavart produkált a drámaíró zseni, az élet. Zsigmondi Ágnes Pintér Katalin néven ugyanabba a gyermekotthonba került, ahol Andriskát nevelték, s Andriska a tulajdon kishúgát választotta ki a kislányok közül, ő látható a karján, a Boriska kicsi Kodak fényképein. Mint egy múlt századi giccses színdarab szívfa-csaró jelenetében, „honnan van ez a félpénz a nyakadban, micsoda anyajegy van a bal könyöködön, megszólal a vér száva stb.”. Andriska megérezte, hogy melyik kislány a kistestvére.

Mari, az ötvennégyben született Mari, csak hallgat, a szoknyája ráncait babráló kezét nézi, ahogy én mesélem neki most ezerkilencszázkilencvennégyben Boriska és a testvére történetét. Most felnéz, a szeme két barna éjjeli lepke a sápadt arca lámpaburájában.

– Én – mi – semmit sem tudunk ezekről a dolgokról. Tanultuk a személyi kultuszt, röviden, de otthon vagy a rokonoktól csak utalást vagy félmondatokat hallottunk. És én kétéves voltam ötvenhatban. Talán kímélni akartak, vagy ők akarták elfelejteni? Nekem – nekünk – sok minden nem tetszett, de akkor én kommunista voltam, s lényegében ma is az vagyok. Én a Szovjetunióban végeztem az egyetemem. Nagyon kedvesek voltak hozzánk. És mégis tudnunk kellene ezekről a borzalmakról.

– Hát most hallottad, talán nekem el is hiszed.

– Mi lett Boriskával?

Ó, persze. Epilógus is kell a meséhez, a fene egye meg.

– Hát, ez sem rendítette meg Boriska hitét. Vannak még szentek a világon. Az sem rendítette meg, hogy a hajdan nyilas, jelenlegi éleltárs főnöke halálra kínozza, amikor vissza-került a szakmába, rendezőnek a tévéhez. Közben csinált jó néhány gyönyörű filmet, Schaár Erzsit, Kondort, Vajdát megcsinálta, és engem is. De én túl közel voltam hozzá, túl jól ismert, mindent bele akart zsúfolni a filmembe, hát nem lett igazán jó. A tévénél nem vették komolyan a naiv hitét, röhögtek rajta, nem vette észre, hogy miért, csak fájt neki és egyfolytában panaszolta nekem. Én Istenben hittem, ő a Pártban, ahol „vannak még hibák”, és ezt úton-útfélen

hangoztatta. De az ő szíve hibásodott meg halálosan. Az a főnöke tartotta a gyászbeszédet és rendelt diszsortüzet a veterán temetésén, ő aki évek óta keserítette az életét. És én ott álltam és nem ugrottam neki, nem köptem az arcába, nem fojtottam belé a szót.

Az én helyemben Boriska megtette volna.

Hát én csak ezt az írást teszem koszorú helyett Boriska sírjára. Látom, ahogy felveszi a szemüvegét, restelkedve – „a nagyanyámnak hetvenéves korában sem kellett szemüveg” –, s olvas, a bal kezében ég a cigaretta, komolyan olvassa, lassan, alaposan, aztán felmosolyog rám:

– Azért sok mindent kihagytál, édeském.

Topolánszky sírja

– Most, hogy megkaptad a Csók Galériát áprilisra – mondta kedvesen Kantár elvtárs –, remélem, nem fogod szabotálni a Nemzeti Kiállítást az idén? De ne valami dilis kukoricát küldjél, hanem rendes, haladó témájú képet, érted? Miért tegyed ki magadat egy „röfű”-nek, Pirikém, nem volt még elég?

Ilyen kedvesen még sohasem beszélt velem Kantár elvtárs, igaz, évek óta egyáltalán nem beszéltünk, nyilván semmi mondanivalónk nem volt, nem csoda. Abban az évben, 1957-ben, isten tudja, miért, de temetőket festettem – nem sok maradt meg belőlük, úgy látszik, bizonyos mennyiségű érzelmi telítettség árt a kép minőségének. A Nemzeti Kiállításra beküldött képem uralkodó színe jórészt kobalt és ultramarin volt, egyetlen fekete folttal, a bal szélén, a fakesztet körülfogó, szélfújta gyászszalag foltjával. Gyönyörű régi temetők között lapul a házunk Szentendrén, amikor építettük, jóformán ez volt az egyetlen hely, ahová nem halatszott el a „szirénás ház”-nak nevezett szép, régi épületre rakott, égisz bömbölő hangszóró, ami abban az időben főleg selyemszövésre bízta az emberiséget, s a begyűjtés eredményeit ordította világgá. Szóval az orrom előtt volt a temető: „Ide még gyászokcsi sem kell, akár lábon is áthajthatják az embert” – jegyezte meg egyik pesszimista szomszédunk. De sűrű fás, rengeteg virágos, igazán kellemes hely volt, sokáig nem tudtam boldog bámulat nélkül szemlélni a helybelieknek azt a szokását, hogy éppen csak kávéfőzött nem vittek magukkal, különben úgy elüldögéltek, jóízűen elbeszélgettek egy-egy sír melletti kis padon, akár egy presszóban. Cseresznyét eszegettek, egymás virágait nézegették, cseréltek is töveket, bujtásokat, ott helyben, ételekről, menyekről, vőkről, anyósokról beszélgettek – minden szó áthallatszott hozzánk.

A kiskapa meg a locsoló s a palántás kosár mellett velük szaladt a kutya is, a kutyák aztán külön csoportban élvezték egymás társaságát, az exkluzív macskák viszont éjjel jártak a temetőbe diszkózni – az is szépen áthallatszott. Kora hajnalban meg a madarak tartottak óriási előadásokat, amit időnként iszonyúan kinevetett a zöldküllő. Az a kedves, olajzöld harkály, aki a legváratlanabb időkben sikítva elneveti magát, gyakran a mi háztetőnkön is, ő tudja, miért. A tucatszerű temetőképem közül ezt találtam a leghaladóbbnak, a címe is sokatmondó volt: *Topolánszky sírja*, s engedve az enyhülő szeleknek, be is vették szépen. Jó helyre került, a második terembe, falközépre, iszonyú furcsa érzés volt sok év után kiállításon látni képemet, rendes hatvanszor százas olajképet, nem pedig tenyérszerű rajzot vagy illusztrációt az utolsó terem legfeketébb falán. A megnyitó beszéd bizonyosan nagyon szép volt, de én nem hallgattam, álltam a képem előtt s ábrándoztam, hogy mennyi gyönyörű képet akarok még festeni, s egyszer majd megtudja mindenki. A kollégák szokás szerint le se köptek, már gyakran megfigyeltem azt a csúnya festőszokást, hogy véletlenül sem, még ha tetszik, sem mondjuk egymásnak, hogy szép a képed – de most valahogy még jobban kikerültek, a „hogya vagy”-ot vagy „dögmeleg van”-t se morogták oda; s ha mégis, hát rápillantottak a képemre, és elszeleltek. Most a megnyitó FÖFŐ jött át a termen, nyomában a sarlóvá hajlott Kantár elvtárssal, erre visszahúzódott egy hatalmas, *Májusi napfényben* című, vízilószerű szobor mögé, de pár perc múlva itt is megtalált Kantár elvtárs. Ő is a szobor mögé bújt, hozzám hajolt, és köhécselve szemlélni kezdte a szobor ökolbe szorított lábát.

– Kérlek – mondta, de nem nézett rám –, igazán röstellem, de nem jut eszembe, mondd már meg, öregem, ki is volt ez a Topolánszky elvtárs?

– Ja, a Topolánszky? A szentendrei öregebbik állatorvos. Négy éve halt meg szegény.

Kantár elvtárs felkapta a fejét, előbb elzöldült, aztán elvörösödött, egy percre azt hittem, meg akar ütni, aztán csak sóhajtott egyet:

– Tű meg vagy bolondulva – mondta, egyáltalán nem dühösen, csak valami mélységes csüggedéssel a hangjában. És ott hagyott a szobor háta mögött.

Abba a temetőbe öt éve már, hogy nem temetnek. Csináltak egy szép, új, márványköves, sóderes útú, roppant elegáns temetőt, kint Sztaravoda felé. Már csak öregasszonyok presszóznak változatlanul ebben a mi temetőnkben és az öreg kutyák. Csak a macskák és a madarak élvezik változatlanul, korhatár nélkül, s világít minden halottak napján a sok-sok kis gyertya a sírokon. Én is gyújtok mindig, Topolánszky egyre jobban besüppedő sírján.

Megnyitó, 1957. május 18.

– Figyelmeztetem – mondta Fülep Lajos, még mielőtt leült vagy körülnézett volna –, hogy kevés időm van. Pont tizenkettőkor jön értem a sofőr. Tehát maga mutatja a képeket, és én mondom, hogy „mehet” vagy „nem mehet”. Ne próbálja meg visszakönyörögni, amit én kiteszek, ha már idehívott kiválasztani az anyagát. És most kezdjük. Úgy látom, hatalmas mennyiség.

Hát, mi tagadás, hatalmas mennyiség volt – nyolc év munkája.

1949-ben szerepeltem utoljára kiállításon, s most, 1957-ben végre szerettem volna látni, amit eddig csináltam, s azt csak kiállításon lehet. De ki az, aki kiválogathatná az anyagot? Annyira elszoktam attól, hogy képet mutassak, hogy most azt szerettem volna, ha olyan ember látja, aki a képet képnek nézi, nem pedig politikai hitvallásnak, tanmesének vagy mélytudatom alattomosan feltörő szökőárjának.

– Hátha Fülepet kérnéd meg? – tanácsolta Pista, kicsit habozva –, ő igazán csak a képeidet fogja nézni, nemigen törődött soha az aktuális kultúrpolitikával.

Persze, kicsit féltem Füleptől. Egy időben rendszeresen jártak hozzá a fiatalok, Fodor András, Sárka, Kormos Pista, Csanak Dóra és Sárosi Bálinték. Gyakran Pistát és engem is magukkal vittek. Olvastam is, tudtam is róla, csupa bátor és karakán dolgot, tudtam, hogy óriási tudásával visszavonult Zengővárkonyba a húszas évek elején református lelkésznek. És ott élt még a felszabadulás után is, évekig. A harmincas évek végén s a negyvenes évek elején zárandokoltak hozzá az írók, gyűlölte a németeket, ő volt Illyés házigazdája s beszélgető-tanácsadó társa, mikor a pusztuló dunántúli magyarság szociográfiáján dolgozott – Fülep már évek óta foglalkozott ezzel. Tudtam, hogy nem is egynek közülünk bibliája az ő

Magyar művészet-e. Emellett örök szerelme Olaszország. De hiába tudtam, hogy milyen hajlíthatatlan gerincű férfiú, egy-egy szokását ijesztőnek, olykor félelmetesnek találtam, nem tudtam még akkor, hogy a fogyó idő milyen szigorú életbeosztásra kényszeríti az öregedő embert. Mindenesetre alighogy leültünk a Széher úti, gyönyörű népi bútorokkal élénkített klasszikus tudós-lakásban, tüstént jó órás sétára vitt bennünket, le-föl, le-föl a fagyos út lócitromokkal ékes göröngyei között, peripatetikus iskola módjára. Fáradhatatlanul beszélt, tanította az összegyűlt s mögötte tiszteletteljesen botladozó ifjúságot, hadonászó botját időnként veszélyesen a háta mögé csapva. Majd visszatértünk a lakásába, ahol csodálatos előadást rögtönzött a falán lévő, igazán kitűnő Tizian-reprodukcióról. A pápa két unokaöccsét ábrázolta. Nemcsak a kép szerkezetét, a kompozíció báját és erejét taglalta, hanem a buggyos nadrágok és a fehér harisnyák kapcsán bekalandozta a reneszánsz ruházkodás egész hatalmas területét is. És alig titkolta protestáns kárörömét a pápista erkölcsök gyalázatosága fölött, amikor tudunkra adta, hogy a két ifjú egyáltalán nem az unokaöccse, hanem a saját fia volt a romlott egyházfőnek.

De hallgattam már az Akadémián előadását Izsó Miklós *Magyar tánc* című szobráról is olyan meggyőzően és lelkesen s olyan őszinte táncátéléssel, hogy majdnem elhittem neki, hogy a szobor remekmű. Gondolom azt kereste és azt érezte Izsóban, amit olyan gyönyörűen írt meg Lechner építészetéről szóló munkájában. Hogy nekünk van alkati, adott, magyar hangunk, ami csak a miénk, s ezt kell beléágyaznunk a művészetünkbe, nem zárva ki a kor vívmányait és technikai fejlődésének előnyeit. Méltán idézhette Aranyt a Lechner építette művekre: „Tornyosan áll s cifrán a puszta virága” – nekem is örökké ez merül fel, ha a félegyházi cifra tornyos, tulipános városháza jut eszembe, amit olyan nagy gyönyörűséggel néztem én is gyerekkoromban. A piactéren laktunk, s a torony a kerítésünk fölött benézett az udvarunkba.

Fülep kereken, keményen, lelkesen s minden ellenérvet eleve megcáfolóan beszélt Izsóról – hogy fér ez össze Cézanne szeretetével, gondoltam, s Fülep róla szóló szép írásával, amit már akkor publikált, amikor Magyarországon talán csak Tihanyi és Czóbel szerette Cézanne-t, réges-régen, még

mikor Czóbel a *Fülep Lajos rózsái* című gyönyörű képét festette Párizsban. Nagyon szép, nagyon barna, meredek öregember volt, s elég félelmetes, nekem különösen azért, mert nemegyszer tanúja voltam, ahogy a lakásán tartott előadásokat pontosan fél hétkor megszakította, akár a saját mondatának a közepén is, és csengetett. Mire a házvezetőnője behozta a teát. No és most eljött hozzánk, hogy kiválassza a kiállítási anyagomat. Izgultam.

– Főzhetek kávé, professzor úr? – kérdeztem ijedten, miközben Pista egy üveg borral botladozott befelé, szintén ijedten, ő engem féltett egy nagyobb szerű s ezúttal teljes figyelmet kívánó fejreütéstől. Fülep nem válaszolt, csak türelmetlenül legyintett, de amikor a pogácsás tálat melléje tette a kisasztalra, kifakadt:

– Én ebben az időben sem nem eszem, sem nem iszom, megértette? Képet nézni jöttem, nem zsúr. Gyerünk.

Hát hiába, vidéki vagyok, az is maradok. Igen határozott nézeteket valló parányi anyósom, Pista mamája, tudta, mit beszél, ahogy fejét féloldalra hajtva, gyönyörű fekete rigószeméből megvető pillantást vetve rám, azt sóhajtott, mikor látta, hogy paprikát is teszek a keménymagos levesbe: „Látszik, hogy maga vidéki.” Vidéki vagyok, mert azt tanultam otthon, hogy a délelőtti vendéget itallal és süteménnyel illik kínálni, a feketét már csak a budapesti kiművelődésem tette hozzá. De hát tudhattam volna, egyedül az lehet a megmentő, hogy csak a délutáni s az esti szokásait ismertem.

– Igenis – mondtam elszontyolodva (megint csak a vidéki nevelésem szomorított el, mert aszerint ez igen barátságtalan gesztus volt, legalább egyetlen pogácsát ehetett volna, nem halt volna belé, egész aprókat sütöttem, nagy buzgalommal és odaadással), s rakni kezdtem a képeimet.

Fülep egyetlen szót sem szólt. A botjával intett jobbra vagy balra. Tény, hogy balra összesen öt-hat képet dirigált a hetvenből. Időnként az óráját nézte. Pista az ajtófélfát támasztotta, segíteni akart képet hordani, de én nem engedtem. Mi lesz, ha Fülep azt mondja, hogy nem ér az egész semmit? Abbahagyom a festést. A lelkem mélyén pontosan tudtam, hogy nem fogom abba hagyni, de mégis, ez a némaság szörnyű volt. Tizenkét óra előtt öt perccel végeztünk, Fülep felállt.

– Rögtön itt lesz a kocsim, és erre a maguk négy emeletére legalább öt percet kell szánni.

– Felhozom a liftet, professzor úr – ugrott Pista. Nem is sápadt volt, hanem zöld.

– A belvárosi liftek megbízhatatlanok. Tudok én jární.

Kísértük kifelé, és én összeszedtem a bátorságomat:

– Hát nem tetszik nekem semmit sem mondani? Kiállíthatom ezeket egyáltalán? Milyen az anyagom?

– Az anyaga? Méltó. Ideje kiállítani. Ha nem az lenne, megmondtam volna, már csak a férje kedvéért is. De magához a Múcsarnok nem illik. Próbálja megszerezni a Szalont (akkor még nem bontották le egyik legkellemesebb kiállítóhelyiségünket, a Nemzeti Szalont) vagy a Csók Galériát, esetleg a Fényes Adolf Térmet. Ez utóbbit azonban magam sem ajánlom.

Az anyagom tehát kiállítható, ez a legfontosabb kérdés eldőlt, de a másfajta nehézségek csak most következnek. Hivatalosan ugyanis mint szövetségi tag, grafikus vagyok. Ebbe a szakosztályba raktak, hiszen nem festettem egyetlen olyan képet sem, ami az elmúlt évek mértékét megütötte volna, azt, hogy egyáltalán létezem, azt az illusztrációnak köszönhetem, nekem nem jár festőkiállító-helyiség. Csohány Kálmánhoz fordulok, ő a grafikai szakosztály vezetője. A drága Csohi! Ő az, akivel mindig mindenben száz százalékgig egyetértettünk, hatalmas, gyönyörű bajuszú, fekete fiú, a magyarba ojtott törökös arca általában derűsen mosolyog, de időnként éktelen dühbe gurul, ilyenkor villámlik, mennydörög – ritkán. Akkora keze van, mint egy sütőlapát, de a rajzai – vékony vonalú tusrajzok – egészen légiesek, könnyedek. Versbolond, Pistát is szereti nagyon, s szeret költészetről beszélni, de legjobban szeret nem beszélni. Ezenkívül még az igazságot s a bort szereti, hiszen ez a kettő össze is függ. De sosem rúg be, legföljebb derűsebb és kedvesebb lesz, mindig csöndesen. Mikor előadom neki a helyzetemet, nem sokat szól, bekapja a bajuszát, leszopja róla azt a vörösbort, amit az ellopott tőle, aztán akkorát csap a vállamra, csupa szeretetből, hogy majd' lerogyok.

– Eriggy csak haza, Piroskám, délután elviszem hozzád Agamemnont, majd ő segít. Elintézzük.

Az, hogy valaki görög, még csak-csak. De ráadásul Agamemnonnak hívják és szobrász, és gyönyörű görög pofája van. A kislánya neve Clio. Tömény dolog. Zavaros időkben éltünk át, s Agamemnon közben igaz barátnak bizonyult, ha nem is olyan közelinek, mint a Csohi. Menekült hozzánk, Magyarországra, s most már egész jól tud magyarul. Valami tisztsége is van a szövetségben, jellemző, hogy nem tudom, mi az. Agamemnon mindenki szereti, hosszú a neve, hát csak Memónak becézik, ahogy a kislánya hívja. Talán a magyartudása is elbűvöli az embereket, élvezetes. Egyszer együtt jöttünk el a szövetségből, s elállta az utunkat egy szemeteskocsi.

– Viszik a söpredéket – közölte Makrisz, mindenek öröme.

Csohány híven elhozza délután, öröm nézni, ahogy végigjönnek a folyosón, aligha értek volna be mindketten a liftbe. Megnézi az anyagomat, láthatóan tetszik neki.

– Festő vagy, asszony. Csinálunk kiállítást.

Két-három képet most hoztam be Szentendréről, ezeket nem látta Fülep. Makrisz habozás nélkül a kiállítandók csoportjába tesz kettőt.

– De Memo, ez nem jó. Nem is kész.

Agamemnon csak legyint.

– Mit te értesz ahhoz.

Otthon elfogyott a bor, meghívnak kocsmába, ahol Csohány és rajtam kitör a bánat, s borongunk, ahogy szoktunk akkoriban. Aztán megyünk az alsó rakparton, karonfogva, a Duna magas, zavaros vizén táncolva úszik egy papírból kötött piros-fehér-zöld, úgynevezett similabda, Makrisz rámutat:

– Itt úszik tietek nemzeti öntudat.

Még minden zavaros volt, a művészeti frontok már túlságosan vagy még egyáltalán nem tisztázódtak – tény, hogy Isten, ember, baráti szeretet, véletlen, mindegy, hogy minek a segítségével, de megkaptam két hétre májusban a Csók Galériát.

A megnyitó reggelén – délelőtt tizenegykor volt a vernisszázs – kitört rajtam a pánik. Egyáltalán egy kiállítás megnyitóját majdnem olyan kavargás és a halmozódó nehézségek tömege előzi meg, akár egy színházi premiért. A keretek nem

készülnek el idejében, a keretezőm megbetegszik, a rendező a szája szélét rágja, és tízszer is megcserél néhány képet a falon. Kiderül, hogy van kép, ami fölösleges – nem fér bele a rendező koncepciójába. Természetesen azok a képek, amelyeket a festő hirtelen egyszerűen nélkülözhetetlennek érez – akár ki se állítson, ha ezek nem szerepelhetnek. A rendező és a festő rendes körülmények között véresen összevész, és halálos sértéseket vág egymás fejéhez – nálam ez a motívum kimaradt: elképzelhetetlen volt, hogy én Frank Jánossal akkor összevesszek. Majd kiderül, hogy Juhász Ferenc előszava „nem mehet át”, a katalógus pedig már ki van nyomva. Aztán az utolsó pillanatban mégis „átmegy”, de már néhány fontos helyre nem tudok küldeni – elkéstem vele, s a meghívóval különösen – azzal a nyomda is elkésett ugyanis. Az előző napra szánt közlemény a kiállítás helyéről, időpontjáról nem jelent meg minden lapban, Úristen, kutya se lesz a megnyitón. S mikor előző este már „áll” a kiállítás, a rendező kétségbeesik: mocskos a fal, foltos, ezen nem lehet segíteni, az egész rendezői műve oda van, pedig micsoda klassz kiállítás lett volna, de így nem látszik semmi, ráadásul a foga is megfájdult. A festő szeretné széttépni a rendezőt, valószínűleg a rendező is a festőt, de civilizáltak, és ehelyett berúgnak Vujicsics Sztojánnal, aki szentendrei szolidaritásból és mert úgyis a Csók Galéria közelében van a „Merklin” nevű játékáruda és ivóhelyiség, jóformán állandóan jelen van a rendezés alatt.

A pánik tehát kitör rajtam, ülünk az asztalnál Pistával és reggelizünk, azaz csak Pista reggelizik, mert nekem reszket a gyomrom és a kezem, annyira, hogy kocog a fogam a teáscsészén. Két dologtól félek irgalmatlanul, s nem tudom eldönteni, melyiktől jobban: hogy valóban kutya sem jön el, micsoda szégyen!, s hogy eljönnek az emberek, nekem meg ott kell állni és hallgatni, amit a képeimre mondanak, ez iszonyú, bele kell halni a szégyenbe, megőrültem én, hogy kiállítok? Hátha Fülep tévedett, s nem „mélto”. A fejem fáj, a verejték csurog a hátamon, s egyszerűen képtelen vagyok legyőzni ezt a szörnyű remegést.

Pista egy darabig lesújtottan bámulja a teáskannát, miután minden józan vigasztalása és bátorítása csődöt mondott. Aztán még tesz egy kísérletet.

– Ide hallgass, édesem. Tè úgy szeretsz beleélni, utánozni, színházat játszani. Nézd, olvasd el ezt a pár oldalt. Tè vagy Mrs. Dalloway, a lépcsőn állsz, a vendégeidet fogadod. Semmitmondó, kedves szavakkal, és közben gondolsz, amire akarsz, az életedre, a régi sündisznódra, Pabesitz nénire Szentendrén, a fehér kosztümödre. Csak kedves vagy és nem figyelsz oda. No, olvasd.

Virginia Woolf regénye, a *Mrs. Dalloway*. Olvastam már, szerettem is, de nem gondoltam, hogy csodát tud tenni. Mindenesetre nekem használt.

A terem még üres, mikor odaérünk, s a mellékszobában tölti belém Fank Jancsi azt a pohár konyakot, ami befejezi a folyamatot, és tökéletesen átváltoztat Mrs. Dallowayjé. Mindenesetre az első érkező vendéget – Dési Huberné, Stefike az, a drága – majdnem megsértem, mert ez az az eset, ahol nem hűvös kedvességgel kellene viselkednem. Szerencsére Panni lihegve befut, elkéredzkedett az iskolából, s halom, amint magyarázza Stefikének: látod, hogy eszméletlen a félelemtől, ne haragudj ám rá! Aztán egyszerre tele lesz a terem, én állok a fal mellett, jobbra Gadányi, balra Magyar Éva, a Galéria vezetője, s Gadányi beszél, röviden és olyan gyönyörűen, hogy ha én lennék én, s nem Mrs. Dalloway, hát elbőgném magamat. Szerencsére minden irreális, a karom tele van virággal, bárcsak tudnám, kitől kaptam. A teremben egyre melegebb lesz, Juhász Erzsikén gyönyörű kockás új kabát van, Domokos Matyi nagyban magyaráz valamit, ha jól látom, Kérynek, Pista hol itt, hol ott bukkan fel a tömegben, s terelgeti elfelé az embereket tőlem. Panni szeme jár ide-oda, s néha meglátom, amint elfog valakit, akiről úgy gondolja, hogy nem tenne jót nekem a sűrű beszéde, de ha valakit mégis odához, óvatosan kimondja az illető nevét, ismeri a rettentően rossz arcmemóriámat. Kormos Pista is a legkülönbözőbb pontokon tűnik fel, de nem mulasztja el, hogy időről időre a fülembe ne súgja: mi az, hékám, tele a gatyá? Majd tüstént pártfogásába veszi Vas nénit, aki furcsálkodó, de azért majdnem elégedett mosollyal néz körül, s leülteti egy fotelba, neki is suttog, az orra csupa ránc a nevetéstől, aztán Vas néni is elneveti magát. A szakma meglepően kevéssé van jelen, de az írók csak úgy nyüzsögnek, Fodor Bandi és Sárika sugárzik, Juci, a takarítónőnk le nem veszi a szemét

Juhász Feriről, akit nagyon szeretne, legalább egy éjszakára, megkaparintani: „Mindig olyan szép fényes a cipője, tetszik tudni.” Réz Pali kivirít a tömegből, Réz Klári az édes kis morcos képével jóformán az egyetlen, aki nem beszél sebesen se a többiekkel, se velem, hanem a képeket nézi – de hát ő nem szokott beszélni sohasem. Rég nem látott arcok merülnek fel, megcsókolnak és odébb sodródnak, sokan megnézik a képeket is, de inkább csak beszélnek egymással, most felbukkan Bibó és Széll Jenő is. Pollai Magdi gyönyörű sárga rózsákat nyom a kezembe, és helyrerángatja a galléromat. Aztán ülök egy széken, és a térdemen dedikálok több tucat katalógust, s közben a legjobb barátaim nevét is megkérdezem, mert képtelen vagyok megjegyezni egyszeri mondásra, úgy látszik, kicsit fáradt vagyok. Czibor nyújtja a katalógusát, s diktálja: dr. Tömörkény Istvánnak szeretettel – a dr.-t már leírtam, mire éktelen röhögésbe kezd. A hűséges Sztoján karon fog, s újabb konyakot akar belém önteni a mellékszobában, ahol Frank Jancsi éppen eleget ivott már, de dr. Matzner Györgyike, Frank felesége kituszkolja őket, nekem meg szófavizet ad, közben a csuklómra tapint – „semmi baja ennek, ha kap, eszik”, diagnosztizál, s visszalökdös a terembe, ami hirtelen majdnem kiürült, már csak néhány ember biztosít róla, hogy feltétlenül megnézi a képeket legközelebb – most, ugye, annyian voltak, hogy nem lehetett látni semmit. Egy alacsony, vékony, nagyon sápadt fiú, majdnem utolsó már, köszönöm, mondja, én fogok magáról írni, örülök, hogy ilyen jól beszélgettünk – de hát én nem is ismerem magát, dadogom, és beszélgettünk? – mikor?

– Artner Tivadar vagyok, hát most beszélgettünk, nem? Hiszen olyan okosan mondta, hogy egy máksor az szvit és egy fenyő az szimfónia, mintha nem is festő lenne, azok általában buták.

Nem megyek bele a festők eszének taglalásába, elfogyott az erőm. Hát megvolt a verniszázs? És most vége? És nincs semmi baj, túléltem, s remélem, senkit sem bántottam meg, kivéve talán azt a sok közeli barátomat, akit egyszerűen nem ismertem meg. A képeket persze nem nézték, csak beszéltek, csoportokban, rajokban, csomókban, összedugott fejfel. 1957. május 18-a, szombat dél.

Igaz is, Fülep nem jött el. Miért is jött volna? A képeket már látta, és zsúrja, verniszázsra nem jár.

A sziget

Wir fahren gegen Engelland
(RÉGI NÉMET KATONADAL)

A rózsaszín-szürke ruhám jó lesz, de a kalap! Azt mondják, muszáj kalapot venni – ki hallott ilyet – égő nyárban és szocializmusban. Felajzottan nézelődök a Belvárosban – úgyis ott lakom –, közben egy tucat ismerős asszony, lány súgja oda: ti is meg vagytok híva? – Mire én: És neked sincs kalapod? Mert nekem nincs. Télen kucsma, még jó, ha nem az a füles orosz sapka, amit a buzgók hordanak, nekem azért is fehér kucsmám van, nyáron zsebben hordott svájcisapka, vagy színes parasztkendő hurkába csavarva és hátul kötve. A lódenkabát divatja éppen kihaldoklott, otromba, barnás esőköpeny kapható a tökegyforma ruhásboltokban – egyes, külföldön járt hozzátartozóval rendelkező divathölgyeken kezdődik a kulikabát. *Van* üvegnejlon harisnyám (harisnyanadrágnak még hírért sem hallottuk) és tisztes korú magas sarkú cipőm, ez rendben is van, de némely jártasabb hölgyek azt sottogják, hogy kesztyű is kötelező, ha a ruha rövid ujjú, márpedig az enyém olyan, akkor vállig érő kesztyű, rémes. És igazán nem hozhatok szégyent Pistára, hát sikerül egy kis ezüstszürke palacsintát találnom, a nagy kontyom és a bal szemem közé. Életemben még nem töltöttem el ennyi időt öltözetkereséssel, igaz, még soha nem is voltam garden partyn, de most már a kesztyű is megvan. Pista sötétszürke lüszterruhája (Vas bácsi hajdani nyári díszéből alakítva) meg a fehér pettyes kék nyakkendője igazán gyönyörű, kész, mehetünk a Királynő Születésnapjára, az angol követ rezidenciájára.

Pista általában nem örül a postának. Isten tudja, miért, lehet, hogy még a tisztviselői múltjának a rossz emléke, de az is valószínű, hogy az ötvenes évekbeli riogató, levélnek csúfolt cédulák jutnak eszébe, de tény, hogy akár ő maga szedi fel a leveleket, akár én nyújtom át neki, rendszerint azt só-

hajtja: „Hajaj.” S tépi fel idegesen, ahelyett hogy rendesen felvágna, azt már nem! De most megkövülten bámul egy hosszában hajtott papírlapra, s csak annyit lök felém, jóformán dadogva: Ide nézz!!!

– A Királynő nevében? Hogy az istenbe? – üvöltök fel. Csak bámulunk egymásra, ez nem igaz. De igaz. A GOVERNMENT hívja meg Pistát két hétre Angliába. Az angol irodalom nagy mennyiségű fordítására való tekintettel szívesen látják feleségestül, s fáradjon be a részletek megbeszélése céljából a budapesti angol követségre bármely *a. m.* 10–12 között. Mr. Sandhurst kultúrattasé úrhoz.

Hahaha. Ahogy ezt a lordok elképzelik ott a szigeten. Az ember besétál az angol követségre, megbeszéli a dolgokat, megköszöni a meghívást, aztán a Magyar Nemzeti Bankban bevált egy kupac forintot fontra, csak úgy ukmukfukk repülőgépre ül, kiszáll Angliában.

Nem tudják a szerencsétlenek, hogy az ember nem oktalan állat, hanem közigazgatott lény? Először is bejelenti elképesztő szándékát a Kiadó Igazgatóságának s a Képzőművész Szövetség párttitkárának. Az „továbbítja a vezetőség felé”, s ha mindenenek jóváhagyják, „továbbítja a Kultuszminisztérium felé”. Az, ha jókedvében van, úgy dönt, hogy az állampolgár mehet, akkor kérvényt nyújt be a Nemzeti Bankhoz, s az engedélyez neki, öt azaz öt dollár valutát fejenként. – Miután nem hivatalos küldetésben utazik, csak úgy, meghívásra. Ott nyilván tejben-vajban fürdetik, s ha magánemberként netalán véccére kell mennie, az mindössze egy penny – mint később kiderült, csakugyan –, mert hát mire is költhetné külföldön azt a tömérdék pénzt?

Ármentünk világ csudájára a munkahelyi igazolásokon, most már csak a Kultuszminisztérium van hátra. Aczél elvtárs fogadja majd tizenhatodikán délután fél háromkor Pistát. A barátaink örjöngenek az őszinte boldogságtól, s az őszinte irigységtől, ilyen meghívást még nem kapott magyar író soha – Szepsi Csombor, Bethlen Miklós angliai utazása, de még a magyarok háború előtti angliai ösztöndíja is kutyagumi ehhez képest. Maga Anglia hívja meg a pesti Vaspistát – ilyen megtiszteltetés – még Pista meglehetősen fanyalgó természetű mamája sem tud egyebet mondani:

– Mibe tudsz te felöltözni a Királynőhöz? Nem fogsz te frakkban elesni? Majd még iszol is ott.

Pista ordít, az édesanyjának kijáró külön ordítással.

– Nem a Buckingham-palotába hívtak meg, hanem Angliába – nem érted? És nem vagyok se pincér, se diplomata – frakk!! Miért nem mindjárt huszáratilla?

– Azért maga csak tanuljon meg *knixelni* – figyelmeztet Vas néni, mindenesetre.

Földig féltérdelve egykettőre kivágom neki az udvari bókot (Thackerayból tanultam, nem is a félegyházi tánciskolában), de Vas néni legyőzhetetlen.

– De kivágott ruhában ne menjen, látszanak a sótartók a vállán!

Nem is gondolná az ember, hogy ismeri ezt a szép népies kifejezést, de úgy látszik, döfésre még egy bugylibicska is jó, és igaza van. Sovány vagyok és rettentő fáradt, nem akármilyen év volt az utolsó, és a mostaninak jaj, dehogy van vége még! Gyerünk, gyerünk ki már Szentendrére, a frissen ültetett pici fák és a vállig érő gaz közé, még csak nagy virágú kék hajnalicska árnyékolja be úgy – ahogy a verandát, de nem lehet már kibírni ezt a szegény, agyontépett és letartóztatásuktól még mindig rettegő Budapestet, a naponta áradó szörnyű hírekkel, sem a börtönben lévő barátainkról nem tudunk semmit, a kimenekültekről is csak nehezen és keveset.

Június van, a Királynő születésnapja, a „garden-party”. A nagykövet úr rezidenciáját hatalmas rendőrgyűrű fogja körül, jól megnéznék mindenkit – vagy ennek ez a módja? Nem tudom, még sohasem voltam „garden-party”-n. Helyénvaló lenne Hubay Miklós szkeptikus észrevétele: „A jelenlévők zöme minden valószínűség szerint egy nagy közös fekete autóbuszon fog távozni innen?”

Zöld gyp, rengeteg ember tarkítja, katonai egyenruhák, kitüntetésekkel borított mellkasok, függönyrojtos övet viselő katonaforma helybéli, skót szoknyás skótok, szép csontos térdekkel, hindu leplek, turbános, feszes, sárga, barna, fekete arcok, időnként hosszú keleti köntösök („aba”, súgja benem Maugham) és a szabadlábon lévő magyar irodalom. Pincérek osonnak a zöld gyepen, amiben tövig merül a hölgyek magas sarkú cipője, s igazán kevesen bizonyulnak antialkoholistának, csak úgy kapkodják az orruk alá dugott

WHISKYT, jó vizes, szerencsére, lehet, hogy pszichésen, de így is olyan elementáris erővel hat néhány közeli barátunkra, két költőre, hogy távozás után keresetlen egyszerűséggel nekifordulnak és igénybe veszik a rezidencia oldalfalát, szerencsére a kert felőli részt bokrok takarják.

Nagyon keveset tudok angolul, de azt megértem, hogy senki sem beszél semmiről, csak a szája jár. Házigazdáink iszonyú erőfeszítéssel törik – fenét törik, csákányozzák – anyanyelvünket, bár a „hogyan van” és „még egy pohárral”-nál azért nem mennek tovább, gondolom, mi sem az ő nyelvükön. Valahogy nem áll rá a szánk. És ami a legfurcsább és csak most realizálok, hogy az orosz könnyebben ment nekünk. Az angol arcok, meglepetésemre, rózsaszín-fehérek, vagy faggyúgyertyaszínűek, a hölgyek ruhája szép és sosem látottan divatos nekünk, de valahogy nem jól viselik. Van egy-két kivétel, azt persze nyálcsurgatva bámulják, nemcsak a férfiak, a nők is. De büszkén látom, hogy a magyar nők milyen elegánsan festenek a divatjamúlt rongyaikban. Szigorúan kalapban vagyunk mindnyájan, de úgy látszik, mégse volt kötelező, mert nem minden angol hölgy visel kalapot. Kapok egy felejthetetlen bókot, egy varnyút-nyelt bajuszú, rokonszenves pofától: „Ön bájos milyen.” Mint kiderült, orientalista professzor, és ezért neki „könnyebb vagyok magyar”. A nagykövet úr nincs jelen, a helyettese Street úr.

– Rokona Della Streetnek? – érdeklődöm, mire halálra röhögi magát.

– Ilyen műveltek a magyar hölgyek?

– Nem, dehogy – dadogom –, de Perry Mason urat ismerik.

Hát ez lezajlott, s a téli szekrény tetejére hajítom a kalapot. S rohanunk vissza Szentendrére, ki kell szuszognunk magunkat, Aczél újból üzent a titkárnőjével, hogy Pista fél ketőre jelentkezzék nála a Minisztériumban két nap múlva, bemutatni az angol meghívólevelet.

– Utána már nem megyek vissza a Kiadóba – szól vissza Pista a kapuból –, jövök ki egyenesen, mit kell kihozni? Téjet?

De már múlik a délután, és nem jön. Alkonyodik is. Pedig már hosszú a nap, június tizenhatodika van, még majdnem egy hétig egyre nő az esti fény. És éjszaka van már, és Pista nem jön. Itt már csak egyetlen magyarázat lehetséges. Hiszen még a Standard főnökének a mit sem tudó titkárnőjét is

letartóztatták annak idején, igaz, ennek már hét-nyolc éve, és most az ötvenhatosok vannak soron, egy csomó író börtönben ül. És erre bumm, egy ilyen angol meghívás, de nem szabad erre gondolni. Hát mi a fenére gondolhatnék? És most felrobban a mellemben egy száztonnás bomba, és végigvágódok az ágyon. Nem tudom, mennyi idő telt el, de hirtelen előttem áll Pista, részeg, zokog, ököllel fenyegeti az egeket, Istent, a világot – ilyennek sem láttam még soha.

Hát igen, csak egy év múlva tudtunk elindulni Angliába, előbb még ki kellett hevernem az infarktust, a hivatalok pacakázásait, de arról a júniusi napról, amint lehetett, már beszámolt Pista, és egy nappal később az MTI is.

– Aczél háromnegyed óráig váratott az előszobájában, mintha egy miniszter lenne kénytelen egy tyúktolvajt fogadni, rám se nézett, csak bólintott, és kinyújtotta a kezét a levél után. Én meg hülyén örvendeztem neki: No mit szólsz? Ő csak visszadobta nekem a levelet, s csak annyit szólt: „Hát ez rettenetes! Ne is beszéljünk róla, majd hívatlak máskor.”

Én meg erre üvölteni kezdtem, mindent összevissza, hogy ez Magyarország dicsősége, nem az enyém, boldogságról, utazásról, megtiszteltetésről, és hogy kicsoda ő voltaképpen, aki erre így reagál, és nem tudom, hogyan kerültem ki, rémlík, hogy egy kedves nő megitatott és kikísért. Elrohantam Cipihez, velem jött tanácsot kérni Gál Pistához, hogy mit csináljak most, s ő tudta. Mindent tudott. Tudta, hogy aznap reggel ölték meg Nagy Imrét. Aczél joggal ijedt halálra. Bizonyosan ő is csak utólag értesült, s még nem tudta fel dolgozni. Aztán leittuk magunkat Cipivel a Zöldfában, és taxin jöttem ki, hajnalban.

Angliai utazás ilyen évek után, istenem. Pista már szédülten jár a városban, 1947-ben, tizenkét esztendeje, hogy utazott, ömlik belőle a vers, boldog. Pedig Aczél, mikor aláírja az engedélyt, még egy utolsó intelmet is megeresz: – Nem félsz, hogy Piroskát a tengeren fogod eltemetni? Amilyen romantikus örültek vagytok, még talán örülnétek is neki?

Hát persze. Én biztosan örülnék. Irigyek az istenek, fizetni kell mindenért „Szívedben hordod, hiába vigyázol, kilesi

minden érverésedet... Nem lesz mód leráznunk vasúton sem hajón a végzetet.”

Ananké kicsit elfordította most a fejét. Jó, jó, csak várjatok, majd. Most csak a félelem és az a szörnyű érzés, hogy a folyton cigarettázó vékony lány most egy óvatosan mozgó testes asszony, aki még nem mer rágyújtani, és az orvosa nem engedi repülőgépre ülni, hiába hadakozunk, nem vállalja a felelősséget. Minden határon ránk bámulnak, vörös útlevelel utazunk, 1959 májusa van.

Hálókocsi és Pista aggodalmas fejledugása a felső ágyból: „Mit érzel? Jól vagy? Rendes a pulzusod?” Amiens-ben lesz reggel, a francia vasutasok éppen úgy lóbálják a lámpát, kalapácsot, mint a magyarok s a szürke vonatreggelen átvilágít a trikolór. Amiens – honnan ismerős? Dumas, persze. Calais! Háború és regény nekünk most itt minden. Itt a legkeskenyebb a „Ruhaujj” csatorna, hiszen idevártuk a partaszállást annak idején, és mennyire vártuk! Aztán a komphajó, a *Ferry*. Itt már vendégek vagyunk, Anglia vendégei. Ijesztgettek is eleget az Immigration Officerrel, aki, ha úgy látja jónak, nem engedhet be, visszaküldhet, a Sziget védekezik. De nekem fekvőszéket hoz a fedélzetre s külön közli a pincérrel, hogy Anglia magyar vendégei vagyunk, s faljuk az ötörai teát – a feketén sűrűsödő ég alatt az aszfaltszürke vizen bukdácsoló hajó kétségtelenül a Boldogok Szigetére visz a *Trisztán*-ból, és Dover sziklái fehérek, hát minden igaz, amiről annyit ábrándoztam ez alatt a félig kórházban töltött év alatt, hát eljutunk odáig? Igen. Az átkelőhajó tisztje átad a doveri vonat kalauzának, vagy állomásfőnök, vagy vámos, nem tudom, mindenesetre vasutas, aki érdeklődik, hogy milyen volt az átkelés. Birjuk a tengert? Ma, úgy mondják, „durva” volt. Nem innánk esetleg valamit? Csak önnel – mondja Pista, a vasutas kitátja bámultában a száját, persze egy szót sem értek abból, amit hadar, azaz dehogy hadar, aprókat nyög az orra alatt, s egy tálcán kekszet meg nagy kanna teát hozat, valóban velünk iszik, önti bele a teát a fura nyúlfejbe. Gyönyörű zöld vonat fut velünk, gyönyörű zöld mező mellett, a házaknak mintha égre tárt ujjai lennének, a sziklaszínű és vörösesbarna házakból rengeteg kémény nyúlik ki, rózsaszínűek vagy barnák, és mint a hókupacok

alszanak a zöld mezőn a fehér birkák, az istennek se mozdul egyik se. Az eső szemerkél, de valahogy barátságosan. Istennem, milyen zöld lehet Írország, ha már Anglia ilyen zöld, sóhajtja a telhetetlen Pista.

A Viktória pályaudvarra érkezünk, s még le se kecmergünk a vonatról, már hevesen integet egy szőke hölgy, tábla a kezében, Mr. és Mrs. Vas Budapestről. Ő a guide-unk (dada az ostoba idegenek mellett). Magyar származású, németül beszélő angyal, két magyar szót tud, amire viszont nagyon büszke, gyerekkorából emlékszik rájuk: „Margitka” és „Törpe”, az előbbi a saját neve, utóbbi a pónilováé volt. Hatéves kora óta él Angliában, német, angol idegenvezető. Ámulva észlelem, hogy a Viktória pályaudvar sehol sem lyukas, tetején se, oldalán se, üvegtáblái se, s rengeteg hordár nyüzsög, jut mindenkire biciklihajtású csomagkocsi, és senki se tolaszik, érdekfeszítő. A vámon egyszerűen átröppenünk, pedig az előttünk lévő, Indiából hazatérő, angolnál angolabb férfit éppen csak hogy meztelenre nem vetkőztetik, annyit vacakolnak vele. Ami elsőnek elbűvöl bennünket, az a taxi. Kétségtelenül hajókofferek, de még elefántbíbik fuvarozására is alkalmas, tágas, lehajtható kis ülés is van benne, s a taxis nem morog, nem csal, és nem tesz úgy, mintha nem értené, hova igyekszünk, és a taxi fekete. A hotelunk a Green Park melletti St. Ermin – ki a fene lehet. Lakosztályunk van, fogadószoza, hálószoza, nekem piros, Pistának zöld fürdőszoba, nehogy az istenért össze találjunk veszni a sorrenden. A sofőrnőnek gyönyörű a kesztyűje, teteje hálós, a tenyere bőr, még nem láttam ilyet. Közli, hogy ő visz bennünket minden második nap, a váltópárja is nő, végtelen kedves, ők fuvaroznak a megbeszélt program szerint, vagy természetesen ahová parancsoljuk, ugye. De engem mégis a reggelizőterem ragad el legjobban. Ugyanis a Government amilyen gavallér a közlekedés és a lakás terén, annyira takarékoskodik, úgy látszik, az ennivalóval. Mert én, mint feleség, „bed and breakfast”-re vagyok meghíva. Pista kap ebédet, vacsorát ott, ahová viszik – márpedig mindennap viszik televízióba, parlamentbe, egyetemre, írótalálkozóra, s én nem mindig mehetek vele. Persze ez úgy történik, hogy az előző napon vagy Roger,

Margitka váltópárja, vagy maga Margitka, megbeszéléscédulát nyújt át: várja az illető intézmény Mr. Vast, a kocsi tíz húszkor a hotel előtt lesz az aznapra eső guide-dal. Vidéki utakra, táj-és tengernézésre a sofőr Mrs. Vast is viszi.

Szóval a reggelizőterem legalább százasztalos, s valamennyi falán hatalmas hajók díszlegnek (freskók persze), amint az Empire legcsodálatosabb tájai felé igyekeznek kék tengeren, habzóra felfújt hullámokon. És étlap van a reggelihez, és minden asztalon külön elektromos piritóstartó, ha kifogy, csak felnézek a pincérre, szólnom sem kell, hoz másikat, tele. A piritós háromszögletű. Gyümölcslé, zabpehely, kukoricapehely, négyféle tojáskészítmény, vaj, méz, marmelade (a narancsdzsem külön neve), jam, végül friss gyümölcs. Külön rostélyon néhány meleg tál, gyanakodva nem kérek belőle. Igyekszem annyit enni, hogy egész napra elég legyen, de ez sajnos lehetetlen. Mert egyetlen reggelit sem tudunk zavartalanul végigenni. Ugyanis az asztalok között lehajtott fejjel közlekedő pincér egyfolytában suttogja, mintegy önmagának, az istenért, nehogy zavarja a többieket: *four, four, seven*. A szobában ugyanis nincs telefon, ne zavarják az embert, ugye, ha visszavonul, legyen csak ott a hallban négy külön fürke, kettő a külföldi hívásokhoz. A *four, four, seven* négyszáznegyvenhét, a szobánk száma, a kiszakadt, kiszaladt házánkfiai hívnak, szegények két és fél éve nem tudnak otthonról semmit. És most látni akarnak bennünket, mindent tudni, találkozni gyorsan, gyorsan, rögtön, hiszen érthető, de pont reggeli alatt! Mert közben azt hiszik, hogy végeztünk, és leszedik az asztalt, reggelit csak tízig adnak. Tíz óra húszkor viszont jönnek Pistáért, megmondják, mikorra hozzák vissza, rendszerint késő délután, s én addig kedvemre bolyonghatok Londonban egyedül. Gyalog persze, nem pazarolhatom a velünk adott tenger pénzt. Alföldi juhászkutya ösztönömmnek hála egyszerűen tájékozódok Londonban. Pedig a Témzére nem számíthatok, itt nincs jobb part, bal part, a folyó úgy kacskaringózik, mint egy hajdani huszárdolmány zsinórja. De én érzem az égtájakat, nem mintha sütna a nap, de azért valahogy átdereng a szitálgató esőn-ködön, s mutatja, merre van a merre, a St. Ermin például nyugatra esik.

Bolyongok hát és éhes vagyok.

A hoteltől nem messze kicsi piacra bukkanak, délig van nyitva, meglepően patyolattiszta és jóformán néptelen. Gyümölcs, zöldség, köztük egy csomó, amilyent sosem láttam, kis halsütő és krumplisütő készség. És az eladó nem szól egy kukkot sem, eszébe sincs kínálni az árut, s a női eladókon tiszta fehér kötény, lehet, hogy csak ebben a negyedben ilyen? És most újabb eszméletlen örömhullám önt el. A kupacokba tűzve kis fekete táblákon krétával az árak és egy nagy D. Egy font banánt kérek (kb. fél kiló), ennek a tábláján van a legkisebb szám, D 2 és 1/2. S hirtelen majdnem ráborulok az aranszinű halomra. Úristen, hát persze: *denarius*. Hát eljöttek, ide is eljöttek a rómaiak, hogyne jöttek volna, Itáliából átmentek az alemánok földjén, Gallián, hajóra szálltak a „Ruhaujj” Csatornán, s kikötöttek Britanniában, Londinium és bretonok és brittek és pictek, ugyan hogy festhettek a Légiók caligában és tunikában ezen az éghajlaton, hogy bámulhatták ezt a zöld-szürke tájat. És csak a *denarius* maradt, *sestertius* nem? Meg a tizenkettes számrendszer, amiben tüstént kiismerem magam, Pista őszinte döbbenetére, én fizetek és számolok, ez érdekesebb, mint az unalmas tízes számrendszer, amit mindig eltévesztek, érdekesebb a font, a shilling, a félkorona és a penny. A *denarius*. Meg sem fordult a fejükben a *denarius*-t pennyre változtatni, köztudomású, hogy a D pennyt jelent, hát mért írnák ki p-vel? Ha jól emlékszem a latin szerzőkre, a britek kékre festették magukat csatázás közben, ezt azért elhagyták. És az is eszembe jut, hogy Angliában nem kellett eltörölni a jobbagyságot. Megszűnt – észre sem vették, mikor, magától. Gondolom, azért annak is szerepe volt a dolgokban, hogy ha nem tetszett nekik a királyuk, hát levágták a fejét. Érdekes népek (*funny people*), ezt persze ők mondják miránk.

A fél font banánt olyan világosbarna, sima, kellemes papírból készült zacskóban nyújtják át, hogy számos magyar festő cigánykerekét hányna örömében, ha ilyen anyagra dolgozhatna. Megyek vissza zsákmányommal a hotelbe, angol ebéd-idő van, s helyet foglalok hálósobánk egyik csudálatosan kényelmes karosszékében, s áhítattal kezdem hámozni a banánt, ami itt a legközönségesebb, legolcsóbb gyümölcs, de otthon az ifjabb korosztály nemigen ismeri.

És most csörren a zárban a kulcs, és nyílik az ajtó. Csak

azért nem akad a torkomon a banán, mert rémületemben kásává markolom azt, amit éppen be akartam kapni.

A benyító szobalány is dermedtre rémül – Miss Marple ifjúkorából itt maradt, ropogós kartonruhájú, csipkés bóbítájú szobalány s iszkolna kifelé, de nem fordíthat ugyebár hátat, még ha délben és látható büntudattal banánt zabáló pária is az illető vendég – tehát hátrálva éri el az ajtót, közben mekeg, mekeg:

– Maam – maam, maam... sorry, maam.

Teljes gyászleplelvel elborít a szégyen. A szegénység letéphetetlen szégyene. Csak reménykedni lehet, hogy a szobalány azt hiszi, hogy vegetáriánus vagyok, vagy fogyókúrázok, s azért nem megyek le az étterembe, jaj Istenem, édes hazám, micsoda szégyent hoztam rád, mintha valaki a Ritzben pottyókaszilvát falatozna átázott papírzacskóból. Most meglehet a véleménye a titokban faló szegény barbárokról, hát igazán tudhattam volna, hogy szobalánynak, emeleti szobaasszonynak kulcsa van minden szobához.

Igenis van kulcsa és használja is.

Újra nyílik az ajtó, s benyomul egy hatalmas tálca, ezüsttálca, legalábbis annak néz ki, óriási teáskanna, vajas kenyér, cukrászsütemény, valami pogácsa vagy fánkféle és két zöld alma. Jóformán eltűnik alatta az előbbi szobalány, kerekszappan arca maga a mosoly, én nem tudom, milyen arcot vághatok, óriási erőfeszitésembe kerül, hogy visszanyeljem a sírást.

– Egy kis tea, asszonyom – és lesütött szemmel kihátrál a szobából, mire utánaugranék, már csak a közeli lift zúgása hallatszik.

A BBC-ből hazafuvarozott Pistának elmesélem az égből hullott teát, ő meg elmeséli, hogy technikai felszerelések és különféle munkafolyamatok kibogozhatatlanul sűrű erdején hurcolták keresztül, amiből egy kukkot sem értett (mi még csak hírért hallottuk a televízióknak). Az ebédlőben viszont egy tucat professzor gyámolította, s közülük egy mindenáron az angol történelmet óhajtotta megismertetni vele dióhéjban, s beszéd közben hirtelen nem jutott eszébe egy király feleségének a neve.

– *His queen...* ööö – pattintott az ujjával idegesen.

– Henrietta? – segítette ki az udvarias Pista halkan, s a pro-

fesszor rábámult, s tüstént világgá kürtölte a magyar írók, jelesül Mr. Vas félelmetes tájékozottságát. Hát hála istennek, ő kiköszörülte az én csorbámat is. Az ebéd különben – Pista szerint – katasztrofális volt, s a szoba tele a professzorok esernyőivel, de seba, holnap visznek mind a kettőnket Oxfordba, és – mondja habozva, talán nem ártana, ha megnéznéd, megjött-e már az a pénz, amit Besnyőtől vársz Amerikából, úgy szeretnék legalább egyetlen könyvet venni Oxfordban. Mégis, tudod...

A bank, ahová az Amerikában élő régi barátnőm, Besnyő Magda küld ötven dollárt, a Szénapiacon (Haymarket) van. Nem, a pénz még nem jött meg.

– Meg fogja kapni? – érdeklődik a súlyosan asztalra tehetőse, teljesen közömbös, térsztaarcú tisztviselő, s az útlevelemet nézi.

– A barátnőm ajándéka – nyögöm –, azt írta, ide küldi az American Express haymarketi fiókjába.

– Akkor én kifizetem – babrálja az útlevelemet az ember – *for your responsibility*. Ha nem jön meg, amíg itt tartózkodik, vissza kell fizetnie. Különben többé nem engedjük be a szigetünkre. Ismétlem: *for your responsibility*.

Atyaúristen. Sok-sok éve nem éreztem magamat embernek, aki nemcsak felelős azért, amit kimond, de hisznek is neki. Igazán rám fért. Angliában vagyok, *Magna Charta*.

– Úgy kell annak, aki utazik! – nevet rám egy kedves barátnőm barátnője, és egy óriási koffert zökkent elém –, úgyse te viszed, nehéz, tudom, de pénzt is tudsz szerezni attól, akinek átadod, én hagytam nála még két évvel ezelőtt. Most megírtam neki, hogy ki vagy, és segítsen, adjon neked abból, amivel nekem tartozik, jelentkeztek nálad. Mert az Állam bácsi öt dollárjával nem sokra mész odakint.

– Four-four-seven – suttogja a pincér reggelinél, s délután megjelenik Barbara egy halom rózsaszínű, kerek fejű rózsával, fülön fogja a koffert, igen, átadja az illetőnek, szívesen. De hogy pénzt adjon nekem? Hogy képzelem? Ilyen csaló vagyok, ilyen hazug? Sosem hagytott önála a hölgy egy krajcárt se. Nem szégyellem magam? Anglia jogállam, nem kommunista birkanyáj.

Megdöbbenve dadogom, de hiszen Ilonka mondta, és hát a koffert is ő küldi, hát miért hazudnék, hát hogy is meri feltételezni...

– Mert a magyarok mindenre képesek – fúj rám Barbara, mire nem tehetek mást, elnevetem magam.

– Látom. Borcsám, igazad van. Te is magyar vagy. No, eredj innen, gyorsan.

Ezer üzenet, ezer megbízás, a lapos kiselemtől kezdve gyógyszerekig és jaj csak egy negyed font teáig, Ridgeway vagy Earl Grey, drágám. És a jó Isten áldjon meg, vidd el a kislányomnak a bérmaláncát és a kedves pulóverét, nem nehéz, ugye megteszed. És hozzál nekem Scholltól tyúkszemtapaszt, az igazán csak pár fillér. Nekem egy kis ollót. Menj el a Selfridgesbe, ott kapsz olyan új golyóstollat, tudod...

– Gyurikám imádja a sós süteményt, amit én csinállok, ugye, elviszed neki? Majd ő érte megy a hoteletekbe, csak hívd fel, mert messze lakik, szegénykém. Úgy szereti, és olyat nem csinál neki senki, csak a mamája.

Gyurikát utoljára ötéves korában láttam, egy Szent István körúti közértben harapott belé a lábamba, mialatt sorban álltam tojáért. – Azt játssza néha, hogy ő kutya – mosolyog az anyja, mellettem áll a sorban. Hát hogy utasíthatom vissza ennek a disszidált álkutya anyukájának és egy népszerű, kedves és termékeny prózaíró feleségének a kérését, aki egy teli cipődobozt nyújtogat felém esdekelve. S most itt van Gyurika, és szerintem nem sokat változott harapós kora óta.

– Nahát ez az anyu! – morogja, egyáltalán nincs meghatva, egyetlen darab süteményt se dug a szájába, ahogy feltépi a gondosan átkötött dobozt, kiönti a tartalmát az asztalunkra – piramis –, s kihalsz belőle egy herendi porcelánfigurát. – Kösz – szól oda foghegyről, zsebre dugja, s már kint is van a szobánkból, a süteményt pillantásra se méltatja. A figurát nem említette volt az anyja, említette ellenben a követségen kapott tájékoztató egyik passzusa: mi az, amit tilos bevenni a szigetre. Állatot, virág- és gyümölcsmagot, herendi porcelánt és italt. És ha ezt a vámon észreveszik? Mégis becsaptam Angliát, hiába bízott bennem az a bizonyos tésztaképű úr az American Expressnél. (A pénz természetesen megjött harmadnapra.) Halálra szégyeltem magam, s nemcsak egyetlen alkalommal s nemcsak egyetlen okból. Erről Cs. Szabó

László is mesél majd egyet s mást. Csé, a legendás Csé, aki-
vel a Piccadilly és a Regent Street sarkán van randevúnk.
Pista és ő úgy rohannak egymáshoz s úgy ölelkeznek, hogy
Margitka, angliai nevelés ide vagy oda, a keze fejével nem
győzi törölgetni potyogó könnyeit, pedig Csé magyarul
dadogja, akadozó nyelvvel:

– Hazulról jöttetek, hazulról jöttetek egyenesen? – Ő
tizenkét éve, hogy elment, de erről most nem esik szó.

(Csaknem húsz év múlva ülünk a Képzőművészeti Főisko-
lán, az előadóterem dugig van, a lépcsőkön sűrű fecskesorban
ülnek a diákok, Csé elkezd az előadást – folytatja inkább:

– Amikor utoljára beszélgettünk, azzal fejeztük be, hogy a
görögök úgy ülték körül az Égei-tenger szigeteit, körös-körül
végig, mint a békák. Az a kultúra tehát...

Utoljára 1947-ben fejezte be ezzel az előadását. Akkor én
is a lépcsőn ültem, most az első sorban ülök, nem az Európai
Iskolásokkal, hanem Pistával, a mikrofonosok mellett. És
szívből irigylem a lépcsőn ülő gyerekek mohó, tágra nyílt
arcát.)

– Holnapután nálunk vacsoráztok, akkor beszélünk, most
csak látni akartalak. Holnap Oxfordba mentek, egy barátom
fogad majd, professzor. Radnótit fordít, segítetek neki.

Oxfordban tökéletesen angol ízű szél fogad, az a szürke
szél, ami már a hajón jelentette magát, sós és kemény, de
valahogy mégis a friss zápor illata van eldugva benne. Leng
a szélben Oxford, lengenek a nálunk még nem is látott koc-
kás sportszatyrok minden biciklin, mindenki biciklin közle-
kedik, a diákok-professzorok fekete klepetusa is csattog és
repped, ahogy vígan karikáznak a sűrű, sárgaviola-illatban,
birkaszagból birkaszagba – a kollégiumok szagába. A sárga-
viola angol neve *wallflower*, falvirág, persze, ebben a szélben
a falakhoz simulva virágzik iszonyú tömegekben, és fonódik
egymásba az illat és a szag, a hófehér, fekete favázukat kimu-
tató házak tövében. Szörnyű drága lehet a Shakespeare
Hotel, minden szobának Shakespeare-ből vett neve van,
engem kicsit elszomorít, hogy a mienk Ninnie sírja, de Pista
vigasztal, szerelmesek találkozóhelye ez, hiszen tudod. Még-
is, én jobb szeretnék inkább Puckban lakni. Turner profes-
szor, aki harsány „jó napot, hogy tetszik itt”-tel fogad, csak-
ugyan tud magyarul, egyedi darab. Mindenekelőtt teljesen

barna. Szeme-haja-arca is, és csodálatosan beszél, fura módon a hangsúlya is jó.

– Ön neve mi, Mrs. Vas?

– Piroska – mondom –, Scarlett, Priscilla, nem tudom, nagyon magyar.

– Piroska? – hibátlanul ejti. – Leánya önök régi szent királynak, Lászlónak. Az enyém Godofréd – közli büszkén.

No ezzel megvolnánk. Godofréd. Micsoda reménytelen dolog a nyelv, a fordítás. Szörnyű. De azért nekifogunk teljes erővel Radnótit bogozni, a mesebeli vacsora közben, amit egy iszonyú drága vendéglőben ad nekünk. Birkaszagról szó sincs. Csak én mindig ámulatba esek azon az angol szokáson, hogy evés előtt mindig pici brióst és vajat esznek – mintegy mellékesen kapják be aperitif után, leves előtt. Oda van készítve minden terítékhez, mint a só-borstartó és a fogpiszkáló.

És most hirtelen itt van Miklós, itt Oxfordban, a vékony arca, a nagy szarvasszeme, loboghatna rajta a fekete Oxfordklepetus, illene rá. Mert Godofréd persze mindent tudni akar, Pista olyan szívesen beszél róla, közben időnként a szemét elönti a könny – hogy örülne Miklós! Godofréd úgy figyel, úgy hallgat, úgy kérdez és úgy nem kérdez, tökéletesen úgy, ahogy kell. De mi csak erőlködünk, folyton azt érzem, hogy nem értheti, hogyan is érthetné ezt az egészet, vagy azt a mozdulatot, ahogy Miklós megáll az ajtóban, megsimítja a cicám fejét; nem megyek be, búcsúzni jöttem, még sokfelé megyek. Persze hogy csak a versei vannak itt, de ez ő maga, és mindig a vers volt neki a legfontosabb.

– Szöszöske – kérdi Godofréd –, az a szőkéből jön? (Hogy piros a pipacs, s szöszöske szára zöld.) – Nem, nem a szőkéből – mi a szősz? Reménytelen, pedig lerajzolom neki a pipacsszár parányi szőrtüskéit. – Puha – mondja Pista, mutatja a kezével, az ujjával is. – Pardonne – mondja Godofréd így e-vel, s most ő is eltakarja egy percre az arcát.

Mért nem a lakására hívott, ott jobban lehetne dolgozni, bizonyosan van szótár, magyar is, angol is – az ő háza az ő vára? Nem enged be az otthonába, muszáj neki ilyen drága vacsorát adni, vendéglőben? De úgy látszik, tudja, hogy igazán dolgozni nem lehet evés közben.

– Kávét szobában – mondja, s hirtelen visszavisz bennün-

ket Dickens és Thackeray idejébe, egy külön kis szobában tűz ég a kandallóban, hideg a május, fagyosszentek vannak, ők angolul fekete tuskésszenteknek hívják, mint kiderül. A pincér ide, a különszobába hozza azt az izét, amit ők kávénak tisztelnek, s az uraknak valami borfélélt, látom Pista arcán a komoly elismerést, én nem kérek.

„A hold ma oly kerek.” Buzgón magyarázom, hogy a kerek nem gömbölyű, ahogy ő gondolja, s hogy mi a „meredek út”, itt nincs mit tenni, rajzoljuk, mutatjuk, próbálunk szinonimázni, szörnyű nehézséget okoz az „araszolva” – nem biztos, hogy az araszoló hernyó, amit rajzolok, angolul is araszoló, a magyar arasz Angliában lehet, hogy külön mérték, *inch?*, s végül is isten tudja, milyen áramba sikerül bekapcsolódnia, de megérti, ahogy Pista mondja és én mutatom és rajzolom, hirtelen felragyog az arca.

– Értem, finom, különös szó és a természetből, ugye? Hű lenni akarok.

– Én is – mondja Pista, s a kétféle szeme megint csupa könny. Késő éjszaka van, mire befejezzük, Godofréd valami csudálatos autón, amiről fogalmam sincs, hogy a legújabb vagy a legrégebb divatú-e, hazavisz a hotelbe, s rázza-rázza Pista kezét, és: – Jó éjt, király leánya, jó éjt, költő – mondja, s a biztonság kedvéért hozzáteszi: – *Good night, duchess, good night, poet.*

Lefekszünk, Ninnie sírjában, és bögünk egy sort Miklósért.

Magyarul se szeretek hazudni, angolul meg nem is tudok. Sikerül is megalapozni humorista voltomat másnap, a reggelinél, ahol még megjelenik búcsúzni Godofréd s vele két nő-nemű orientalista, akik magyar szót akarnak hallani. Elmondok nekik Weöres Sanyit, Aranyt, egy kis Jékelyt és Juhászt, aztán valamennyi prózai szöveget, amit éppen tudok kívülről, Tömörkényből.

– A doktor úr is mondjon egyet – kérnek engem, úgy látszik, nem mernek egyenesen hozzá fordulni.

– Nem doktor a férjem – mondom, mire rám bámulnak.

– Ó, persze, professzor, bocsánat!

– Nem professzor és nem is doktor, nem végzett egyetem, szólítsa a nevén nyugodtan, kedves Jane!

Mindkét hölgy harsogó nevetésben tör ki, egyik, a szebbik, még a kávéscsészéjét is felborítja nevetésben, igaz, már üres.

– Jaj, micsoda angyali humora van, drága Mrs. Vas! Még hogy nem végzett egyetemet! Hiszen velem az előbb franciául beszélt, s Turner úr azt mondja, négy Shakespeare-darabot fordított és Racine-t és Goethét is – ó, istenem, maguk kontinentális emberek, annyira mások, tréfásak, aranyosak, milyen egészen mások! Nem végzett egyetemet! Óriási!

Godofrédre nézek, szeretném tudni, melyikünk a hülye itt, mert ő, ő bizonyosan nem az.

– Csak tréfa – fordul a hölgyekhez –, Mrs. Vasnak remek humora van.

Hát mit csináljak? Cambridge-ben már azzal fogadnak három nap múlva, bruhaházva:

– Ó, szegény Mr. Vas, tudjuk, tudjuk, ön nem is járt iskolába egyáltalában. Voltaképpen írni-olvasni se tud, a nevét is csak a felesége tudja aláírni. És micsoda humora van Mrs. Vasnak. Eddig csak annyit tudtunk a magyarokról, hogy hős nép, aki nekimegy pusztá kézzel a szovjet hadseregnek, de hogy ilyen emberek – csodálatos! Reméljük, jól érzik magukat Angliában.

Ez azért mégiscsak sok nekem, most már elszalad velem az öröög.

– Azonkívül négyféle cinegefajta is él Magyarországon – mondom nevetve s megdöbbenve észlelem, hogy ezt meg komolyan veszik.

– Csakugyan? Ez nagyon érdekelni fogja a madarakkal foglalkozó kollégákat – bólint nagyot a cambridge-i fogadó professzor, s gondjaiba vesz bennünket. Pista még az éjszaka megírja a *Cambridge-i elégiát*, egyik legszebb és legismertebbé váló versét. Igen, nagyon jól érezzük magunkat Cambridge-ben, Angliában.

Nem úgy, mint Magyarországon, mert hiszen a magyar követség itt maga Magyarország. „Jelentkezettek feltétlenül a követségen” – köti a lelkünkre Aczél, mi valóban jelentkezzünk is, előbb persze telefonon, de mire a megbeszélte időben odaérünk, csak nézünk egymásra és a bedeszkázott ablakú és eltorlaszolt kapujú épületre. Hát ez mi?

– Beverik az ablakokat – mondja a követ, ő maga nyitja ki a lelakatolt ajtót –, most lent vagyunk a szuterénben, angol személyzet nem hajlandó jönni, kevesen vagyunk. Mit kívánnak?

Hát ezt ki hitte volna? Ostromlott várba érkeztünk. Igaz, most jut eszembe, persze, persze, Haynaut is megverték, vagy csak meg akarták verni? az angol munkások annak idején – nem irigylem Sz. elvtársat, de nem is tudunk mit beszélgetni vele az alatt a fél óra alatt, amíg teával kínál a szuterénben. A felesége hozza be a teát, próbálok neki segíteni, de keserű mosollyal elhárítja – most ilyen világ van, megszoktam. Sz. elvtárs csak faggat egyre, hogy mit akarunk tőle, hiába mondjuk kétszer is, hogy semmit, köszönjük, semmit, otthon mondták, hogy jelentkezni kell. Nem vagyunk disszidensek, két hétre jöttünk, az angolok hívtak meg, látszik, hogy hiszi is, nem is, lehet, hogy attól tart, hogy kinn maradunk? Hát nem tájékoztatták hazulról? Lehetetlen. És ki tudja, kiben mi lakik, egyikünk se mondja ki sem a „forradalom”, sem az „ellenforradalom” szót – mióta lehet idekint? Pista meg is kérdezi, de Sz. elvtárs diplomata.

– Elég régen – feleli. Nem kérdezőnk többet, köszönjük a teát, indulunk, és akkor hangzik el valami, ami nem diplomatarovatba tartozik, hiszen kétségtelen, hogy minden személyi adatunkat megkapta.

– Hol laknak Pesten?

– Az Egyetemi templommal szemben, Eötvös Loránd utca 10., negyedik emelet négy.

– Közel voltak akkor a dolgokhoz.

– Közel. – Pista csak ennyit mond nagyon halkán és keményen, visszanéz egy pillanatra Sz. elvtársra, aki kulccsal és lakattal a kezében csukja utánunk Magyarország ajtaját.

Csak a hotelben, ahogy leveti magát az ágyra, akkor mondja ki Pista azt, ami egész idő alatt a torkát szorította.

– Zoltán! Tibor! Bibó Pista! Szuezi vagy Magyarország? Az isten verje meg.

Most pedig szintén Magyarországra megyünk. Cs. Szabóékhoz vacsorára. A lakása magyar–angol könyvekkel zsúfolt éppúgy, mint a régi budapesti Belgrád rakparton. A falon egy régi és egy új magyar térkép, külön Budapest térképe s a mézeskaláccsal teli otthoni szóttas tarisznyát, amit hoztam neki, tüstént melljük akasztja, láthatóan örül neki, a felesége megölel.

– Ezzel fogtok hazajönni – súgom neki, mert csöndre int, ahogy Csé elfordul s a tarisznya rojtjait morzsolgatja a kezében.

Mews-ban laknak, ez most lett divat, mondja, a régi uraságok londoni házaiban volt egy külön kocsislakásrész, a földszinten laktak a lovak, az emeleten két kisebb szobában a kocsis vagy a kocsisék – s most kiadják lakásnak, igazán kellemes és aránylag olcsó, művészek, írók, fiatalok örülnek neki. Itt náluk a földszinti helyiség nappali lett, a felső kettő (eszméletlenül meredek lépcső vezet beléjük) dolgozó- és hálószoba. Nekem meg muszáj az otthoni kocsisokra gondolni. Az istállóba éjszakára be voltak kötve a lovak, s a vizes-rocska és a zabosláda mellett a keskeny falnál egy dikó pompázott szalmával és pokróccal. Felette lógott szögeken a kocsis ruhatára, a tarisznya és a kulacs. S az udvari kútnál mosakodtak.

– Meséljete, meséljete! – sürget Csé, ahogy a földszinti nappaliban leülünk vacsorázni. – Mindent mondatok el, ha jó, ha rossz, a börtönben lévőkről tudunk, de sok-sok áttételen keresztül jönnek a hírek, s ellenőrizhetetlenek.

Hát, nem nagyon szívvidító a beszélgetés, pedig igazság szerint először merünk szabadon szólni 1957 óta valakinek, aki nem volt „közel”. Én háttal ülök az ajtónak, egyszer csak, jó idő múlva, Csé mögém lép és hátulról gyöngéden megfogja a fejemet két kézzel.

– Drágám, ugye nem tudja, hogy beszéd közben automatikusan hátra-hátranéz? Megszokta, persze. Az istenért, ne féljen már, itt nem hallgatja ki senki.

Nem kétséges, Csé itt valaki, megtalálta a helyét, ír és publikál, az asszony, akit szeret, utána szökött, együtt vannak, jó és szép körülmények között, de mégis, olyan együttlét-képlet ez itt, mint amikor a gazdag rokon van meghíva a szegényhez, és akármilyen furcsa, de így van, a gazdagok mi vagyunk. Hiába bámulom reménytelenül London kincseit, a sosem látott elképzelhetetlenül gazdag kirakatokat s a skót mintás szoknyát Csé feleségén és az isteni tweedzakót Csén, mi vagyunk a gazdag rokonok, mert mi tíz nap múlva odahaza leszünk, Pesten.

De addig miénk London, a westminsteri istentisztelettől a Kew Gardens orchideatenyészetéig meg a Park frissen született kis vadkacsái és egyéb gyönyörű madaraig. Vastag lila rododendronsorok között autózunk Canterburybe – „lovagoltak Canterbury felé” – mondja Pista Margitkának, aki

ráismer a Chaucer-idézetre, Brightonban teleszedem a zsebemet Henry Moore-ra emlékeztető lyukas szürke kavicokkal, közben nyugtázom magamban Dobbin kedvességét, aki vállalkozott rá, hogy megzavarja Osborne-ék mézesheteit. Postakocsin jött, természetesen, és abban a fürdőépületben szállt meg, ami, modernizálva ugyan, de ma is áll, hiszen Chaucer szülőháza is megvan még, ugyanolyan utca ugyanolyan szám alatt, mint Chaucer idejében, eszükbe se jutott, hogy aktuális hírességekről vagy más költőről nevezék el. Megérinthesem titokban a rosettai követ és az asszír királyok lapos lábujjait a British Museumban. És várok egy padon a Russell Square-en, mialatt Pista fent ül a Faber és Faber Kiadónál T. S. Eliottal társalogva.

De ez már egy másik történet, mondja Kipling, régi szerelmem *A dzsungel könyvé*-ben.

Hegyeshalom, magyar határ. A vonat piszkosszürke pléhdoboz. Hirtelen hideg lett. Rajtunk kívül csak két német vagy csak németül beszélő, de csöppet sem szép, élemedett korú hölgy ül benne. A fiatalabbik komolyan és rettentő hangosan magyarázza, hogy ő már Schwechatnál „hideg lábakat kapott”, s ez a magyar vonat, hát igazán rémes! Tény, hogy maximum huszonötös körte pislog a mennyezeten, a vonatot nem fűtik, dideregve bújunk egymáshoz Pistával, kicsit rikító a különbség ez után a kétheti gyógyfürdő-Anglia után. Csörömpöl az egész szerelvény, zötyög, mindjárt szétesik, az állomások üresek és feketék, hosszú ez a két óra a határtól hazafelé, sötét és szomorúan hűvös a tavaszi éjszaka. És most recsegetve nyílik a vagon ajtaja, álmos, sápadt kis pincérlány botladozik befelé, a kezében különféle levektől lucskos, kopott tálca, nedves poharak meg egy-két üveg rázkódik rajta.

– Bort, sört, páálinkát tessék – énekli a lány, rosszkedvűen inogva az ülések között, fel se néz közben.

– Ó, istenem – szakad ki Pistából. – Hát én ettől érzem, hogy itthon vagyok, hogy csak itt tudok élni. A lefelé lejtő mondatnak ez a zenéje!

Kint kicsit szaporodnak a fények. Az már Budapest.

Certaldo

A levél meglepően kezdődött:

„Kedves Mester Szántó Piroska Úr, örülnénk és megtisztelné bennünket, Boccaccio városát, ha kiállíthatnánk néhány eredeti illusztrációját, melyet a nagy olasz író *Dekameron* című művéhez készített, az Önök szép nyelvén megjelent kötetben. Itt Certaldóban, Toszkána egyik legszebb városában, gyűjtöttük össze a Palazzo Nationalében a világirodalom minden nyelvén megjelent Boccaccio-illusztrációk eredetijét. Egyben van szerencsénk meghívni Önt egyheti tartózkodásra városunkba, az Osteria del Vicarióba. Az időpontot Ön határozza meg, és reméljük, jól fogja érezni magát, megtekinti kiállításunkat, és átveszi az emlékérmét, mellyel városunk kitüntette. Válaszát tisztelettel várja Carla Zanoni művészettörténész, Certaldo.”

Hát igen, borzasztó ezzel az előírt keresztnévvel. Mi hátul írjuk. Csak mi írjuk így Európában, a külföldre menő képeimen alá is szoktam húzni a vezetéknevemet, de ez a meghívás váratlanul pottyant az égből, azt sem tudtam eddig, hogy Boccaccio Certaldóba való. (Mint kiderült, nem is ott született, csak néhány évig élt a városban, de hát valamivel le kell főzni San Gimignanót, a szomszédot.)

Mindenesetre postára adtam négy félíves rajzot, közöltem Carla Zanonival, hogy a kiutazáshoz a Kulturális Kapcsolatok Intézetének hozzájárulása szükséges, velük lépjen érintkezésbe. S azt is, hogy a Szántó név, amit ő Santónak gondol, az a vezetéknevem, egyáltalán nem Szentet jelent, hanem földművelőt, asszony vagyok, Mrs. Vas – mert angolul válaszoltam neki, az az ötven szó, amit olaszul tudok, erre nem volt elég.

Lelkendező levélben kért bocsánatot, s hívta meg egyben a férjemet is, miután – írta – elképzelhetetlen, hogy ne osszam

meg Certaldo csodálatos szépségeit férjemmel, azonfelül amúgy sem volna sem szép, sem illő, ha házastársak nem együtt utaznának. Gyermekeink vannak? – mert természetesen Certaldo városa szívesen látja azokat is.

Firenze, 1965. április 25. Carla 1963 decemberében írta a meghívólevelét, de a Kultúrkapcsolatok mostanáig nyűglődött, míg elintézte a dolgot. Carla több levélben fejezte ki csodálkozását: nem is válaszolnak a levelére, nehézségeket emlegetnek, részletek után érdeklődnek, valutáris problémákat hoznak fel – „de hiszen mi hívtunk meg titeket”. Bármennyire is összebarátkoztam Carlával a hosszas levelezés alatt, nem mondhatom meg neki, hogy ez már nálunk így van, majd az idő kiforogja – vagy ha nem, hát istenem, mi ilyenek vagyunk és kész. De most már itt vagyunk Firenzében, és ebédelünk a Cavallino nevű isteni vendéglőben – Umberto Albini professzor kedves-édes barátunk lát vendégül, már telefonált is Certaldóba, autót küldenek értünk, hogy a levélben megbeszélt napon, 27-én megérkezzünk, és átvegyem az érmet, s élvezzem Certaldo vendéglátását férjestül.

– A párttitkár jön értetek kocsival, ő beszél franciául, mert tudják, hogy nem tudtok olaszul – Cantaracci elvtárs.

– Elvtárs? – kérdezem csodálkozva. – Elvtárs, jól értettem a *camarado* szót – nyilván franciából olaszosítva?

– Elvtárs, persze – nevet Umberto –, hát Töszkána vörös, ezt se tudjátok? Kommunista polgármestere van Certaldónak.

Cantaracci elvtárs apró, ősz hajú, mozgékony férfiú, ragyogva üdvözl bennünket:

– *Bonjour, Madame Santos, bonjour, Monsieur Santos, merci, merci* – találja elének franciatudását, mint lassan kiderül, franciatudásának oroszlánrészét. – *Lui non parla francese* – mutat a sofőrre, aki andalítóan mosolyog, s olyan vad iramra biztatja a kocsiját, hogy alig látok valamit a kék-zöld-fekete bővöletes tájból, amin átrohanunk. Certaldo jó óra autótút Firenzétől, de ő félóra alatt óhajtja elérni. Nincs mit tenni, mert Cantaracci elvtárs további beszéde, ami egyetlen percre sem szűnik, kizárólag olaszul folyik, időnként átöleli Pistát, nekem a hátamat veregeti, biztosít róla, hogy „camaradi ungheresi”, de nem baj, az olasz nyelv olyan, hogy ha az

ember nagyon figyel, hát megérti. Cantaracci elvtársnak az orra is beszél, a keze különösen, én meg valaha igazán jól tudtam latinul. Pista próbálkozik franciául, nem érti, németül, angolul, hiába. Cantaracci elvtárs még négy francia szót tud: *ville, maire, hôtel és bien*. Ez tökéletesen elég is, a többi bit kitölti a forró szeretet, melyet irántunk s a magyar államforma iránt érez és ki is fejez, maradéktalanul.

A *ville* rettentő csalódás. Egészen kicsi, új, nagyon egyszerű, lapos kisváros, de inkább falucska, beillene a Tiszahátra is. Csak lassan fogom fel, hogy ez Certaldo *nuovo*, mi majd az *altó*-ban fogunk lakni, az *bellissima*, de most már vár minket a *maire*.

Ronda, szürke betonkockába terelnek be bennünket, aztán egy nagyon hivatalosan berendezett csúf szobában találjuk magunkat, de a két néptribunus, aki széles mosollyal és kitárt karokkal rohan be és ölel át, az már maga Olaszország. Kávé – isteni olasz kávé –, vörösbor, szőlő, diszkosz formájú mandulás sütemény, majd lángoló olasz beszéd s két érem – az egyik ezüst, ezt kapom az illusztrációkért, a másik bronz emlékérem Certaldóról. Az érmek átadása után cuppanó csókok, arcra, kézre, vállra, s kinyögött néhány olasz köszönő mondatomra könnybe lábadó néptribunuszemek és csücsörített ajkakhoz vitt elragadtatott kézmozdulatok.

– És Carla Zanoni?

– Ő fent lakik az *altó*-ban, nem messze, közel, nagyon közel, egészen közel, rögtön a hotelünk mellett, ott közel, nagyon közel. Certaldo alto – továbbiakban Certaldo, mert a fentiek a *nuovót* egy kézlegyintéssel a semmibe küldik, az nem is város, nincs, nem számít – gyönyörű, a legszebb. Én tíz Firenzéért nem adnám. A hotelünk még a hegy tetejének is a legtetején áll, valaha kolostor volt, a padlója vérvörös csempe, a mennyezete fekete gerenda. Majolikacserépben akkora muskátli áll a sarokban, mint nálunk egy őszibarackfa, ha a rézveretes, fatáblás ablakot kinyitom, körben látom a toszkán dombokat, amiken fekete ciprusok masíroznak felfelé. Az udvara aranyszínű téglá, tele cicákkal.

– Éhesek vagyunk? Akarunk enni most, vagy nézzük meg a kiállítást? A szomszéd épületben van, menjünk oda, vagy le, a sala di pranzóba?

– Jaj, dehogy, ettünk a városházán, menjünk a kiállításra, és talán szóljunk be signora Carla Zanoniért is, jó?

Cantaracci elvtárs csak bólint, kihajol a kapu fölött, s el-
üvölti magát:

– Sirio!

Magas, szép arcú férfi jelenik meg a szomszédos Palazzo
Publico kapujában. A fél karja bénán csüng a bal oldalán –
memento di guerra – magyarázza Cantaracci elvtárs: – Sirio
Salvi, il custode – s ezzel eltűnik, a custode gondjaira bízva
bennünket.

A Palazzo Publico rózsaszínű téглаépület, tornyos, s nemes
vonalú timpanonján itt-ott ragyogó, színes majolikalapok,
maga a kiállítóhelyiség hat, nagyszerűen megvilágított terem,
és csakugyan, a világ minden országában kiadott Boccaccio-
művek eredeti rajzai láthatók, többnyire ugyanúgy félives
méretben, mint az enyéim. Nem kell miattuk szégyenkez-
nem, jók. Legjobbak, furcsa módon, az ausztrálok és a len-
gyeiek, a leggyöngébbek az olaszok és a németek. De vannak
japánok, hinduk, svájciak, finnek – mindenki. A franciák
közepesek, semmik.

– Ki rendezte?

– Signora Zanoni.

– Idejön? Őerte ment Cantaracci elvtárs?

– Ó, nem, nem jön. Elutazott, Rómába. Az édesapjához,
nagyon szereti az édesapját. Nagyon jó asszony, nagyon.

Ez a társalgás jórészt jelekkel folyik, de persze sok mindent
értek is, ezt azonban biztosan félreértettem, ez lehetetlen,
hiszen meghívott, és Umbertóval beszélt is telefonon, ő csak
nem érthette félre, mi ez? Beteg lett az édesapja? Halálán
van? Sürgőnyt kapott, hogy menjen a temetésre?

Pista hangosan elneveti magát, én egy darabig döbbsen
bámulok, aztán nevetni kezdek én is. Hát persze. Olaszok.
Elment Rómába. Majd visszajön. Holnap vagy holnapután,
nagyon valószínű, hogy még ezen a héten. Sirio nem érti, mit
röhögünk, mint két örült. A signora dottore elutazott, no és.
Róma nincs messze, négy óra vonaton, akarunk utánamen-
ni? Nem érdemes, majd visszajön. Certaldo szép, ugye? A
kiállítás is szép. Az én rajzaim is szépek. Az idő is szép. Tavasz
van. A signora majd visszajön. Az édesapjához utazott. Na-
gyon jó asszony.

Most hát itt vagyunk Certaldóban, két süketnéma. Senki
semmiféle idegen nyelven nem tud. A padrone sem, aki

fejedelmi vacsorát ad nekünk a refektóriumból alakított, tökéletes arányú, gyönyörű régi bútorokkal ékes sala di pranzo-ban, a fizetést felháborodva utasítja vissza, a borraival is – vendégek vagyunk, a város és a signora dottore vendégei. Létezik egyáltalán a signora dottore Carla Zanoni? Egyre valószínűtlenebb.

Másnap délelőtt nem győzzük nézni a várost. Hiperszuper Szentendre, a falak rózsaszínűek meg sötétpirosak, a kapuk előtt vénasszonyok guggolnak, kivétel nélkül macskával az ölükben. Csodálatos közös mosóhely van, egy sziklaparkány mögül kibúvó patakot márványvályúba vezettek, egymás után érkeznek az asszonyok szennyes ruhával megrakott kosarakkal; mindjárt jön Nauszika is, ugye? – bököm meg Pistát, ahogy egymás mellé állnak a víz mellett, s dörgölik, öblítik, facsarják, nevetve és beszélgetve, a sok ruhát, utána valószínűleg táncra perdülnek majd. S beszélnek-beszélnek, aranyosan: ugye mi vagyunk a vendégek? Magyarok? Hol van Magyarország? Mi a nevünk? Férj és feleség? Hány gyerekünk van és hol vannak? Művészek? Scrittore e artista? Szép dolog, nagyon szép, gyönyörű!

Igyekszünk kimerítően válaszolni mindenre, már ahogy lehet, igen, Certaldo bellissima, bellissima, miracolosa! Csakugyan az. A házak felrohantak a hegyre. Megtűzték őket egy-két ciprussal, hogy le ne essenek, és körülgubancolták szőlővel, ami most virágzik. A nárcisz is, a kaktuszok is, a muskátli és a vadon növe kék lilium is. Édes tavaszi illat, egyre távoluló körökben járjuk a várost, már kint vagyunk a dombok között, egyre kijebb, Certaldónak már csak a hegye látszik, s ott balra tornyok erdeje, Úristen, az San Gimignano. S most már meleg van, otthoni júliusi meleg, jó messzire lehetünk, a ciprusok árnyéka már eltűnt, de mind-egy, végigvetjük magunkat a kakukkfüves, nárcisos dombon, s gondolni sem szeretünk a visszatérésre, hegynek fel. A fene se akar ebédre a hotelben lenni, majd ha hűvösebb lesz, ráérünk, a táj néptelen, teljes csönd van, persze itt madár sincs – megették őket. Egy autó kanyarog föl-le, föl-le a dombok között – ide jön? Ide jön, és Sirio ugrik ki belőle.

– Ebédidő van! A signora és a signore nagyon messze elszélt, ő látta a hegyről, igen, neki távcsöve is van, ő a cus-

tode, neki mindent látni kell. Most hazavisz, tessék, szálljon be a signora és a signore!

– Non signora, Piroska – mondom –, és non signore, Pista – Stefano – száll meg a szentlélek, s jut eszembe az István olasz megfelelője. Siriót mélyen meghatja a keresztnévünk és a barátság ilyen félreérthetetlen megnyilvánulása. Több ízben kezet rázunk, majd hazaérve nem a hotel, hanem a lakása előtt áll meg – tíz méterre lakik tőlünk a Palazzo Publico gondnoki lakásában, s bemutat a feleségének. Evelina teljesen gömbölyű, a szeme fehérje egyáltalán nem látható, mert a feketéje tölti be azt is, s mikor megcsókolom, és Pista kezet csókol neki, magánkívül lesz, mindenáron ebédre invitál hozzájuk, de Sirio leinti, Stefano és Piroska a hotelben eszik, a padrone már várja őket. Jó, de akkor jöjjünk el ma, még ma. Mikor? *Sera!* – zokogja-kacagja Evelina, mi meg megígérjük, jó, ma, még ma, *sera*.

Sera. Este. A Carlának hozott ajándékok egy részével (barack, szöttes) s egy nagy csokor virággal csöngetünk fél kilenckor Salviék kapujában. Csönd. Még egy csöngetés, mi az, ezek is Rómába utaztak, mint Carla? De nem, Evelina végre megjelenik, hálóingben, mezítláb s kacagó, repülő szóáradatba kezd, aminek a dallama határozottan csodálkozást, megdöbbenést, majd vidám meglepetést tartalmaz. Nahát, mégis eljöttünk!!! Már nem remélte, Sirio nincs itthon, kocsmába ment, hiába vártak egész *sera* – de nem baj, elme-gyünk, megkeressük, nem, dehogy fekszik ő le, mindjárt öltözik és jön és szól Marcónak is.

Hát mikor van ezeknél este, az istenfáját? Jó, jó, falu, de még alig ment le a nap, a tyúkokkal fekszenek le, vagy mi? Úgy kell nekem, így jár, aki nem tud olaszul. *Sera* hiába jelent estét a szótárban, nekik az a délután, s a fél kilenc, ami nálunk az estére szóló meghívás legkorábbi időpontja, az már *notte*. Mindez útközben derül ki, mikor Marcóval (a fiuk, tizenhatéves-forma szép kölyök) és Evelinával összefogózva megyünk le a kocsmá felé. Evelina egész úton fulladásig nevet, s ezúttal ez nemcsak a barátság és az együttlét öröme, ez valami más hang, leginkább huncut, kuncogó, kárörvendő kacaj – nem tudom mire vélni. A kocsmá zajos, zsúfolt és rendkívül vidám, mindenki egyszerre beszél, iszik, dalol és kiabál, ahogy benyitunk. Éppen csak benyitunk, belépni nem

lehet, mert Sirio odapattan az ajtóba, halálsápadt lesz, s egyetlen kurta mozdulattal int: kifelé, be ne jöjjünk, az istenért, jön ő is mindjárt.

Másnap tudjuk meg Giubbolini úrtól, a harmadik számú certaldói ismerősünktől, hogy botrányosan viselkedtünk. Én is, mert úrinő nem mehet be egy kocsmába, mint *una put-tana*, de főként Evelina, aki nem átalott tisztességes asszony léteire elmenni az ura után ilyen helyre, és előkelő idege-
neknek is megmutatta ezt a szégyellnivalóan közönséges butikot, csak azért nem verte szét a fejét Sirio, mert végül is Evelina nem küldhette el a vendégeit, de nem is fogadhatta a férje nélkül.

Sirio úgy köszörüli ki a csorbát, hogy elvisz bennünket jó kétórás autóúttal egy olyan iszonyúan előkelő presszóba egy ismeretlen hegy tetején, ahol még a sóhajtás is pénzbe kerül, és majd megőrül, hogy csak egy-egy kávét vagyunk hajlanók inni – itt ismerkedek meg először a *cappuccino* nevű mámorító olasz kávévariációval –, az egész személyzet minket bámul, mint a csodaborjút, még nincs szezón, egyedüli vendégek vagyunk, a presszó üres. Igazán sokkal szívesebben mentünk volna abba a certaldói kocsmába, de mindenért kárpótol az éjszakai út, kék-ezüst fény s dombok, kanyarok, őrült vágatás, a nyakamban Evelina állandó kuncogása – most már tökéletesen értem, mit jelent: jól kitolt a férjével, no végre egyszer ő is elmegy hazulról, ne csak mindig az a férfi mászkáljon el a kocsmába. Töszkána nappal is gyönyörű, de éjjel – csak félni lehet, hogy ilyen nincs, ez nem tarthat soká, vagy szétmegy az egész és meg sem áll a csillagokig, vagy ami valószínű, mi megyünk széjjel autóstul, mert a kanyarokról nem lehet tudni, hogy árnyékok-e vagy sziklák, sejtelmünk sincs róla, hol járunk, nem is fontos, lehet, hogy már Rómában vagyunk vagy a Holdban, Sirio énekel, Marco is, Evelina nevet, nevet.

Giubbolini úr másnap jelentkezik, beszél angolul. Nem nagyon tud, de a kétnapos olasz nyelvű némaságunk után ez már valóságos társalgás. Este, vacsora után, majd átvisz autón Sienába, ő szeret ott feketézni a Campón, reméli, mi is szívesen megyünk oda, a Campo igazán kellemes. Ismerjük? Nagyszerű, annál jobb, hiszen este úgysem látni a várost, de ő nappal, sajnos, nem ér rá, s Carla megbízta, szórakoztasson

minket, de tökéletesen megfeledezett a dologról, csak most jutott eszébe, mikor hallotta a custodétól, hogy velük voltunk tegnap este. Nem, nem helyes, hogy éppen Salviékkal barátkoztunk össze, sokkal műveltebb emberek is élnek Certaldóban. Például ő, aki az apja kefégyarában tisztviselő.

Megint rohanunk az éjszakában, Siena felé, ezúttal országúton, néptelen, szénfekete úton, csak a piros útjelzők villannak fel és sötétednek el, ahogy a reflektorfény elhagyja őket – nálunk még ilyen nincs. A Campo meleg, bizalmas, édes formájú sötét kagyló, a liliom alakú rózsaszín-fehér torony világít csak benne, a székesegyház nem látszik. Semmi sem látszik, csak a téren lévő presszók fénylenek, de körülöttünk lélegzik Siena, a fekete város, sötét, lépcsős utcák torkollanak a térbe, mindig újra elcsodálkozom rajta, hogy milyen zárt, összebújt, valósággal egymásnak vetett hátú települések ezek a hegyi városok, ezekbe aztán beletörhetett a közeledő ellenség bicskája. Az enyém is majdnem beletört négy évvel ezelőtt, itt lettem rosszul, egy fekete lépcsőn, azután két napig a hotelszoba ágyából néztem a tigriscsikos templomukat, amivel le óhajtották pipálni a firenzei dómot, de aztán felibe abbahagyták, fene tudja, miért – tény, hogy nekem sokkal jobban tetszik, mint a büszke és tökéletes Duomo. Kanalazzuk a cassatát, s nem sokat beszélünk, szerencsére. Giubbolini úr is csak néhány szóval mondja el, hogy valaha, régen, egy kislány miatt mindennap átjárt ide kávézni, jaj de régen volt. Hát hány éves Giubbolini úr? Bizony, már huszonhat. Majd' leesem a székről. Giubbolini úr olyan kövér, hogy egyszerűen nincs lába, se karja, csak a keze és a feje áll ki egy óriási gömbből, én azt hittem, ötven. (Mikor két év múlva egy fehérbe öltözött, karcsú fiatalember fogdos Pesten a műteremben egy fiatal művészettörténész lányt, sehogy sem tudom azonosítani Giubbolini úrral, aki időközben epebajt kapott, harmincnégy kilót fogyott, és most visszaadja a vizitet, nálunk.) Aztán lassan elsötétednek egy-kettő híján a presszók – menjünk már?, ne, ne menjünk, Giubbolini úr hajnalig szeret itt ülni, Pista pedig úgy szívja a cigaretták tömegét, hogy látom, szívesen marad még. Kicsit hűvösödik, egyre sötétebb lesz, s egyre jobban fénylik a rózsaszín-fehér torony. Tudom, hogy bent, az épület falán vágtat a sienai lovas sárga-fekete kockás lepellel a fekete lován, de nem baj,

hogy nem látom, itt van, és itt van Siena is, és még százszor szebb, mint napvilágnál.

Másnap, május elsején egész Certaldo kivonul a „zöldbe”. A padrone mindkét keze tele munkával, a két pincéré ugyancsak, reggeli nincs, majd kint a „zöldben”, elképzelhetetlen mennyiségű ennivalót csomagolnak, hatalmas, ruháskosárnak is beillő füles kosarakba, agyagtálakban pastának nevezett zöld tésztákat forrón, óriási bisteccákat, sonkákat, hatalmas, amforára emlékeztető alakú korsókban vörös bort és kávé, süteményt, kolbászt, hurkát. Botula és tomaccula – ejtem bámulatba Pistát a hurka, kolbász latin nevével, nem hiába követelte meg hajdani latintanárom, Iványi, hogy a hétköznapi szavakat is tudjuk latinul, ne csak az auctorokat. De Pista megköti magát, ő nem vonul ki reggeli nélkül, sőt egyáltalán nem hajlandó kivonulni, ebből elég volt, még az ötvenes években. Nekem is hirtelen a lábamba és a torkomba szalad az otthoni kivonulások szörnyű fáradtsága és szomjúsága, de erősködök, hogy ezt muszáj, nem tehetjük, hogy kimaradunk belőle. A vitánkat eldönti Cantaracci elvtárs, aki vérpiros ingben jelenik meg értünk, a franciául *nem* beszélő sofőrrel, mennünk kell. Annyi engedményt mégis teszünk a lesújtott Pistának, hogy mégiscsak ad neki reggelit a dühös padrone, nem szeretném érteni, amiket morog, amikor elénk vágja a tálcát.

Hát, ebből csakugyan kár lett volna kimaradni. A város határában, a hídnál, maga a polgármester árulja a *Unitá*-t, s körös-körül a toszkánzöld tavaszi rét egyetlen óriási piknik, mert, természetesen, alighogy letelepedtek, tüstént elkezdődik Trimalchio lakomája, csak ebben a csecsemők is részt vesznek. Ha éppen nem szoptatják őket, hát pastától kolbászig mindent tömnek beléjük, aztán zsebkendővel körül-törülk a maszatos arcukat, és akkorákat csókolnak rajtuk, hogy csak úgy cuppan. Mindenki lehúzza a cipőjét, az amforákat beásták a földbe, mert egyelőre csak a zabálás folyik. Csirkecombokkal és csülkökkel hadonásznak, a macskás öregasszonyok ezúttal a pastás tálakat tartják az ölükben, és nemes pártatlansággal adják körbe a tetősen megrakott műanyag tányért. A férfiak az isten világáért sem vetnék le a zakójukat, de a cipőt s zoknit igen, a svájcisapka hetykén ül a fejükön, vörös szalag díszíti. Egyszerre tíz család invitál

torkaszakadtából, hogy itt, itt lakomázzunk, ónáluk – a szomszédé az nem jó, tudnak is azok főzni! Az asszonyok különösen jókedvűek, most már tudom, Evelináról, hogy miért, itt nemcsak hogy egyenrangúak, de ők a főnökök is az étkezésnél, bár a hatalmas sonkákat a férfiak nyesik óriási darabokra s kapják be jóformán egy falásra. Azért a nők sem restek, ők is nyelik a nagy darab húsokat, de közben legyezik magukat az *Unitá*-val, kecsesen, szeretném tudni, vajon elolvassák-e majd, már persze csak azt, ami a paradicsomfoltoktól olvasható marad az újságból. A „zöld” voltaképpen eltűnt, edények, üvegek, papírcsomagok és emberek takarják el végig a mezőt, egészen a lassan emelkedő domb aljáig. Szónoklat nincs, ugyanis mindenki szónokol, egyszerre, de sok gitár is megszólal már, ahogy az üvegek előkerülnek, a *Marseillaise*, az *Internacionálé* s az *Avanti popolo* szól, meg a *Bella ciao, bella ciao, bella ciao, ciao, ciao*. Egy-két férfi táncolni kezd – de nem megy, túl sokat ettek, ehelyett énekel, beszél és ölelkezik az egész rét, május elseje van. Egy órákor hirtelen, mintha földrengés készülne, mindenki felugrik: ebédidő van, haza kell menni! Hát, ha ezekután még ebédelni mennek...

Mi mindenesetre kimerültünk, s csak a késő délután vet ki az albergónk udvarára, békés és csöndes cappuccinoivásra, Certaldo alszik, a padrone is – a kávé egy eddig nem látott, iszonyatosan kövér hölgy főzi nekünk –, a cicák felébredtek – öt van –, lustán sétálni kezdenek a meleg téglafal tetején. De mégsem annyira lustán, hogy időnként elém ne helyeznék egy üvegzöld vagy aranyszínű gyík farkát vagy fejét. Nem örülök neki, szeretem a gyíkokat, és itt rengeteg van belőlük, de a macskák olaszok, dicsőségre és dicséretre szomjaznak, hát minden alkalommal kénytelen vagyok magas fokú elismerésemet kifejezni, aminek, sajnos, újabb gyíkalatrész a következménye. Úgy látszik, a május elseje csak délig tart, a csönd tökéletes.

Egy hölgy. Kétségtelenül hölgy, mert apró, kék fátyolos kalapja van, elegáns ruhája fölött finom prémstólát visel a vállán – hogy nem sülsz meg? Úgy látszik, mégse mi vagyunk az egyedüli vendégek az Osteria del Vicarióban.

– *Our dear, dear Hungarian guests?* – És már ölel és csókol kalapostul-mindenestől, s nem lepődik meg Pista kézcsók-

ján, természetesnek tartja. – Carla Zanoni vagyok, talán sejtik is, ugye? Most jöttem Rómából, már alig vártam a sies-ta végét, hogy megölelhessük egymást.

Halleluja, halleluja! Tud angolul, jobban, mint én, nagysze-rűen értjük egymást, mert a kiejtése, hála istennek, minden, csak nem angol. És az első pillanatban látszik, hogy édes nő. Ötvenéves lehet, vagy akörül, nagyon szép, magas és telt, gyönyörű olasz-fekete a szeme, s a haja szőke. Természettől vagy művészettől? – mindegy, a hatás rendkívül kellemes.

– Kávéztok? – kérdi megbotránkozva, majd valami fütty-szerű olasz szóval ideidézi a kövér hölgyet, de már a padrone is itt van, aki földig hajol előtte. Közli velük, hogy ebben az időben – hangsúly – az idegenek teát isznak, viszont ebéd után kérés nélkül kávét kell nekik adni – mindezt igen paran-csoló hangon, azután megnyugodva mondja, hogy most el-megyünk őhozzájuk, majd ott fogunk teát inni, a férje már nagyon vár. A zöld-piros-kék kockás tetejű üvegverandáról menthetetlenül a félegyházi doktor bácsi háza jut eszembe, s igazam is van. Carla férje orvos, az egyetlen Certaldóban, különben pedig annyira mackószerű, mint Dörmögő Dö-mötör vagy Tányértalpú Barnabás képmása, kedvenc gye-rekkori mackókönyveimből. Carla egyetlen szóval sem men-tegetőzik, amiért pont most utazott Rómába, ellenben angol teát ad és gondterhesen érdeklődik, hogy mi a véleményem az etruszk művészetről, s érdekelné-e néhány szarkofág, ami Volterrában látható – majd' kibújok a bőrömből, legszíve-sebben kezét csókolnék Carlának, sosem reméltem, hogy eljuthatok Volterrába, kiesik nagyon a turista-hangyaútból.

A nagyszerű autóúttal átszelt hegy-völgy tömeg olyan vad, ellenséges indulattal védi Volterrát, a táj tektonikája olyan változatos, hogy csak szikla-, erdő-, domb-, ciprus-, kőegyve-leg marad meg bennem az útról, pedig nappal van, ragyogó, forró nap. Sirio visz bennünket, s az útról már csak az is elvonja a figyelmemet, hogy hirtelen megértem, miért „vö-rös” Töszkána. Barátunk, vendéglátónk, Sirio hirtelen Carla alárendeltjévé válik; Carla egyszerűen a vezetéknévén szólít-ja, míg ő Carlát signora dottorénak, s Carla kifejezi a csodál-kozását – angolul persze, ez is sért engem, hogy Sirio nem vehet részt a társalgásban –, Carla ugyanúgy csodálkozik, mint Giubbolini úr, hogy a múzeumőr lakására vizitbe men-

tünk, s velük kávéztunk és barátkoztunk egész éjszaka. De azért nagyon kedvesen mondja:

– Én persze, jobboldali vagyok, a mi családnknak birtokai voltak, de hát ti, ugye, kommunisták vagytok?

Pista felel, mert szeretjük Carlát – őt is.

– Magyarok vagyunk, és Magyarország kommunista ország. De egyikünk sem tagja a pártnak, pedig Piroska az volt, az illegális mozgalomban is dolgozott.

Talán ez adja Carlának az ötletet, hogy Volterrában első utunk nem a múzeumba visz, hanem a városházára – csodaszép, komor, nagyon fekete épület, és bemutat a polgármesternek:

– *Rosso come un papavero* (vörös, mint a pipacs) – mosolyog ránk Carla, s tüstént négyszavas párbeszéd kezdődik a *sin-dacó*-val, hosszan:

– *Camaradi ungheresi – camarado italiano* – puszi, puszi, ölelés.

Volterra néhány szarkofágja – ahogy Carla mondta tegnap –, istenem! Ebben a múzeumban négyszáz van, de persze még nagy tömeg a feldolgozatlan anyag is a raktárakban – mondja szerényen Carla.

Terem terem után, zsúfoltan szarkofágokkal, rosszul rendezve, az állványokon egymás mellett, a nagyobb darabok a sarkokban, néha a terem közepén is, kincsesbánya, csodabarlang, egy város szarkofágokból. Egyetlenegy sem hófehér. Halványan erezett okkersárga, világosan zöldes, egészen tompa rózsaszínű, itt-ott egy terrakotta. Férfiak, asszonyok hevernek kényelmesen, fél könyékre támaszkodva, néha a felhúzott, gyönyörű ráncokat vető ruhájukból kinyúló keskeny lábukkal is jelezve a kellemes, elereszkedett pihenést, a lábfej rendszerint féloldalt hajlik. Mosolygó arcok, tűnődő arcok, de kétségtelen, hogy nagyszerűen érzik magukat, s ez el is foglalja őket, kivéve az éppen szépítkezéssel bibelődő nőket, azok kutató, fürkésző kifejezéssel a kezükben tartott tükörbe vagy a púderesdobozukba néznek, esetleg a hajukat vagy a szemöldöküket igazítják. Szédülten támoalgok egyiktől a másikhoz. Van, amelyik egy egész zenekar tetejébe telepedett, s a fent elnyúló férfi csavaros kürtöt ölel tökéletesen boldog arccal – mindjárt belefúj. Házaspárok karolják át egymást, a férfi tartja az asszony vállát, a fejük összehajlik, az apróra

fonott hajuk kicsit hátrahull, mintha napoznának. Gyerekek is szaladgálnak a talapzatokon, babákat, labdákat, kis bögréket hurcolnak, játszanak, a főalak, akinek ezek kétségkívül a pajtásai voltak, felettük hever, egy gömbölyű tálkát tart, és fektében szopogat valamit belőle. Nem egyszerűen csak jókedvük van, hanem az egész társaság majd' elszáll, pedig sok megoldás nehézkes, különösen ahol az egyiptomiasan egy síkban sorakozó alakok foglalták el a posztamenset, amin a szarkofág magasodik, itt a színben habkönnyű kő gyakran durván faragott.

Hát itt nem voltak királyok koronásan, püspökök süvegben, katonák szűrös páncélban, kiteremtettézett nagyszonyok? Senki sem nyúlik el mereven, mint a deszka, a kemény talpát párhuzamosan előrevágva, összekulcsolt kézzel olvasót, fegyvert, keresztet erősen megmarkolva? Majd bolondok lesznek! Játszunk, eszünk, muzsikálunk, szerelmeskedünk, legföljebb szundikálunk, élvezettel, lehetőleg álmunkban is karolva egymást, azután ha felébredünk, boldogan hunyorogunk a napra.

„S fütyülünk, fütyülünk a halálra” – Pistát idézem, egy későbbi versét.

Carla ráz életre, akiről, de Pistáról és a világról is tökéletesen megfeledkeztem, ahogy szaladgálok ide-oda, mint a bolond.

– *Like a little girl* – nevet –, de most már menjünk kávé inni. Salvi, maga várjon meg a téren.

– Jöjjön Sirio is – karolok belé és Carlába egyszerre, még mindig eszméletlenül, az elképzelhető legnagyobb illetlenséggel, és ez az eszméletlenségem, úgy látszik, tartós is marad, mert...

Egyszerre iszonyú üvegzápor közepén állok, élesen cseng a gömbölyűre koptatott utcaköveken, s még egyre hull, hasad, törik, potyog, mint a jégeső. Mindenki élőképpé merevedik körülöttem, tátott szájjal, rémülettől kiugró szemmel bámulnak rám, aki isten tudja, milyen páncéllal védve, de sértetlenül, egyetlen karcolás nélkül állok az „Il Sarcofago”-hoz címzett bár keret nélküli, egyetlen táblából készült üvegajtájában, aminek nekimentem, mint a vak légy. A megdermedt bámulók közül, mert már szaladva jöttek a tér túlsó oldaláról is, egyetlen alak emelkedik ki, a padrone, sikolt,

üvölt, sír és hadonászik, átkoz engem, a világot, az idegenek hülyeségét, az építész, aki ezt a modern ajtót csinálta, még azt is, aki először kavart üveget az olvasztott kvarcból, de még Murano szigetét is Velencében. És a kár, a rettentő kár, becsukhatja a presszót, mi lesz, mi lesz vele, a családjával, Volterrával, és *pagare, pagare, pagare!*

Mindezt Carla meséli, fordítja le nekem később, már az autóban, hazafelé, Carla, aki nemcsak hogy kivont karddal áll mellettem, de ennél sokkal jobb politikát követ, belém karol és nyugtatja a körülállókat, nem, a signorának nem történt baja, hála istennek, milyen szerencsétlenség történhetett volna! Ennyire megrendítette Volterra szépsége! Egy idegen hölgy! Egy művész! A szemét megsérthette volna! Elvérezhetett volna!

– Ó! Ó! – a tömeg borzadva ismétli: – a szeme! egy művész! üveg! üvegszilánkot kaphatott volna az arcába! *Madonna mia!* A szemébe! Megvakulhatott volna! – Mindenki engem tapogat, de Carla kivonszol: a signorának pihenni kell! viszem haza! a város vendége.

– És én? Az én üzletem? – zokogja-üvölti a padrone. – Velem mi lesz? Tönkre vagyok téve, bezárhatom a boltot, nem engedem el, míg meg nem fizetik az ajtót! Négy gyerekem van! Fizessék meg, vagy rendőrt hívok!

Carla meg se fordul egészen, a válla fölött veti oda:

– Nem látja, hogy én idevaló vagyok? Hagyja abba a zsarolást, be van biztosítva az üzlete, nem? Ötven tanúja van, hogy baleset történt, egy óra alatt kijavítja, és a teljes kárát megfizeti a biztosító!

– *Porca Madonna!* – a padrone elneveti magát. – Ön hát idevaló, signora? Örülök, hogy nem sérült meg az idegen hölgy, sok szerencsét! Sok-sok szerencsét! *Arrivederla!*

– Hát most elutaztok – sóhajtja Carla másnap este, mikor már mindenkitől elbúcsúztunk (csak tudnám, hogy cipelem el azt a kazal virágot meg a ronda műolasz tálakat, amiket ajándékba kaptam!), és ott ülünk az utolsó certaldói cappuccino mellett az Osteria del Vicario udvarán a sötétkék ég alatt –, és Certaldo megint unalmas lesz. Itt olyan kevés intellektuella lehet együtt az ember, én Rómából kerültem ide, szörnyű az ilyen kisváros, mindenki ismer mindenkit, és min-

den lépéséről tud. Lehetetlen itt élni. Ha kilépek az utcára, mindenki külön-külön megkérdi, hogy most hová megyek és mit csinálok, elviselhetetlen. És egyetlen főutca van, nem lehet kikerülni az embereket.

Ez persze igaz. Én ugyan nagyon élveztem, hogy reggelként, amikor kinyitottam a hotelszobánk ablakát, az összes szemközti ablakok is azon nyomban kinyíltak: Ciao, signora Piroska! Hogy aludt? Hová megy ma? Mit fog csinálni? Hogy van Stefano? Felkelt már? Szereti a szamócát, signora? *Fresco, molto fresco!* Most kaptam faluról, a néném-től, *dalla zia*. Jöjjön, kóstolja meg! – De hát én csak egy hétig voltam itt, és Pesten, ha kinyitom az ablakot, a Dunát látom, senki sem kiált rám, semmiféle rózsaszín falú házból.

Biztosan nem könnyű itt Carlának, a doktor bácsi feleségének, aki Rómából került ide, és unatkozik Certaldóban. De megígérte, hogy jövőre eljön a szép Budapestre, „a te szép hazádba, drága barátnőm”.

– És te, te tudnál itt élni, mondd? – kérdezem Pistát, ahogy visszaintegetek a kocsiból a síró Evelinának, a finoman bólogató Carlának és Cantaracci elvtársnak, aki erre az alkalomra a május elsejei piros ingét vette fel.

– Én igen – bólint komolyan Pista –, tőlem senki sem kérdezne semmit, ha végigmennék a főutcán. Mert mindenki tudná, hogy ez itt Stefano. És Stefano a kocsmába megy.

Carla nem jött el Budapestre. Mikor felrobbant a gázbojlere a fürdőszobában, ő a fürdőkádban ült, és egy pillanat alatt meghalt. Római nő volt, római volt a halála is.

Musical

Ha Pista nem iszik meg a francia követségen 1960. július 14-én kilenc pohár pezsgőt, hétheti szigorú gyomorfekély-diéta után, ha Hubay Miklós nem teszi fel a *Carmina Burana*-t, amikor a fogadás után hazavisz a lakására, hogy megetessen bennünket, ha Ungvári Tamásnak nem fáj úgy a térd, hogy felhagy egy időre a sporttal s dramaturg nem lesz belőle, talán sohasem születik meg az első magyar musical, az *Egy szerelem három éjszakája*.

Musical.

Először Ungváritól hallottuk a szót, még nevettünk is rajta, mert angolosan ejtette ki: mjuzikel. Persze az is kellett hozzá, hogy Hubaynak a szemébe süssön az a nap, ami egy percre megvilágította a költő szerelmét az *Elveszett Otthonok*-ban.

– Hát Pistát nem tetszik hozni? – kérdeztem, ahogy bekaszálódunk Modok Máriával Czóbel mester kocsijába – ami egyébként életveszélyes vállalkozás volt, Czóbel ugyanis időnként eleresztette a kormányt, égnek emelte mindkét kezét, és franciául káromkodott hozzá.

– Nem, azt mondta, megbeszélne valami darabot, majd aztán kijön HÉV-vel. Jókedve van, valami latin zenét hallgatnak, és vörösbort isznak.

Sosem tudtam megérteni, hogy kitűnő prózaírók és költők úgy odavannak azért, hogy színdarabot írjanak. Más műfaj ez, ha valaki a legnemesebb anyaggal dolgozik, mi szükség arra, hogy átengedje egy csomó fénytörő közegen a mondanivalóját, megtörik az, megváltozik, esetlegességek tömege befolyásolja. Tulajdonképpen én az Illés Endrével közösen írt *Trisztán*-t se szerettem volna, ha közben kétségtelen bizonyossággal ki nem derül, hogy Pista végre ebben szabadult meg a „kettős örvény” komplexusától. Kírtta magából, erre

volt jó a két Izolda. Nem akarom használni a „szublimálta” szót, ezt József Attila egyszer s mindenkorra levédte. És milyen boldog volt Pista, mialatt írták! Elmondta, hogyan, milyen szigorúan szerkeszt Illés Endre: Ide egy dal kell! Ide egy ballada, ide egy vallomás, esetleg gúnydal. A darab csontvázszerkezetére Illés Endre rakta az izmokat, Pista az idegeket és a szívet. Csak éppen rosszkor született a *Trisztán*. Az Írószövetség vadonatúj, hajdan tökbalos vezetője fanyalogva közölte velük: – Miért nem a mocskos, zsarnok párttitkárról írtok? Most már lehetne. Szerelmi történet? Méghozzá ősrégi?

Nem, sajnos a *Trisztán* csak Pistát tette boldoggá, engem nem igazán, és hogy az emberek hogyan reagáltak, azzal a fene se törődött. De ha most Hubay csakugyan hajlandó lenne darabbá varázsolni Radnótiék történetét, s benne az enyémet, a miénket?

Hiszen mikor először elmeséltük neki, hogy milyen iszonyú volt Radnóti bevonulása (akkor még nem jelenhetett meg a naplója), és én hogyan szöktettem ki Pistát a „körlet”-ből mosakodni, folyton kérdezett Hubay, és folyton darabbá rendezte, amit hallott – meg kell csinálni, meg kell csinálni, hajtogatta. Most aztán összefutottak a szálak, az idő is megért rá, jaj, hála és glória, akarom mondani rivaldafény, és bánom is én a színdarabot, csak hadd örüljön Pista! Én is ugráltam örömömben, ördög vigye a koturnusos műzsát, éljen a tánc meg a dal! A moziból lett Petőfi Színház igazgatójának, Szinetár Miklósnak éppen lyukas volt a másora januártól, három hónap alatt kellett elkészülniük, a próbák kezdetéig. Szöveg Hubay, zene Ránki, dalszövegek Vas, dramaturg Ungvári, karmester és zenei vezető Petrovics.

*Nohát előre mindenféle dib-dáb,
Hancúzni a Parnasszuson mezítláb*

– idézte Pista, de boldogan, és micsoda más hangsúllyal, mint én azon az első szocreál kiállításon, amire tökéletesen illett.

Mindenféle dib-dáb?! Ez ugyan nem illik a szereplőkre. Elsőrangú, kitűnő színészek vállalták boldogan – vállalták? dehogy, kaptak rajta, élvezték, hiszen micsoda darabok után

voltak az ötvenes években! Durván pozitív hősök és negatív hősök, a gusztustalanságig kiélezve. A Nemzeti Színház színpadára nem jelzett, valódi bányászaknát és csillesorokat építettek be, csatatereket és olykor hadihajókat, teljes felszereléssel, utolsó csavarig reálisan, nem is szólva az Auróra korhű fedélzetéről. Persze kellett, így kellett, muszáj volt, más téma „nem ment át”. Csak sok Shakespeare, váltogatva Csiky Gergellyel, esetleg Jókaival, még Mikszáth se, dúlt a szocreál. És ezek után musical. Költészet, vicc, romantika, háborúellenesség, Zserbo-bo-bo-bó, szökés, Budapest ostroma, köpönyegforgató kritika – hallatlan, hát van ilyen is? –, nosztalgia, ének és nem csasztuska, és nem lángoló országépítés, hanem fájdalmasan örökre szóló örök dolgok diadala vagy bukása, és nem idegenben vagy nagy példaképünk mezején, hanem itt, itt, Budapesten, és a nehézziparról, tudja isten, egyetlen szó sem esik.

Én eddig azt hittem, hogy egy kiállítás megnyitója jár rengeteg zűrről, komplikációval, előre nem látott problémákkal, de most el kellett ismernem, hogy mindez egyszerűen eltörpül egy színpadi bemutatóhoz képest. Egy *ilyen* színpadi bemutatóhoz képest. Hiába verték le a forradalmat, ellenőrizhetetlen csatornákon át megindult a vérkeringése az életnek, amint az 1960-as áprilisi amnesztia után kiszabadultak a barátaink. Nem számított még az sem, hogy egyelőre nem publikálhattak, egyre lappadt a *Tűztánc* heve, és a betörő friss szélben kezdett éledni a Város. Eszpresszók nyíltak, kávéházak és cukrászdák, a bedeszkázott, párthelyiségekké alázott régiek helyén is, és teljes íróbősséggel virult a Hungária kávéház. Hubay forrt és bugyborékkolt, mint az a bizonyos kotlósmust Badacsonyan (murci). Egyre újabb ötletekbe és jelenetekbe bonyolódva hosszú telefonálások és izgatott megbeszélések követték egymást, könyékig vájkálva az egyre dúsuló és formálódó anyagban. Tágult és zavarosodott az anyag. Végül is Ungvári Tamás a fedélzetre lépett, betuszkolta Hubayt egy svábhegyi villaszerűségbe, ahonnan nem lehetett könnyedén leugrálni a városba, és azt is elintézte, hogy Pistát és engem beutaljanak a tihanyi újságíró-üdülőbe – Pista még nem volt „író”, csak lektor és műfordító. Utálatosan keresztül is néztek rajtunk, s egy fertelmes kis sötét szobából vágyakoztam Badacsony szellős sziklatornyai után –

de Pista egy megvilágosodott szent elmerültségében úszva észre sem vette se a pófákat, se a környezetét. Pedig különben dühítően érzékeny volt az ilyesmire, de így csak ontotta, ontotta a verseket, ahogy jöttek a szövegdarabkák Pestről. Csak nagy ritkán sikerült kivonszolnom a levendulásba, soha, sem azelőtt, sem azóta nem viselkedett annyira költő módjára, pontosan úgy, ahogy kislánykoromban elképzeltem a költőt. Szórakozottan, néhány sort morogva maga elé, járkált, és éjszaka is felköltött: hallgasd meg! Jó? Igazán jó? Aztán ebéd közben leteszi a villát, rosszul lesz, elsápad, ki-megy, és visszajön ragyogva: hová tegyem be a csuvas dalmot? A gázelt, a gázelt...

Pesten aztán a legújabbban hozzánk csapódó, Juhászék utáni generáció, Várady Szabolcs, Papp Zoltán, Bence György és Vasy Endre Béla Levente, lelkesedéssel fogadja a frissen szült verseket. A humanista-vitát Szabolcsék hallják először, ahogy a telefonba diktálja Pista Ránkinak.

Hogy ragyogott a Gül Baba utca abban az őszi napsugárban! Először hallgattuk végig valamennyi vers megzenésítését, ragyogott Ránki arca, százfelé repült a hosszú haja, ahogy zongorázta és énekelte, mire hirtelen ott volt minden, elfelejthetetlenül, ahogy tönkretették az ifjúságunkat, Radnóti búcsúzó arca, a munkaszolgálat, a háború, az elsötétítés, a bujkáló szökött katonák egyetlen kiszámíthatatlan véletlenen múltó sorsa. Ölegettük egymást Ránkival, és giccs vagy nem giccs – sírtunk, mint a záporosó, és szakadásig nevettünk a Planta-dalon. (Lehet, hogy most már a Planta tea is magyarázatot kíván? Hát, abban az időben közönséges embereknek nem volt kávé, de volt a teának álcázott lőre, a Planta tea, volt abban minden, cseresznyelevéltől szederig, csak tea nem. Tej, citrom? Ugyan kérem, ne tréfálkozzunk. Cukorjegy és kenyérjegy és citromsav és tojáspor és isten tudja, miből gyúrt háborús „buci”.) És benne volt a darabban iszonyatos messzeségből felmerülve a *Marjolaine*. A „*Várd ki ezt az éjszakát, nemsokára itt a hajnal!*” A „*Qu'est-ce qui passe ici si tard, compagnon de la Marjolaine*” dallamára. Az ellenálló csoportunk dala volt, ezt fütyültük az elsötétített városban, hogy egymásra ismerjünk. Igen, volt ellenállás. Polgári is és katonai is, kevés és rosszul szervezett, de igenis volt Budapesten.

És én is sírtam Ránkinál akkor a *Marjolaine*-en, mert újra láttam a felpöndörödött síneken heverő vihkabátos fiút, aki utolsó erejével ezt fütyüli, és mi már hiába rohanunk oda hozzá.

Pistának minden eddigi színpadi fordítása szövegét én kísértem végig a próbák alatt. Megszoktam a sötét nézőtér közepén egyedül égő kis rendezőlámpát, a színpadon még civilben játszó színészeket is. A szövegkönyvvvel a térdemen jegyeztem a rendező ötleteit, s azt, hol kell kihagyni vagy megváltoztatni valamit a szövegben, otthon majd a férjem kijavítja. A próbák délelőtt folytak, amikor ő a Kiadóban dolgozott. Az isten áldja meg Losonczy Gézát, aki a félnapos lektor intézményét bevezette, és a hat fél napot három egészre változtatta. Így hát egy héten kétszer Pista is hallgathatta a próbákat. A színpadon pedig hancúroztak örömkben a szereplők, sírva és röhögve bukfenceztek, és élvezettel marhaskodtak. – És, képzeld, szteppelnek – lihegte Pista –, Margitai és Bodrogi szteppel az Itália-dalhoz – olyan édesek! – Sennyei! – üvöltötte Ungvári –, mit szóltok Sennyeihez? Még úgy, habozva kérdezte tőlem, hogy ízé, valami szerep esetleg... Mit csinált a Budapest-dalból!

– Abból lehet is – dünnyögte Pista –, ő mondta el nekem, hogy mivel szórakozott egy régi úrihölgy, én igazán nem tudtam volna, sajnós.

A PLANTA TEA. Azt se hitte volna, hogy decemberben már az egész Nagymező utca fütyüli, Horváth Tivadar telefonzsinórral körültekeredve őrzöngve ugrált, s vele együtt a szelíd és a szigorú költő kiáltozva, dobogva hívta tetemre a műanyagot. Az eredetileg vidám és könnyed musical bohóchulámain átcsapott a tragédia, a mi tragédiánk, végre felelősségre vontuk az eget-földet, a világot és a háborút. A pofájukba röhögtünk, és potyogtak a könnyeink.

No, hát kész. Csak a cím és a befejezés hiányzik, pontosabban a zárójelenet. Ezzel gyötrődik Miklós, és ezzel gyötör engem – még sokat kell feküdnöm a szívem miatt, fejem mellett a párnán ott a telefon, s hallgatom, hallgatom, de sehogy se jutunk dülőre. Logikus cím lenne a *Tizezredik véletlen*, de ez nem nagyon vonzó. Az *Egy szerelem három éjszakája* meg

túl sokat ígér – szerelemről bizonyos értelemben nemigen esik szó –, ilyen cím után kétségkívül mást várnak a darabtól, de jobb híján ennél maradunk. A zárójelenet pedig többször is változik, de mindenesetre helyrerázza az utolsó dal, ami azonos a nyitó dallal, az ifjúság megrendítő fájdalma, az elmúlhatatlan.

És most következik a PECSÉT

Bemutatható-e? Mert a Kulturális Minisztériumnak kell jóváhagynia, ezúttal Aczél György az, akinek rá kell ütnie, hogy: *nihil obstat*. Kósza hírek járnak, igen kellemetlen és idegesítő hírek, mi ezen a területen még járatlanok vagyunk, készpénznek veszünk mindent, sőt Hubay Miklós is, ő pedig hozzászokhatott volna. Hogy be fogják tiltani. Hogy csak az Ódryban (Iskolaszínház) engedélyezik, ott is csak két előadást. Hogy ilyen nyugati métely. És kinek kell? Az operett, az igen, de ezt, munkásosztálynak! meg mifene. Hubay egyre komorabb, Pista nem számít, mert először hallja egyenesben énekelni a verseit, csak lebeg és úszik a mámorban. Ungvári önérzetesen biztat és vigyorog a híreken, a színház minde-nese, Kakuszi meg közben elintézi az ügyeket.

Végre, végre, Szinetár fölmehet Aczélhoz, aki kelletlenül fogadja. Áthallások lehetnek – mondja mint komoly kifogást. Hát hol nem lehetnek nálunk áthallások? Nincs olyan történelmi vagy társadalmi jelenség, aminek ne lennének hagyományai és intő vagy követendő példái Magyarországon. Caraffától vésztörvényszékekig, betyárnak álló bujdosó katonáktól elnyomó zsarnokokig és a népre kényszerített idegen nyelvtől a népre kényszerített törvényekig, urak és parasztok harca, földhöz kötött jobbágyság és kitelepített, nemkíváncsi elemekig, hősi halált halt költők és vérpadon vagy akasztófa alatt elhangzó utolsó kiáltásokig. Kommunisták vagy vélt kommunisták kínzása, és ávósok vagy vélt ávósok lincselése. Áthallások. Nagyszerű.

És most fogom magamat és megszarolom Aczél Györgyöt, meg én.

– Ide hallgass, én elmondom mindenkinek, de mindenkinek az építőmunkási pályád kezdetét. Hogy színinövendék korodban egy szentendrei kriptaeépítésnél hordtad a malttert.

– Mért volna az szégyen?

– Nézd, öregem, máig se fogadja a hosszújاراتú hajóskapitány özvegye a köszönésemet. Mert én szereztem nála lakást neked és Bálint Bandinak, és Bandi átfestette a ház urának a képeit, mert nem volt vászna, te meg eltűzelte a szekrények hátsó deszkáit, mert nem volt meleg ruhád, és a kapitány otthon maradt egyenruhájába bújtál, ha bementél Pestre.

– Nem értesz te a zsaroláshoz, Piri. Ezek olyan tetszetős ifjúkori trükkök, mindenki csak nevet majd.

– Igazán? Hát akkor majd elmesélem a hamis papírom történetét, jó?

Aczél lecsapja a kagylót, nem, nem meséltem el. Senkinek. Csak egyszer, harminc év múlva, mikor már elavult minden, az életünk is, és azóta színház is, film és televízió is játszott, fel-felújítva így vagy úgy, az átkozott, mételykeltő musicalt.

De mégse ettől, az én fenyegetésemtől adta be Aczél a derekát. Szinetár meg Pista győzte meg.

– Küldjed át azt a hülye hedonista férjedet, hozhatja azt a másik bolondot is. A csokoládészínű igazgatótokat már hívtam. Nagyszerű parasztkolbászt kaptam vidékről.

Ezúttal nem sikerült infarktust kapnom, mire Pista hajnali négyre vergődött haza, halványzöldre sápadtan, de diadalittasan.

– Kifárasztással győztünk – zuhant le az ágyára. – Hubay nem bírta volna ki, ő túlságosan imádja a színházat, engedett volna ebben-abbban. De Szinetár nem. Azt hiszem, végül is az adta meg az utolsó lökést, hogy Szinetár írásban kérte Aczéltól a letiltást, mert ő hétfőre kiírta a próbákat. És Aczél a kifogásait nem szerette volna írásba adni. Hogy mik voltak a kifogásai? Hát – a dalok slágerszerűek. És zsidó munkaszolgálatos is szerepel benne. És az, hogy „a Magyar Szent Korona nevében”-t se pozitíve, se negatíve nem lehet kimondani vagy leírni. És megint csak az áthallások meg a nyugati métely.

De mindez megtört a két elszánt bajvívó érvelésén, és hétfőn megkezdődtek a próbák, a felejthetetlen hangulatú próbák, amikről már beszéltem.

– Gyurikám, minden szentekre, Radnóti emlékére kérlek, gyere el! Örökre büszke lehetsz rá, hogy a te konzulságod alatt született meg az első magyar musical.

– Nem járok premierre, elvből.

– Gondolj Miklósrá, aki nem akart elbújni, pedig te is könyörögtél neki. Gondolj arra, hogy Pista életét te mentetted meg, mert ígértél az őrmesternek egy gőzmosodát. És ez benne is van a darabban. És hozd el akár az egész pártbizottságot, ha egyedül félsz a felelősségtől.

– Hallgass! Elég volt. – És leteszi a kagylót.

Aczél nem volt gyáva. Szálasi uralma alatt zöld nyilas bőrkabátban, horogkeresztes karszalaggal felszerelve, hasán géppisztollyal mentette a barátait, akik katonaszökevények voltak vagy zsidók és egyéb nemkívánatos elemek, s mikor átadta nekem a lakását, felment a Bükkbe partizánnak. És kívülről tudta a magyar irodalmat. De három és fél évi börtönnyomot hagyott rajta, nem akart visszakerülni. És 1960-ban még sok minden volt fluid állapotban. O'Neill felesége például nem engedélyezte a férje darabjai bemutatását nálunk, itt, ahol leverték a forradalmat. Még bevitték a szakállas fiúkat a rendőrségre, s az állam rosszul tűrte március 15-ét. A befogott ünnepelők is. Kétségkívül voltak áthallások.

És most itt a premier. Bizony, szegényes kis színház ez, és az utolsó napon, persze, mindenki összevész mindenkivel. Hubay még nem döntötte el, hogy egy vagy két szál rózsát vigyen a költő házába a virágáruslány, Irke, az ő felesége. Kakuszi, az angyal, mindenesetre hármat készít elő. (Ha az egyiket netán megenné izgalmaiban – közli velem kedvesen –, ilyenkor minden előfordulhat.) Pista már ötkor elrohant hazulról, eszébe jutott valami, ami nagyon fontos, szólnia kell Ungvárinak – nem mondja meg, hogy mit. Csak remélni mertem, hogy lesz rá idő, hogy helyrerángassam a nyakkendőjét. Panni meg én Vas nénit fuvarozzuk, aki nem is akart eljönni, ő a Vigszínházba, az Operettszínházba s a Nemzetibe jár, mi az, hogy Petőfi Színház? Valami snassz, kommunista hely. S amikor meglátja Ervin (unokaöcs) szép, tűzpiros szakállát megjelenni az elegáns földszinti páholyunkban, felpattan, tüstént távozni akar, ha Ervin nem vágatja le, most, itt, azonnal, a színházi borbélynál, ő tudja, hogy van itt borbély, fodrász, maszkmester, minden – mi vagy te, sziszeგი, egy sans-culotte – mit szólna boldogult apád, ha látna? Pista iszonyú röhögésben tör ki, s hátrahúzza Ervint magához, a páholy mélyére.

Milyen más egy fulladásig tele nézőtér, mint az üres, amit megszoktam a próbák alatt. Lélegzik, szuszog, köhög, mint egy élőlény, és áramlások futnak végig rajta. A fiúk bedugják hozzánk a fejüket – izgulnak és bátorítóan bemosolyognak –, próbálják üdvözölni a rendíthetetlen Vas nénit, aki gyászfátyolos kalapját se teszi le, viszont igazi látcsöve van, régi, gyöngyházás, amin keresztül a begyűlt népet vizsgálja, látható elégedetlenséggel, hisz egyetlen estélyi ruha sem akad itt – micsoda népség! Innen, ahol ülünk, fellátok az első emeleti díszpáholyba. Dugig van az is, és igenis ott ül Aczél meg még négy-öt ember, akit nem ismerek, két nő is van közöttük, szóval segítséget hozott mégis (?).

A villany elalszik, a függöny nem megy fel, de két férfi a függöny elé lép, a szelíd költő és a szigorú költő, s a zenekar rákezd az ifjúság dalát, és most halálos a csend, lehet, hogy mindenki azt érzi, amit én?

Úgy látszik. Lélegzet-visszafojtó figyelem és felszakadó nevetés, mintha jeges szél fújna nyári forrósággal váltakozva, oda kell figyelni, viharosan tapsolni, ijedten hallgatni, s a Planta-dalba menthetetlenül beledúdol a fél közönség. Az eltűnt és visszajött, még csak intonáló költőnél csukló hangok és zokogások törnek fel, és Sennyei búcsúdálánál nincs az a bűnös várost gyalázó vidéki úr vagy nem úr, akinek belé nem szakad a szíve. Egyébként a Sennyei és Agárdi páros nemcsak hogy az egyedüli helyes hangsúllyal mondja ki a „Magyar Szent Koroná”-t, de kábító hatást tesz az is, hogy az estélyi ruhás, rókaprémes, valódi, hajdani úrinő leül a földre, és két költő között iszik egy pohár bort – ó, bohémélet! És micsoda találata Ránkinak, hogy a „humanizmus-vitát” a skót duda dallamára, mértékére szabja, robban. Horváth Tivadar második arcának fekete humorú romantikája is célba talál – lehet-e értékesebb búcsúajándék egy csalódott szerelmes kezéből, mint tíz deka vaj, Budapest ostroma idején? Budapest ostroma. Hó és fagyba zárt égő város, de itt is megjelennek azért a háromkirályok, átadni a költő utolsó üzenetét, amit ugyan sajnos elfelejtettek. Nem is fontos a szöveg, ők maguk az üzenet, a külsejük is az, persze. É felsír a csuvas dallam, és hazaér a költő, még egymásra nézhet Bodrogi és Margitai, mielőtt Melitta pártfogoltja agyonlöveti őket – legalább lesz lakása ostrom után a Levágó

Főítésznek. Taps, taps, lábdobogás és halkan morajló egyetlen tömbbé olvadó nézőtér. Felnézek a főpáholyba, egy nő csorgó könnyeit a ruhaujjába próbálja törölni – nem tudom, kicsoda, nem ismerem a többieket sem, de ennek a nőnek megkérdem a nevét később: Benke Valéria. Aczél feje a mellére bújik. Ilyen a siker? Úgy látszik, ilyen. Ordítva hívják a szerzőket. Hárman hajlonganak, teljesen esetlenül, ők is eltitkolt könnyektől fénylő szemmel, és hívják maguk mellé a szereplőket. És Petrovics újra beintí *Az ifjúság dalá*-t.

Lehet, hogy egy vadonatúj igazi amerikai musical is így hatott volna? Az én hazám, ez a csöpp, beékelt és körülfogott Magyarország mindig is nagy volt az idegenmajmolásban. Kezdve az ősidőktől a reformkoron keresztül a mai „oké”-ig. Az én mester-ségemben pedig különösen feltűnő a gyors és mohó utánzás. Ügyesek vagyunk és tehetségesek. Mindent igyekszünk átvenni, hagyomány a Nyugatot egyszerűen kirabolni, pedig át kellene előbb eresztetni a saját vérünkön, a saját hangunkon.

A darab három szerzője még akkor nem látott musicalt, de ez itt volt, csak a mienk volt, hát nehézveretű és tulajdonképpen fájdalmas. Itt volt az a nemzedék, amelyikhez még nagyon közel volt a háború, a Don-kanyar hóba dermedt hullái a páncéllá fagyott rongyaikban, emlékeztek a bujdosásra, a megalázott Budapestre, az ostrom borzalmaira és a katonaszökevényekre. De itt volt az ifjúság is. Ők eddig csak a fényes szellőkről hallottak, s arról, hogy övék a jövő, a nagyszerű, csodálatos jövő, amit mi harcoltunk ki nekik, köszönjék meg szépen, túlzabáltattuk őket a jövővel, ők meg közben gyászolják lebukott, kivégzett vagy elmenekült barátait, és sóvárognak a szabadság, az utazás s a nyitott világ felé. Itt a színpadon a marhaskodással elviselt életet jobban megértették, mint az „ősök” rémtörténeteit. – Hogyan lehetett egy befőttes polc mögött hónapokig élni? – (Nem kajolom, csípem, tűröm az őseim örökös locsogását, nem vagyok rá vevő, hogy bezzeg a málé kenyér, és nem volt gyufa, tehát...) Most látták, hogy nincs az az „elnyomó rendszer”, amiben élve az ifjúság ne találná meg a saját, bár felfalható és elkeseríthető életét, de a saját törvényeit is, amik szerint élni akar, ha belehal is.

Persze én nem értek a színpadhoz. Pista szerint, ha valaki mozog vagy beszél egy háromoldalú térségben, én tátott szájjal, elbűvölten élvezem. És nem drámatörténetet írok, csak emlékezést. Az első magyar musical bemutatójának soha el nem felejthető estéjéről.

No de nem szabad megfeledkezni a legszigorúbb kritikusról sem. Vas néni, Pista édesanyja vetette oda az előadás után a páholyból kikászálódva a túl boldog költőnek:

– Csak te ne légy olyan büszke erre! Nem ti írtátok ezt a darabot, hanem az az utálatos háború!

A Weinberger-ház

Egész úton baj volt a szigonnyal. Már a ferihegyi fegyvervizsgáló is halálra rémulten jelezte a nagy fémtárgyat, de itt még aránylag simán ment a dolog, az ügyeletes ellenőrző belenyugodott, igen, hogyne, mélytengeri halászatra kell, Karinthy író úr ugye vízi ember, szép, modern szigony, csak tessék vele sok cápát fogni – röhögtek. A jugoszláv–olasz határon már hosszú időre eltűnt Cini Marikával, az IBUSZ-csoportunk vezetőjével, izzadtan, lihegve érkeztek meg az utolsó pillanatban – sokat kukoricáztak az ártatlan szerszám miatt az ostoba hatóságok. A római repülőtéren még többet, de nemhiába tud Cini minden nyelven, nemcsak folyékonyan, hanem mókásan, szellemesen és argóban is, szerencsésen átment a szigony. Akkor a nagy sárga bőröndjébe dugta, de a máltai repülőtéren nem volt érdekes – sok hülye külföldi érkezik ilyesmivel –, mindössze a gyönyörű bőröndöt lyukasztotta át, de azt is csak egy helyen, azt meg be lehet majd ragasztani, fő, hogy szigonyostul itt vagyunk Máltán.

– Na jó – mondta Zelk búcsúzáskor –, elég hülyeség, hogy pont Máltára mentek és pont IBUSZ-szal, isten tudja, milyen hülyékkel lesztek összezárva, Passuthék meg Ciniék meg ti – de mondok valamit. Keressétek meg Máltán Weinbergert, régi MTE-s, úgy tudom, marha gazdag pasas, ha valami baj van, majd segít, csak hivatkozzatok rám.

– Majd éppen Weinbergert fogom keresni Máltán – Pista nem nagyon lelkesedett, de Cini hatalmasat röhögött:

– Én nem hagyok ki egy Weinbergert!

– Inkongruens két dolog ez –, csóválta a fejét Pista.

Borzasztóan szeretek szigeten lenni. Angliában is folyton ezt éreztem, hát még itt. Olyan vékonyka földréteg borítja a sziklát, hogy fa szinte nincsen is Máltán, egy-kettő akad a sziget belsejében, egy valódi, nagy fügefa például olyan kitűnőség, hogy külön autóbusz-megállója van egy sárga csíkos hegy alatt, aminek a tetejére rózsaszínű kolostor telepedett. Nagy bajban is volnának a máltai kutyák, ha hamisítatlan mediterrán könnyedséggel nem tennék túl magukat a fák hiányán, a fehér márvánnyal kirakott, gyönyörűen kanyargó parti sétányt használják fa helyett. Világ csudája, hogy a sétálók nem esnek minduntalan hasra, ki néz itt a lába alá, mikor alattunk ott a tenger, türkizkéken habzik a parti homokba vájt arany-sárga teknőkben, annak idején szélvédő korlát is állott itt – mert örökké legyen a szél, hozza a leánderek illatát, vadon, nagy csomókban lepik el a partot, csak úgy zuhog a fehér-rózsaszín virágtömeg, levele alig van a sovány bokornak. A sliemai fehér márványsétány – a partrészt, ahol lakunk, Sliemának hívják –, nyugodt, ragyogó elegáns és csendes, pici egyszemélyes kosárkocsikba fogva remek lovak futnak át rajta – itt a lovakat kizárólag sportcélokra használják. A következő utca már a Dél maga. Színes árnyékvető ponyva alatt ül és iszik mindenki, meleg van. Drágaköveket és úszófelszerelést árulnak, minden üzlet keskeny és sötét, és zsúfolva van csudákkal. Gyümölcs- és virág- és halszag, meg ravaszul keveredő fűszerszag és márvány, márvány mindenütt, gyakran aszfalt helyett is, az utca képe fehér, a házak arabosan kiugró zárt erkélyei türkizkékek, mintha a tenger folytatása volna a város.

„Kínában kínaiak laknak, sőt maga a császár is kínai” – nemhiába tudott mindent Andersen, mert Máltán máltaiak laknak, sőt maga az elnök is máltai, ha volt valaha tejjel kevert kávészínű társaság, ezek olyanok, némelyikben több a tej – vannak egészen világos színűek is, de a szeme mindnek szilvafekete, s beszédjük meg csupa arabos köhögés és tüsszenítés. De mindenki tud angolul – épp elszakadóban vannak a Commonwealthtől. A Sliemából Valettába vivő autóbusz kis, mozgó szentély, a sofőr fülkéje, de még a műszerfal is szentképekkel, koszorúkkal, mécsesekkel van tele, köztük fő helyen a sofőr saját külön védőszentje is ott lóg, de ez, úgy látszik, nem elég, mert a nyakában, az izzadó, barna mellén is

szentkép és hatalmas kereszt himbálódzik. A bibliai tájképekre emlékeztető dombok tetején a vár annyira vár, mintha papírból vágott volna ki és ragasztott volna össze egy múlt századbeli kisfiú egy, már akkor is nagyon régi és romantikus várat. A lőréseket kiugró tető védi, fekete, igazán félelmetes torok mered csattogó foggal a tengerre, a kis sétahajó a sziget körül tízezermetnyi magas vascölöpöket kerülget – nehéz lehetett ide bejutni az ellenségnek. De már a kikötő hangosan vidám, aranyos, Levanténak és Angliának a lehető legkellemesebb keveréke, a csónakok színesek, mint a vízimadarak, s minden elképzelhető nemzetiségű, formájú és rendeltetésű hajó nyüzsg, piros pomponos francia matrózok veszik a gránátalmát, amerikai néger katona sétál füttyölve a parton, ahol épp most vonult el egy csapat fehér egyenruhás, sötét hajú, pöttöm iskolás gyerek, katonás rendben, oda sem nézve a nyihározó idegenek félmeztelenül napozó tömegére – megszokták. És persze tele van a part „vendéglátóipari egységekkel” – mert minek nevezzem az olyan teraszokat, ahol gintől szörbetig és sült báránnytól kávéig minden kapható, és közben bámulni lehet a befutó hajókat – nagyon cakkos ez a sziget, a tenger a legváratlanabb helyeken bukkan fel, mindig egyforma fényesen és sűrűn ellepve hajókkal, a part meg emberekkel. Pannival és Pistával ülünk egy teraszon, teázunk, miután előzőleg megkérdezték, hogy angolul, indiaiul vagy kínaiul óhajtuk-e a teát – nagyszerű hely. De akármilyen sokan vagyunk is a parton, folyton találkozunk egymással. Passuthékat nem győzöm csodálni, hogy karcsún, elegánsan, tökéletes féltrópusi felszereléssel feltűnnek a tömegben, de állandóan látjuk a mindennel elégedetlen idős hölgyet is, az albinó mérnököt a szép feleségével, a két együtt utazó barátot – egyik kövérebb, mint a másik, egyfolytában kacarásznak. A két fiatal filmes: Attila és Jóska viszont egyszerűen beleleragadt a tengerbe a hotelünk melletti sziklamélyedésben, Marika, a világ legédesebb és leghasználhatóbb idegenvezetője is legszívesebben csak fürdik, ha éppen nem teljesíti iszonyúan sokrétű feladatait a bélyegvásárlástól a tolmácsolásig és a kirándulásszervezésig.

De aki mindig mindenütt ott látható, mintha több példányban volna jelen, az Cini. Tulajdonképpen Ági és Cini, de Ági csikos trikója és kedves, vékony alakja csak hátere

Cininek, ahogy nyugodtan hallgatja, amit beszél, reggelinél eléje teszi a külön zöldpaprikát és kolbászt, eteti, itatja és csillapítja, papírszalvétát hajtogatva játszik vagy morzsahegyeket söpörget a kisujjával a közös étkezéseknél, alig szól – de a nyugalma mégis teljesen nélkülözhetetlen, ha Cini egy percig nem látja, már kiabálva hívja, nyűgösen, mint egy kisgyerek, vagy idegesen, mint egy író.

De furcsa módon csak Ági nyugalmit tűri és igényli. Az például rettenetesen idegesíti, hogy mi csak ülünk itt és teázunk, egy haragvó tengerész dühös imbolygásával tör felénk:

– Ti már megint mit csináltok itt? Tegnap is ebben a csehóban voltatok, nem?

Ugyanúgy idegesítette délelőtt, mikor meglátott felmenni a székesegyházba, ahol előző nap csoportostul hallgattuk az idegenvezetőt.

– Megint idejössz? Gyertek kávézni, remek kis presszó van a sarkon, ma fedeztem fel!

– Rajzolni akarok – mutatom a vázlatkönyvemet.

A Saint John-székesegyház padozata, ha felületesen rápillantok, tarka szőnyeg, csak éppen hogy nem süppedős, hanem tükörsimán csúszós. Mert közelebből nézve kiderül, hogy az összes, valaha volt püspökök és nagymesterek sírtábláin lépkedek. Színes minden, talitarka márvány, de csakugyan tarka, zöld, kobaltkék, római vörös, kadmiumsárga. Püspöksüveges, sisakos, csuklyás, koronás csontvázak, a kezükben könyv, kis hajó, néha egész flotta is, címerpajzs és lúd-toll, kereszt is persze, a kereszt hol klasszikus, hol az a bizonyos máltai, aminek csak az a hibája, hogy nagyon hasonlít a német vaskereszthez: fekete, s a szélén ezüst a szegély. Gyönyörűek – egyszerre komikus és nagyon ünnepélyes mindegyik –, a táblák megoldása persze nem relief – akkor igazán nem lehetne rajtuk sétálni –, hanem intarziás, képtelen, iszonyú munka árán összezsírozva, a nagy foltoktól egészen a kétcentis vagy még apróbb darabkáig. Ehhez képest a mozaiktechnika egyszerű kirakós játék. Tegnap az idegenvezetés alatt igazán meg sem nézhettem tisztességesen, hetekig tudnék itt rajzolni, hát még ha festeni is lehetne ilyen rövid idő alatt. Panni és Pista már réges-régen megszokták, hogy folyton megállok rajzolni, de sokszor tapasztaltam, hogy az írókat

mennyire meglepi, ha valaki a kezében tartott, írásra is használható szerszámmal „le tud rajzolni” valamit. Cini pedig valósággal meghat, ahogy a vállam fölött egy ötéves gyerek kíváncsiságával nézi:

– Mutasd, hogy csinálod?

(Húsz évvel ezelőtt a kislány, Marci pontosan ezekkel a szavakkal kért, hogy ott helyben öleltem meg az egyik medvét, ami a *Vackor*-ban megjelent, le is rajzoltam neki, nem lehetett ellenállni, mert a meleg, piszkos kis kezét kérően az arcomra tette közben.)

De ezt se bírja soká, már nincs is mögöttem, kint a téren mászkál, ahol műanyagból készült ronda gyümölcsöket árulnak, isteni ezüst ékszerek tőszomszédságában, vásárol egy színes drótszatyrot, lengeti, és hívja Ágit, hogy menjenek a postára, csónakázzanak, vegyenek banánt, szaladjanak fel a várba, nézzenek be egy bicikliúzetbe, még van egy félóra ebédig – csináljunk valamit.

Este a bárban, Pista nagy öröme, Cini felfedez egy „Vörös Mária” nevű koktélt, csakugyan olyan is, vörös a paradicsomtól, a paprikától és a vörösbortól, és még valami csípős fene is van benne, fenn iszunk a tetőterazon, Ciniék szobája onnan nyílik. Persze hogy kibulizta a legszebb szobát – úgy látszik, máltaiul is tud viccelni, a keletien közönyös, térsztaarcú hoteles az első perctől fogva szereti, csak őt, az egész bandából. Nagyon élvezem, hogy milyen mohón beszélgetnek Pistával, kizárólag pesti irodalmi történeteket, pletykákat, ősrégi élményeket – ha nem villogna alattunk az oda-vissza kiharapott partszegély ezer lámpája, s nem csúszna a rengeteg hajó hangtalanul a fekete-kék tengeren, azt hinném, hogy a Hungáriában ülünk Pesten. Hát persze, írok ezek, gondolom, csak beléjük csurog Málta, szóban nem veszik tudomásul, majd kiborítják magukból otthon, esetleg évek múlva. Aztán rövidesen kapunk egy Málta–Magyarország koktélt is, igen töményet, Cini keveri, természetesen.

Pista egy este késik, benézek a bárba, de Cini egyedül kávézik.

– Nem láttad Pistát, Cinikém?

– Dehogynem, de ne várd egyelőre. Ott táncol lent a kikapóba két néger nővel, csak úgy dobálja őket, körülöttük

vértől iszamos a padló, nagy verekedés van, épp jött a rendőrség, én persze otthagytam, nem kell egy idős magyar költő kis ügyeibe avatkozni. De most fontosabb dologról van szó: megtaláltam Weinbergert.

– Hol? – emelkedik fel Pista egy óriási, láthatatlanná tévő karosszékből.

– Hát abban a kis utcában, ami levezet a kikötőhöz. Ekkora betűkkel van kiírva a neve egy kis bolt fölé, csudálom, hogy ti nem vettétek észre, meghívott vacsorára, titeket is, holnap értünk jön. Visszük Marikát is, jó?

Weinberger olyan hosszú autóval érkezik, mint a szállodánk terasza. Csak az autó szélesebb. Kényelmesen beleférünk mind az öten – Panni nem jön, azt mondja, neki jó Málta Weinberger nélkül is –, pedig a kormánynál csak maga Weinberger úr ül, mellette még üres is egy hely. Weinberger úr keresztnéve nem érthető, örök titok is marad.

Nagyon forró, csöndes éjszaka van, a város alszik, a sziget belseje felé tartunk, egyre nagyobbak a kertek, sűrűsödik a fűszer- és virágillat, háttérbe vonul a halszag. Weinberger hallgat, néha morran egyet, pedig Cini mindent elkövet, próbál vele pestiül, tájmagyarul, régi mozgalmi nyelven, még a valaha volt *Ojság* című vicclap nyelvén is beszélni, de nem reagál. Nem barátságstalan, de nem is szívélyes, nem érdeklődő, mint más hazánkfia, ha otthoniakkal találkozik, még csak azt sem gondolhatja, hogy csóró magyarok, mert rögtön az út elején megérdeklődte, hogy mennyibe kerül egy ilyen IBUSZ-út, és bólintott. Nyugodt férfiú.

Amikor a palotája elé érünk, csak megkapaszkodok Pistába. Négyszintes, hófehér márványcsoda, amit körülönt a föníciai hibiszkusz, sötétzöld levélfalon sűrűn, mintha vérvörös kalapokat akasztottak volna egymás mellé, lángolnak a virágok, aranyszínű porzók inognak a belsejünkben, szinte pofon vág a sűrű mézszag, és egy pillanatra meglátom az én szentendrei hibiszkuszbokromat az apró, lila foltos fehér virágaival, amit úgy becézek és mutogatok az alatt az egy hét alatt, amíg el nem virágzik. A földszinti óriási terem három oldala eltolható üveggel, a trópusi éjszakára nyílik, a padló ugyanolyan tarka márványintarzia, mint a székesegyházban, csak ez keleti szőnyegminta, de valódi szőnyeg is van rajta, rengeteg, fehér oszlopok, vörösréz dézsákban leánder,

széles fehér lépcsők, fel az emeletre, stukkós mennyezet, remek világítás. A terem végéből két nő rohan felénk, mélységesen kivágott, de földig érő fehér selyem estélyi ruhában, s az arany úgy csörög és villog minden szabadon hagyott bőrfelületükön, mintha menekülés közben szedték volna magukra minden kincsüket – csak azt vihetik ki az ostromlott városból, amit elbírnak.

– A feleségem és a barátnője – int felénk W. úr, s a szivarosasztalhoz ül, vastag szivart dug a szájába, és békésen mutat az italokra – egész ütegre való van belőlük egy hatalmas üvegszekrény polcain –, tessék, majd a hölgyek kínálnak.

Hirtelen felrobban a világ, a hölgyek vihogva, ugrálva, csörögve esnek nekünk, üvegasztalok gurulnak be, rák-, máj-, kagyló-, osztriga-, szalámi-, banán-, répa-, szőlő-, uborkatömeg, kis pikszisekben ördög tudja, mivel töltött, de curryvel megszórt hústekercsek, köztük rengeteg virág, jég és sütemény és ital, ital, ital.

– Hát azért nehéz lehet így kibírni Máltán – Cini ezt viccnek szánja, de a háziasszony – az idősebb és arannyal terheltebb – nyomban átlátja, hogy megértő lélekkel van dolga, s folyékony, intellektuális panaszáradatban tör ki pestiül, tökéletes magyarsággal, csak itt-ott tarkítja angol szavakkal.

Nem, nem lehet kibírni, ő nem is bírná, hiszen ő művész, tulajdonképpen Londonban él; a férje? – hát az üzletember, annak persze jó itt is, de hát ő, a művész barátai nélkül, a művészetről való beszélgetések nélkül, szellemi légkör nélkül, hát itt senki sincs, aki az ő intelligencia-nívóját elérné, csak egy-egy fortnightra jön ide, az Ibolyát is (ez a barátnő, alázatosan mosolyog, hallgat) azért hívta meg, hogy egyáltalán szólni tudjon valakihez, ki ért itt képzőművészethez!

A táj érdektelen, társaság nincs!, művészeti élet nincs!, honnan szerezhet itt egy művész inspirationt?

– Bizony-bizony, nehéz lehet így, ha senki sem érti meg a lelke repülését – simítja végig a fehér selyemruha övön aluli részét Cini, egyelőre csak hátulról, de nekünk már ez is elég.

– Gyere ki egy percre – nyögi Marika, s egy fehér oszlopnak dőlve röhögünk egymás nyakába, Ági még tartja magát, Pista jónak látja bekapcsolódni a társalgásba, s biztosítja a hölgyet, hogy egész Pesten Cini a legfinomabb költő s a legérzékenyebb lélek – vele aztán igazán beszélhet művészetéről.

– Hát nézzék meg a munkáimat – tündöklük fel Maria Carina, mert bevallotta már, hogy ez a művészneve.

Bennem megfagy a vér. Eddig a gyönyörű arányú termet és a berendezést néztem, s nem vettem észre a szemmagasságnál jóval feljebb elhelyezett képek tömegét. Nem egészen dilettáns, de rosszabb, mintha az volna. Neveletlenség. A legtöbb kép csendélet, szépen elrendezett máltai gyümölcshalmok asztalon, ezüsttálcán, csipketerítőn, széken is persze, fonott máltai széken, Van Gogh forog a sírjában. Portrék is, mintha bugylibicskával festette volna őket, ablak és virágszál, ajkához emelt kezű hölgy csipkével a fején – merénylet. Az egyik kiugró falfelületet szobrok mocskolják be. Félabsztrakt, tekerdő formák, piszkossárga valamiből, itt-ott egy-egy fenék bukkan fel, kígyófej, nyitott ajak, kéz.

– Jó! – mondja Cini, nyers őszinteséget éreztetve –, erős, jó! Ezzel a szép kezével csinálta, hihetetlen!

Összecsípett szemmel, félrehajtott fejjel nézi a műveket, honnan az ördögből tudja ezt is? Mindegy, elemében van, szerencsére, mert mi szólni sem tudunk, csak Pista fordul el és ül le az ábrándosan szivarozó W. úr mellé, mikor Maria Carina ügetve terel bennünket tovább, mert még a két további emeleten lévő műveit is be akarja mutatni, mi elszántan megyünk, az emeleteken hálósobák, könyvtár, társalgó, télikert és tolakodó képek, képek mindenütt a falakon. Az italok valahogy liften feljöttek velünk, döntöm magamba a limettát – isteni zöld citrom, éles, üdítő íze van – meg a whiskyt is persze, rám fér. A többiek is szorgalmasan isznak, s Cini mint egy hős áll a gáton, beszél, dicsér, méltat, s a keze egyre kitűnőbb helyeken jelenik meg a nő felületén, látom, hogy Ági már alig bírja visszatartani a röhögést, Marika harapja a száját, nekem pedig hirtelen megszűnik a humorérzésem, mert felértünk magába a műterembe.

Hát van Isten?

Sötétkép, kerek ég a terasz felett, körben a sziget, tenger, hajók, lámpák, mediterrán csillagok. És a terasz kellős közepén egy „művészeti cikkek boltja”: a MŰTEREM. Hol láttam ilyent? Pesten nem, az biztos. Igen, a Winson és Newtonnál Londonban, csak az kisebb volt. Jó nagy, fehér falfelületek. Rengeteg érintetlen vászon, tekercsben is, felfeszítve is. Pasztellfiókok szín szerint összerakva. Tübusos és szilkés olajfes-

ték. Papírtároló állványok a fal mellett, színes ingres, szürke fabriano, vastag akvarellpapír, olaj kannában, üvegben. Érintetlen, tiszta, fényezett fa munkaasztal. Három szoborállvány, ládákban agyag, már készen, iszapolva. Mintázófák fából, üvegből. Százas akvarellkészlet. Paletták a falon, habtisztán, használatlanul. Ecsetcsokrok.

– Szabad? – kérdezem, és kicsípek egy diónyi agyagcsomót az egyik ládából, azt nyomkodom az ujjaim között, muszáj csinálnom valamit.

Marika átfogja a vállamat, Ági közelebb húzódik hozzám, nincs kizárva, hogy látszik valami az arcomon, mindenesetre úgy érzem, hogy egy csöpp vér se marad benne. Cini is láthat valamit, mert kajánul rám mutat:

– Ő is festő!

– Tényleg? – néz rám Maria Carina. – Talán már kiállítása is volt?

Igazán aljasság Cinitől, hogy elárult, most aztán beszélhetek művészetről ezzel az aranyflamingóval. De a dühtől magamhoz térek, s elhárítom nevetve, legyintve: – Ugyan, nem komoly, a barátunk csak mókázik, mint rendesen – ebben Maria Carina meg is nyugszik, hisz nincs a teremtsében festő, csak ő, számkivetetten, neki ez a két hét annyi, mint Ovidiusnak a „Tél Tömiban”, civilizálatlan, érdektelen tájon, ahol nincs mit csinálni egy művésznek.

Lent, mélyen a sziget sziklatönkjébe vájva Krisztus előtt három-négyezer évvel óriási barlangrendszerben ültek és guggoltak Európa legrégebb szobrai, a csupa mell, csupa fenék máltai Vénuszok, kezük, lábuk csak jelezve, gyakran fejük sincs. De van, amelyik csodálatosan, finoman mintázott ruhában egy teknőszerű, lábas kereveten alszik, papnő, kis terrakotta-és agyagmásolataik kaphatók a múzeumban. Az aktokat akár a tenger is mintázhatta volna kinagyolva, a legkisebb is monumentális, mintha a két mell és az egybefogott törzs és has a három sziget lenne: Málta, Comeno és Gozo. Gozón, a szomszéd szigeten tanyázott Kalüpszó – és hányan még! –, de most, hogy tegnapelőtt megmutatták a barlangját, világos, hogy nem is élhetett másutt, csak itt, Gozón, a szagos füvek és az alacsony, tekeredett leander- és olajfabozót sziklás szigetén. A sárgán kiugró homokos föld-

nyelven szenvedett hajótörést Pál apostol, és itt fogadták szívesen a máltaiak. Tarsziában akkora fehér kötömbök és kőhasábok állnak a földistennő temploma tetőtlen, óriási területén, hogy egy lépcsőhöz két ember kell, egyedül lehetetlen rá fellépni. A sziget talaját nagyon szereti a fügekaktusz is, sövénynek, kerítésnek használják, de külön, szabálytalan csomókban is erdővé bújik össze, hegyével egymásba tűzdelt Paul Veronese-zöld ellipszisek tetejét gömbölyű, aranyrózsaszínű gyümölcscsomók díszítik, túskebörtönben, jaj annak, aki hozzányúl, csak szakember tudja megenni, hámozva, Mdina középkori házaiban hiába laknak most is, a város alszik, a falak nem védenek, csak zárnak, s a templomban a legszegényebb, mezítlábas asszony fején is gyönyörű, fekete vagy ezüstszürke csipkekendő, a leányokén fehér, a fejük búbján megtűrve, oldalt hosszan libeg a vállukig, csak a fekete szemük szűr ki alóla. És Gozón minden ház előtt vastag, fehér gyapjúpulóvereket kötnek hosszú fatúkkal rettentő sebesen fekete ruhás, szénbarna asszonyok, macskák napoznak százéves öregurak térdén a lila virágos fák alatt, és ebben a végtelenül görbe és tarka világban fogta magát egy város, és vonalzóval húzta meg az utcáit, egymásra merőlegesen és egymással párhuzamosan, hogy a tenger ott hánykolódjon minden utca végében, s a főutcán vasárnap délből tizenkettőkor szénfekete lovakon fehér ruhás, fehér sisakos lovasok vágtatnak a Johannita rend emlékére – ez La Valetta, a főváros. Legpompásabb pontján, a Spanyol Parkban még pálmafák is hajlonganak és vörös-fehér cicák sétálnak, a mellvéd húszemeletnyi magasan ugrik az öböl fölé, ahol Napóleon kikötött. És a Hüpogénium, a rézkori barlangszentély bejáratánál valódi, gyerekkori fűszerüzletizű szentjánoskegyerlet szedtem egy hulló levelű fáról.

Csakugyan, mit találna itt egy művész?

Kellemesen kezdem érezni a whiskyt. Megint lent vagyunk a nyitott földszinti csarnokban, ahol Pista még mindig szivarozik W. úrral, aki, mint kiderült, nemigen emlékszik Zoltánra.

– Zelk, Zelk... igen, még Gödön, valami szegény gyerek volt, verset írt? Még mindig ír?

Cini mindkét fehér asszonyt megmarkolja; ne táncoljunk?

– pördít rajtuk egyet, azok meg sikkantva nevetnek, már ben-
nük is nő a nyomás, végigcsúszkálnak a termen, de nem
megy, pedig szép látvány, Agi, Marika és én egy kerevetről
élvezzük, aztán elszabadul a pokol, persze hogy az az átok
Cini kezd:

– No egy szép magyar nótát, hagyják a fenébe ezt a züllött
macskazenét (mulatságos beat repeszi a rádiót), majd nyom-
ban elzengi magát:

– *Ott, ahol az ember felmászik a fára, a turulmadárra, ott van
Budapest.*

– Ó, pfuj (így), sláger! – ezt Carina mondja persze. – Igazi
magyar nótát! Majd én!

– Megtenné? Tudod, milyen édes vagy? – Cini nagyot ölel a
nőn – halljuk, halljuk! –, majd középre taszigál egy asztalt,
egy óriási, kék virágos padlózát csap a tetejére, és odakor-
mányozza Carinát: – Így, mint egy igazi énekesnő, így ni –
aztán leveti magát mellénk a kerevetre, odarántja Ibolya
barátnőt is, és hevesen tapsolni kezd.

Carina bekapta a horgot, igazít a haján, keblére teszi a
csörgő karpereces kezét, és feltátja a száját...

– *Fehér galamb száll a falu felett...*

– Igen, igen, a turbékoló galamb, ó, az én drága falum...

– *Viszi az én bánatos szíűívemet...*

– Hogy tele van az én árva szívem... bánattal, igen, csor-
dultig bánattal...

Hogy lehetne befogni Cini száját? Már maga a dal s az
előadásmód is bőven elég volna ahhoz, hogy meghaljunk a
nevetéstől – szemben ülünk a zengő Carinával, de ahogy
Cini nem szűnik minden szóhoz kommentárt fűzni, az
végsőkéig fokozza az amúgy is remegő jonhaink feszültségét,
Marika szája már vérzik, úgy harapja össze kínjában, de ez
csak olaj a tűzre, Cini nemhogy abbahagyná, inkább még
kifejezettebb párbeszéddé fejleszti a dalt és a magyarázó
szöveget.

– *A kis harang, ha kong a néma csendben...*

– A kis harang, ó, a harangláb apám kertjében; az az
omladozó harangláb...

– *Akárhova sodort az életár...*

– Az életár, az élet ára, az élet álom, ti is érzitek, lányok,
ugye, álom, álom, édes álom, magamat ajánlom...

– *Szülőfalum emléke él szívemben...*

– Az a hófehérre meszelt kis Lánchíd, szülőfalusi Lánchíd, ott született az alagútban, oda tolják be, ha esik eső karikára, Kossuth Lajos kalapjára...

– *Kukorica közt születtem, ott letek meg engem...*

– Ó, istenem, ez, ez hat az én magyar szívemre, hiszen én is, drága Carina, hát én is kukorica közt születtem...

Hogy lehet, hogy W. úr nem vágja szájon az egész társaságot? Hisz már vonaglunk és fulladozunk, lehetetlen, hogy ne vegye észre, nyilvánvaló, hogy fütyül a feleségére, vagy csak örül, hogy kedvére szórakozik a művésznő? Hogy honfitársai örülnek a hazai hangoknak, vagy csakugyan mindegy neki az egész? Fő, hogy jól megy a finom kis kötöttáru-üzlet, s palotát és műtermet építhet a hazaröppenő művésznőnek? W. úr úgy viselkedik, mint egy igazi férfi. Aljas disznók vagyunk, hogy így kicsúfoljuk a feleségét, mikor örül nekünk, és szívesen lát, de ezt a pillanatnyi tisztességérzésemet egyszerűen elsöprik az események, mert Cini most a középre pattan, derékon kapja Ibolyát és Carinát:

– Most egy csárdást, mamuskák! – már járják tüzesen, a „Megdőglött a kandisznó” dallamára, Cini éneklí teli torokból.

A többi már csak kavargás. A sötétkék ég fakulni kezd, a mosdóhelyiség ablakából nézem, valami ezüstsínű fémmel keretezett aranyásárga csempe a fala, s az ülőke, a fedél, a padló sárga alapon kék virágos párnát visel – nekem erről mindig a kutyák téli öltönye jut az eszembe. – Itt még a vécé is bársonyból van – neveti mellettem Marika, mert ő is ide bújt el kedvére kiröhögni magát; még egy magyar dal odakint, még egy ital a teraszon, s valahogy lekevergünk az autóhoz, ahol már bent ül W. úr, ugyanolyan nyugalommal, mint idefelé jövet, de vendéglátó hölgyeink még nem törődtek bele, hogy a mulatság véget ért, ott ugrálnak körülötünk, és Cini most már teljesen elrúgja maga alól a talajt, nem tűrheti, hogy végre magunkhoz térjünk, most már hozzáfog édesen, karcosan, durván udvarolni:

– Hej, még nem volt elég, micsoda aranyos kurvák, remek kis dögök, bírnák az ipart reggelig, mi?

És én is elvesztem az eszemet, kérek Carinától egy szál

föníciai hibiszkuszt, akkora, hogy két kézzel kell fognom – de legalább háromszáz szál azért még marad nekik.

– No most elviszi, amit lehet, nem szégyelled magad, tarhalsz, mint egy magyar külföldön – röhög Cini, dehogy volt ő berúgva, játszott a gonosz lélek, most, a kocsiiban, már vígan és civilizáltan társalog, s ezúttal W. úr is beszédesebb: jó magyaros mulatság volt, kár, hogy már vasárnap elutazunk, csak jöjjünk még, ha kedvünk tartja, akármelyik este.

– Komisz, rossz kölyök vagy, Cini – kortyol egy hosszút Pista, mert természetesen Véres Máriával fejezik be az estét a bárban. Cini a világ legérzékenyebb és legsértődősebb embere. Örökre égeti a szívét egyetlen rossz – rossz? –, csak nem egészen jó vagy dicsérő szó, vele nem lehet viccelni, véres bosszút áll érte, vagy ami még rosszabb, igazán fáj neki, halálosan megsebzí, de most, furcsa módon, nem haragszik meg Pistára, még mi hármunkra sem, akik mosdatlan szavakkal gyalazzuk, amiért majdnem szívgörcsöt és hasfájást kaptunk a nevetéstől, csak annyit mond elgondolkozva:

– Írtam tegnap éjjel egy novellát, odaadnám nektek, Ági már elolvasta. Ági! Ági! Hol vagy már megint! Írd fel ennek a Véres Máriának a receptjét.

Ugyan miről ír Cini novellát Máltán? A Dunáról. A gyerekkori, nógrádverőcei-váci Dunáról. Méghozzá igazán szép novellát. De úgy meglepődik, hogy majd' a tengerbe esik, mikor rajtakapja Pistát, hogy a Spanyol téren a mellvédnek dőlve verset ír – eleinte hinni sem akarja:

– Dolgozol? Itt?

Pár napunk van még, most már rohan az idő. Micsoda forró itt az október. Mindennap fürdünk még a tengerben. Egy délután olyan lesz az ég, „mint a szőrzsák” a *Jelenések könyvé*-ben, a nap elfakul, trópusi zivatar vonul át a sziget felett, gömbvillám ugrál a házak tetején, leszakad a vízőzön, aztán félóra múlva már megint süt a nap, és rohanva csapódnak az aranyárga partra Poszeidón kék, hófehér sörényes lovai. Kirándulunk egy barlangszentélyhez, én nem megyek be, tulajdonképpen félek a barlangokban, fent játszom a gyíkokkal az olajcserjés bejáratnál, ahol a barátságos őr, mikor megtudja, hogy magyar vagyok, átölel, és aggódva faggat,

hogyan akadályozzák-e hazámban a vallásgyakorlást – most jelent meg a helyi lapban egy cikk Magyarországról. Amikor megnyugtatom, boldog mosollyal felmondja – hibátlanul – a magyar szentek teljes névsorát, s kifejezi elismerését; különösen Szent Lászlót tiszteli, aki – ugye, jól tudom? – kérdi büszkén – elbánt a pogány hunokkal.

Az utolsó ebédnél a hotel tulajdonosának a vendégei vagyunk itálra, s a gyönyörű pici boltban, ahol helybeli fűszerdobozokat vásárolok – amiket aztán csak nézegetek, de soha fel nem használok idehaza –, egy szál, furcsa illatú lila virágot nyújt át a boltos, és szerencsés utat kíván, haza Bukarestbe.

Annál meglepőbb, hogy a hotel autóbusha kofferostul kirak és otthagya bennünket egy forró kis téren, jó messze a reptér bejáratától, most mit csináljunk? A hordárok, akik érkezéskor körülbongtattak bennünket, most a földön ülnek és narancsot hámozni, az elutazók nyilvánvalóan nem érdekesek – isten tudja, mi lenne ennyi vénemberrel, ha Cini nem hajigálná fel kivétel nélkül mindenkinek minden kofferjét boldog sportviagyorgással a mérlegre, a futószalagra, mindenhová. Utoljára a saját hatalmas, sárga bőröndje kerül sorra, a szigony ütötte lyuk már szépen be van ragasztva. De persze az ember hálátlan disznó, s alig helyezkedünk el a repülőgépen, ahelyett hogy zokogva hálálkodnánk a segítségéért, jóformán egyszerűen esünk neki Pistával:

– Ezt csak megúsztad, de majd az olaszok mit szólnak a szigonyhoz, mi?

– A szigonyhoz? – Cini elképedve bámul ránk. – Miféle szigonyhoz? Eladtam a Weinbergernek. Nem csak pénzért, adott érte mindenfélét a boltjából. Nézd!

Széthúzza a vékony, kék-piros anorákját, kifeszíti a mellét. A fehér trikón a nagy mellizomtól ferdén húzódva a túlsó bordaívékig tarka színekben pompázik a három csodálatos sziget: Gozo, Comeno és Málta.

Útleírás

Illyés az utolsó héten mondott le – beteg, nem jön. Jön helyette Ágnes. Pista megdermed – Sanyi, Amy, Feri, Miklós nagyszerű útitársaink voltak Amerikában, Pilinszkyvel nem lehet baj –, de Feri meg Ágnes – hiszen ezek szétmarják, felrobbantják, megölik egymást ez alatt a tíz nap alatt, esetleg egyszerűen nem szólnak egymáshoz, micsoda út lesz ez. Pista kétségbeesetten próbál beszélni Aczéllal erről, de az mosolyogva nyugtatja meg: ő majd elintézi Ferivel, nem lesz baj. Reméljük. Pedig hogy örültünk ennek az utazásnak! Istenem, Anglia!

Nagyot szippantok belőle, ahogy leszállunk a hűvös szélben Heathrow-ban, de körül sem pillanthatok, már tuszkolnak udvariasan egy külön kisbuszba, s aztán teával kínálnak egy világoszöldben fénylő, bőrhuzatú pamlagokkal és karosszékekkel zsúfolt elegáns szobában – teázzunk csak nyugodtan, majd ők elintézik a poggyászt. Szendvics is van és sütemény is, VIP-ek vagyunk (Véry Important Person), Miklós megkönynyebbülten sóhajt, eddig eljutottunk volna, Pista szivarra gyújt, Sanyi új cigarettára, Feri kitölti és odaviszi Ágnesnek a teát, külön elmegy a tejért, külön a süteményért, csak nézem. Amy tud legjobban angolul – Miklós után persze –, ő válaszol a British Council jelenlévő Tömjának; igen, kellemes utunk volt, nem, nem először járunk Angliában, igen, a hölgyek szívesen kezet mosnának, hogyne.

Zárójelben megjegyezve a heathrow-i mosdóhelyiség, legalábbis a VIP-eké patika, illatszerbolt, fürdőszoba és ezer apró cikk tára. Húzósz ingyen automaták tömege, papírvattától aszpirinig, mentás cukortól idegcsillapítóig minden van benne, még szappan és törülköző is, kis púdertasak, rúzsru-dacska – csak egyetlen felkenésre elég kecses kis papírtokban, mintha cigarettaszípkába tenném a csikket.

A hotelunk Bloomsbury Hotel a Coram Streeten. Hátunk mögött a Russell Square, balra a Shaftesbury Avenue forgalma dül, és csillognak észvesztően a fényei, mire lekaszálódunk az utcára este, s Feri, akinek a térérzéke és tájékozódóképessége legalább tízszerese az enyémnek, fölér a pusztai pulikutyáéval, abszolút biztos szimattal vezet bennünket a legkiválóbb görög vendéglőbe, olyan otthonosan, mintha minden este idejárna fekete bort inni. De mindenki álmos, szomjas és fáradt, holnap nehéz napunk lesz, délelőtt értekezés, napidíj-, hotelpénz-kiosztás, s délután ötkor előadás a British Council összes termeiben – ideutazásunk célja. Lesz majd Skóciában és Walesben is. Vissza a hotelbe, lefeküdni gyorsan. Az aransárga hotelbe. Mert a hotel aransárga. Nemcsak a hall faburkolata és a fotelek színe az, hanem a személyzeté is. Burmaiak, vagy fene tudja hová valók, lapos, széles, halványsárga dinnyeszínű arcú pincérek, portások, szobalányok – mind sárga, gyönyörű, köménymag formájú a fekete szemük, sűrű, fényesfekete a hajuk, picik és gömbölyűek. Hirtelen szégyellni kezdem az orromat, hisz nekik annyira nincsen. A hallban ketten várják a hazatérőket, Michele a pesti angol követségről, kultúrattasé és Demus László, a londoni magyar követségről. Michele hosszú, sápadt, teljesen szintelenül bájos fiatal nő és Demus László, aki beillene burmainak is, ide a hotelbe, nem kétséges, hogy az ő ősei is üldözték Dúl király leányait annak idején. De hát a török megszállás is eltartott jó darabig nálunk, csinos, majdnem túl csinos fiú. Mindkét nemzetbeli kultúrattasé közli velünk, hogy íme itt vannak, segítségre, tolmácsolásra, mindenre készen – majd holnap. Köszönjük, de megyünk már aludni, csak Pilinszky sóhajt fáradtan s fordul Michele-hez franciául – angolul nem tud –, hogy ő meginná még egy kávé – el is vonulnak kettesben a pñesszóba, ahonnan nagy felháborodásomra egy pincér épp kitessékel egy óriás fekete cicát mondván:

– Exit Larry!

Larry? Az Laurence. Szóval a cica neve Lőrinc. Kifelé, Lőrincke.

A másnapi „eligazításon” kiderül, hogy nekem nem jár napidíj, de alhatok Pistával és reggelit is kapok mint feleség, s az én vonatjegyemet is fizeti a British Council fel Skóciába, le Walesbe s vissza Londonba, hosszúra nyúlik a tárgyalgatás,

már fáradtan érkezünk az előadásra délután, jó órányi távol-
ságra kisbusszal a hotelünktől.

Fogadás, beszéd, tömeg. Mennyi magyar van itt. Persze nem jött el mind, van, aki megsértődött, hát nem jön, van, aki megsértődött, de azért itt áll és dühös. Szegények, szegények. Valahogy mind kicsit hibbantnak látszik – vagy csak az anyanyelvén hibbant? Kijött a BBC is, sorban beszélgetni akar minden otthonról jött íróval, Úristen, mikor lesz ennek vége? Pilinszky meg is kéri a rádiósokat, hogy ővele kezdjék, mert ő később már olyan fáradt lesz, hogy nem fogja bírni – jó. Annál meglepőbb, hogy nem megy haza, mikor – jó félóra múlva – már végeztek vele a rádiósok. Átszellemült arccal, mintha ő is füstté válna az állandóan szájában füstölgő cigarettától, lebeg ide-oda a ritkuló tömegben, be-benyit abba a szobába is, ahol éppen a soron következő író interjúja folyik, bocsánatot kér, odaül pár percre, újra bocsánatot kér, mert inkább mégis kimegy a levegőre, s ül a korláton a folyosó végén, kezében állandósul a pohár.

Vége, kész. Vendégek, rádiósok elmentek, értünk előállt a kisbusz – de hol van Pipi – ijedt meg Ágnes, meg kell keresni. A sofőr türelmetlen, fáradt, Juhász Feri a különböző mosdóhelyiségekben, Ágnes és én a lépcsőkön szaladgálva keresünk, kiabálunk utána – nem, nincs sehol. Dehogy nincs. Ott áll a busz orra előtt, felmerülve a londoni sötét éjjélből egy kisebbfajta angollal, angyalian mosolyog félrehajtott fejjel.

– Ez az édes fiú a fordítóm, de Oxfordban lakik, csak később megy a vonatja, beülünk addig valahová. Majd hazamegyek taxival. Kezüket csókolom, jó éjszakát.

Reggel még nyolc óra sincs – Pistának hajnal –, Juhász Feri zordon hangja a telefonban: „Gyertek le reggelizni, itt a Yard. Jánost leütötték, kirabolták az éjjel, siessetek.” De akár-hogyan kapkodunk, mire leérünk, már nincs ott a Yard, sőt a magyar konzul is búcsúzik, csak Michele tördeli a kezét az izgatottan rántottázó Miklós mellett, s Feri rágja a bajuszát, nem bírom eldönteni, röhögést fojt belé vagy mit, mert ő már tud mindent, mi most tudjuk meg, Miklós és Michele közös előadásából, hogy:

Jánostól elloptak négyszáz fontot, a belső zsebéből emelték ki, nem tudja, kik, nem tudja, mikor. Elmentek az oxfordi fiúval egy kínai mulatóba, aztán már csak arra emlékszik,

hogy a földön fekszik az utcán, a járdán, és egyedül van. A nadrágzsebében is volt pénz, taxiba ült, hazajött. A ruhája nem volt piszkos, el sem szakadt, sérülése nincs. Az útlevele, okmányai, órája, mindene megvan. Nem, nem az oxfordi fiú volt, micsoda gondolat, egy angol fordító! Miklóst keltette fel reggel négykor, zokogva, kétségbeesetten, s Miklós értesítette a hatóságot, de az ocsmány alakok, mikor kikérdezték a részleteket, csak annyit mondtak:

– Funny.

Mi se mondunk mást, még ennyit sem. Michele sír. A dél felé megjelenő Jánosnak, aki halálsápadtan, imbolyogva, időnként zokogásban törve ki a világ gonoszsága felett, Michele megmondja, hogy a British Council felelősnek érzi magát, feltétlenül kárpótolni fogják, de azt a hetvenöt fontot, amit az itt-tartózkodásunk idejére minden írónak kiadott tegnap, máris újra kifizetik, legyen nyugodt, Michele-nél már itt is van és át is adja neki. Persze valamennyien felajánljuk, hogy megosztjuk vele a pénzünket, utóvégre együtt vagyunk, bármelyikünkkel megtörténhetett volna, térjen már magához. Persze az is felmerül bennünk, hogy mi az istennyilának kellett neki a plusz négyszáz font – nagyon sok pénz –, de senki nem kérdezi, János kérdés nélkül is elzokogja:

– Egy francia lánynak akartam elküldeni, hogy megnézhesse Simone Weil sírját. Én is meg akarom nézni!

– Majd ha visszajöttünk, Pipi, jó? – Ágnes próbálja megnyugtatni, de minden hiábavaló, igaz, Sanyika nagyon elrontja a dolgot, mert vékony-vékony tiszta hangon megszólal:

– Miért akarsz megnézni Simone Weil sírját?

A Repülő Skótember nevű vonaton velünk utazik Laci is. Demus László kultúrattasé a londoni magyar követségről, hiszen öt magyar költőt nem lehet csak úgy elereszteni, bele a vakvilágba, ha százszor velünk van is Vajda Miklós, az egész utazás szervezője. Demus kedves és civilizáltan viselkedik, össze is barátkozunk a crew-i átszállásnál, jóformán az összes csomagot erőszakkal kiszedi Pista kezéből, s hurcolja lihegve.

Skóciában hideg van. A hotelunkban is, elfelejtettek befűteni. Éghajlatváltozástól kábultan didergünk a hihetetlenül nemes arányú szobában, a jegelt ágyban, a kilátás gyönyörű, kemény és zord, és ezen az sem változtat, hogy a városnak a modern része van alattunk, elsősorban azt látjuk. A Clyde

folyótól egyszerűen boldog leszek, hiszen ezen úszott le a *Grant kapitány gyermekei* című kedves Verne-regényemben a „Duncan” Lord Glenarvannal és Paganellel a fedélzetén, és a Saint Mungo-templomban hallgatott istentiszteletet a Duncan legénysége a hosszú út előtt. A helyi kultúr csoport hurcol bennünket ki a Loch Lomondhoz, ezen a költők lelkesülnek fel, nekem kicsit acélos, azt hiszem be van fagyva, olyan egységes és makulátlan a tükre, de az egész társaság voltaképpen valahogy kedvetlen és hallgatag Skóciában, különösen Pilinszky, akinek az egész arca, mozgása és a kezében szorongatott pohár ferdesége is kifejezi rettentő csalódását az emberiségben általában s a jelen helyzetben különösen. Sanyi–Amy amúgy sem valami beszédes, és Ferit valahogy nyomasztja Skócia s az a zavaros, nem kellemes „party” is, amin este részt veszünk, csak a skót whisky lelőhelyén vidul fel egy kicsit a társaság. Nem csuda: libák őrzik. A capitoliumi libák. Minden kis, whiskyt érlelő házikó mellett keskeny füves tér, nagyon zöld fűvön legelnek a nagyon fehér libák, a guide-unk mutatja, a kutyánál is jobb házőrzők, mert tüstént iszonyú gágogásba kezdenek, ha idegen közeledik. Mindezt csak a busz ablakából látjuk, szigorúan őrzik, nemcsak a libák, hanem egyfelől komoly drótkerítés, a másik oldalon a folyó. A város, a folyó, az ég sűrűsége mind iszonyúan idegen, a skótok arca is, részben vörösréz, részben sajtszínű, nem fáj a szívünk csöppet sem, ahogy indulunk Walesbe.

Hát igen, Wales az egészen más. Csak, világ szégyenére, végtelen nehézségek árán, szörnyű fejtöréssel sikerül összeszednünk kívülről *A walesi bárdok* teljes szövegét. Mindenki tudja persze, de folyton kimarad egy sor, hiányzik egy-egy réges-régen közhellyé vált darab belőle, ha valamelyikünknek eszébe is jut, alig bírjuk beilleszteni. Én a *Bor vitézzel* is így járok mindig – de hogy a költők is –, funny. A bangori egyetemen lesz a magyar–walesi költemények csere-felolvasása. S a vonatút odáig csakugyan mesebeli, dombok és várak, nagyon nehéz elhinni, hogy igazi várak, némelyik alatt egyszerűen elfut a vonat, de van olyan is, ahol közvetlenül a vár körfala alatti kis alagúton megy át. S a helynevek dupla „l”-lel kezdődnek, s ahol kiszállunk, az Llandudno – enyhe esős alkonyati ég alatt áll a vár, s siet elénk a walesi guide-unk, fiatal,

bájos nő, fekete hajú és jókedvű: nem, nem Bangorban fogunk lakni, hanem mellette egy szigeten, Anglesey a neve, húszperces út odáig buszon, s a hotel neve Je Old Bull.

A tengerrel párhuzamosan fúj bennünket a szél, egy lapos, egyenes utcán, itt már virágzik a kora tavasz, és nem tudom, miféle építészeti trükkkel, de teljes harmóniában simul össze a sok új egyemeletes kis épület s a Je Old Bull meg a szomszédos, ugyancsak korabeli vendéglő. Az *csak* vendéglő, nem fogadó, mint a Je Old Bull, nem győzöm élvezni a nevét. Olyan is, mint a bika, csak fehér. De csillogó fekete a körívbe hajló kapuja, akkora aranyfényű kopogtató lóg róla, mint egy vödör fogója, s az egész épületben egyetlen derékszög sincs, a falak sem egyenesek, hanem valahogy dagadtak, kifelé-befelé, mintha rögtön le akarnának dűlni, de hát a tizenhatodik század óta nem dültek le még. És a hófehér falakból teljesen ötletszerűen ki-kibukkan a faváz egy része, ugyan-csak feketén, feketén a fehér falon. Pici az egész, a mi szobánk is – Vasék a kék szobába mennek, közli az egérlyuk nagyságú, azonban égő kandallóval büszkélkedő hallban a vad szakállú, zömök kis portás. A kék szobában rózsaszínű rózsamintás szőnyeg van, a szekrény gömbölyű, a tükörsztalka elé nyugodtan leülhetne Henry Esmond Miladyje fésülködni. Mikor belenézek, majdnem szemem köp: mit keres itt ez a kurta hajú, széles pofacsontú barbár – ő fehér vállakra omló rézszerű hullámokhoz s alabástrom arcban rózsálóló ajkakhoz szokott. És kobaltkékek a bútorok, és a rózsaszínű függöny mögött sirályok keringenek a tengeri égen, s mint mindenütt Angliában, itt is érzik, csak még erősebben, az a sűrű sós illat, amitől inna, csak inna folyton mindenki, aki a kontinensről jött. Persze azért a szigetlakók is isznak. Nem is keveset.

Este a bankori egyetemen a walesiek walesiül, a magyarok magyarul olvasnak fel. Micsoda nyelv! Van egy falu, annak a neve harminckét betűből áll, s a sört úgy írják, hogy CWRW, és úgy ejtik, hogy KHRUHU. Persze lezajlik a párhuzam: kis nyelvek a nagy nyelvtengerben és Edward király, angol király s egyéb elnyomók között, de már iszonyú fáradtak vagyunk, rövid ölelkezés után alig várjuk, hogy a Je Old Bull fogadjon karjaiba – no de addig még félórás busz vissza a félszigetünkre.

Azonban nem úgy van az. Intelligens arcú, szemüveges Mr.

Fisher hív meg a kocsijába, ő lesz az új kultúrattasé Pesten Michele helyett, s egész úton nyugtatni kell, hogy a pesti lakása gyönyörű lesz, a Várban van, de központi fűtés is van benne, azonkívül minden jó és komfort: ahelyett hogy békésen hallgatnánk magyarul. Hát még a vacsora. Mert Mr. Fisher vacsorára hívta meg az egész társaságot a Bull-lal szomszédos, iszonyú előkelő vendéglőbe. Hosszú az asztal, hosszú az abrosz, hosszú a vacsora. Hal, leves, kétféle előétel, háromféle hús, ötféle bor, százféle sütemény, fagylalt, pezsgő, apró piros lámpa minden teríték fölött, piros szalvéta, virágcsokrok erdeje és egy félelmetes, ugyancsak hosszú, fekete ruhás, deszkavékony, szálfamagas középkorú hölgy. Ő igazgatja az egészet, s ő az, akitől nemcsak a pincérek félnek, de láthatóan a mi kis ifjú guide-unk s talán még maga Mr. Fisher is, akihez állandóan odalebben, s tárgyalják a vacsora ügymenetét. És ez az a nap, amelyik nem bír véget érni. Hiába jutottunk végre vissza Isten segítségével két óra után a Bullba s nyújtogatjuk a kezünket az – ezúttal piros szakállú – éjszakai portás felé a kulcsainkért, mert feldörren az ajtó, s bekavarog rajta a vendéglő Hosszú Fekete Hölgye. S darálni kezd a guide-unkkal walesiül. Amiből persze egy szót sem értünk, de arra mindenki egyszerre összerándul, amikor a lány élesen felsikolt:

– Oh no, no, no!!!

A hölgy már el is tűnt, a kislány dermedten áll, egy csomó aprópénzzel a markában.

A vendéglő pincérei adták össze a magyar költőnek, akit a gonosz angolok kiraboltak. Pilinszky ellágyultan mosolyog, és a zsebébe csorgatja a pénzt. Öt font.

– Azonnal visszaviszi, Pipi!

Ágnes hangja süvít, mint a szél.

Pilinszky körbehordozza ártatlan, sápadt arcát:

– Miért? Hát nem édesek?

– De hát honnan tudták?

– Ki mondta meg nekik?

– Te mesélted el, János?

– Hiszen nem is tudsz angolul!

– Majd a kislány visszaviszi holnap!

– Nem, most vigye vissza!

– Ugyan, már bezártak.

– Bezártak vagy nem, ne örüljeteK meg, ezt nem lehet elfogadni egy percig sem.

– De hát mennyit keres egy walesi pincér?

– Ez sértés, borzasztó, mit csináljunk?

– Add oda a guide-nak, de rögtön!

– Ugyan – mosolyog János és elindul a lépcsőn, a szobája felé.

Pista egy szót sem szól, ott hagyjuk a még mindig veszedő többieket, és bemegyünk a kék szobába.

Az „early morning tea”, amit egy rózsaszín ruhás szobalány tesz le az ágyam mellé reggel fél nyolckor külön barna, külön fehér cukorral és keksszel, csodálatos, nem lehet igaz, otthon vagyok a Duna-parton, csak most tettem le Agatha Christie-t, ezt csak álmodom, a kék szobát is, a walesi tavaszi reggelt is, mindent.

De azt már nem álmodom, ami a rendes reggelizőszobában fogad, mikor fél tízre – utolsónak – betámítunk. A széles, alacsony, napsütötte teremben már csak két asztalnál ülnek. Az egyiknél két walesi kanalazza némán a zabkását tejjel. De a kocsmá bezzeg hangos, mert a másik asztalnál ülő négy magyar úgy ordít, egyszerre valamennyi, hogy elborzadok, mert kínos élességgel merülnek fel bennem a nyári, németjárta budapesti esték a Duna partján – de a magyarok, itt és most még jobban üvöltenek. Pilinszky légies, felháborodott arca becsukódva hallgat, csak a szemét hunyja le időnként, hogy aztán annál tágabbra nyithassa könnyesen.

– Pipi, maga örült! Nem érti, hogy ez nemcsak a maga ügye? Máris tudja az egész itteni követség, és Michele mindennap telefonált Pestre is!

– János, nem fogadhatod el, nem érted? Nem érted, nem érted?

– Jánoskám, nyugodj meg, majd én elintézem, de nem fogadhatod el. Majd én átviszem nekik, ha neked kínos, utóvégre én vezetem a társaságot, angolul is a legjobban tudok, ez nem megy, egész éjjel ezt magyaráztam. – (Miklós és János közös szobában lakik.) Pista meg én csak faljuk az isteni angol bacon and eggset – mért ne mondjam, hogy szalonmás rántottát, mikor az? –, egyelőre csak elborít bennünket az egyszerre üvöltés, irigyelni kezdem Weöresüket, akik a szobájukba kérték a reggelit. De most János felnyitja a száját, és

egyidejűleg lecsukja a szemét. Egyik cigarettája a tányér szélén füstöl, a másikra most gyújt rá.

– Ti nem értitek! Az alamizsnálkodás a legszebb erények egyike, hogyan utasíthatnám vissza én, hiszen Szent Ferenc is elfogadta, hirdette, hogy nemcsak szabad, de kell is erre az erényre bátorítani a híveket. A szerető szívek fillérjeit hálásan fogadom el, dehogyis adhatom vissza! Krisztus is elfogadott mindent, a vámszedők kenyerét, Magdolna kenetét is – hogy is értenétek ti ezt, Krisztust sem értitek...

Mit válaszoljunk erre?

„Áll néma csend, légy szárnya bent, se künn nem halatlik.”

– Pista, maga nem szól egy szót sem? Segítsen!

Ágnes valósággal sikoltva fordul a teájába temetkező Pistához.

– Én nem szólhatok ehhez. Én kispolgár vagyok, nem szent. Nekem még soha nem adott ajándékba pénzt senki, még egy pincér sem. De én nem fogadnám el, Jánoskám.

Pilinszky csak eltakarja szemét erre a profánságra, Feri arca tűzpiros, Miklósé kétségbeesett, s most énhozzám fordul Ágnes:

– És te mit mondasz, Piri?

Bennem felforr a szalonnás rántotta, és – sajnos – az indulat kilöki belőlem az elképzelhető legszörnyűbb sértést:

– Azt, hogy Krisztust nem való minden szarba belekeverni!

Lehet, hogy ezzel mindenki egyetért? Mert hirtelen szedelőzködni kezdünk, csak Pilinszky dől hátra ájulás formában a székén. De Miklós felöleli őt is.

– Nemsokára jön értünk a busz, gyere, Jánoskám.

A babérbokros udvaron olyan tavaszi reggel van, ami nem édes, hanem sós és virágillatos egyszerre. Az egyik bokor alatt egy barna, kövér, terhességének utolsó napjait viselő cica ül, Miklós a nevét is tudja: Trouble (zűr, baj, komplikáció). Valószínűleg az udvar felett nyilalló sirályok is tudják, mert állandóan, élesen rákiáltanak, hogy gyerünk azzal a szüléssel, ők kismacska óhajtanak enni, minél előbb. De két másik cica nyugodtan sétál a fakadó nárciszok között, egy hamuszürke kandúr – neve ismeretlen – s egy fekete, Caspar, akitől viszont a sirályok félnek, mert időként felbámul rájuk, s a tekintete mindent ígér, csak jót nem. Úgy látszik, itt a sirályok helyettesítik a fecs-

kéket. Mert az utcán is röpködnek, alacsonyan villanva el, mint odahaza a fecskék s ha nem lenne olyan, tengeri szélről és angol rendről tiszta az utca, bizonyosan felkapkodnák, ami található, de így csak az udvarokba csapnak le s ülnek egymás mellett az alacsony tetők oromfalán. Fúj a szél, s hallatszik a tenger. Nagyon szeretnék itt maradni a Je Old Bull kék szobájában a tavaszi Walesben. A krókuszok minden falatnyi zöldet ellepnek csoportosan, tömegben ömlesztve, de külön-külön is. Halványkék, ibolyakék, halványlila, fakó, sárga, fehér és leírhatatlanul zöld, zöld, zöld. De visszavonhatatlanul jön értünk a busz, s most megint, mint a második angliai estén, a busz orránál nyilatkozik meg Pilinszky:

– Sikerült viszonznom a kedvességüket, nyugodjatok meg. Nekik adtam a legkedvesebb könyvemet, Keresztes János verseit, francia fordításban. Erősen megviselt, hiszen állandóan magamnál hordtam, annyira szerettem. Megkértem a mi kedves kis guide-unkat, hogy mondja meg nekik.

– A protestáns walesieknek Keresztes János verseit?

– Francia fordításban?

– Remélem, értékelni fogják.

– Pipi, az istenért!

– Gondolod, hogy tudnak franciául a walesi pincérek?

– Mindent az olvasó népert.

És van, aki egy szót sem szól, csak felkapaszkodik a buszra.

És már ott ülünk a vonaton, már át is szálltunk a Repülő Skótemberre, sosem látom többé a kék szobát, nem fogom megtudni, milyenek lettek Trouble gyerekei, és sohasem felejttem el Llewelyn ap Llewelyn ap Llewelynt, aki tévedésből leszúrta Gellért nevű kutyáját, „s utána nem mosolygott többé” – viszont a kutya sírjához minden turistát elhurcolnak a walesiek, minket is elvittek, a gömbölyű barna hegyek közé, ahol a birkák legelnek. Persze ilyen birkák sincsenek sehol, akik lusták lefáradni a patakhöz, ami egy köpésnyire van a hegy alatt, inkább abban a pillanatban szopogatják a sziklát, amikor az első csöppeket kigyöngyözi magából, nem győzőm nézni – el fogom mesélni barátomnak, a szigligeti juhásznak. Annyira átadom magamat a búsulásnak, hogy csak sokára veszem észre, mi is történik körülöttünk. Mert ebben a kupében is egyedül vagyunk – egyedül nyolcan. Kilencen. Ami úgy oszlik meg a kocsiban, hogy a két vén házaspár, a Weöres

és a Vas egymással szemben ül s félig alva báméskodik, Miklós közepén ül Ágnessel kétségbeesetten, leghátul Pilinszky izgatottan beszél Demus Laci fülébe s Juhász épp most közelíti őket, egy üveg vörösbort tesz le eléjük az asztalra, mert persze asztal is van az ülések között, nem lecsukható, hanem szilárd, süllyesztett hamutartós és rézvégű, minden asztalfunkcióra kiválóan alkalmas asztal. Demusnak, aki végig és mindenütt velünk volt, igazán segítőkészen és nyugodtan, kedvesen a háttérben, most ég a füle, időnként fel-felugrik, a levegő feszül és sűrűsödik, végre is odajön a szunyókáló öregekhez, s tanácsba hív bennünket Ágneshez és Miklóshoz. Sanyi persze a fülét se mozgatja, csak Amy jön velünk tétova mosollyal, s Feri is egyedül hagyja Pilinszkyt, aki az asztalára borult az üveg mellé.

Demus halálra rémülten közli, hogy Pilinszky haza akar utazni, most rögtön, nem várja be a csütörtököt, telefonálni fog Aczélnak, hogy nem fogadja el a most esedékes Kossuth-díját, nincs olyan lelkiállapotban, mert őt megbántották, halálosan megsértették az útítársai. És, ami a legnagyobb baj – Lenocska, a felesége várja vacsorára az egész társaságot ma este, s János oda sem hajlandó eljönni. Aczél, Budapest, a Kossuth-díj még odább van, de Lenocska agyonveri, ha nem lesz ott mindenki, márpedig János ilyen állapotban nem hagyható egyedül.

Most mi a nyavalyát csináljunk? Pilinszky édesen alszik az asztalra borulva. Mindegy, félóra múlva Londonban vagyunk, majd meglátjuk.

De jaj, a vonat késik, a hotel halljában ott izgul Michele, aki átnyújtja Jánosnak a British Council kártyáját, háromszáz fontot, de János sírva borul a nyakába, és eldadogja neki, hogy őt a protestánsok megbántották, s ha Ágnes meg én, de főképpen én, aki azt a megismételhetetlen szörnyűséget mondtam Krisztusról, bocsánatot kérünk tőle, hajlandó itt maradni, különben utazik még az éjjel.

– Hát nem fogsz bocsánatot kérni – sziszegi Pista.

– Ugyan, bolond vagy, meddig tart az, gyere, Ágnes – ketten kétfelől öleljük, csókoljuk, engeszteljük a könnyekben ázó Jánost, betuszkoljuk az autóba, s hallgatjuk türelmesen a lihegő, alkoholtól egyáltalán nem mentes siránkozását az én „protestáns profanizmus”-om, Ágnes „kegyetlen ütései” s a

többiek cinikus közönye miatt. De mire eljutunk Demusékhoz – elég messze laknak –, annyit elérünk, hogy megbotlik ugyan s majd' fálnak esik az előszobában, de kezét csókol Lenocskának, megeszi a vacsorát, nem sír többé, mélézva hallgat. De valahogy nem igazán jól sikerül ez az este.

Hát még az éjszaka. Az az éjszaka az aranyárga hotelben. Szombat éjszaka.

Persze szombat este az egész civilizált világban a hámból való kirúgások ideje, jóformán legális akkor minden kilengés, a hotel is pezseg és mozog, mintha lüktető áram volna belékapcsolva, zsong. De az a zuhanás, ami úgy négy óra tájt felriaszt, az egészen éles, s itt van a szobában. Pista fekszik a földön, a fejéből dől a vér, álmosan lépett ki a fürdőszobába, s megfélekedezett arról, hogy itt minden másképpen van, az ajtó kifelé nyílik, megbotlott s bevágta a fejét az angol szekrény rézzel pántolt élébe. Erősen vérzik, az én úti kötözőszer-számomat egy pillanat alatt átvérzi, rohanok az éjszakai portáshoz, az ad is kötszert, s azt kérdi:

– Ambulancie?

– Majd reggel – mondom, s rohanok vissza, kimosom whiskyvel a sebet és nyomókötetést teszek rá.

Mert úgy kell annak, aki nem tud angolul. Ambulancia, az csak magyarul jelent járóbeteg-rendelést, angolul mentők. Pedig ugyancsak jó lett volna a mentők, az ügyelet vagy mi, mert másnap reggel a követség orvosa húsz fontért varrja össze Pista fejbőrét, hála istennek csak azt, s külön kell kérni, hogy mossa le a vért is, de ráadásul le is hordja a kísérő Odzét s engem, amiért rágyújtottunk várakozás közben az előszobában – de hát nem gondoltuk, hogy az öt darab hamutartó az asztalon csak szobadíz és nem használatra való.

Reggelinél a turbános fejű Pista is kelt egy kis feltűnést, de voltaképpen Weöresék éjszakája az érdekesebb. Most már tudom, miért volt az a szörnyű lárma a folyosón, amit a portáshoz rohantomban éppen csak észleltem, de nem figyeltem rá igazán. Sanyit és Amyt négy óra tájt iszonyú dörömbölés riasztotta fel, s még mielőtt Amy pongyolába bújhatott volna, már bent is volt a szobájukban három marcona férfi, akik nekiestek a szekrényüknek, benéztek a fürdőszobába, érthetetlen-angolul vonták felelősségre őket, hogy kik ők és honnan kerültek ide, majd elrohantak. De alighogy magukhoz

tértek, visszafeküdtek, megjelentek ismét, ezúttal a sárga portás is velük volt, és minden tiltakozásuk dacára átkutatták a szobát, kinyitották a bőröndöket, erősen és érthetetlenül ordítózva, majd újra el, portásostul. Most már vissza sem mertek feküdni, csak törték a fejüket, hogy kikhez forduljanak, és egyáltalán mi ez az egész, jól is tették, mert nem lett volna érdemes elaludniuk. Fél óra múlva ugyanis megint jött az egyikük, neki egyenesen Sanyi ágának, alája bújt, és diadalmas üvöltéssel húzott elő egy fekete táskát az ágy alól, egy darabig rázta az orruk előtt, s elrohant vele.

– Borzasztó – sírja Amy –, nem volt annyi eszem, hogy igazoltassam, úgy megijedtem, és hogy került oda az a fekete táska, és mi volt benne, rémes. De nemcsak az, várjatok csak, most reggel, mielőtt lejöttünk, megint kopogtak, s jött egy hosszú, aránylag civilizált fiatalember, hogy hol a táskája, s mikor megmondtam, hogy az éjjel elvitték, fejéhez kapott és elszaladt. Mit csináljunk?

– Sanyi álmodta a felét, maga, Amyka, a másik felét – véli Juhász Feri –, örüljete, hogy nem bomba volt a táskában. De lehet, hogy az volt. Esetleg a Panyigai Ü kézirátát keresték.

– Hülyéskedtek, biztosan narkósok, s egyik banda akarja kirabolni a másikat.

– Túl sok krimet olvasol, Piri, én most hallottam, hogy egy csapat skót sportoló szállt itt meg ma éjjel.

– És azok egy fekete táskával sportolnak?

Sanyi eszik nyugodtan, csak a harmadik tea után szólal meg:

– De hiszen már elmentek, miért nyugtalankodtok?

Miklós nem szól, de felkel és az iroda felé tart. Az iroda azonban nem tud semmiről semmit, viszont átköltöztetik Sanyiékat egy másik, szebb szobába, ahol az asztalon rózsacsokor és egy üveg whisky fogadja őket, s a hotel vezetésének udvarias sajnálkozása egy arany szegélyű lapon. Magyarázat azonban nincs. Se Michele, se Demus Laci nem tud fényt deríteni a dologra. A portás sem, mert az éjszakai portás ma szabadnapos, másik éjszakai portás van. Ó, Istennem, és ez a Scotland Yard városa, minden hanyatlik. Szegény, szegény Anglia.

Pilinszky most sem vett részt a közös reggelin, Miklós szerint nem is fog többé, hisz reggelinél érte a sérelem, amit

azóta sem tud elfelejteni. Különben is pihenni akar a szobájában, vasárnap van, esetleg Michele elviszi egy katolikus templomba.

Sajnos, Pistának pedig pihennie kell. Megundorodva az angol egészségügytől, eszembe jutott, van magyar orvos is Londonban, Rédner Márta sógora, Berény Vera barátja, az aztán ki is jön, és szigorúan tanácsolja a legalább egynapi pihenést, sokk, vérvesztés stb. Pedig aznap is van egy magyar-angol költőtalálkozó, ezt el kell mulasztanunk, sajnos, mint kiderül, ez volt aránylag a legkülönb. Eddig.

Lehet, hogy költői szempontból a legkülönb volt, a búcsúelőadás a Szepsi Csombor Körben váratlanul élvezetes és izgalmas lesz, természetesen ezúttal is János közszereplése következte. A helyiség közös a lengyelekkel, pontosabban a lengyeleké, akik időnként néhány órára kölcsönadják a magyaroknak, a régi helyiség már nem a mienk.

Rettentő sok ember. Ennyi magyar van Londonban? S mennyiféle! Talán ezért is van a tömött folyosókon „megve-rek valakit vagy engem valaki” hangulat. Sajnos, bor is van a büfében, óriási zűrzavar. Bajuszos, szakállas, sőt kucsmás daliák is tolonganak az álangolnak öltözött pofák között, eljött a Szabad Európa is Münchenből, egy külön csoport Belgiumból, egy galambősz, fekete szemű úr mosolyog rám váratlanul, és Uristen!, csak a hangjáról ismerem meg Szász Bélát, akit utoljára '55-ben láttam a Hungáriában a szabadulása után, éppen nem tudott enni semmit csak levest és fagylaltot, szabályosan „ott hagyta a fogát” a különböző tartózkodási helyein '49 óta. Még a magyar követ és a felesége is eljött, meg persze az egész emigráció, Határ, Sárközi Matyi és még sokan, annyian, hogy be sem fértek, állnak a széksorok között és mögött, egészen a falhoz tapadva nyújtogatják a nyakukat az emberek. A költők egy sorban ülnek a kis színpadon, s Miklós mondja a bevezetőt, megköszöni a lengyeleknek, hogy helyet adtak a magyar költőknek, de sajnos, este már a lengyeleké a terem, hát vegyék ezt számításba, ha felolvasnak, hiszen még beszélgetni is akar velük a kedves és szép számmal egybegyűlt közönség.

Pilinszky feláll, fogja a székét és előreviszi, ki a sorból, közvetlenül a színpad szélére, mosolyogva jegyzi meg, hogy itt jobb a levegő, és rágyújt, pillanatnyi zavar támad, amíg isten

tudja, honnan, de hamutartót szerez, a szörnyű zsúfoltság elszív minden levegőt, hát a teremben tilos a dohányzás persze, s én szívből irigylem a bátorságáért – ő dohányzik és kész, merjen csak szólni valaki. Dehogyan szól. Az asztalnál ülő Juhász, Amy, Pista, Sanyi felolvas ugyan, tapsol is a közönség, de a figyelem központja Pilinszky, nem is lehet más, hiszen közvetlenül a sűgőlyük előtt ül, hátravetett fehér szoborarcán fájdalmas mosoly, sóhajt, cigarettára gyújt, elnyomja, sóhajt, cigarettára gyújt, ide-oda rukkol a székével, fel-le csavarja a sálát a nyakán, szenvedő mozdulatokkal, s mikor az ábécérend szerint Ágnes után következne, fáradtan int Miklósnak, és szenvedően, de igen hallhatóan közli:

– Ó, én utolsó szeretek lenni – mire az egybegyűlte nagy része jóformán zokogásban tör ki: egy szent ül itt a színpadon, nem más, ez kétségtelen.

Utolsónak is marad. Még egy jó óra van hátra a kiszabott időből.

– Ha megengedik, én nem állok fel – sóhajtja János –, elfáradtam. És úgy gondolom, felolvasom önöknek a készülő regényem kilencedik fejezetét. Talán tovább tart, mint a többiek felolvasása, de hát én nemcsak vendég vagyok itt, mint ők, nekem ez is a hazám, hiszen én félig lengyel vagyok. Akkor felolvasom.

Akkor felolvasom.

Elkezdi, a zsebéből szed elő egy ijesztően vastag csomó, megviselt papírlapot, egészen elől ülök, jól látom a sok törlést, igazítást rajtuk, kézirat, nem gépelés. Nagyon lassan, az írás kötőjeleit, kettőspontját, pontosvesszőjét, három pontját is kihangsúlyozva olvassa, és a szavak külön nyomatékot kapnak, s jelentős mimikát is. Nehezen követem a szöveget. A fogkefe szó gyakran fordul elő s a víz is, ami a szappantartó alján van. Víz van a szappantartó alján. Szappan. Megint szappan. Törlőrongy. Vattaszálak. A teremben eleinte mélységes a csönd és figyelem, bizonyára lesz valami értelme, csúcsa, szerkezete a fürdőszobai üvegpolc tárgyainak. De a kötőanyagot, ami a tárgyak felsorolását összetartja, nem találom, úgy látszik, a hallgatóság sem, mert a zavar és a nyomasztó unalom szinte tapinthatóan fekszi meg a zsúfolt, figyelő termet. Csak az én lábam zsigog az idegességtől? Nem valószínű, mert előttem a követünk széke egyfolytában rezeg, a

színpadon ülő költők halotthalványan bámulnak maguk elé az asztalra, Miklós a kezébe temeti az arcát, a hallgatóság szuszog, köhögést fojt el, reménykedik. Hiába. János olvas, olvas, az idő fogy. Csak Michele tündököl, le nem veszi a szemét Jánosról. Hát hiszen ő nem tud magyarul s a színház az mindig színház.

És János olvas, már egy fél órája, már egy órája, kiröppenve térből-időből, lebegve a cigarettája füstjén. Nyilvánvalóan fontos szöveg lehet, jelentős. A víznél János minden esetben hátrahajtja a fejét, és a szemét egy pillanatra lehunyja. A fogkefe sértheti valami módon az önérzetét, mert elfordul, ha kimondja, a szappannál szelíden elmosolyodik, fejcsóválva. És olvas.

Odakintről zavaros, egyre erősödő lengyel nyelvű lárma. A magyarok ideje rég lejárt, János egy kis szünetet tart, még rágyújt, nagyon halkán, átható hangsúllyal suttozja:

– Fürdőszoba. Fürdőszoba. Fürdőszoba.

Mennydörgő, felszabadult tapsba fullad a végszó, a Miklós mentegetődzése, hogy sajnós, már nincs idő beszélgetni az írókkal. A komplikált szerkezetű piros lépcsőkön magyar és lengyel hadak rohannak, egybeütközve, egymást elsodorva a büfé, az előadóterem s a kijárat felé.

Kint az esti angol utcán kellemes csönd és permetező eső. Jánost bizonyára felszívta a magyar–lengyel barátság, mert a „görög”-nél nélküle ülünk, viszont megsaporodtunk néhány kinti magyarral és az éppen véletlenül ott dolgozó, igazán kedves filmesekkel és fotósokkal. Az előadásról nem esik szó.

Annál jobban élvezi a beszámolóinkat Cs. Szabó és Hunyor Kati. Cs. Szabó nevetve int:

– Szóval az Európa-járó asztrálest itt is letarolta a terepet? Egy évvel ezelőtt engem is iszonyatos helyzetbe hozott a karthauziaknál. Már levélben Pestről, de itt is, személyesen, hetekig könyörgött, hogy juttassam be három napra, lelkiigya-korlatra a karthauziakhoz, el sem tudjátok képzelni, hogy hol, mennyit és kikhez futkostam, de végül is megszereztem neki az engedélyt. A karthauziak külön vendégcellával várták a kitűzött időben. De nem ment el, s nem is jelentkezett azóta sem, nálam se, és még csak egy levélben sem mondta le nekik. Kati, az alsó rekeszben van a francia bor. Ígyunk a magyar költőkre!

Pista nem szereti a tévét, hát csak én adom át magamat az élvezetnek, amikor odahaza már, április 4-én a Kossuth-díjak kiosztása kerül műsorra. Rengeteg bányász, nagy csomó pedagógus és tsz-vezető után jelenik meg a KÖLTŐ. A riporter teljes áhítatát pontosan közvetíti a felvétel, a költő hátravetett fejét, fájdalmas mosolyát, reszketegen kinyújtott kezét és imbolygó alakját.

Úristen, hát ettől a látványtól fosztottuk volna meg a „kétmillió néző”-t, ha Ágnes meg én nem kérünk tőle bocsánatot azon az esős estén Angliában?

Lakás

– Melyikről szeretnél inkább írni? Illés Endréék vagy Illyés Gyuláék lakásáról? Most jelenik meg újra, tudod, az a könyv, ahová Pista írt a Babits lakásáról. Hát válassz, melyiket szeretnéd – telefonált Erki Edit.

– Én a mienkét szeretném megírni. Azt igazán én tudom a legjobban.

– De azt csak akkor lehet, hogy ha már elhaláloztatok, tudod!

Tudom.

És most mégis megírom. Hiszen lényegében elhaláloztunk, ha én még nem is. A Vas Istvánék lakását írom. Most Pannival lakom itt, Pannival, aki természetesen velünk lakott, a legkisebb s a legsötétebb szobában, pedig ő szerezte a lakást. Ahogy ő szervezte az egész életünket, kezelte a pénzt, amit kerestünk, és védett a külvilág ellen – néha túlságosan is.

– Nézzetek ki – parancsolta Panni, mikor először jártunk lakásnézőben, amint kijutottunk a furcsán zezzugos, sötét előterekből a Dunára néző két nagy szoba hármassal osztású ablakához.

1963 februárja van. Köd úszik a Duna felett, sűrű tejfehér köd, csak az ablakaink táján oldódik kicsit szürkévé. És világít a vastag fehér ködben a még festetlen büszke főpillérje az Erzsébet hídnak. És feszült a két part pillérje között a vérpiros szerelőszőnyeg, föl-le sétálnak rajta a munkások, sirályok csapkodnak és lebegnek a kis fekete építőfigurák között, s fel-fellebbenve, kavargva csaknem az ablakainkat súrolják.

– Itt lakhatnánk és ezt nézhetnénk mindennap – csak alunk dermedten a bűvölettől.

Abban az időben csak lakásért lehetett lakást cserélni, halálos titokban kellett tartanunk, milyen sok-sok pénzért volt

hajlandó cserélni a tulajdonos, s azonkívül, hogy nem bízott az ilyen író-, festőnépség ígéretében, még az archimedesi csavar törvényét is ismerte. Mi csak kérdeztük, egyre kérdeztük a lakásról tárgyaló Pannitól: „Adja a Gróza?” – Nem, pokoli ember, mindig többet követel – jön haza csüggedten Panni, s másfél évbe telik, amíg sikerül megegyeznünk, s végül is az édesanyám sírjára esküdtem meg, hogy soha senkinek sem árulom el, mennyit fizettünk neki. Nem is árultam el, csak évekre belerokkantunk anyagilag. Mindegy. Mienk lett a Duna, mindjárt produkált is a kedvünkért egy áradást, a kimosott fatörzseken büszkén utazó sirályokkal, az előtött alsó rakparttal. De az úszó jégtáblák finoman sűrűlő hangja is, a hóprémes lepényen jó egyetértésben tanyázó, együtt utazó vadkacsák, varjúk és sirályok társasága is a mienk lett, még csóka is akadt közöttük, nem kellett nélkülöznöm az Egyetemi templom tornyából a pesti lakás ablakába szoktatott csókáimat sem. Az alsó rakpart még nem épült meg, tökéletes falu vett körül bennünket, azóta már megnőtt az a fiatal hársfa, amely alatt borsót fejtett s nagy kék lábosba szilvát magvált a szomszéd házmester feleségestül. A hídon még villamos járt, s a tabáni templom előtti kis teret még nem rontották el a műházak (lásd Rónay György szépséges versét: *Egy tér halálára*).

Es a Duna ott nyugtalankodik a két nagy szoba ablaka alatt, iszonyú könnyelműség és óriási vigasz, ahogy lopjuk az időt állva és kibámulva az ablak előtt. Csoda a víz nekünk, megnyugtató, gyógyszer minden baj ellen, és folyik – mióta? –, s egy percre meg nem áll.

Hát igen, mire odajut az ember, hogy nézheti a vizet. De addig, miféle tekervényeken kell áthatolni! Valaha a háziúr volt az egész első emelet és mostanra három lakás lett belőle. A mienk konyha-bejáratú. Nagyon szép volt ez valaha falun, de aki benyit hozzánk, mégiscsak megdöbben – hiába húzunk keresztbe egy függönyt, hogy elfedje a gáztűzhelyet, a szagot nem fedheti el, s a fogas és a tükör között tétován téblábol a vendég. Térelni kell befelé, előbb egy tökéletesen sötét, apró előszobafélébe, a fennhéjázóan hallnak nevezett, fűthetetlen és számos, udvarra nyíló, tehát nem világítóablakkal veszélyeztetett, azaz hogy betörésnek kitett helyiségbe, ami voltaképpen az ebédlő funkcióját tölti be, szövésig

lekopott szőnyeggel letakart padlóján a tekintélyes, régi, kihúzható hatalmas asztallal, közéje idővel majd komoly székek is kerülnek, de egyelőre még nagyon oda nem illő ülőhelyek hurcolódnak mellé, ha a barátaink netalán nálunk vacsoráznak.

A fürdőszoba, barátaink véleménye szerint, kizárólag ipari múzeumokba illő csaptelepe vonzó ellentétben áll a kád kényelmével – óriási, vaskos testű fémkád, Jónás, a hajdani híres pesti víziló is beleférne, sőt kinyújtózhatna benne. A zuhany rózsája pontosan olyan, mintha elsődleges funkciója gáz általi népirtás lenne. Egy Auschwitzot megjárt barátunk furcsálkodva szemléli – viszont működik, nem úgy, mint az az új termék, amivel egy képeladás mámorában könnyelműen kicseréltettem. A mellékhelyiségek bősége – külön „cseledszoba”, külön „külső vécé”, külön, de parányi kamra – riasztó volna, ha nem derülne ki, hogy például, tévémegszállás esetén mennyire hasznos, ha az ember kiírhatja: „vécé, kézmosó”. De új neve születik és örökké rajta marad az, hogy: ANTOLÓGIA. Mert költők és prózaírók elkezdene odaillő verseket írni a falra – ha egy-egy vendégem ceruzát kér, már tudom, hogy használni óhajtja a pompás helyet s a meszelt falait. Úgy tűnik, a műfaj nemzetközi, mert angol és francia rigmus is kerül. Magyarul pedig a legéteribb költő írja a legrondább disznóságot, s az a költő barátunk, aki nem röstell verseiben dúskálni ezeken a tájakon – alul, felül, körül, belül –, írja az egyetlen tárgyilagos ténnyt: „Itt jó volna befűteni, ezt kívánja Juhász Feri.”

Kétségtelen, hogy miénk az egyik legszebb kilátás Pestre, jót kanyarodik előttünk a Duna, az Erzsébet híd meg egyszerűen benéz hozzánk, a Belvárosi templom elé feszül a pesti hídfő, balról ezer fénye csillog a sok vendéget fogadó városunk büszke Lánchídjának, s rügyezéstől lombhullásig díszíti Pista ablakának északi harmadát a bepillantó gesztenyefasor harmadik tagja. Zöld patinás a belvárosi szerb templom kecses tornya, és sajnos takarja a Vigadó épületét az „új” Intercontinental. Jaj, csak szeresse Pista ezt a lakást, istenem. Eleget költözött életében, és a Papnövelde utcai igazán az otthona volt. Hiszen ő pesti, pesti és nem budai. Meg fogja szokni vajon?

Most fordul a teherautó utolsót, Magdi maradt velem a

régi lakásban, hozott kávé termoszbán, csak megszorítja a kezemet, ahogy még utoljára kinézek a Károlyi-kertre, mégiscsak itt voltunk fiatalok, jaj, hová lesz a Belváros ezután, hová fúj ez a szél?

Óriási népnünpély keretében zajlik maga a beköltözés is. Összeszaladnak az emberek segíteni, hurcolkodnak, mint egy hangyabolyban. Kellenek is, mert a volt tulaj (családi nevén Groza) és neje pontosan erre a napra hagyta a téli krumplikészletük lecsírázását. Ülnek a konyha közepén egy óriási halom mellett – egyszerűen nem lehet belépni.

– Hogy tisztuljunk már innen, ugye? – néz fel szemrehányóan Groza. – Ezt a napot beszéltük meg? – Persze hogy ezt, hajaj! És a hatalmas csillárjuk is fent van még, millió csúnya, apró, csilingelő üvegből készült, hordó nagyságú randaság – szerencsére Karcsi (keresztkomám és keretezőm) meg Rudi (lakatos, Pista volt sógora) óvatosan leemeli – mindkettő jó ízlésű férfiú, hát rám néznek:

– Vágjuk a földhöz? Véletlenül.

– Jaj, jó volna persze, de sajnos...

A vasketrecszerű könyves ládákkal egyszerre futnak be Pista meg a fiúk, Szabolcs, Zoli, Vasy, Gyuri ugranak neki s hurcolják széjjel a helyükre, a könyvespolcokat már felrakta Karcsi meg Rudi. Szabolcs papája fedezi fel Pista szobájában a falban úszó áramot, én a „cseledszobán” átvonuló kémény füstszivárgását és valamennyien együtt azt a lesújtó tény, hogy a cserépkályhákat át kell rakatni, a redőnyök használhatatlanok, s ha nem akarjuk Pannit udvarszagban és sötétben tárolni, hát ajtót kell törni az én szobám (műterem!) s az övé között. Én vagyok ötvenegy éves, Pista ötvennégy, Panni ötvenkilenc. Érdekes még erre a kis időre kialakítani egy lakás arcát?

És kialakult, olyan véglegesre, hogy az első elrendezés óta nem változott, csak időnként vándorolt a kis dívány, ha valamelyikünk betegszobába vonult. Nem kellett „rendezni”. Pista óriási, fertelmes, kiadóból örökölt íróasztala természetesen a szoba bal sarkába kerül, melléje a külön kis írógépasztal, hogy jobbról kapják a világosságot. Az íróasztalt állandóan olyan kézirat-, gépirathalmok borítják, hogy ha Pista ott akar írni, hát kaparnia kell egy kicsike helyet közöttük. Fontos tárgyak szegik körül az asztal peremét és potyog-

nak le róla minden mozdulatra. Pipatartó és ceruzás doboz, egy kődarab a Via Appiáról, kis fekete medve fából, dohányzacskók és hamutartók közé bújik Radnóti abdai szobrának kis agyagmodellje, Varga Imre ajándéka. Az ugyancsak kiadótól örökölt nehézkes, fekete fiókos szekrény a fél ajtót elzárja, rajta Fekete Tamás Folyosó című szobra, Pista szereti a szobrokat, a falon Goldmann György élőmaszkja Etiről és Vali zaire-i ajándéka, egy igazi népi harci maszk. A falakat különben könyvespolcok takarják, de a nemes arányú szobák itt igazán jó magasak, a könyvespolcok és a mennyezet között még van hely a képeimnek, három képnek, amit Pista helyesl a szobájában. Ott van Vas Évi két gyönyörű képe, istenem, milyen jó festő volt, meghalt fiatalon, ki tud róla? A legszebb portrét festette a huszoneves Pistáról s a tizenéves önmagáról. Szanaszét fal, könyvespolc előtt, íróasztal körül régi lemeztárolókban (amik engem mindig a „hiba van a kocsiban”-t jelző, az útra kitett autómicsodára emlékeztetnek) rengeteg lemez. Zenélhetek? – szól át hozzám Pista, mert engem festés közben zavar a zene, ebben is különbözők más tisztességes festőktől, én mondókákat vagy verssorokat ismételvek magamban, ha dolgozom. És szól a zene, ha jövök haza, már az ajtóban hallom, teljes hangerővel szól, többnyire barokk muzsika, időnként Bartók, népzene, Mahler és sok Schumann, hangfüggöny, mintha bizony fiatalok lennének. Az állandó zene, a valaha gazdag Vasék lakásából megmentett sötét tarka szőnyegek, a félegyházi nagymama empire garnitúrája összebújva a mézeskalácsszínű, bár sajnós, modern cserépkályhával, szépen összefoglalja azt, amit Pista igényel – ez az ő szobája. Azonban belekiabál a negyedik képem, az *Abrakos tarisznya*, amit Pista elkészültekor egyszerűen nem volt hajlandó elviselni – most ez az a kép, amit sohasem szabad kicserélnem, nem tud megenni nélküle. Néha azt hiszem, hogy énvelem is így járt, szegénykém.

A másik nagyszoba az enyém – műterem. Dehogyan az. A vendégek persze csodálják, hát itt lehet lélegzeni, de szép, itt dolgozik, ez a műtermed? Ilyenkor hanyagul megjegyzem, ó, csak télen! Nyáron Szentendrén dolgozunk – az idegenek azt hiszik, a művésztelepen, de ott nincs helyem. A kertünkben van egy garázsszerű lapos épület, a világítása remek, északi, s almafákra és hegyekre néz. Ez a pesti meg egyúttal lakó- és

fogadószoba is, hatalmas rajzasztal és festékes meg vegyszeres üvegek és a papírtárolók mellett, körülülhető kisasztal és sovány kis fekvőhely is van benne. S a világítása szörnyű, hajnaltól tíz óráig üvölt bele a nap s aztán mögéje kerül, s minden ellenfényben kontúrozódik. De ez persze régimódi hülye elképzelés, minek egy festőnek látni? És szanaszét mindenféle olyan vacak, amit szeretek. De használok is. Az én korosztályom még csak ecsettel festett, s az ecseteket lehetőleg szép, népi köcsögökben tartotta, én is. Az akvarellecseteket egy remekművű bajóti fa sőtartóban. A falon magán-szentélyem képei, Pista Branyiszkón, Panni a szentendrei kertben, Szuszi nevű vendégcica hátát vakarja és egy szép, egészen kicsi hármasoltár, valahonnan hozta valamelyik nagyapám, félek, hogy hadizsákmány, még az első háborúból, és egy igen primitív népi feszület fotója a Balaton-felvidékről. A heverőn cserge van, dögnehéz és gyönyörű, mellette könyvespolc, művészeti, néprajzi és biológiai könyvek, híven őrzöm még a hajdani nyálcsurogva nézett és nagy nehezen mégis megvásárolt Skira-sorozatot, a drága, új csodaalbumok mellett. Kezem ügyében gyerekkori kedvenceim közül *A nyár szigetén*, Kipling, *Maczkó úr utazásai szárazon és vizen*, Hamsun, *Az anyaföld áldása*, a *József-tetralógia* és Dickens – ezek az elalvás előtti kedvenc olvasmányaim, hiszen ott van Pista nyolcezer könyve a szomszéd szobában, a hallban és a külön lépcsőházban végestelen végig, és szaporodik, már el se fér, Pista kétségbeesetten közli időről időre: Nincs már helyem! Mire Panni új sort csináltat a könyvespolcokra, és Pista rendezheti újra véres verejtékkel a könyveit – úgy kell neki, ebben a százhetvennégy négyzetméternyi lakásban nem fér el? Hisz lassan már a lépcsőház is megtelik. A külön lépcsőház az előterek zugaiból indul váratlanul, s fogja magát és egy sötétbe nyúló meredek lépcsősorral kilép a Groza Péter rakpartra. Állandó büszkeség és méreg forrása egy személyben. Valaha piros szőnyeg futhatott rajta, s az úri nép itt lépegetett fel a nyilván kapus kitérőre, ugyancsak szép formájú, de azóta erősen elhasználódott kapu száján, s odafent balra fordult a hall felé, a konyha-kamra komplexumot látnia sem kellett. Itt engedi ki Pista a kései leballagó vendégeket, nem sajnálja megmászni a lépcsőt, csak áll, kedves mosollyal búcsúzik, és ki is lép az utcára

velük egy szippantásnyi Duna-szagra. Aztán kétségbeesetten ott áll, mert nem bírja becsukni a kaput, én is leszaladok hát, s ketten valahogy elbánunk a rozoga készséggel. A kapu erősen beljebb húzódik a házfalból, s ez indítja az ifjúsági parkból haza igyekvők jó részét, hogy szabad vécének használják a kapunkat, a küszöböt különösen. De mégis, külön lépcsőházi bejáratunk van, szörnyen elegáns dolog, majdnem olyan büszkék vagyunk rá, mint a hajdani Papnövelde utcai hordár-ra, Baglyas bácsira, aki – utolsó példányaként a hordárintézménynek, a házunk előtt posztolt s ügyeinket intézte, mert sokáig nem volt telefonunk – de hát az akkori Krúdy-belvároshoz s a mi életünkhöz tökéletesen illett. Igen, a lakásunk kopottan elegáns, ahogy Bertha Bulcsu írta egy régi, interjúszerű kedves cikkében. És arcpirító szégyenfoltja a Panni szobája. Persze. Egy hatemeletes bérház első emeleti szobája, a parányi, udvarnak sem nevezhető udvarra néz, indokolatlan bádogtetőre – tele lehajigált szeméttel, évezredek óta ott díszelgő lábassal, külön fecskéfészekkel, mert a második emeleti falon is van egy, s a műemlék liftház is idejut. A lift ugyanis henger alakú, a rácsa is szép, és időnként működik is, áldjuk istenünket, hogy csak egyemeletnyi lépcső vezet hozzánk, a konyhabejáratához, az is szénfekete csigalépcső, a korlátja is műemlék lenne, ha még idejében el nem lopták volna. Panni szobájában még szekrény is van – mi Pistával, önző disznók, a szekrényeket száműztük a hallba és a fürdőszobába. Panninál smizett (nem tudom a magyar nevét), azonkívül szépséges fiókos szekrény, cserge a falon, cserge a heverőn, két kis empire fotel, könyvespolcok a két lefüggönyözött, udvarra néző ablakzugban s külön német-francia könyvgyűjtemény. Bajótról származó óriási zöld-fehér csíkos cseréptál és Korniss piros bodobács-képe a falán meg az én számárportrém és zöld-fekete-szürke igazi szőnyeg. Minden bútordarabja a helyén van, a kisasztalt kivéve múzeumba is beillenék, és mégis, nincs mit tenni, sötét, sötét, reménytelen a megvilágítása, a nap csak a nyári hónapokban merészkedik besütni néhány órára, amikor pedig kint vagyunk Szentendrén. Világ szégyenére és mindnyájunk fájdalmára égő seb a lelkiismeretünkön ez a szoba.

Kétségtelen, hogy a három szobát a három lakója úgy rendezte be, hogy – noha természetellenesen tökéletes a jó vi-

szony testvér–testvér, sógor–sógornő, férj és feleség között, ha valamelyikünk a szobájába vonul, életének minden lényegesebb pillérjét maga körül találja.

Az ajtókat persze be lehet csukni egymás előtt, de nemigen csukjuk be, már csak a cicák közlekedési lehetősége miatt sem. Van, aki utálja a macskákat – sújtsa megvetés és a sors keze, vagyis a macska akarata. Mert ha egy macska úgy dönt, hogy ez az ember az ő szolgája, ott nincs helye és módja az ellenállásnak – no de ez egy másik történet. Élt nálunk Cyrano, Cicelle, Cimbeline, Zerlina, Cipi és Fumi és Cyrus és Cinegecinke, Matahari és Condé, aztán Pista rám ripakodott, hogy ne intelligenskedjek az irodalmi nevekkal, adjak becsületes nevet a cicáknak, hát Luci fiának ő lett a keresztapja, a neve Pisti. Ő a rokonságra hivatkozva, rendszeresen Pista mellé tért délutáni pihenőre.

Közös életünk a hallban zajlik, ahogy a közös étkezések is, kissé szokatlan módon, mert reggelizni például elreggelizgetünk tizenegy-fél tizenkettőig, mert közben szól a telefon, kihűl a tea, amit iszonyú mennyiségben vedelünk, s közben mohón beszélgetünk egymással, ahogy a kurta ebéd és a szintén hosszúra nyúló vacsora közben is, itt olvas fel egy-egy részletet a regényből Panninak és nekem Pista, s itt nézünk tévét, főleg Panni és én – Pista visszavonul dolgozni és munka közben zenélni, amin én egyfolytában csodálkozom ötven éve – hogy lehetséges, hogy a zene üteme nem zavarja a vers ütemét. A próza persze más, de így is csak néha bukkan fel az írás mélységeiből, kilép a hallba hozzánk, ha például krimi játszanak, s ilyenkor belekérdez: – Ez a gyilkos? Vagy ez a felesége? – De hamar megunja. Viszont elejétől végig megnez minden kardos, csipkegalléros, hajós filmet, őszinte lelkesedéssel izgul végig minden párbajt, ha mégoly silány utánczata is *A három testőr*-nek.

„A lakás a vízre kiugrik”, írja Pista, és igaza van. A lakásunk hajó a tengeren, erőd a szigeten, de a bejárat nyitva, kötélhágcsó leeresztve – sokan járnak hozzánk. És kialakult a rend, nem minden vendéget kell mind a hármunknak fogadni. A csak egyikünkhöz jövő vendéggel ki-ki becsukódhatik a saját szobájába, esetleg a közös teához tódulunk össze a hallba. Kíváncsi vagyok, ki az, akinek fontos a lakásunk szaga, ami egyértelműen dohányszag lenne, ha – és most jön a

feneség! Jó, szenteltessék meg a vasárnap, a pörkölt, a bableves és a rántott hús mindent betöltő intenzív szagával. De ez a szag alattomosan megüledik, elrejtőzik a ház terkervényeiben, s nincs az a két keresztbe nyitott ablak, ami véglegesen kiűzné. A külön lépcsőházban elraktározott szentendrei almásládák s a felettünk lakó kávéjának friss illata belefuvall időnként, de a sokat emlegetett nem udvar udvar szigorúan gyűjti és tárolja is a „magyar szag”-ot, ahogy egykori angol barátunk meghatározta. En sem vagyok rest hozzájárulni a szagcsokorhoz, rendszeresen elégetem a piritószerszámba rakott kenyérszeleteket, és hiába a fűtőlő faze-kam, mindig kifuttatom a tejet, s vígan füstöl, míg a szomszéd át nem szól, hogy nem ég nálatok valami? Egyébként is ez ünneptartó ház, karácsonykor úszik a lépcsőházban a fenyő, a gyertya és a „bejgli” illata. Húsvétkor én szoktam odaégetni a sonkát. De hiába hallatszik át Pestről is a harangszó s a hátunk mögül a tabáni templom harangjának a kedves zengése, ünnepeken ez a szag uralkodik és kész.

Meghonosodtunk itt, a téli Duna partján. Hisz télen láttuk meg legelőször, s karácsony este vettük véglegesen tudomásul, hogy idehaza vagyunk. Hirtelen csönd lett, kiürült a rakpart, lélek se jár. De a fekete Duna fölött, mögött ott csillogott Pest minden fénye, s a hófehéren világító Erzsébet hídon futottak az autók Pestről Buda felé hosszú, hosszú sorban.

– Mennek anyukáékhoz borlevest enni – mondtam Pistának és Panninak, ahogy bámultuk a karácsonyi csendet, hisz még a kilences és a tizenkilences villamosnak az ablakunk mellé ügyesen odaszerkesztett drótja se rezdült, s az eloltott gyertyák édes füstje szállt a cigarettánk mellett. Tíz órától kezdve aztán kezdtek visszafelé futni a hídon, ugyancsak hangtalanul, talán a hó miatt, az autók, s mi az újra meggyújtott gyertyák fényében hallgattuk a tabáni templom éjjeli misére szóló harangszavát.

– Megszületett! – mondta Pista. – Mi pedig budaiak letünk.

De mégsem egészen. Mert sokszor előfordul, hogy mindenféle elintézendőket intézve véletlenül találkozunk a Belvárosban.

– Szervusz! Hát te hol jársz erre? – ráztunk kezet egymással nevetve, túlzott csodálkozással eleinte, aztán már csak

örültünk, és egymásba karolva mentünk tovább, és beültünk
összebújva, mint hajdani illegális szerelmes korunkban, egy
presszóba vagy a Mátyás-pincébe. Közben változott körülöt-
tünk a Belváros, elmúlt például a kurta kis Duna utca,
benyelte az Erzsébet híd aluljárójának a kiépítése, de nekünk
ez volt és maradt is az életünk közepe, az első közös laká-
sunk, a félelemmel dúsitott fiatalság. És mielőtt felléptünk a
hídra, Pista megállt és visszaneézett.

– Ugye valahol errefelé laktak Vas Pistáék? Mikor is haltak
meg?

Könyvtár

Hogy Pista úriember lett volna? Szó sincs róla. Úriember előreengedi a hölgyet – hát nem? Különösen azért, mert évek óta sír és panaszkodik, szóban is, de sok-sok versben, hogy micsoda szörnyűség vár őrá, ha „az öreget magára hagyta”, ha „Piroska korábbi vonattal utazott el”, meg „készülnöd kell neked is nemsokára az álarcos bála”. És előrement ő, udvariatlan fajankó! És én itt állok, nagy csomó szerelmes verssel és nagy csomó vallomás-képpel, önélküle, a könyvtárban. Körülbelül kilencezer könyv, folyóiratok. Meg voltunk róla győződve, s ezt meg is beszéltük, hogy én halok meg előbb. Szédelegve ébredtem rá, hogy megszökött a hivatalos papírok és eljárások elől, rám hagyva az egész borzalmat. Nem elég, ha az embernek meghal az ura, még elolvasandó és aláírandó hivatalos papírokkal gyötrik, és meg kellennem Szentendrét. („Mert nem volt annyi eszed, hogy a nevedre írasd a férjed hosszú betegsége alatt” – nem volt, csakugyan) Hát ijedtemben felkínáltam a Széchényi Könyvtárnak Pista könyvtárát, évek óta ők számítottak rá, s hozzájárultak a lakás béréhez. De amikor kiderült, hogy csak az érdekes vagy dedikált köteteknek tudnak helyet adni, rémülten visszakoztam – nem, inkább eladok akármi mást, de a könyvtár maradjon csorbítatlan, hiszen ez Vas István önarcképénél önarcképebb arcképe.

A könyvtár lényegében három részre oszlik, túlcsondulva eszméletlen méretű lakásunk hallján, ablakfülkéin és lezárt külön lépcsőházán. A KÖNYVTÁR, a LIMBUS és a KATYVASZ. Ábécérendben, ami nekem nem kis fejtörést okoz olykor, mert az egymás mellett álló állványok saját beosztásukat követik, nem pedig az egész falat befogó sorban folytatódna. Nehezen nyugszom bele, hogy Shaw és Somlyó jól alul van, de a Szabókat a másik állvány tetején kell keresnem,

Tándori fölött. Mondom, minden polc a falakhoz simul, de akármekkora is a szoba, a heverő mégsem állhat a közepén mereszkedve, hát takarja a *b* és *c* betű egy részét, viszont így fektünkben is kihúzható a Biblia tucatnyi, több nyelvű és kiadású kötete, s ha az ember nem restell kicsit feljebb nyúlni, eléri Babitsot, majd Bethlen Miklós önéletírását, s a heverő oldala mellé nyúlva Chestertont. Ennek az állványnak a tetejét koronázzák a Nyugat bekötött évfolyamainak vastag, barna példányai – fittyet hányva az abécének nyomósúlyként. Talán azért is, hogy nekem állandó fenyegetést jelentsen, mikor látom, hogy Pista, lerúgva a cipőjét, feláll a heverő tetejére, nagy nehezen kibányász egy kötetet, az elzuhan, ő megkapaszkodik a zöld díszkiadású Aranyban, az szerencsésen úgy borul le, hogy csak a lábára esik neki, s a Nyugat-kötet sem a fejére, kedvesen, kíméletesen.

Van persze könyvtárlépcső, ügyes, nyeles kis szerszám, de azon rendszerint Luci, a cica alszik, ha fia, Pisti nem kergeti le róla, de ez a lépcső úgylis csak szabad felülethez használható, ami előtt nem áll bútor, például Dérytől Donne-on, Elioton és Fontanén, át Fazekas hadnagy úron is, egészen Graham Greene-ig. A heverő feje mögött lexikon- és szótársor, az irodalmi szótárak aránylag alacsony polca határolja Pista íróasztalának nyugati csücskét, bizonyos fokig meg is óvja az íróasztalon gyülekező tárgyakat és papírokat a leomlástól.

Az ablaktól a cserépkályháig, pontosabban az előbb említett könyvtárlépcsőig húzódik a Pista íróasztala és széke mögötti falon a Határ Győzőtől Thomas Mannig terjedő szektor. Ha Pista hátrább rukkol a székével, Kosztolányiba veri a fejét, ha ugyan nem az egész sort betöltő Karinthykba („nem szül gyáva nyulat Nubia párduca”? – ezúttal Berzsenyi tévedett, csóválja is szép oroszlánfejét a szemközti falról. Ó jaj, azok a sírverstermő ötvenes évek!). A jobb kezét kinyújtó Pista Krúdyba markolhat, de már Hunyady Sándorért és P. Howardért (tekintélyes gyűjtemény az első otromba kiadástól a bestsellerré vált maiakig) fel kell állnia. Ha leejti a tollát, Maugham és Michelangelo környékén kell keresnie, elhanyagolva Lafontaine-t és Laforgue-ot, csak egy pillantással súrolva Latort, Mándy Ivánt, Kálnokyt és Malraux-t. Ezt a társaságot, ahogy minden alsó polcot, csak egy deszka

választja el a padlótól. A hallban lévő bal oldali polcokon – ugyancsak nem hederítve az ábécére – legfelül húzódik a Szép Versek és egyéb antológiák hada, alattuk békés egyetértésben fér meg egy sor Németh Lászlóval maga mögött Ottlik sok-sok kiadása, mert minden újat külön is dedikált s így vannak Örkény kötetei is, felettük a sort Nemes Nagy Ágnes nyitja, elegánsan, mint mindig. Pista nem tartja külön az idegennyelvű könyveket, soroljanak csak be szépen a magyar ábécérendbe, ahogyan a heverő felett is Apollinaire és Apor Péter például. Egymás közelében Orbán Ottó, O'Neill és Obrascov, lejjebb Petőfi, a legkülönbözőbb kiadásokban, köztük az is, amit Pista gyerekkorában a szőnyegen hasalva olvasott rongyosra, s a szomszéd Petrarca egyikükhöz sem méltatlan társ. És a velük szemközti falon Radnóti közelíti Rónay Györgyöt és Ronsard-t, az angol Shakespeare-sorozat mellett a magyar Shakespeare, Arannyal dúsítva, fölöttük Salinger és Singer. Sárközi nem bántja Schillert, hiába volt német szegény feje. A Tömörkény-sorozat nagy komolyan vonul el Tatay és Takáts Gyula alatt, egy az Alföld és Pannónia. Közel van a vastagra nőtt Thackeray-kötelekhez, és Tolsztoj meg Turgenyev sem esik messze tőlük, Szentkuthy *Prae*-je keresztben nehezedik Szerb Antalra és Szép Ernőre, de már Szabó Lőrincért és Szabó Magdáért létrára kellene lépni, az *Örök barátaink*-at és a *Creus*-át fel sem érdemes tenni hozzájuk, folyton bele-beleolvasok. A padló közelében rengeteg Weöres Sándor és Wodehouse angol nyelvű karcsú kiadása.

A művészeti és néprajzi könyvek az én műtermemben vannak, de az Agatha Christie-k sem hagyhatók ki. Pista szerette a krimit, s ha nem szégyellte volna elvenni a fiatalok elől, boldogan szórakozott volna egy krimi fordításával –, őszerinte ugyan Eliot és Apollinaire is krimi.

A LIMBUS-ban azok a könyvek vannak, amelyeket nem használ állandóan vagy nem igazán szeret, csak becsüli a szerzőjüket. Életműsorozatok, régi, képes történelemkönyvek és sok második kiadás, azonkívül a folyóiratoknak nem is számozott csak ömlesztett tömege, mármint azoknak a példányoknak, amelyeket érdemesnek ítélt a megőrzésre, hiszen így is alig van elég hely. Pista saját fordításai egy vén-

séges vén, de még mindig jó karban lévő régi Lingel-szekrényt töltenek meg, az én illusztrált könyveim ugyancsak.

Nem is szólva a NEHÉZ KÖNYVEK magas, karcsú polcáról, ahol Csurka tizennégy kötete barátkozik a kövér Dickenssekkel meg Juhász Ferenc hatalmas újabb kötetei, amelyeket csak asztalra kiterítve bírt Pista rendesen olvasni – azóta vannak bizonyára újabbak is, nem tudom.

A KATYVASZ-ban pedig összevissza halmozódik a szentendrei kis házból s az én műtermemből utólag odakeveredett anyag. Mert, rendetlen disznók, igazán előfordult, hogy se Panni, se én, se Pista nem vitte be Pestre az éppen olvasott könyveket, elég szegényen. De nagy csodálkozásomra Móra és Margaret Mitchell, egy mykénéi katalógus, egy csomó útikönyv, a *Tű s A Sakál napja*, de az *Alexandriai négyes* és az *Orlando* is a Katyvaszba került, hát mit csináljak.

Amikor egyedül maradtam a könyvtárral, s ráébredtem, hogy egy pillanat alatt megszűnhetik az összeköttetés az emberekkel, a teljes dokumentációt, a levelezést kofferszámmra zúdítottam a Széchényi Könyvtár nyakába. De a háromhónapos betegség, a kórház, s hogy azalatt én sem dolgozhattam, mégis rákényszerített néhány könyv és kézirat külön eladására. Ebben segítettek barátaim. És a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatója is segített. S a kereskedő – könyvimádó álarcában megjelenő KERESKEDŐ – sétálgatott a könyvespolcok között, és kereste az őt különösen érdeklő néhány dedikált kötetet. Én csak elfordultam, mert állandóan láttam Pista kezét, ahogy kihúz egy könyvet, belelapoz és belemerül. És gyakran utánam szól: „Nézd csak! A konyhába mégy? Jövök veled, ezt hallgasd meg!” – és jobb kezében a könyvvel, a ballal pedig azt a régi, már alig is kapható „tollhegy”-et forgatva, amivel tele volt minden zsebe, és nélkülözhetetlenné vált minden szellemi tevékenységénél, lett légyen az olvasás, vers vagy próza, vagy zenehallgatás, felolvas nekem a konyhaajtóhoz támaszkodva. Én meg igyekszem nem csorgatni a vizet, nem csörömpölni az edénnyel, hiszen akadnak zajtalan munkák is, tisztítom a madársalátát például, hámozom a kompótnak való almát, és büszke vagyok, boldog. Sokáig kísértett még a KERESKEDŐ Pistáénál elegánsabb, szép, kegyetlen keze.

Végül is A. G. jött, a rádiós, nagy zavarom idején felmerült

a múltból, és nem csekély utánajárással sikerült neki úgy eladnia a könyvtárat, hogy halálomig velem maradhat. A Pécsi Egyetem Kutató Könyvtára lett, egyben marad az arckép, nem szemelgethető ki, szét nem szedhető. H. Tamás vette számítógépre, ő úgy mondta, floppyra – lemezre – a könyvek listáját.

És végül is az a bizonyosság, hogy sok-sok fiatal egyetemista és kutató keze nyúl majd a könyvekhez és talán furcsálkodik, hogy: nini, ezt is olvasta a Vas István, vagy nagyszerű, ezt itt találtam Vas István könyvtárában, ilyen ócskaság, vagy ilyen kincs! És ez az elképzelés nem törli el Pista eleven, könyvszerető kezének az emlékét. Csak azt a szégyenemet, hogy engedtem a KERESKEDŐ-t ott válogatni, azt semmisíti meg a jövődó kutatók keze. Hadd forgassák, remélem olyan szeretettel és gyöngéden, ahogyan Pista tette, és áldom Pécsét, amiért befogadta Vas István szellemi portréját, amit én gyakorlatlanul és szakszerűtlenül, de mégis megpróbáltam, legalább vázlatosan megcsinálni.

Circumdederunt

Félig aludtam, ahogy ültem mellette, és fogtam a kezét, de most hirtelen megéreztem, hogy néz. Láttam, hogy megint beúszott a tiszta sávjai egyikébe, megörültem.

– Fejezd be a könyvet, ha én nem tudnám – súgta, de tisztán és érthetően –, tudod, meddig akarom írni.

– Pistukám, ez hülyeség! Nem tudok én úgy írni!

– Azért csak fejezd be. A magad módján! – Ezt már egészen hangosan mondta, de el is fáradt bele, és megint elmerült, ezúttal csak pár percre, aztán megint felélénkült a szeme: – Fejezd be!

– Hogy képzeled, drágám? Rakjak le hágóköveket a zuhogó vízesésbe?

– Látod, hogy be tudod fejezni? – ezt már huncutul nevetve súgta, és csukódott befelé.

Megpróbálom. Legalább az útjelző cölöpöket leverni. Ha ő így akarja.

Hát nem én haltam meg? Érthetetlen. És valószínűtlen. Pista tudta, hogy a hölgyeket illik előreengedni, meg is mondta, nekem is, Réz Palinak is. Meg is írta a kurta, hárommondatos végrendeletében, hogy őt majd az én síromba temesék, annyira biztosra vette a sorrendet. Mégis ő halt meg, nem tudta kivédeni, sem megakadályozni a szörnyűséget, ami ezzel rám szakadt. Hogy vonyítva bújnék el szem elől, ehelyett egy furcsa, légüres közegben mozgok, amit követelőzve hasít fel rengeteg tennivaló. Azt sem tudom, mihez kapjak először.

Azonban nem úgy van az. Kedves, nyugodt hang, Anna, az Írószövetség elnöke telefonál:

– Te most meg se mozdulj, ne csinálj semmit, pihenj. Mi elintézzük mindent, kiküldök hozzád valakit, aki ilyen dolgo-

kat szokott intézni, ő már mindent tud, neked csak alá kell írnod. Mi leadjuk a hírt a tévének, újságnak, mindennek. Te pedig fogalmazz meg egy gyászjelentést, sürgősen, írd össze a névsort, akiknek küldeni akarsz, mi feladjuk a postán. Siess vele, nehogy elkéssünk, 27-én legyen a temetés, akkor ott tudok lenni én is. És készítsd össze az iratokat, keresztlevét, házasságlevét, halotti bizonyítvány, boncolási jegyzőkönyvet kérjél a kórházból, és vigyél ki ruhát, amiben... Holnap tízre ott a segítség.

– Köszönöm, igazán kedves vagy, akkor mindjárt szedem is össze.

– Fő az, hogy te csak pihenj, akármilyen erős vagy, Piroska, és ne csinálj semmit.

Hirtelen kétfelé válok. Minden irreális. Egyik felem látja, nézi, hogy a másik keres, összeállít, intézkedik és nem érez semmi fájdalmat sem, de valami jégréteg kezd körém rakódni, valami merevség, páncélban járhat így az ember. Tamás, aki Anikóval együtt állandóan mellettem tudott lenni, és angyali gyermekszerezzettel ápolta Pistát, most itt van, melletünk, és nekem is éppúgy segít, mintha Pista volnék.

Háromnegyed tízkor megjön Tamás, leteszi elém a kórházi iratokat, én meg hozzárakom, ami még kell, egy borítékba, rajta Tamás szép kerek betűi: Pista bácsi iratai. Várjuk az Írószövetség segítő angyalát, aki pontosan meg is jelenik. Csak elbámulok. Tiszta feketében egy gyönyörű nő. És nem akármilyen gyönyörű nő, óriási fekete kalap alatt művészien és csodaszépen festett arc, rózsaszín-piros, hosszú, seprős fekete pillájú kék a szeme, finom kis keze, ragyogó fekete prémes bőrkesztyű, elegáns kiscsizma, és olyan isteni kabát, amit legszívesebben paletot-nak neveznék, viszont nagyon fázhat benne, mert vacog, és csak dadogva tud beszélni:

– Nagyon átfáztam, kaphatnék valami meleget?

Anikó már töltené is a forró teát, amivel vártuk, de a hölgy nemet int és Tamásra néz, Tamás az üvegre néz, és kifordul a konyhába egy pohárért. De vizespohár is van az asztalon, amit a hölgy Anikó felé nyújt, aki sietve kitölt egy kis whiskyt, a pohár kiürül, majd újra kiürül, s csak akkor sóhajtja Ari (Ariadne):

- Nincs kocsí. Tudnál taxit hívni? Nagyon hideg van.
- Majd én elviszem Piroska néniéket – nyugtatja meg Tamas.
- Itt a kocsim. És tessék parancsolni, itt vannak az iratok.
- Maga hát akkor nem iszik, ha vezet – nyújtja a poharát Ari –, majd én. Úgy átfáztam. Kaphatok egy cigarettát?
- Kaphatok egy cigarettát? – kérdezi megint, már a kocsi-ban, ahol egyszerre olyan alkoholszag ver orrba tőle, hogy gyanakodni kezdek, talán nem is az a három pohár volt az első három, ami az átmelegítésére szolgált. A harmadik „kaphatok egy cigarettát”-nál, úgy látszik, Tamas gyanút fog, mert megkérdi:
- A táskájába tette az iratokat?
- Nem. Otthagytam az asztalon, emlékszem. Persze, az is kell.

Tamas beharapja a szakállát, és megfordul a kocsi-val. Már a BAH-csomópontnál vagyunk. Én meg elfelezem a csomag cigarettámat, és hátranyújtom neki. Kedvesen megköszöni. Öngyújtója van. Senki sem szól, csak Tamas szakállá rezeg a méregtől, látom.

Ahogy kikecmergünk a kocsi-ból a temető bejáratánál, csak nézem, hová kell itt mennünk. Hol van itt eldugva a hivatal? Ari álmodozva igazgatja a fekete, rojtos selyemsálját.

- Én tudom – fog karon Tamas –, tavaly halt meg nagyma-ma, én intéztem, ő is itt van ebben a temetőben.

Hivatalos szoba, térkép, iratszekrény, fotelek. Hideg van. A temetésrendező vagy igazgató, vagy nemtudommi, a Főnök alacsony, fekete, fekete ruhás zömök férfiú, nem nagyon barátságos.

- Önök? Milyen ügyben?

- Vas István, a költő ügyében. A felesége és az Írószövetség megbízottja. Talán leülhetnek a hölgyek, nem? – érdeklődik Tamas.

De a férfiú ügyet sem vet Tamas-ra, le sem ültünk még, jól felemelt hangon már nekem is esik.

- No végre, az Írószövetség! Reggel óta küszködök a tele-fonnal, nincs ott senki. Maguk az égvilágon semmit nem intéznek el, és az írók hitelbe temetkeznek. Még ma sem fizették ki egészen Daróczyt, Barkast – Kuznovics után pláne egy fillért sem. De azért persze a művészparcella kell nekik!

A falon ott a temető térképe, a fekete férfiú a művésziparcellát bökdösi egy ceruzával. Ari lesüti a szemét, soha életemben nem láttam még ilyen bájos asszonyt – de csak megcsóválja a fejét, nem szól. Én szólok, mert félek, hogy Tamás is, meg a férfiú is rögtön megpukkad.

– Nem fontos a művésziparcella. Nem olyan ember a férjem.

– Hát maga az özvegy?

Igaz, igaz, szürke kabátban vagyok, a sapkám is szürke-fehér. Ari van illő feketében, gyönyörű és fekete, ahogy özvegyhez illik.

– Akkor hát maga az Írószövetség, most mondja meg, mire valók maguk, ki felel itt a dolgokért. Teszem azt például, ki fizeti ennek az írónak a temetését?

– A családja – horkan fel Tamás.

A férfiú némileg megnyugszik, és a térképhez lép. Ari most szólal meg először:

– Be fogok számolni a főnökömnek mindenről.

És most itt a temető. A hideg szélben hideg a téli fény, zörögnek az egymáshoz verődő fagyos ágak, fénylenek a fekete lapok a sírköveken. Hatalmas város, zezgugos utak kerítette leginkább mértani testek egymáshoz bújó halmaza. Itt-ott ágaskodik egy-egy korpusz, a görög váza üressége ásít, deres fű között elbújó őszi vadgesztenyéken csúszkálunk, mar a hideg, és csörög az aszott lomb. A művésziparcellával szemközti részen, a harmadik sorban van üres hely, a másodikban is volna, de egy kőkolonc fekszik rajta – nem, nem lehet elvinni – miért? – Zetor kellene hozzá – magyarázza a férfiú – de nincs. Na jó lesz a hetvenhármas vagy hetvennégyes a harmadik sorban? Olcsóbb is. Döntsének, mára összejött minden, más dolgom is van. – Tamásra nézek, utóvégre ő szakmabeli, hirtelen valahogy elvesztem, nem értem az egészet. Itt fog feküdni Pista? Arit keresem, ábrándosan dől egy közeli vastag gesztenyefához, a szürkülő eget nézi, nem bolond itt lábolni velünk a deres füvet, a jegesedő havat. – Jó, jó lesz – mondja Tamás –, tessék csak odanézni. – És meglátom Ágnes keresztjét pár lépéssel odébb. Nemes Nagy Ágnes. Istenem, Ágnes! Szerették és gyűlölték egymást, ellenségek voltak, lényegében pedig igaz bajtársak, s Ágnesnek sem volt fontos a művésziparcella, úgy látszik.

– Végeztünk? – kérdi Ari. – A cigaretta a kocsiban maradt, de van még nálad, ugye?

Még idejében elkapom Tamás karját, isten tudja, mire nem lenne képes, dühöng, szólni sem bír.

A főnök szól:

– Nem. Most menjenek a Mező Imre útra, kiválasztani a koporsót, keresztet ott kell. És fizetni is ott kell, még ma akarom látni azt a nyugtát, Aczél Györgyöt is ma temetjük, sok a dolgom. Zene kell?

– Majd én beszerelem – mondja Tamás –, a kedves Schubertje fog szólni.

– Igen, akkor ez is meglegyen péntekre. De meglegyen idejére, mert én nem adok az utolsó percben zenét. Díszőrség nem kell?

Most fogy el a türelmem.

– Kell a nyavalyának!

A férfiú maga a felháborodás, a sértett méltóság egy bunkó támadása előtt.

– Asszonyom, ezen a helyen nem szokás így beszélni.

– Nem? És maga hogy beszél? – csattanok fel, Ari biztatóan mosolyog rám, mintha mondaná, jól van, csak így tovább. Elgondolkozva rágyújt – honnan vette ugyan? Én is rágyújtanék bizony – de kifújom a mérgemet, gyerünk.

A Mező Imre úton olyan gyönyörű albumokat rak eléem egy kedves nő, hogy nincs az a római fogorvos, aki meg ne nyalna mind a tíz ujját, ha ilyeneket nézegethetnének a páciensei a SZÉKRE VÁRVA – csak ezekben az albumokban kereszt van és koporsó, és szemfedő és párna, alattuk az ár. Választani kell. Ari teljes nyugalommal üldögél mögöttünk, ketten hajlunk Tamással az albumok fölé, Arit kétségtelenül nem érdekli a dolog, időnként látom, a zsebében kotorász – ott lenne tárolva tartalékital vagy mi? De nem vesz elő semmit.

Választottunk.

Tamás fizet a pénztárnál, szerencsére Panni észnél volt, rámbizott minden összeszedhető pénzt, és Tamásnál is van, ha ki kellene segíteni bennünket.

– Be tetszik vinni a nyugtát? – Ari felé nyújtja Tamás a rózsaszínű papírlapot. (Én ugyan nem bíznám rá, hátha ezt is otffelejti, mint az iratokat.) Ari bizonytalanul mosolyog.

– Talán inkább maga, jó? Nekem még vissza is kell mennem az Írószövetségbe.

Amíg bent voltunk, hófehér lett a világ. Sűrűn, aprón esik a hó, a kocsi tetején is vastag prém áll, jóformán semmi sem látszik se a városból, se az emberekből, fekete árnyék minden a fehér alapon.

– Csak a megállóig vigyen – kéri Tamást Ari –, onnan pár lépés az Írószövetség. Utána aztán vigye be a nyugtát a temetőbe. – Se bü, se bá, se köszönöm. – Köszönjük, Ari – szölok vissza neki –, holnap bevisszük a névsort. – Kedvesen bólint, ahogy utánanézek, olyan gyönyörű a hóban, mintha Nakonxipánban lépegetne.

Most nekiülök a névsornak, megrajzolom a gyászjelentést, Tamás elrohan vele a Lónyay utcába, és isten tudja, milyen bűvészzel, szakállal, ígérettel és hízalgésszel eléri, hogy az erősen vonakodó hölgy tüstént munkába vegye – meg is teszi, mert *nem* az Írószövetség fizeti majd, isten tudja, mikor. Talán ezeket is hitelbe gyártatják.

Anna telefonál az Írószövetségből, igen, hallotta, micsoda alakkal volt dolgunk, rettenetes, képes volt az ő alkalmazottja előtt gyalázni az Írószövetséget, no de meg is mondta neki a véleményét – micsoda otrombaság. Különben Ari jelentette, hogy minden rendben ment, a gyászjelentést pedig holnap adják le az újságoknak, és kéri a névsort. Számlát nem kell küldennem – az Európa Kiadó, ahol Pista évtizedekig dolgozott, vállalta, hogy megtéríti a temetés költségeit.

És most jön Beton. Balás atya. Egy pillanatra a vállamra teszi a kezét, az arca csupa részvét és csupa szeretet. – Ad rem – mondja, és valóban a tárgynál maradunk, ugyanis ő igazán tudja a mi kettőnk ügyét. Igen, természetesen latinul. – És vigasztalhatja az, hogy Pista bácsi készült erre. Nem érte hirtelen, nem vesztette el a kapcsolatot az Úrral, micsoda kegyelem, hogy maga mellette lehetett. – Kézszerítés, már megy is.

Furcsa, hogy itthon csönd van. Nálunk mindig olyan hangosan szól a zene, hogy Cipi, ha berohan, majd megőrül, a lemezejátszóhoz ugrik, kikapcsolja.

– Vén marhák, így bögetitek ezt a masinát! Csak a fiatal marhák szokták így, ettől azt hiszitek, hogy fiatalok vagytok? Hogy bírjátok így ordíttatni?

Most nem szól a zene. Persze, persze, Pista nincs itthon, tényleg. Meghalt tegnap. Ma voltunk helyet keresni, s itt volt Beton is. Húha, még a kerületi papnak is be kell jelenteni, gyere, Anikó, intézzük el. – Valahogy nem merek egyedül menni, megint kettéváltam, talán utca sincs, és én sem vagyok.

A plébánia itt van mögöttünk, és nem akármilyen plébánia. Szerény tábla a vasháló kerítésen, alul meglepő papírcédula: „Ne tessék a kutya edényét kihúzni vagy felfordítani” – nekem persze eszembe se jutna, de teljesen helyénvalónak érzem, rendes ember lehet a kerületi papunk. Az is. Mosolyogva nyújtja mind a két kezét – meg kellene csókolni? Bizonyosan tudja, hogy én nem tehetem.

– A kedves férje ügyében? Hallottuk, hallottuk! – És átveszi a keresztlevelet.

– Nini, őt még Cavinton atya keresztelte. S itt is esküdött Nagy Etellel, a Kassákné volt a keresztanyja és a tanú is. Szép, nagyon szép, mi is temetjük természetesen!

– Nem, atyám, bocsánatot kérek, az volt a kívánsága, hogy Balás Béla atya, a gyóntatója temesse, csak bejelenteni jöttem.

– Balás Béla? Ki az?

– A bajóti plébános. Barátok voltak.

Morfin atya elsavanyodik a nyitott anyakönyv fölött.

– Egy falusi plébánossal temetteti a Vas Istvánt? És hoz az atya ruhát? – A mosoly megszűnt, marad a fejcsóválás. – Illyés Gyulát, ha jól emlékszem, két püspök úr temette.

– Igen, tudom. De Balás atya járt be hozzá, Pistához, a kórházba, ő vitte be a szentségeket neki. Szerettük. – Aláírok valamit, s meglehet, hogy bosszús Morfin atya, de mosolyogva Isten áldásával terel ki bennünket az ajtón. Anikó, aki a dicsértesséken kívül egy kukkot sem szólhatott, most toporzékolva, már a kutyatál előtt hangosan sírni, nem, bömbölni kezd.

– Ez a pesti pap, hát nem vigasztalta Piroska nénit egy szóval sem? Csak mosolygott? Még részvétet sem mondott? Engem katolikusként kereszteltek, nem sok vallást tanultam én sem, de nálunk azért nem ilyen rátarti a pap. Borzasztó! Borzasztó!

– Ne bőgj, összeszalad az utca. Most nem pap volt, hanem

hivatalnok. Sok szolgálja van Istennek, ez ilyen. Hát ne bögj, látod, én sem sírok.

Bár tudnék. Bár tudnék sírni. De nem bírok. Voltaképpen nem is látok. Csak Panni kisírt, könnyeit mázoló vagy rejtegető arcát, pedig nagy a jövő-menés, sok telefon, fekete-blúz-próbálás, evésnek és alvásnak is kell lennie, de a páncél rám fagyott, szememre, fülemre is. Csak Panni hangja töri át. – Egyél, cicám. Inkább böggél, édes egyetlenem. Próbálj aludni, drágám. Ki kell bírnod a temetést. Ordíts nyugodtan, ha akarsz. Nem kell beszélned, nem kell semmit csinálni. Hagyd azt az íróasztalt! – Csak Pannit érzem, senki mást. Pedig a barátnőim itt vannak. Segíteni akarnak. Panni nem csókolódzós fajta, de most csókolgat, magához szorít: – Itt sírjál, mint kicsikorodban, itt az én nyakamban, tudod. Nem szenved már, ezt értsd meg és éld át! Sirasd meg, látod, én siratom. – Panni sír? Panni sír? Ugyan. Biztosan tett valami nyugtatót a teámba, de nem érdekes ez sem, semmi. Ki kell bírni, hogy nem látok semmit, hogy teljesen üres vagyok, és körülöttem is üres a világ, csak kézszorítások és suttogások vannak benne, a látogatók elmosódott arcai, Vali, Ervin, Melinda. És Anikó fordul el tőlem folyton, hogy ne lássam a potyogó könnyeit. Miért sír Anikó, mért sír Ellybaba, és mért nem bírok én sírni? Mert egy nóta ragadt a fejembe, nem hagy nyugton, ennek az ütemére megy ki minden hang, amit hallok. Félegyházi, otthoni nóta:

*Mikor mentem hazafelé,
Kinyílt az ég háromfelé,
Ragyogtak rám a csillagok,
Onnan tudtam, árva vagyok.*

Fenét vagyok én árva, hisz itt van Panni. Mindig is árva voltam, de mindig ott volt Panni. Akinek most az a legfőbb gondja, hogy meg ne fázzak valahogy a temetésen. Rettentően hideg ez a karácsony, az 1991-es karácsony. Pista székét betoltam az asztal alá, abba többé ne üljön senki, ne halljam az óriási csattanást, mikor Pista előhúzza. Előtte az asztalon a díszítetlen karácsonyfa, és minden este ég előtte a három gyertya. És a temetésen mindenki meg fog csókolni, és influenzát kapok, jajgatja Panni, és felöltöztet, töm vita-

minnal, nem lehet megnyugtatni, hogy hát istenem, ez már vele jár, túske a körmöd alatt a máglyán, szörnyű, nem? Mindenesetre és Panni megnyugtatóására fátyolt varrok a kalapomra, majd leeresztem, minek bámuljanak rám, mikor sírnom illene, és nem fogok tudni sírni. Mondtam is Réz Palinak, ő biztat: – Majd fogsz, később, egy év múlva már akkor is, mikor nem akarsz, álmodban is. És ne félj, mi ott leszünk a temetésen, majd vigyázunk rád. – De nem is tudom, hogy ott vannak-e. Szürke filmszalag pereg előttem, néha egy-egy kocka világos, és hangokat hallok, furcsa, de többet hallok, mint látok. Talán mert megláttam a koporsón Pista nevét. – Meg tetszik nézni? – kérdi valaki. – Nem – mondom, aztán mégis megnézem, Pista maszkja, hófehér, a kék ruhájában fekszik, fehér párnán. Megnyugszom, ez nem ő, ez egy halotti maszk. A hátam mögött nyüzsgő, lökdösődő mozgás, Melinda és Vali áll mögöttem, hol van Anikó, hol van Tamás, hisz ők hoztak ki. És ki az a talpig fekete asszony, aki azt csinálja, amit nekem kellene – sírva kapaszkodik a koporsóba, jaj, jaj, jaj, a drága szerkesztő úr! Erzsike, nálunk dolgozott sokáig. Tudom, hogy szerette Pistát. Sumonyiné, Juditka, agyonsírt és még mindig síró arca: édes Pirikém, most mit csináljunk? Körner Éva, lucskosra sírt feketében, Tóth Marika, Göncz Árpád üzeni, hogy amint szabadul, jön. Egy hang az Írószövetség elnökének fehér csizmáját ünnepli. Meddig állok még itt, megfulladok, úgy felöltöztetett Panni, és persze mára megenyhült az idő. Drága Piroska néni, tessék kibírni, még két perc és itt a Beton, súgja Tamás, mintha felelne nekem, és Anikó felcsuklik, Csakugyan, Beton atya. Magas, ünnepélyesen gyönyörű, kórust is hozott, latinul celebrálja a szertartást, és hallom Pista hangját. „Circumdederunt nélkül nem ér semmit egy temetés.” Requiem aeternam – nekem is adhatna igazán, most én Pista nélkül éljek? Halotti beszéd, kedves, okos, és valahogy nekem jólesően, mértéktartó. De a barátok nevében beszélőtől szeretnék egy melegebb szót, vagy elhangzik, csak én nem hallom? Most kihordják a koszorúkat, s egy percre megmozdul alattam a föld, de Anikó és Tamás belém karol, jóformán visznek. Elszégyellem magam, és felcsapom az arcom előtt a fátyolt. Szembenézek Pista nevével a koporsó oldalán. Vállalom, a felesége vagyok, ez a dolgom, megyek a koporsó után.

Mögöttem jön Göncz, esőköpenye zsebébe dugott kézzel, testőrök nélkül. A nyitott sír körül tolong mindenki, én meg majdnem elesek, nem, igazán nem a fájdalomtól, nem érzek én semmit a világon, csak nézem, hogy milyen mély, és hirtelen egy piros rózsza van a kezemben, Anikó súgja: – Ezt tessék bedobni, hiszen szerették egymást. – Ez is úgy illik, mint a páratlan számú virág látogatáskor? Bizonyosan. Szédelegve nézem, milyen ügyesen, sarkosan lapátolják fel – ki tudnám én ezt éjjel ásni?

Most aztán síró gyűrű vesz körül és csókolgat. Melinda idehozza a lányát, akit sok-sok éve nem láttam, félek, hogy nem vagyok elég kedves hozzá – és hirtelen egy emberi szó: Sumonyi.

– Gyere innen, Piroska, gyújtunk rá – Pista is rágyújtana ilyenkor.

Min nevetünk annyit a Tamás kocsijában, ahová én nem tudom, hogy kerültem, Anikóval és Kenedi Jancsival együtt. Anikó most dugja zsebre a kis üveget, amiből megitatott, de végignevetjük az utat hazáig – ha ezt látnák a nemzet özvegyei!

Mert akcióba léptek, és a következő napokat az ő oktatósaik határozzák meg, nyomatékosan figyelmeztetnek, hogy nem volt helyes ilyen fősvény módon, egy fia püspök nélkül, falusi plébánossal temettetnem el. Így pedig a latin szertartás is merő fennhéjázás volt, az egyház nem így kívánja a mai időkben, ugye? Tè ezentúl csak a múltnak éljél, s rendezd a férjed ügyeit, ez a dolgod. Egyiküket sikerül teljesen megbotránkoztatnom, Balás atya dicsőítésével: Néri Szent Fülöp a kedvenc szentje: hogy a fiatalok jól érezzék magukat, rock-misést rendezett; a régi, rozoga bajóti parókiát csodálatosan átalakította, előadóteremmel, gyülekező- és beszélgető-különszobákkal, ő maga vezette az építkezést, saját kezével is csinálta, és gyönyörű lett. Egyáltalán rengeteget és jól foglalkozott a gyerekekkel, mint Fülöp atya, Szentendrén is egy csapat fiatal gyerekekkel jelent meg, s nyomban biztatta őket, hogy menjenek a salátabárba, amiről annyi szépet hallottak. Minden hiába, a méltatlan temetés pletykája jár, persze viszsza jut hozzám, egyesek levélben is megírják. A részvétlevelek különben kunhalom nagyságúra növekedtek, hogy fogok feladni ennyire? Várok is vele egy jó darabig, pedig mikor

hónapok múlva elszánom magam az elolvasásukra, még örülni is tudok, hogy annyira és ennyien szerették.

Nem mondhatom le az év eleje óta beállított kiállításomat, mert nem ártana, ha el tudnék adni valamit, de sajnos sem a galéria, sem civil nem vásárol. Zavaros minden körös-körül a világban.

Tehát áll a megnyitó, ahol megjelenik Bunci atya, mintha egy varázsdobozból ugrana elő. Bunci atya. Szombathely környéki repülő-plébános. Kis rozoga kocsiján szaladgál egyik apró falusi fiáléból a másikba, fekete cicája van és arany kedélye.

Először állok úgy megnyitón, hogy nem tudok erőt méríteni a közönség mögé húzódó, de engem figyelő Pistából. Bunci atya kézzel-lábbal s egy újsággal integet, majd hozzám furakodik:

– Piroska!! – De nem is nekem mondja, örömeiben és lelkesedésében hangosan kiabál: – Magának igazságot szolgáltatnak, tudja – bökdös felfelé: – Onnan felülről! Balás atyát kinevezték püspökké! Mégis püspök temette a drága Pista bácsit.

Egyedül megyek haza, én nyitom az ajtót, Pista nincs ott-hon, Panni nem tudott eljönni, a zene nem szól. Korán sötétedik. Gyúlnak a lámpák a Duna felett, végig a parton.

Uram, maradj velünk, mert beesteledett.

Az idei hó

Egy öreg néni megy a hóban. Ketten kísérik, nehogy megcsússzon a félméteres hó alatt alattomosan lapuló jégrétegeken, ketten, egy hosszúra nyúlt, ingó borókabokor és egy tömzsi, vad citromfa: egy vékony fiú meg egy idősebb férfi. A néni is tömzsinek látszik, akkora bunda csavarodik köréje, ahogy óvatosan rakogatja a csúnya, szürke, kórházból kapott botját maga elé. Pedig ha leveszi a bundát, olyan törékeny, mint egy őszről itt maradt, kiszáradt szöcsketetem, amelyet ma reggel talált az ablaka zsalurácsai között, a cinkéknek sem kellett. Látni való, hogy fárasztja a járás, de megy, szorgalmasan, ilyen nagy hóban még nem látta soha a parkot, évek óta nem volt ennyire vad a tél. És az öreg néniből éppen mostanra lett olyan néni, akinek nehezeze esik a járás az ilyen terepen – baleset érte. Távaly ilyenkor még befutotta a parkot. A tavalyi hó? Az idei a fehér bohócok gallérját és süvegét rakta a fákra s valósággal széttépett dunyhadarabokat az alacsony sövényre. A finomabb szálacskájú, sárga-zöld csudafenyőt meg éppen csillogó cukormázzal vonta be, a kaukázusi selyemfenyő viszont büszkén lerázta, csak az ágak kibújásánál tört meg néhány tollpéhelyfoltocskát, azok ragyognak, mint egy-egy melltű. A háromágú platánfa megadta magát a hónak, minden ága-boga-repedése teli van vele, de ő bizik benne, hogy a lepattogzó rétegek majd csak levedlik, ha enyhül. Irigyli is a Tapolca patak parti öreg fűz megmaradt, erős, inas karját – akár egy páncélos vitéz, könnyedén emeli a ránehezedő, vastag fehérséget, s megritkult, sárga vesszőhaja is nyugodtan leng, lassan, mint az inga. A fenyőcsúcsok felháborodottan fészkelődnek egymáshoz bújva, mert az előttük lépő magas cipruson nincs egy foltnyi hó sem, őt déli származása védi, vagy mi az ördög. Csak a magas fenyőket csúfítja el ez a dunyhaszármazék? Szörnyű,

ha egy élőlényt így kihoznak a formájából, ezek a nyomorult rododendronok is védettek, vagy csak alacsonyok? És így a magas hóharisnyából fennhéjázóan lengetik a buta leveleiket. Abban természetesen egyetért a park, hogy a vérbükk a Király. A vastagabb alsó karjaira felvette ugyan a hermelint, de tökéletes gömböt formáló kisebb, legkisebb, leheletnyi vesszőcskékbe szövődő ága csúcsai meztelenül is kialakítják a király koronáját, akárcsak ősszel, amikor a lába körül hever arany palástja.

Mire a néni a szobájába ér, már én vagyok, és hétfő van.

És hétfő van. A szél már eláll, az ég szürkülni kezd, ígéri a havat. A kastély barnaarany, lapos teste, végén a zömök toronnyal, tisztára cukrászsüteménynek látszik, a piramisba felhalmozott hókupacok tejszínhabja mellett. Semmi külső jel nem mutatja sem a udvar, sem a park felől, hogy a kastélyban hétfő van.

Váltás. Mert hétfőn még az ebéd sem ebéd, morogják rosszkedvűen a további két hétre szóló beutalással ott maradó elégedetlenek. Az éttermi lányok – akiket Szigliget szépeiből válogattak ki – vacsoracsomagokkal és számlákkal futkosnak, lerakják az asztalokra, az edény közé, számolnak, visszaadnak, váltanak EBÉD közben. Ismeretlen unokaöcsök és keresztlányok tódulnak be, s vagy sürgetik az elviendőket, vagy leülnek, és sietve befalnak egy utolsó pillanatban megrendelt pótebédet. A távozók érzékeny búcsút vesznek a maradóktól, s még a halálos ellenségükkel is kezet ráznak, hogy az illető ne szívhassa el nyugodtan a cigarettáját, vagy a csésze mellé rakott cukrot ijedtében beledobja a kávéjába, holott ő keserűen issza. A cukrot egyébként eltenné a zsebébe a helybéli kutya részére. Már hajnalban megkezdődik a hétfő.

Tehát hétfő van, de töredezőben a Hagyomány, a húsz évvel ezelőtt éppen kedvező csillagállásból született Téli Szigligeti Szentistvánosok hagyománya, alig heten-nyolcan vagyunk a kastélyban, amely alatt egyre inkább inog a föld, s törnek fel alattomos gőzök, és szakadnak le kövek, s repeznek a védőgátak – fenyeget a veszély, hogy eladják Szigligetet, isten tudja, milyen gazdának. Mert hiszen ma, kilenc-

venhat februárjában, a sokgyűrűs, ékszeres fővendég a legbecsesebb – fizet, mint a köles, miközben az írók-művészeknek drága már Szigliget.

„Hej, nem így volt hajdanában!” A hétfő talán még izgalmasabb, zsúfoltabb nap volt, mint a kedd, az érkezők napja, csak az estéje volt komor, az ebédlőben csak az egyik világszép kék kerámiacsillár égett, az alatt kuporgott és élvezte a *kiafeneszereti* rakott kelt a *mégegyhétremaradók* egyelőre vert hada. Korán lefekszenek – a holnapi feltámadás reményében. Mert hétfőn már hajnalban rázott fel mindenkit a hétfő. Lázás csomagolók igyekeztek kölcsönként pulóvereket és hócipőket visszaszármaztatni, a tüzesebbek a feltépett ajtón vágták be az ugyancsak kölcsönként könyveket s az állítólag elolvasott és megdicsért, friss kéziratokat – rendszerint összetapadt és egyáltalán széjjel sem nyitott lapokkal, persze, ki ér rá ilyesmire. Neveletlenség itt kéziratot mutatni, hát még felolvasni, pedig ez is megesik – szörnyű. S többnyire hétfőn derül ki, hogy kinek az akkumulátora merült le. „Hja, hja, nem úgy van, mint hajdanában.” Mint húsz évvel ezelőtt. Akkor még többnyire vonaton jöttek-mentek a szereplők, s a zordon Árpi kisbuszába hurcoltuk fel a csomagokat. Árpi elégedetlenül pislogott, valahogy nem szeretett segíteni – mért nincs autójuk, hát urak ezek, nem csinálnak az égvilágon semmit, a szobájukba bújnak, vagy tétlenül ödöngenek a parkban, vagy méláznak a társalgóban, lusta banda. Keddi napon érkeznek a hajnalban induló vonattal, délelőtt már ki is pakoltak, s az iroda előtt kitett névsort olvasva tolakodnak egymás hegyén-hátán, hogy ki elől meneküljenek, s kit fogadjanak heves ovációkkal, és elszántan, önhatalmúlag, kicserélik (kicseréltük) az asztalokon heverő ülésrendet jelző szobaszámokat – így minden egyszerű volt, senki sem került össze minden étkezéskor legádázabb ellenségével (vagy azzal, akit annak hitt), sőt néha épp itt, Szigligeten rendeződtek félreértések, s támadtak örök barátságok, és itt alakult ki a „Szent István Társulat” hagyományrendje.

Az emberek általában idegenkednek a hideg levestől, tapasztalatom szerint az írók különösen, s az egy-húszas vonattal érkezők még a csomagjaikat sem teszik le, így törtetnek

befelé az oldalajtón az étterembe. Ki hinné, hogy az a gömbölyű, világoskék szabadidőruhas kis ember, Kabdebó Lóránt, akit majd' elsodor a leveskedvelők arcvonala, az egyik legjobb játékosá fejlődik, méghozzá teljesen egyéni módszer alapján, végigbóbiskolja egy fotelban az egész játékot, majd kinyílik a szeme váratlanul, és kimondja minden hencegés nélkül a leghétköznapiabb dünnyögéssel a megoldást, közbámulatra.

Télen játszottunk, s télen könyörögtem rá Pistát, hogy menjünk le, pedig szegénykémnek elég volt megszokni Szentendrét, de hát nekem kellett a téli pihenés, Szentendrén igazán sok dolgom volt a festésen kívül. Aggódtam is, hogy mibe hurcolom szegényt, mert Pistát csak az szerette meg igazán, akivel sokáig volt együtt, s a hajdani Szigligetet másféle társaság lakta, akikkel ő, és akik vele nem tudtak mit kezdeni. Most – akkor! – húsz éve akadémikusokat és festőket is telepítettek Szigligetre, s az akadémikusok lényegében semmire sem voltak jók.

– Hogy jártok ti itt? – kérdi tőlem egy hölgy, akivel, veszemre, szóba állok, mert megsajnálom, hogy mindig egyedül kószál, savanyú pofával, s este se jön velünk a társalgóba.

– Csak nézlek titeket, ócska szvetteretekben, tréningruhátkban – az akadémiai üdülőben mindenki átöltözött délben is, de este egész biztosan.

– Akkor mit keresel itt, eriggy oda – vágom rá sértődötten –, a Mátrában a levegő is elegánsabb, ugye?

– A férjem ott van a nővel – sírja el magát a hölgy –, én meg itt vagyok, és nem ehhez szoktam.

Hát ilyen is akadt. De a festők közül beszerveztem két rendkívül értékes tagot, hiába szabadkoztak, hogy ők nem olyan intelligensek, mint az írók, persze ez csak olyan beszéd, nagyszerű játékosá fejlődött a rettentően szerény és rettentően művelt Somos Miklós is, meg a grafikában és nyomtatásban gondolkodó, egyéni stílusú Tévan Pisti is.

Voltaképpen mi az a játék, amit immár húsz éve játszottunk? A „ki vagyok én?”-ből származik, szigligeti íróféleségek pihent agyának dúsitott terméke. A „ki vagyok én?”-ben minden kérdés feltehető, amit nem lehet igennel vagy nemmel megválaszolni. De mi lenne, ha két ember kérdezné, hogy ki

vagyok én, és a kettejük kapcsolata lenne a feladat? Ha az egyik lenne Király István, irodalomtörténész, s a másik István, a király. Ez volt az alap, s erre halmozódott rá a csapatmunka, végleg elbarokkosítva, s ez főképpen Kerényi Gráciának volt köszönhető.

– Úgy kérdezzél, hogy minél több információhoz juss – avatjuk be az új játékost –, meg kell tudnod, él-e, hal-e, férfi-e vagy nő, melyik században, milyen nemzetiségű, s mit ismer, mit csinál, mivel közlekedik – érted?

– Nem – mondja csüggedten az új ember, és már feladná az egészet, de szükségünk van új tagokra, minél többen játszunk, annál jobb, hát kegyetlenül ráförmedünk:

– Ide figyelj! Mondjuk, én Napóleon vagyok, te kérdezel. Például drága hölgyem, amikor ön gyermeke első áldozásán megjelent díszkocsijában, hazájában, a napsütötte Itáliában, tagja volt-e ama carbonaricsoporthoz, amelynek a szálai beszórták egész Európát, s egy Jókai nevű magyar író fel is használta az ön nevét, enyhén szólva pejoratív, de mivel ön anyanyelvén, a spanyolon kívül csak angolul ért, ezt nem tudhatja.

– No és mivel én Napóleon vagyok, azt felelem erre, mert mindenre felelni kell és az igazat:

– Kikérem magamnak ezt a gúnyolódást, nem vagyok én hölgy, spanyolul nem tudok, angolul nem is óhajtok tudni, s ön nagyon jól tudja, hogy nem lehettem jelen fiam, a herceg első áldozásán, ha ugyan volt ilyen. Az természetes, hogy díszhintóban mentem volna feleségemmel, hiába gúnyolódik, szemtelen fiatalember. Könnyen megismerkedhetett volna kardom élével. Európáról lehet beszélni, hogyne, persze jó volna egyesíteni – magyarok? Hülye, cifra urak, rövid ideig láttam a mentéjük hátát, egy kimondhatatlan nevű nyugat-magyarországi kisvárosban. Hogy egy Zsoké nevű firkász mit hebegett rólam, abszolúte nem érdekel.

– Ez talán túl sok információ, de hát te kezdő vagy, adagolni kell.

Egy-két év alatt kifejlődött az aranycsapat, s már szeptemberben lefoglaltuk megszokott szobáinkat Szigligeten, s alaposan meg kellett indokolni, ha valamelyikünk nem jelent meg vagy csak egyetlen hétre jött le. Legendatermő, -örző -terjesztő intézmény Szigliget. Zelk, Tatay, Ottlik, Vas, Szepi, Zsuka, Pilinszky, Abody és millió más író éppúgy szereplői

a mondakörnek, mint az ő történeteiknek volt Szabó Lőrinc, Szép Ernő, Illyés, Babits és az a korosztály. Néhányan, például Ottlik, Vas, Zelk és Somlyó Gyuri nem vettek részt a Szentistvánban, ugyanolyan megokolással, mint a festők – ők nem elég intelligensek ehhez. De nekünk, szentistvánosoknak azért megvannak az örökké ragyogó, ércbe vésett hagyományaink. Számon tartjuk a születés- és névnapokat, sok esik közülük éppen a szigligeti tartózkodásunk idejére, megünnepeljük külön e célra rendelt tortával és dalolással, amire, természetesen, minden ott tartózkodó elem hivatalos, még azok is, akik halálra nevetik magukat a játékosokon, akik komoly emberekhez nem méltóan egyszerűen „Szent atyám”-nak, vagy „Te feslett életű asszonyosság”-nak titulálják egymást, s már nemcsak kettes, de hármas Szentistvánba is képesek befogni (Garas Dezső, Anna Frank, Heller Ágnes kapcsolata például ugyan mi más lehet, mint pénz, pénz és pénz: három nyelven). Nem is szólva Rákóczi és Lenin elvtárs kapcsolatáról, ami a Lenin körút és a Rákóczi út találkozása, kézenfekvő Toulouse-Lautrec és Courths-Mahler kapcsolata, igazán egyszerű: rövid festő. Sőt egymás temetésére is eljárunk – mint oldott kéve: egyre szaporodnak a ködlovagjaink. Fene ezt a disznó Villont. Zsúfolásig a társalgó, Kerényi Grácia összeillesztett ujjait nézi, és a leghosszabb s a legbarokkabb kérdésébe éppen csak hogy ő maga is bele nem zavarodik. Telegdi Polgár mindenestre kér egy cigarettát Timártól, mielőtt ravasz csellel próbálja kiugratni a nyulat a bokorból, elfelejtve, hogy a nemzetiség kérdését már régen tisztáztuk. Bajomi Lázár Endre (André) természetesen a francia szerzőket hívja, igen fanyar arckifejezéssel, segítségül, Lux Frédi különös szerencsével lényeges adatot szerez, Karcsi, a gondnokunk és barátunk Petőfi körül tapogatózik, és Nemes Nagy Ágnes bajnok csendre, rendre, fegyelemre inti az egymás közt suttogókat – „hát játszunk vagy beszélgetünk”. Galsai Pongrác hasa reng a nevetéstől, köntöse szétnyílik, pizsamája, csíkos nadrágja szűk, hát kigombolja, öregnek-fiatalnak pompás látványt nyújtva. Pilinszky vörös csíkos, ugyancsak kettényíló fürdőköpenyben egy percig megáll, nézi a játékot, markában egy üres poharat dédelgetve, majd sóhajt, és becsukatja az ablakot, maradjon csak bent a füst, ő fázik. Erdődy, a másik bajnok finom gúnnyal és

részletesen bizonyítja be a kérdés képtelenségét s a kérdező műveletlenségét. A megfigyelők mulatnak, magasra csap a végső küzdelem heve, de egy percnyi csönd támad, és halljuk, hogy léptek dübörögnek a csigalépcsőn, a felnyíló ajtóban megáll Vas Pista, s a hámból kirúgni készülő feleségére néz.

– Még játszatok?

– Jaj, hát várj egy kicsit – próbálom pulóvere ujjánál fogva lehúzni magam mellé, de csak szelíden mosolyog, és nem ül le.

– Addig kieresztem a pipafüstöt. A hold már átkerült Tapolca felé – mondja csábítóan, fordul, és lassan feldobog. Ködlovag.

És most, 1996. február elején, hétfőn este, csak ketten vagyunk a bandából: Timár meg én. Holnap jön, aki jön, és rettentően hideg van. Gyuri orrig bundában megáll az ajtómban.

– Csak tíz percre gyere ki, tudom, délelőtt már kint jártál. Majd én segítek, csúszik a lépcső, jégpálya az út. És az én térдем is rosz.

Az oldalkijáráshoz tartunk, a csengős ajtóhoz, ahol elénk lép Abody ködlovag, lényegében meztelenül, csak fecskében és krisztuspapucsban jár ilyen csikorgó télen is, igaz, a hátán akkora önszőr díszlik, hogy egy vaddisznónak is becsületére válna – külön konyhai felhatalmazásra ő zengeti a csengőt.

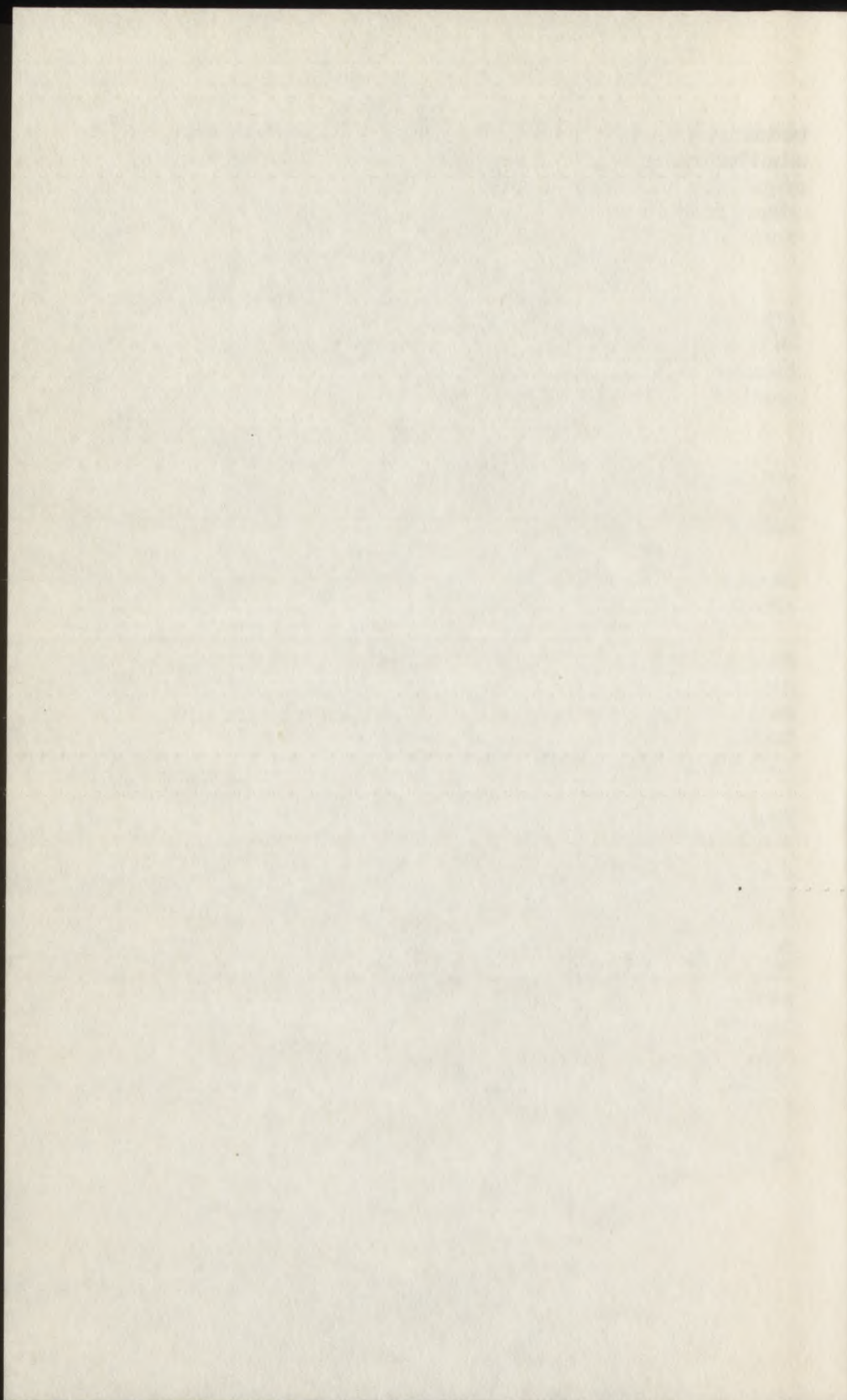
Igen, pokoli tél van az idén. Délelőtt még vastag, fehér égen csúszkált alacsonyan egy kis lapos, téli nap, kerek rézdoboz, nem világításra készült. Most hatalmasan feszülő fényes, enciánkék üvegbura borul fölénk, csak úgy szórja a fényt a majdnem teli, tojássárga hold, a park részletei eltűntek, fehér tömbök vetnek tusfekete árnyékokat a váratlanul elállt hó lepedőire. A fák sehol. Király, a vérbükk is elbújt, úgy látszik. Csak a sövények büszkélkednek, tömbjeik cikcakkos árnyéka fekete, maga a sövény egyetlen hófal. Ugyancsak hóerőd veszi körül a kastélyt. Elöl, a bejáratig s hátul a borostyánkapuig (alacsony ívű bolthajtás lett belőle) egy-egy utat vágtaklapátoltak belé, nekem a vállamig ér a fala. Mégis, legalább a borostyánkapuig el kell jutnunk.

Vakító hold alatt jegesre csúszósodott talajon csoszogva,

botladozva, egymást támogatva igyekszünk előre, s bámuljuk
a holdbéli tájat. Egy öreg néni botra támaszkodva meg egy
magas öreg bácsi megy a hóban.

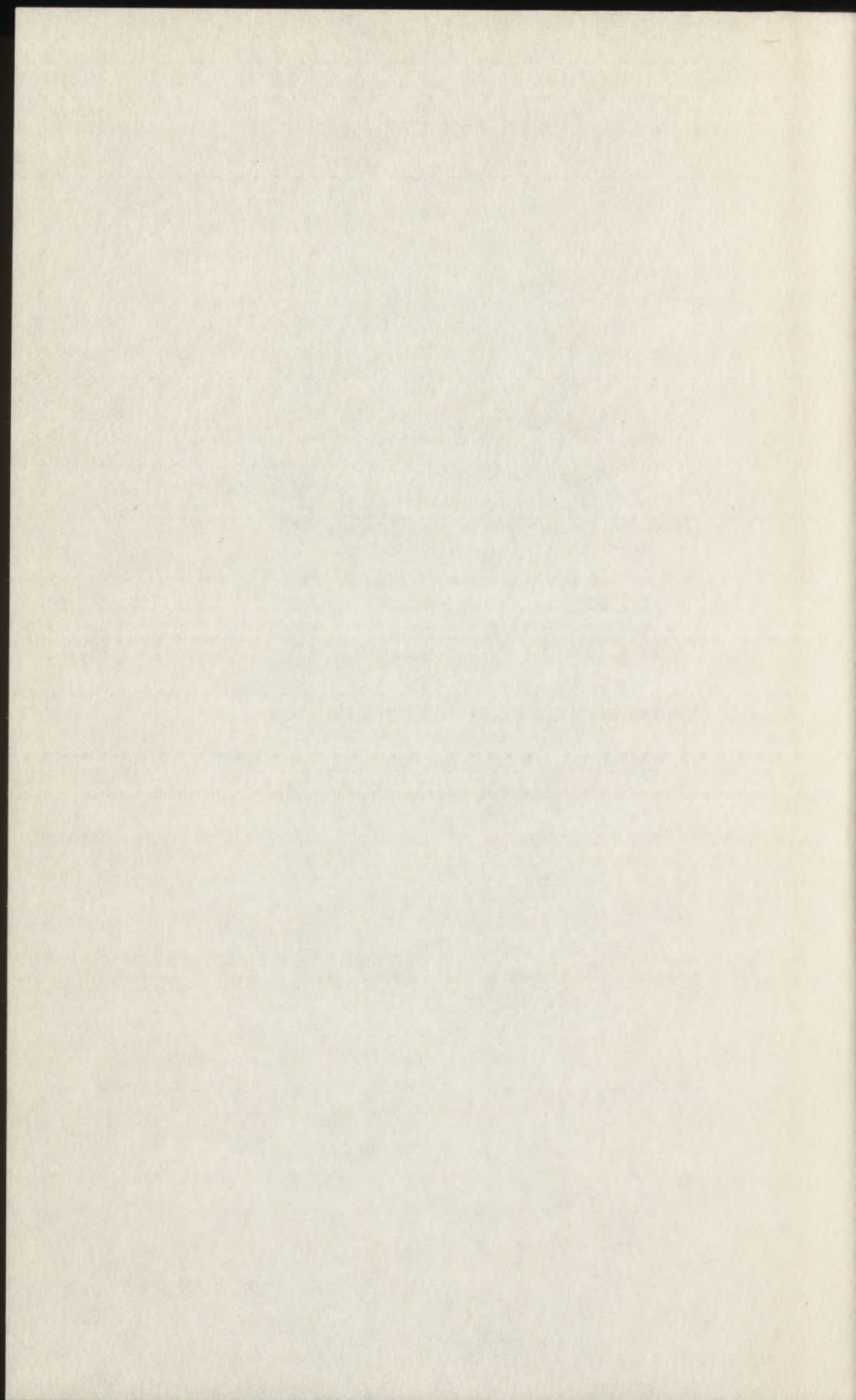
És ez az idei hó.

Tartalom

<i>Bálám számara</i>	/ 5
<i>Műfaja: giccs</i>	/ 28
<i>Lovak</i>	/ 37
<i>Akkor, Szentendrén</i>	/ 47
<i>Sziklarajzok a Gerecsében</i>	/ 67
<i>Életem megmentője: Adorján Manassé</i>	/ 85
<i>Martyn</i>	/ 108
<i>A Bowden-zsinór</i>	/ 116
<i>„Mit akar ez az egy ember?”</i>	/ 129
<i>A herfli</i>	/ 150
<i>A Károlyi-címer</i>	/ 162
<i>Szamizdat</i>	/ 178
<i>Boriska, vagy egy tiszta lélek története</i>	/ 189
<i>Topolánszky sírja</i>	/ 199
<i>Megnyitó, 1957. május 18.</i>	/ 202
<i>A sziget</i>	/ 210
<i>Certaldo</i>	/ 229
<i>Musical</i>	/ 244
<i>A Weinberger-ház</i>	/ 255
<i>Útleírás</i>	/ 269
<i>Lakás</i>	/ 286
<i>Könyvtár</i>	/ 296
<i>Circumdederunt</i>	/ 301
<i>Az idei hó</i>	/ 312

Európa Könyvkiadó, Budapest
Felelős kiadó Osztoivits Levente igazgató
A tördelés a Kopf Bt. munkája
Nyomta az Alföldi Nyomda Rt.
Felelős vezető György Géza vezérigazgató
Készült Debrecenben, 1997-ben
Felelős szerkesztő Várady Szabolcs

A könyvet Kállay Judit tervezte
A borítón Szántó Piroska Szamár és rózsablak
című festménye látható
Műszaki vezető Névery Tibor
Készült 22,47 (A/5) ív terjedelemben
ISBN 963 07 6196 3

Ez a könyv a Fűzfői Papír Rt.
90 g-os 1,8 volumenű famentes fűzfői papírára készült

Kedves Olvasónk!
Az Önt érdeklő Európa-kiadványokat megrendelheti
közvetlenül a kiadótól is.

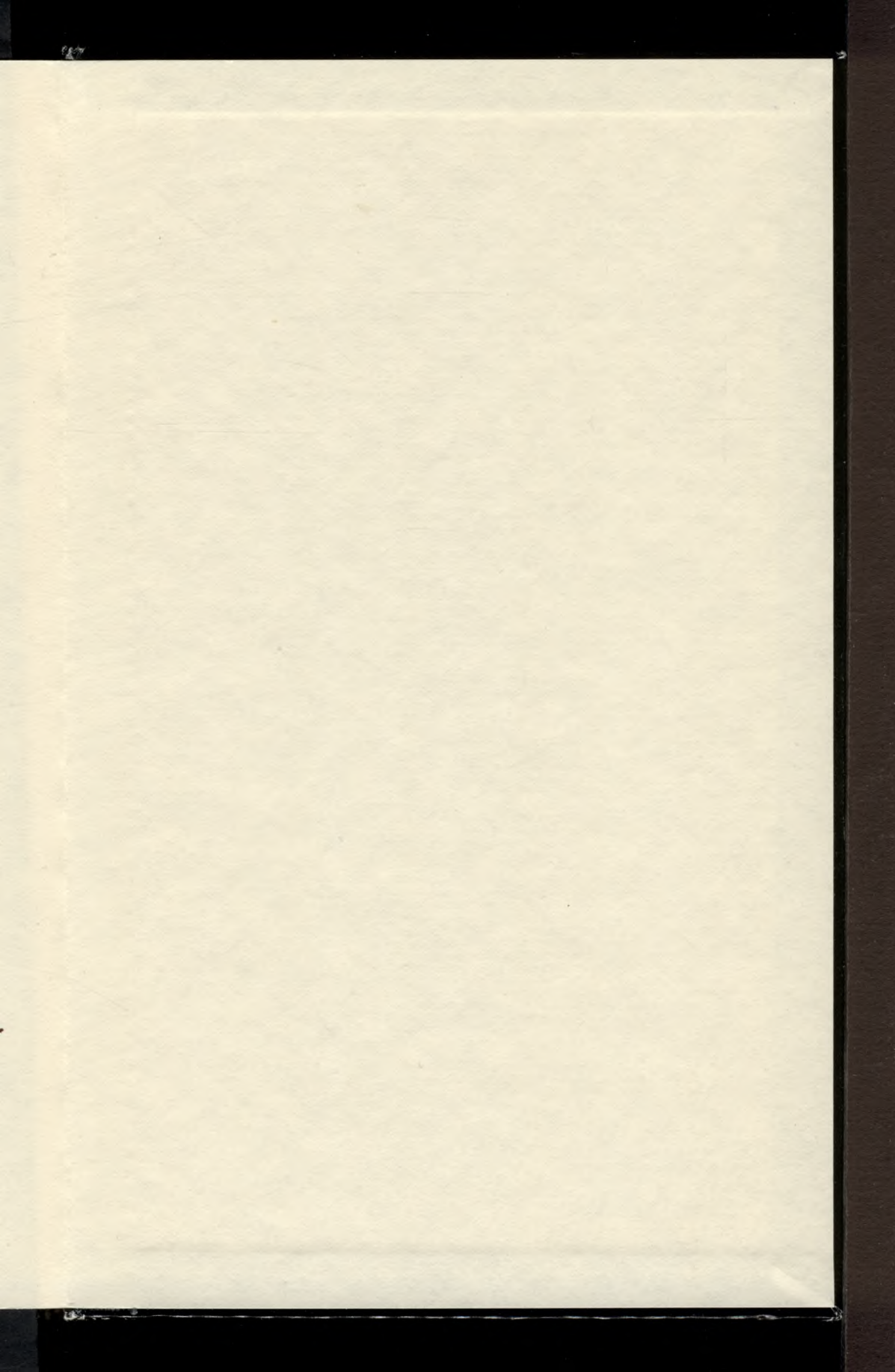
Levélben: 1363 Budapest, Postafiók 65.

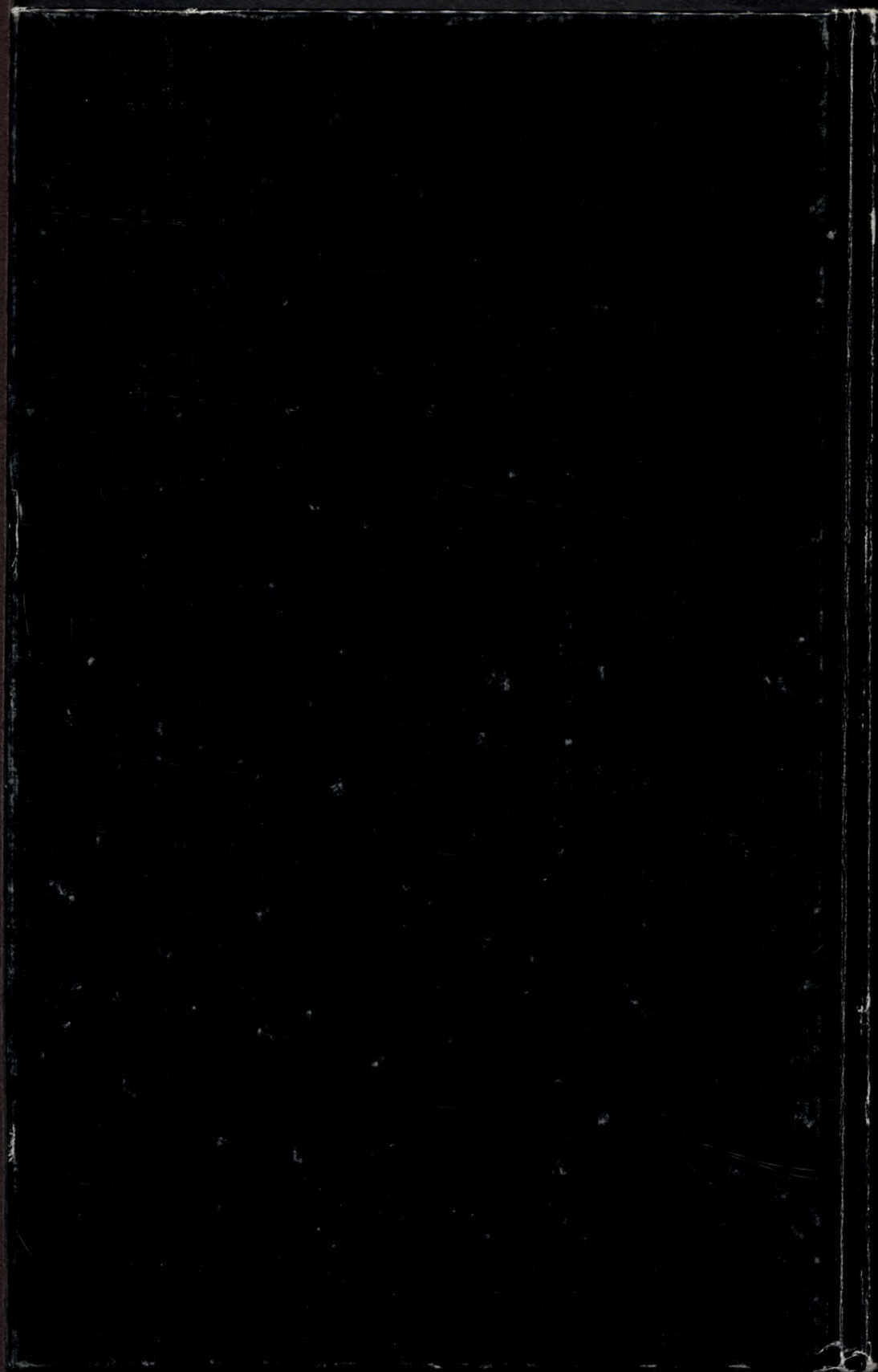
Telefonon: 153-2328
munkanapokon 9 és 16 óra között

97/
3574

SZÁNTÓ PIROSKA / Bálm számara és a többiek